

SARAJEVSKI FILOLOŠKI SUSRETI 5: ZBORNIK RADOVA (knj. 1)

Održavanje međunarodne naučne konferencije “Sarajevski filološki susreti 5” (Sarajevo, od 20. do 22. septembra 2018. godine) i objavljivanje Zbornika radova finansijski su potpomogli:

JP BH Pošta, d. o. o. Sarajevo
Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Izdavač: Bosansko filološko društvo,
Franje Račkog 1, Sarajevo,
www.bfd.ba

Redakcija: Halid Bulić, Munir Drkić, Adnan Kadrić, Sanjin Kodrić,
Ksenija Kondali, Munir Mujić, Ismail Palić
i Vahidin Preljević

Međunarodna redakcija: Lada Badurina (Rijeka), Tatjana Bečanović (Nikšić),
Branimir Belaj (Osijek), Robert Bońkowski (Katowice),
Rajka Glušica (Nikšić), Zvonko Kovač (Zagreb), Jasmina
Mojsieva-Guševa (Skoplje), Vesna Mojsova-Čepiševska
(Skoplje), Aleksandar Stefanović (Pariz), Bogusław
Zieliński (Poznanj)

Glavni urednik: Munir Mujić

Sekretar redakcije: Azra Hodžić-Čavkić

ISSN 2233-1018

Zbornik se objavljuje svake druge godine i donosi recenzirane i prihvачene radeve
koje su autori na temelju referata izloženih na međunarodnoj naučnoj konferenciji
“Sarajevski filološki susreti” pripremili za objavljanje.

Zbornik je indeksiran u bibliografskim bazama EBSCO i CEEOL.

U elektroničkom obliku Zbornik je dostupan na internetskoj stranici izdavača:
www.bfd.ba

ISSN 2233-1018

SARAJEVSKI FILOLOŠKI SUSRETI

5

Zbornik radova
(knjiga 1)

Uredio
Ismail Palić

Bosansko filološko društvo
Sarajevo, 2020.

SADRŽAJ

Ivo PRANJKOVIĆ	
Gramatička svojstva glagola zbivanja	9
Ismail PALIĆ	
Nešto napomena o suznačnim glagolima i predikatu u bosanskom jeziku	19
Lada BADURINA	
O modalnosti – s osobitim obzirom na modalne glagole	47
Marina KATNIĆ-BAKARŠIĆ	
Uloga modalnih glagola u kritičkoj stilistici	61
Nikolina PALAŠIĆ i Anastazija VLASTELIĆ	
O odnosu aspektualnosti i performativnosti glagola	71
Mirela OMEROVIĆ	
Glagoli kretanja i značenjske transpozicije u ciljnu domenu s prijedložnim akuzativom i instrumentalom	85
Branimir BELAJ i Goran TANACKOVIĆ FALETAR	
Hrvatske nefinitne infinitivne klauze	99
Sanela MEŠIĆ	
Glagoli <i>haben/sein + zu + infinitiv</i> u Zakonu o krivičnom postupku Savezne Republike Njemačke i njihovi prijevodni ekvivalenti	123
Lejla TEKEŠINOVIC	
Vrijednosti ličnih zamjenica <i>me, te, toi, se, nous</i> i <i>vous</i> uz pronominalne glagole u francuskom jeziku	140
Alma SOKOLIJA	
Jezičke inovacije na primjerima sarajevskog i pariskog žargona	159
Edina ŠPAGO-ĆUMURIJA	
Od prevođenja na internetu do jezičkih promjena u kontaktu engleskog i bosanskog jezika	172
Sedina BRKIĆ-MEĐEDOVIĆ	
Izražavanje komparativne kvalitativnosti padežnim oblicima i prijedložno-padežnim izrazima u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku	188

Anđela FRANČIĆ i Mira MENAC-MIHALIĆ	
Upitni frazemi Donjega Međimurja (govor Svetе Marije)	204
Josip MILETIĆ	
Comparison of Ivan Mažuranić's Political Writings with <i>the Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language</i>	226
Podaci o autorima	243

UREDNIČKA NAPOMENA

U Sarajevu je u organizaciji Bosanskoga filološkog društva i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu od 20. do 22. septembra 2018. godine održana međunarodna naučna konferencija “Sarajevski filološki susreti 5”. Teme ovog jubilarnog skupa iz oblasti lingvistike bile su jezik i promjene: inovativnost u jeziku / jezičke inovacije te gramatika, semantika i pragmatika glagola. U ovoj knjizi sabrano je četrnaest recenziranih i prihvaćenih radova koje su autori na temelju podnesenih referata pripremili za objavljanje.

Redakcija Zbornika zahvaljuje se autorima članaka, recenzentima, svim učesnicima, Organizacionom odboru konferencije, sponzorima te svima koji su na različite načine doprinijeli uspješnom održavanje konferencije i objavljanju ovog zbornika.

Ivo PRANJKOVIĆ

GRAMATIČKA SVOJSTVA GLAGOLA ZBIVANJA

KLJUČNE RIJEČI: *glagoli zbivanja, glagoli stanja, glagoli radnje, imperativ, glagolski vid, kategorija lica, kategorija broja, neraščlanjene rečenice*

U prilogu je riječ o određenju te o gramatičkim, semantičkim i pragmatičkim specifičnostima glagola zbivanja (primjerice *kišiti, grmjeti, mračiti se, klasati, mirisati, venuti, boljeti* i sl.), posebice u odnosu na glagole radnje i glagole stanja. Razmatra se njihov odnos prema glagolskim kategorijama lica (rabe se uglavnom bezlično), vida (rabe se uglavnom nesvršeno), vremena, načina (nije im npr. uopće svojstven imperativ), broja, a osobita se pozornost posvećuje funkcijama tih glagola u jednostavnim rečenicama, ponajprije činjenici da se ti glagoli uglavnom javljaju u neraščlanjenim (bessubjektnim) rečenicama.

Svojedobno sam se pozabavio gramatičkim (morphološkim, tvorbenim i sintaktičkim) svojstvima glagola stanja. Posebnu pozornost posvetio sam određenju tih glagola, odnosu između glagola stanja i kategorija vida, vremena i prostora, specifičnostima takvih glagola s obzirom na njihove oblike, na prefiksaciju, na njihov položaj u rečenici i sl. (usp. Pranjković 2012 i 2016: 9-23).¹ U ovom prilogu nešto slično će se pokušati i s glagolima zbivanja.

1 Od gramatičkih svojstava glagola stanja posebno treba istaknuti njihovu vidsku specifičnost. Takvi su glagoli naime samo nesvršeni. Svršeni likovi tipa *sjesti* ili *leći* kad se usporede s nesvršenim likovima tipa *sjediti* i *ležati* zapravo i nisu glagoli stanja, nego tzv. učinski (ili faktitivni) glagoli jer oni ne označuju stanje, nego promjenu stanja. Štoviše glagoli tipa *sjesti* i *leći* nisu uopće vidski parnjaci stativnih glagola *sjediti* i *ležati*, nego vidski parnjaci (također učinskih!) glagola *sjedati* i *lijegati*. Iz rečenoga slijedi još jedna osobitost glagola stanja, a to je da oni prefiksacijom prestaju biti glagoli stanja, neki čak postaju i prijelazni, npr. *preležati* (*gripu*). Kad je riječ o odnosu između glagola stanja i prostornih relacija, valja reći da je za te glagole karakterističan statični tip prostornih relacija, pa uz njih dolaze priložne oznake u lokativu, npr. *ležati u krevetu*. I u tome se glagoli stanja bitno razlikuju od učinskih glagola jer oni prepostavljaju dinamične prostorne relacije pa uz njih dolaze priložne oznake u prijedložnim akuzativu, npr. *leći u krevet*. Osim toga kod glagola stanja

U raznolikim određenjima glagola zbivanja prevladavaju formulacije u kojima se naglašava da takvi glagoli označuju procese koji se odvijaju u prirodi ili u ljudima, s tim da je tim procesima svojstvena nemamjernost, nehotičnost, nesvesnost odnosno neagentivnost. Tako se primjerice u Težak-Babićevoj gramatici naglašava da glagoli zbivanja “označavaju nehotično, nemamjerno djelovanje, djelovanje kome su uzročnici prirodni zakoni. To su najčešće zbijanja u prirodi: *bujati, cvasti, curiti, daniti se, gnjiti, grmjeti, jačati, kišiti, klasati, klijati, mirisati, nicati, postajati, pupati, rasti, sazrijevati, smračiti se, sniježiti, svitati, topiti se, treperiti, uvenuti, viti se, zašjati*. Zbijanja mogu biti i u ljudima: *bojati se, debljati, drhtati, mršavjeti, nestajati, ozdraviti, padati, pomladiti se, propadati, razboljeti se, roditi se, starjeti, umarati se, umirati, veseliti se, žalostiti se*” (Težak i Babić 1992: 118).

Slično je i u gramatici Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje. Tamo se navodi da glagoli zbivanja “kazuju događanje koje uzrokuju prirodne sile i koje nije uvjetovano našom voljom ni onda kad se odnosi na ljude”, npr. *Smršavio je, Zadrhtala je, Zanijemile su*. “Tako i: *bolovati, buditi se, debljati se, jačati, narasti, ostarjeti, ozepsti, rasti, razveseliti se, slabiti, strašiti se, tugovati, umrijeti, žaliti itd.*” (Barić i dr., 1995: 222). Posebno se upozorava na značenje prirodnih zbijanja i navode primjeri tipa *Zapuhao je vjetar, Jedra se nadimaju, Zastava leprša, Pjena šumi*, a među glagolima koji označuju takva zbijanja navode se i *bujati, cvjetati, daniti se, grmjeti, grgoljiti, grunuti, klokotati, mračitise, naoblaci se, nastajati, nestajati, osušiti se, puhati, smrzavatise, truliti, vedriti se, venuti itd.* (Barić i dr. 1995: nav. mj.)

U nekim se gramatikama glagoli zbijanja, kao i aktivni glagoli, smatraju podvrstom tzv. razvojnih glagola, usp. “Glagoli radnje i zbijanja nazivaju se razvojnim (evolutivnim) glagolima jer i u jednih i u drugih postoji razvoj radnje (u širem smislu riječi). Po vrsti radnje oni mogu biti kreativni (tvorački), transformativni (preoblični) i kurzivni (glagoli kretanja).” (Barić i dr., nav. mj.).

U gramatici Babić i dr. govori se o razlici između glagola radnje i glagola zbijanja: “Za radnju je značajna svjesna i namjerna upotreba energije vršitelja glagolske radnje, a to su živa bića. Radnju npr. izriču ovakvi glagoli: *kopati, puniti, tresti, tucati, bježati, skakati, pisati, razmišljati*.

i vrijeme je na neki način u drugom planu, puno je manje relevantno negoli kod aktivnih glagola (ne govorimo npr. o vremenu stanja kao što govorimo o vremenu radnje). Kad je riječ o glagolskim oblicima, za glagole stanja tipično je da se ne rabe u imperativu (oblici tipa *sjèdi* ili *lèži* vrlo su rijetki i/ili izrazito obilježeni, za razliku od imperativnih oblika učinskih glagola koji su vrlo česti i obični, npr. *sjedni* ili *legni* odnosno *leži* (usp. opširnije o tim i drugim gramatičkim osobitostima glagola stanja usporedi u Pranjković 2016: 112-122).

Pri zbivanju se energija troši nesvesno i nemjerno proizvodi nesvesni učinak. Uzročnik su prirodni zakoni. Zbivanja izriču ovakvi glagoli: *cijetati, mirisati, venuti, teći, curiti, kapati, debljati se, starjeti...*" .

U istoj se gramatici dodaje i to da granica između glagola radnje, stanja i izbivanja "nije apsolutna jer i s prirodnim pojavama i strojevima povezujemo radnje svjesnog i namjernog djelovanja: *sunce pali, oluja obara, kiše dolaze, voda natapa zemlju, puni udubinu, mlin melje, traktori oru...*" (Babić i dr. 1991: 668).

Ta granica još je manje jasna (ili još više zamućena) u interpretacijama i oprimjerjenjima pojedinih jezikoslovaca, posebice kad je riječ o granici između glagola stanja i glagola zbivanja. Tako se npr. kod Traska (u knjizi *Temeljni lingvistički pojmovi*) među glagolima stanja navode glagoli *umrijeti, zaspasti, vjerovati, razumjeti, postati, izgledati, imati i biti* (usp. Trask 2005: 98), iako je prilično očito da je među tim glagolima jedini glagol stanja glagol *biti*, a da su ostali uglavnom glagoli zbivanja (opširnije o tome usp. Pranjković 2016: 110).

Zaključno se u vezi s određenjem glagola zbivanja može reći da njima ponajprije pripadaju oni koji označuju prirodne pojave i/ili zbivanja, osobito verba meteorologica, npr. *kišiti, sniježiti, grmjeti, vedruti se, naoblaci se, mračiti se, svitati* i sl. Njima su slični i oni glagoli koji označuju raznolika druga (nemeteorološka) zbivanja u prirodi, često npr. zbivanja vezana za biljni svijet: *rasti, bujati, cijetati, cvasti, klasati, venuti, sušiti se* i sl., ali i za kakva druga opća zbivanja, npr. *nastati/nastajati, postati/postajati, nestati/nestajati, zbiti se/zbivati se, dogoditi se/događati se, desiti se/dešavati se, razviti se/razvijati se* i sl. Česti su također oni glagoli zbivanja koji se odnose na ljude, ali označuju pojavnosti koje nisu pod kontrolom onoga na koga se odnose. Obično je riječ o kakvim fiziološkim zbivanjima, npr. *boljeti, žigati, probadati* (u prsimu), *kruliti* (u želucu), *vrjeti se* (u glavi), *mršavjeti, debljati se, umarati se, razboljeti se, ozdraviti* i sl. Dio glagola toga tipa označuje i kakvo emocionalno zbivanje i/ili (ne)raspoloženje, npr. *sviđati se, dopadati se, gaditi se, militi se, smiliti se, sažaliti se, dati se* (usp. *Ne da mu se više čekati*), *tugovati, žaliti, bojati se, veseliti se, ljutiti se* (usp. Katičić 1986: 106). Rjeđe se glagoli zbivanja odnose na životinje (npr. *teliti se, ždrijebiti se, kotiti se, razmnožavati se* i sl.), a još rjeđe na kakve aparate, strojeve, posuđe ili sl. (npr. *krčati*, usp. *Krči u radiju, klokotati*, usp. *Klokoće u loncu*).

Od gramatičkih osobitosti glagola zbivanja najuočljivije su svakako one koje se tiču kategorije lica. Naime velika većina takvih glagola teži bezličnosti, a ima i onih koji se upotrebljavaju isključivo u bezličnim oblicima (tj. samo u trećem licu jednine). U pravilu su to glagoli koji označuju fiziološka zbivanja,

npr. *boljeti*, *žigati*, *kruliti*, *vrtjeti* se (usp. *Vrti mi se u glavi*) i sl.² Slično je i s prototipnim glagolima zbivanja, a to su prije svega verba meteorologica. Takvi glagoli rabe se također samo bezlično, tj. u trećem licu jednine, i to samo u ne-raščlanjenim (jednočlanim) rečenicama, npr. *Sniježi*, *Naoblačuje se*, *Vedri se* ili sl. Rjeđe se takvi glagoli rabe u (kvazi)ličnim oblicima, najčešće u raščla-njenim rečenicama u kojima se pojavljuje imenska riječ kao formalni subjekt, npr. *Kiša pada*, *Munja sijeva*, *Zora sviče* (usp. o tome Piper i dr. 2005: 519). Još rjeđe se takav subjekt javlja u množini, npr. *Kiše padaju*, *Munje sijevaju*, *Zore svicu*. Takve su rečenice u pravilu stilski obilježene, pogotovo one sa su-bjektima u množini, što je bez sumnje uvjetovano i time da su takvi (formalni) subjekti u pravilu zališni. Glagoli koji se odnose na zbivanja u biljnog svijetu nisu bezlični, ali se i oni rabe samo u trećem licu jednine, npr. *Lišće vene*, ili množine, npr. *Ruže cvatu*. Ako se takvi glagoli odnose na ljude, u pravilu imaju prenesena značenja i stilski su obilježeni, npr. *Ana sva cvjeta* ili *Ivan mi je nešto uvenuo*. I glagoli koji označuju (ne)raspoloženja također se najčešće rabe bezlično, npr. *Ne mili mu se raditi*, *Ne da mu se više čekati*, ali neki od njih dolaze i u ličnim oblicima, npr. *Gadim se sam sebi*, *Ne svidaš mu se*, *Na to se uvijek sažalimo* i sl.

Budući da glagoli zbivanja teže bezličnosti, što znači da su bezagentivni ili da im je agens posve u drugom planu, oni nemaju ni izravnoga objekta, načelno su dakle neprijelazni. To svojstvo dolazi do izražaja i u nekim definicijama takvih glagola. Tako se npr. u Simeonovu rječniku glagoli zbi-vanja definiraju kao “neprelazni glagoli koji znače neko zbivanje” (usp. Sime-on I: 403).³ Doduše uz neke glagole zbivanja, posebno uz one koji označuju fiziološka zbivanja dolaze besprijedložne dopune u akuzativu, npr. *Boli me glava*, *Žiga me u prsimu* i sl., ali se one nikako ne mogu smatrati izravnim

2 Oblici 1. i 2. lica tipa *bolim*, *boliš*, *bolimo*, *bolite*; *žigam*, *krulim* ili sl. uopće ne dolaze u obzir, pa bi to trebalo označavati i u rječnicima. U Aničevu *Rječniku* to je i označeno u vezi s glagolom *boljeti* (u prezantu se navodi samo 3. lice, usp. Anić 2003: 102), ali nije u vezi s ostalim glagolima toga tipa (navode se npr. prezentski oblici *krulim* i *žigam*).

3 Na navedenom mjestu u Simeonovu rječniku među glagolima zbivanja navodi se, između ostalih, i glagol *laufen* (trčati), uz *fallen* i *wachsen* (tj. pasti/padati i rasti), što otvara zanimljivo pitanje treba li možda i glagole kretanja smatrati (pod)vrstom glagola zbivanja. Međutim iako glagoli kretanja nisu glagoli radnje u užem smislu riječi, o čemu svjedoči i činjenica da su neprijelazni, ipak mislim da kretanje kod glagola tipa *ići*, *doći*, *hodati*, *trčati*, *šetati* i sl. pretpostavlja svjesnu aktivnost, a za glagole je zbivanja, vidjeli smo, bitna nesvjesnost, nehotičnost odnosno proces koji nije pod kontrolom agensa odnosno doživljavača. Zato mislim da su glagoli kretanja ipak u najmanju ruku bliži glagolima radnje negoli glagolima zbivanja te da je opravdano što se (bar u kroatističkoj literaturi) među glagolima zbivanja ne navode glagoli kretanja. Treba ovdje svakako uzeti u obzir i činjenicu da glagol *laufen* u njemačkome jeziku ima šire značenje negoli npr. glagol *trčati* u hrvatskom.

objektima.⁴ Uz neke glagole zbivanja koji označuju fiziološka, usp. *Kruli mi u trbuhu*, ili emocionalna zbivanja, usp. *Sviđa mi se*, *Gadi mu se* i sl., dolaze dopune (objekti) u dativu.⁵

Što se tiče glagolskih vremena, kod glagola zbivanja uglavnom nema uporabnih ograničenja, npr. *sviće*, *svitalo je*, *svitat će*, *bude svitalo*, *osvanu*, *svitaše*, *bijaše svitalo*. Tako je i u kondicionalu, npr. *svitalo bi*, ali ima strogih ograničenja kad je riječ o drugim načinima, tj. o imperativu i optativu. Imperativ uz glagole zbivanja ili uopće ne dolazi u obzir ili je vrlo rijedak i izrazito obilježen. To nije nimalo neobično jer je u većini slučajeva riječ o zbivanjima koja nemaju pokretača radnje odnosno o zbivanjima kojima nisu svojstvena lica, a imperativ je načinu kojem je baš kategorija lica posebno istaknuta, on je tzv. kategorija drugoga lica. Uz verba meteorologica imperativ se upotrebljava vrlo rijetko, i to samo u prenesenim značenjima (osobito često personificirano) i stilski obilježeno, posebno u stihovima, npr. *Kišo, tiho padaj* ili *Svići, zoro* i sl. Vrlo je slično i kod glagola koji označuju zbivanja vezana za biljni svijet, npr. *Cvati, ružo moja* ili *Klasaj, žito*.⁶ Kod većine glagola koji označuju fiziološka zbivanja imperativ ili ne dolazi u obzir ili je izuzetno rijedak, npr. *Boli ga* ili *Žigaj me*. Nešto je običniji imperativ trećega lica, npr. *Neka te boli*, ali ni on nema pravo imperativno značenje, nego npr. dolazi u složenim rečenicama

-
- 4 U starijoj kroatističkoj tradiciji takvi su se objekti, a i oni koji dolaze u dativu, npr. u rečenicama tipa *Vrti mi se u glavi*, opisivali kao logički subjekti, a u Institutovoj gramatici kao pri-ložne označke vršitelja radnje, što nikako ne smatram održivim već ni zato što priložne označke po definiciji označuju okolnosti glagolske radnje, a dopune u akuzativu ili dativu nikako se ne mogu smatrati okolnostima ni u najširem smislu riječi (usp. Barić i dr. 1995: 663).
 - 5 Uz neke glagole koji označuju emocionalna zbivanja, npr. uz glagol *žaliti*, čini se da dolazi u obzir izravni objekt, usp. *Žalim ga*, što bi značilo da među glagolima zbivanja ima i prijelaznih. Moguća je međutim i interpretacija prema kojoj je u takvim primjerima riječ o aktivnom glagolu (ili bar o glagolu koji je na granici između aktivnih glagola i glagola zbivanja). U bezličnim konstrukcijama s tim glagolom javlja se oblik *žao* (koji se obično opisuje kao prilog, usp. Anić 2003: 1858), npr. *Žao mi ga je*. Takve su konstrukcije usporedive s konstrukcijama tipa *Plače mi se*, dok bi konstrukcije s ličnim oblicima glagola *žaliti* bile usporedive s konstrukcijama u kojima se javlja glagol *oplakivati*, npr. *Danima su ga oplakivali*, u kojima kao rezultat prefiksno-sifiksalne tvorbe dolazi do svojevrsne tranzitivizacije glagola zbivanja *plakati*. Takva tranzitivizacija usporediva je, bar donekle, s tranzitivizacijom glagola kretanja u rečenicama tipa *Prešao je most* ili glagola stanja u rečenicama tipa *Preležao je gripu* (opširnije o tome usp. u Pranjković 2016: 114). S navedenim primjerima bili bi usporedivi i primjeri tipa *Pojačao je radio* (prema *Jača iz dana u dan*) ili *Oslabio je tlak u gumama* (prema *Sve više slabii*). Kao i kod tranzitivizacije glagola kretanja i stanja tipa *prijeći* (prema *ići*) ili *preležati* (prema *ležati*), važnu ulogu u tranzitivizaciji glagola zbivanja mogu imati i prefiksi, usp. u navedenim primjerima *pogačati* prema *jačati* ili *oslabiti* prema *slabiti*.
 - 6 Imperativi takvih glagola posebno su svojstveni pjesništvu, usp. *Rasti bolje, moj zeleni bore* (hercegovačka sevdalinka) ili *Rasti i cvjetaj, zemljo radnih ljudi* (Jure Kaštelan).

u kojima surečenice s takvim imperativom imaju dopusno značenje, npr. *Neka te boli, strpi se ili sl.* (usp. parafrazu *Ako te i boli, strpi se*). Kod glagola koji označuju (ne)raspoloženja imperativ je također vrlo rijedak, posebno kod onih glagola što označuju (ne)raspoloženja koja nisu podložna kontroli, npr. *Sviđaj mu se*, ali je relativno običan kod onih koji označuju (ne)raspoloženja kolikotliko podložna kontroli, npr. *Sažali se bar nad njegovom djecom*. Kod glagola koji se odnose na životinje (npr. *teliti se*) ili na aparate, strojeve i sl. (npr. *krčati*) imperativ praktično ili ne dolaze u obzir ili je vrlo rijedak i/ili izrazito obilježen (kao na neki način “metajezičan”), npr. *Teli se, kravice naša*.

Kad je riječ o optativu, treba primijetiti da optativ koji bi se mogao nazvati prototipnim, tj. onaj koji se odnosi na drugo lice (mogao bi se nazvati i “komunikacijskim”), npr. *Živio ti meni ili sl.*, nije svojstven takvim glagolima, Relativno je međutim običan iako je rijedak optativ koji se odnosi na treće lice i koji dolazi u posebnim konstrukcijama i/ili složenim rečenicama, npr. *Dabogda sutra sniježilo ili I ne boljelo te kad ništa ne jedeš*.

U odnosu na kategoriju vida glagoli zbivanja, kao i glagoli stanja, primarno su nesvršeni jer je zbivanju svojstvena izrazita procesualnost odnosno evolutivnost. Međutim za razliku od glagola stanja koji, kao što smo vidjeli, zapravo i nemaju svršenih likova glagoli zbivanja uglavnom imaju i svršene parnjake. Međutim kad se rabe u svršenim likovima, takvi likovi u pravilu nisu čisti vidski parnjaci glagola zbivanja, nego obično dobivaju značenja koja su vezana za Aktionsart, posebno često npr. za inkoativnost, usp. *zagrmjeti, svanuti, razvedriti se, zaboljeti, zavrjeti se, procijetati, uvenuti, svidjeti se, naljutiti se, razveseliti se, udeblijati se, oždrijebiti se, zakrčati, pobojati se* i sl. Treba ipak dodati da ima glagola zbivanja kojima se svršeni likovi mogu smatrati primarnima. To se posebno odnosi na glagole koji označuju zbivanja uopće, npr. na one tipa *nastati, nestati, postati, prestati* ili *desiti se, dogoditi se, umoriti se* i sl. (u odnosu na nesvršene *nastajati, nestajati, postajati, prestajati, dešavati se, događati se, umarati se*). Ima također glagola zbivanja od kojih se (eventualni) svršeni likovi uopće ne upotrebljavaju, posebno među verba meteorologica, npr. *kišiti* ili *sniježiti*.⁷ Nešto slično moglo bi se reći i za glagole *bolovati, tugovati* ili *žalovati*, s tim da bi se svojevrsnim svršenim parnjacima glagola *bolovati* i *tugovati* mogli smatrati glagoli *razboljeti se* odnosno *rastužiti se*.

Najvažnija gramatička specifičnost glagola zbivanja tiče se sintaktičkih struktura u kojima se takvi glagoli pojavljuju. Za njih su naime karakteristič-

7 Eventualni svršeni parnjaci tih glagola, npr. *zakišiti* ili *zasniježiti* ili *prosniježiti*, doimlju se uglavnom izrazito neobično i/ili neologistično.

ne neraščlanjene (jednočlane, besubjektne) rečenice. Za verba meteorologica karakteristične su rečenice bez ikakvih argumenata, s bezličnim predikatom kao jedinim obvezatnim rečeničnim članom (usp. o tome Piper i dr. 2005: 519), npr. *Sniježi*, *Zagrmjelo je*, *Naoblacit će se*. U takvim se rečenicama ne javlja-ju dopune u rangu objekta, nego samo neobvezatni dodaci, posebno priložne oznake kojima se takva zbivanja lokaliziraju u vremenu i/ili u prostoru, npr. *Sniježi u dolini*, *Zagrmjelo je od istoka*, *Tamo obično grmi predvečer*, *Popodne bi se obično naoblaci* i sl. Često se napokon u takvim rečenicama susreću i priložne oznake načina, npr. *Jučer je jako kišilo*, *Padalo je kao iz kabla* ili sl.

Glagoli koji označuju nemeteorološka zbivanja vrlo često dolaze u ne- raščlanjenim rečenicama s dopunom (objektom) u dativu. Mogu to biti glagoli koji označuju zbivanja općenito, npr. *Dogodila mu se nezgoda*, *Rijetko nam to uspijeva*, zatim oni koji označuju fiziološka zbivanja, npr. *Vrti mu se u glavi*, *Kruli mi u trbuhi*, te oni koji označuju emocionalna stanja odnosno (ne) raspoloženja, npr. *To im se ne svida*, *Gade mi se vaši postupci*, *Tome se jako veselimo* (usp. o tome i Katičić 1986: 106). Značenja emocionalnoga zbivanja i/ili (ne)raspoloženja u konstrukcijskom modelu tipa *Gadi mi se ili Ne svida mu se* često poprimaju i oni glagoli koji sami po sebi nemaju takvih značenja, npr. glagoli tipa *dati*, usp. *Ne da mu se više čekati*, ili *htjeti*, usp. *Neće mu se ustajati*, pa i drugi glagoli uključujući i glagole kretanja, npr. *ići ili doći*, usp. *Ne ide mi se na taj izlet* ili *Dode mi da zaplačem*, glagole stanja, usp. *Ne stoji mi se na kiši*, te čak i aktivne glagole, usp. *Danas mu se ne radi*.⁸ Kao što je vidljivo iz navedenih primjera, takvi, nazovimo ih tako, sekundarni glagoli zbivanja običniji su u niječnim neraščlanjenim rečenicama te u pravilu poprimaju i dodatna modalna značenja.

Uz neke glagole zbivanja u neraščlanjenim rečenicama, posebice uz one koji označuju fiziološka zbivanja, dolaze, kao što je već rečeno, dopune u akuzativu. Njima se označuje onaj/oni na koga/na koje se takva fiziološka zbivanja odnose, npr. *Boli ga glava*, *Žiga je u prsima*, *Probada me u križima* i sl.

Na kraju se može zaključiti da je podjela glagola na glagole radnje, stanja i zbivanja, iako je prilično gruba i uspostavljena na osnovi semantičkih, a ne gramatičkih svojstava, ipak gramatički relevantna jer svaka od tih glagolskih skupina ima sasvim specifične gramatičke (morfološke, tvorbene i sintaktičke) posebnosti. Ovdje sam pokušao upozoriti bar na neke od tih specifičnosti kad je riječ o glagolima zbivanja.

⁸ I inače se neki od glagola zbivanja rabe, čak i primarno, kao aktivni glagoli, npr. *probadati* (usp. *probadati kopljem* prema *Probada me u prsima*), *vrtjeti* (usp. *Vrti glavom* prema *Vrti mi se u glavi*), ili *puhati* (usp. *Puše na hladno* prema *Puhalo je cijelu noć*).

LITERATURA

- Anić, Vladimir (2003) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.
- Babić, Stjepan (1966) *Jezik*, Školski leksikon, knj. 10, Panorama, Zagreb.
- Babić, Stjepan (1978) "Imperfectivisation and the types of prefix-derivation", *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika / Contrastive analysis of english and serbo-croatian*, II, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb, str. 71-100.
- Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić i Stjepko Težak (1991) *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU i Globus, Zagreb.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika (1995) *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Comrie, Bernard (1976) *Aspect – An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, Cambridge University Press.
- Grubor, Đuro (1953) *Aspektna značenja*, Rad JAZU, knj. 293, Zagreb.
- Ham, Sanda (2002) *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Katičić, Radoslav (1986) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, HAZU i Globus, Zagreb.
- Maretić, Tomo (1963) *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Minović, Milivoje (1987) *Sintaksa srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole. Rečenica, padeži, glagoli*, Svjetlost, Sarajevo.
- Morabito, Rosanna (1989) "Valore del perfetto nel sistema aspetto-temporale croato", *Problemi di mofrosintassi delle lingue slave*, 2, Atti del II Seminario di Studi, Pitagora Editrice, Bologna.
- Morabito, Rosanna (1992) "L'incrocio aspettuale nel sistema aspetto-temporale della lingua croata", *Universita' degli studi di Firenze, Quaderni del dipartimento di linguistica*, 3, UNIPRESS, Padova.
- Orešnik, Janez (1994) *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Piper, Predrag, Ivana Antonić, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović i Branko Tošović (2005) *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica*, Beograd.
- Pranjković, Ivo (2009) "Prostorna značenja u hrvatskome jeziku", *Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih*, Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, str. 11-19.
- Pranjković, Ivo (2012) "Gramatika glagola stanja", *Bosanski jezik. Časopis za kulturu bosanskoga književnog jezika*, 9, Tuzla, str. 11-23. [usp. također u knjizi *Gramatika u riječima i riječi u gramatici*, str. 109-123]

- Pranjković, Ivo (2016) *Gramatika u riječima i riječi u gramatici*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Silić, Josip (1978) "An approach to the study of aspectuality in the croatian literary language", *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika / Contrastive analysis of english and serbo-croatian*, II, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Zagreb, str. 42-70.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Simeon, Rikard (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I-II, Matica hrvatska, Zagreb.
- Smailagić, Igor (2010) *Dvojvidni glagoli u hrvatskome i slovenskome jeziku*, disertacija, Zagreb.
- Smith, S. Carlotta (1997) *The Parameter of Aspect*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Srpskohrvatski jezik*, Enciklopedijski leksikon, Mozaik znanja, Interpres, Beograd, 1972.
- Tanacković Faletar, Goran (2010) *Semantički opis nesamostalnih (kosih) padeža u hrvatskom jeziku i njegove sintaktičke implikacije*, disertacija, Osijek.
- Težak, Stjepko i Stjepan Babić (1992) *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb.
- Trask, Robert Lawrence (2005) *Temeljni lingvistički pojmovi* (preveo Benedikt Perak), Školska knjiga, Zagreb.

GRAMMATICAL PROPERTIES OF VERBS OF HAPPENING

Abstract

This paper focuses on the definition and the grammatical, semantic and pragmatic properties of verbs of happening, i. e. *Geschehensverben* (verbs that express events caused by forces of nature and those that are not conditioned by will even when they refer to people), especially in relation to the dynamic and stative verbs. Examples include *kišiti* (“to rain”), *grmjeti* (“to thunder”), *mračiti se* (“to darken, to grow dark”), *klasati* (of grain: “to form ears”), *mirisati* (“to smell”), *venuti* (“to wither”), *boljeti* (“to hurt”). This analysis focuses on their relation to the categories of person (mostly used in impersonal constructions), aspect (predominantly used in imperfective form), tense, mood (e.g. they never appear in the imperative mood), and number. Special attention is paid to the functions of these verbs in simple sentences, primarily to the fact that these verbs tend to appear in subjectless sentences.

Key words: *verbs of happening / Geschehensverben, stative verbs, dynamic verbs, imperative, verbal aspect, category of person, category of number, subjectless sentences*

Ismail PALIĆ

NEŠTO NAPOMENA O SUZNAČNIM GLAGOLIMA I PREDIKATU U BOSANSKOME JEZIKU

KLJUČNE RIJEČI: *suznačni (kopulativni, semikopulativni i perifrazni) glagoli, predikat, leksičko značenje, gramatikalizacija*

U radu se razmatraju predikati u kojima se gramatička značenja izražavaju suznačnim glagolima. Njima se pristupa iz sintaksičke i semantičke perspektive. Prvi dio donosi kratak uvod, u drugom dijelu razmatraju se kopulativni glagoli i predikat, u trećem se raspravlja o semikopulativnim glagolima i predikatu, četvrti dio posvećen je perifraznim predikatskim konstrukcijama, a u petom dijelu navode se glavni zaključci.

1. Suznačni (nepunoznačni, sinsemantični) glagoli i predikat pojmovi su koji su vrlo dobro poznati u lingvistici i koji bi se s pravom mogli nazvati "školskim". Oni su kao teme redovito zastupljeni u svim tradicionalistički usmjerenim gramatičkim udžbenicima (a takvi su u nas gotovo svi). Zbog toga među manje upućenima uglavnom vlada uvjerenje kako se radi o pojavnama koje su temeljito i vrlo dobro opisane. S druge strane oni koji se i teorijski i praktično bave rečenicom kao gramatičkom i semantičkom jedinicom vrlo se često iznova susreću s nejasnoćama i nedoumicama vezanim za predikate koji se obrazuju sa suznačnim glagolima. U ovome radu nastojat ću upozoriti na neke od tih problema nudeći mogućnosti njihova rješenja. Uglavnom ću polaziti od tumačenja koja zatječemo u postojećim gramatikama jezika ute-mljenih na novoštokavskoj osnovici ukazujući na njihovu nepotpunost i/ili neprimjerenost.

Predikatom se u rečenici izražavaju temeljne semantičke relacije u scenariju koji je kodiran rečenicom (kao što su relacije učesnika – vršioca, isku-sioca, trpioca itd. s označenim procesom, relacije okolnosti, relacije kvaliteta

i dr.). Formalno gledano, predikat je gramatička jezgra rečenične strukture (temeljni rečenični konstituent) koja u sebi objedinjuje i izriče osnovne gramatičke kategorije rečenice kao što su lice, broj, vrijeme, način, stanje... (usp. Palić 2000: 363; Silić–Pranjković 2005: 286–288; Piper i dr. 2005: 301; Belaj–Tanacković Faletar 2017: 20). No u teorijsko-metodološkim pristupima koji operiraju pojmom predikata za taj se temeljni gramatički konstituent rečenice zahtijeva da bude ne samo gramatički nego i semantički potpuno obavijestan (usp. Palić 2000: 363; Piper i dr. 2005: 301). Poznato je da glagoli kao kategorija riječi bez koje, uz sasvim periferne izuzetke, nije moguće realizirati predikat u rečenici mogu s obzirom na svoju semantičku narav biti samoznačni (tj. značenjski potpuni) i suznačni (tj. značenjski nepotpuni). Stoga kad se predikat izriče suznačnim glagolom, to, naravno, otvara ne tako jednostavno pitanje njegova značenja, preciznije pitanje kako se i čime postiže potpuna semantička obavijesnost predikata. U gramatikama se taj problem rješava tako što se govori o različitim tipovima složenih predikata, glagolskih i imenskih, čime se u sastav predikata uključuje više leksema (usp. Palić 2000: 363; Silić–Pranjković 2005: 289; Piper i dr. 2005: 307). No takav pristup sam po sebi unosi dosta poteškoća jer je potrebno mnogo više napora ne samo da se složeni predikati primjereno analiziraju nego da se često čak pravilno i uoče. Jedan predikat mora se razumjeti kao jedna temeljna semantička relacija, i posebno se mora paziti da se u takvu relaciju ne uključuju elementi (npr. učesnici, okolnosti i dr.) koji joj ne pripadaju.

Suznačnim (nepunoznačnim) glagolima uglavnom se smatraju oni koji nemaju potpuno leksičko značenje ili ga, u krajnjem slučaju, nemaju uopće. Nepotpunost leksičkog značenja glagola može biti neuzrokovana, što znači da je glagol suznačan po sebi (npr. *moći, početi*), a može također biti uzrokovana procesom gramatikalizacije samoznačnih glagola (npr. glagola *stati* u rečenici *Stali su se svađati*, ili glagola *baciti* u rečenici *Bacio je pogled kroz prozor*). Osim toga i “izvorno” suznačni glagoli mogu biti dodatno podvrgnuti procesu gramatikalizacije (npr. glagol *hijeti* u konstrukciji futura I, kao u rečenici *Gledat ću taj film*, dodatno je gramatikaliziran, tj. leksičkosemantički “onesamostaljen” ili “ispraznen” u odnosu na njegov status i položaj u rečenici kakva je *Hoću da gledam taj film*). Prema tome može se zaključiti da pitanje suznačnih glagola u relaciji s predikatom uopće nije jednostavno, posebno ne kad je riječ o procesima gramatikalizacije, jer podrazumijeva uočavanje pojave leksičkosemantičkoga “praznenja”, a to nije nimalo lahek zadatak.

Obično se u kategoriju suznačnih (sinsemantičnih) glagola ubrajaju: помоћни, kopulativni, semikopulativni, modalni, fazni i perifrazni glagoli (usp.

Palić 2000: 364–371; Silić–Pranjković 2005: 185). Na ovome mjestu treba istaknuti da se takvi glagoli razlikuju od glagola oslabljena značenja kojima se značenje obavezno kontekstualno dopunjaje (kakav je npr. glagol *ležati* u značenju “biti smješten”, kao u rečenici *Zenica leži na obalama Bosne*). Razlika je u tome što su suznačni glagoli uvijek gramatikalizirani, dakle imaju ili su dobili gramatička značenja, dok kod glagola oslabljena značenja to “oslabljeno značenje” nije rezultat gramatikalizacije. Stoga se razlika između ovih glagola očituje i s obzirom na njihov položaj u predikatskoj strukturi: suznačni su glagoli nedostatni da samostalno tvore tu strukturu, dok su glagoli oslabljena značenja dostačni te se u tom pogledu ponašaju kao samoznačni glagoli.¹

2. U gramatikama jezika utemeljenih na novoštokavskoj osnovici kopulativnim se glagolom smatra jedino glagol *biti* (usp. Palić 2000: 365; Silić–Pranjković 2005: 289), i to onda kad je potpuno “ispražnjen” od leksičkog značenja, kad je čisto “funkcionalni” glagol, što znači da mu se značenje svodi na kopulativnu (sponsku) službu povezivanja subjekta s neglagolskim (tipično imenskim) predikativom (dijelom predikata), kao u primjerima:

On ← je → advokat.
On ← je → hrabar.

Samo postojanje nekopulativnih jezika ili jezika s “nultom” kopulom prilično snažno podržava ovakvo funkcionalno semantičko određenje kopule.

Kopula se u gramatikama vrlo često naziva i “pomoćnim glagolom” (usp. Minović 1987: 36; Barić i dr. 1997: 401; Piper i dr. 2005: 302). Kako je, rekoh, jedino glagol *biti* identificiran kao kopula u bosanskom, a isti taj glagol redovito se naziva “pomoćnim” kad se na njega upućuje kao na dio tzv. složenih glagolskih oblika (perfekta, pluskvamperfekta, futura II, potencijala I i II), postavlja se pitanje koliko je taj isti naziv u oba slučaja opravdan. Ovo pitanje može se formulirati još preciznije. Nesporna je činjenica da je povezivanje subjekta s predikatom sintaksičke naravi, tj. da rezultira sintaksičkom konstrukcijom. S druge strane složeni glagolski oblici u južnoslavenskoj gramatičkoj tradiciji bezizuzetno se smatraju morfološkim jedinicima jednakim kao i prosti glagolski oblici i redovito se predstavljaju u okviru morfološke, tj. kao dio morfološkoga repertoara jezika. Ako dakle prihvaćamo naziv “pomoći glagol *biti*” u oba slučaja – i u njegovoj kopulativnoj funkciji i u njegovoj funkciji tvorbenoga elementa složenih glagolskih oblika – mi time

1 O glagolima oslabljena značenja više v. Palić (2011; 2019: 36–53).

zapravo pripisujemo istu gramatičku narav i jednim i drugim strukturama. I više od toga: mi onda govorimo o jednom istom glagolu *biti*,² koji je potpuno lišen leksičkog značenja, što se najbolje vidi po njegovoj mogućnosti da tvori konstrukciju sam sa sobom, što nije odlika nijednoga drugog glagola, npr.:

- a) u konstrukciji složenoga glagolskog oblika: *On je bio izgubio novac*
- b) u subjekatsko-predikatskoj konstrukciji: *Mudrost je biti strpljiv.*

Poznato je da su kopulativne strukture nedvojbeno sintaksičke konstrukcije, prema tome na taj način sintaksičkim konstrukcijama proglašavamo i složene glagolske oblike. Je li to teorijski i praktično opravdano i branjivo?

Pomoćni glagol *biti* bez sumnje je poseban leksem jer udovoljava temeljnim kriterijima za izdvajanje leksema: (1) strukturno je kompaktan, (2) relativno je premjestiv u rečenici i (3) ima značenje. Iako se gramatička pozicija pomoćnoga glagola u složenome glagolskom obliku ponekad uspoređuje pa i izjednačuje s pozicijom ličnoga nastavka u prostome glagolskom obliku (usp. *pogledao SAM : pogledaH*), to dvoje ipak nije isto. Tačno je da i jedno i drugo izriče gramatičke kategorije kao što su lice, broj i vrijeme, ali je isto tako tačno da su te kategorije u prvom slučaju izrečene posebnim leksemom koji pripada kategoriji glagola, dok se u drugom slučaju radi o relacijskome morfemu, koji, naravno, nije posebna riječ i prema tome ne pripada nijednoj kategoriji leksema. Dakle unatoč funkcionalnoj sličnosti, pa i istovjetnosti, očigledna je kategorijalna razlika između pomoćnih glagola i ličnih glagolskih nastavaka. Relacija složenih glagolskih oblika (npr. *pogledao sam*) i prostih glagolskih oblika (npr. *pogledah*) može se još bolje uočiti ako se usporedi s relacijom prijedložno-padežnih i padežnih izraza kao u primjerima:

Zadovoljio se SA stotinu maraka.

Zadovoljio se stotinOM maraka.

gdje je u prvom slučaju gramatička kategorija padeža (instrumentala) izrečena prijedlogom kao posebnim leksemom, a u drugome relacijskim morfemom (padežnim nastavkom). Također u prvom su slučaju kategorije broja i roda izrečene posebnim leksemom (imenicom *stotina*), dok su u drugom slučaju sve tri gramatičke kategorije (rod, broj i padež) sintetizirane u jednom leksemu, tačnije njegovu relacijskom morfemu. Ako se ova relacija usporedi s relacijom složenih i prostih glagolskih oblika, očigledne su naporednosti, ali i razlike:

2 U rječnicima se on dosljedno opisuje kao jedan polisemični leksem (usp. RBJ 2010: 69 i dr.).

<i>PogledaH</i>	(relacijski morfem obilježava lice, broj i vrijeme)
<i>Pogledat ĆU</i>	(lice i broj obilježeni su pomoćnim glagolom, a vrijeme spojem pomoćnoga glagola i relacijskog morfema (<i>t/i</i>))
<i>Pogledao SAM</i>	(lice je obilježeno pomoćnim glagolom, broj i pomoćnim glagolom i relacijskim morfemom (\emptyset), a vrijeme spojem pomoćnoga glagola i relacijskog morfema (<i>o</i>))
<i>Pogledao BIH</i>	(lice je obilježeno pomoćnim glagolom, broj i pomoćnim glagolom i relacijskim morfemom (\emptyset), a način spojem pomoćnoga glagola i relacijskog morfema (<i>o</i>))

Razlika je dakle u tome što se gramatičke kategorije kao što su vrijeme i način kod složenih glagolskih oblika obilježavaju analitički, spojem dvaju leksema, a takvo što ne zapaža se kod prijedložno-padežnih izraza, kod kojih su gramatičke kategorije odvojene i raspodijeljene između prijedloga i imenice.

Iz dosad rečenoga može se zaključiti da su složeni glagolski oblici u bosanskoome nedvojbeno sintaksičke konstrukcije dvaju ili više leksema, ali da je gramatička veza među tim leksemima tješnja nego među jedinicama u sintaksičkoj konstrukciji bilo koje druge vrste. Stoga oni u punom smislu čine most između sintakse i morfologije, iako bi u pristupu koji želi jasno razlikovati te dvije gramatičke razine složeni glagolski oblici morali biti smješteni u sintaksu, tj. biti tretirani kao sintaksičke konstrukcije.

Zanimljiv je, kad je o ovome riječ, i kognitivnogramatički pristup koji su predstavili Belaj-Tanacković Faletar (2017: 19–28). Naime unatoč tome što se s jedne strane razlikuju jednostavni i složeni glagolski oblici i odvajaju se od jednostavnih i složenih glagolskih konstrukcija, ipak se glavama rečeničnih konstrukcija u cjelini smatraju pomoćni glagoli i lični (oblikovni) sufiksi kao gramatička sredstva za tvorbu jednostavnih i složenih glagolskih oblika. Tim su sredstvima onda samoznačni glagoli ili (uz lične nastavke) glagolske osnove dopune na isti način na koji su npr. samoznačni glagoli dopune modalnim ili faznim glagolima. Uz rečeno relacija subjekta prema predikatu ostvaruje se upravo preko pomoćnih glagola i ličnih nastavaka, dakle na višoj razini rečenične strukture od one na kojoj je dopunski punoznačni glagol. Prema tome i za ovaj se pristup³ može ustvrditi kako jasno podupire tvrdnju da je kod složenih glagolskih oblika riječ o sintaksičkoj vezi sastavnica, iako, naravno, on svojim drugim dijelom ruši granicu između morfologije i sintakse, ali to u kognitivnoj lingvistici nije nikakav problem.

3 Sintaksičku narav veze između pomoćnih glagola i punoznačnih glagola u rečenici podupisuju i druge različite teorije kao npr. generativna gramatika te gramatika zavisnosti.

Prema rečenome dakle moglo bi se govoriti o devet (morpholoških) glagolskih oblika u bosanskom, a to su infinitiv, prezent, aorist, imperfekt, imperativ, glagolski prilog sadašnji, glagolski prilog prošli, glagolski pridjev radni i glagolski pridjev trpni. Primarni bi bili prezent, aorist, imperfekt i imperativ (samostalno izriču gramatičke kategorije lica, vremena i načina i pojavljuju se kao jedini glagolski oblici u "kanonskim" rečenicama), a sekundarni su infinitiv, glagolski prilozi i glagolski pridjevi (ne izriču samostalno gramatičke kategorije lica, vremena i načina i ne mogu se pojaviti kao jedini glagolski oblici u "kanonskim" rečenicama).⁴

Da se sad kratko vratim pitanju odnosa pomoćnih i kopulativnih glagola. U svakom slučaju postoji bitna razlika između te dvije vrste glagola (preciznije između kopule *biti* i pomoćnoga glagola *biti*), zato ne mislim da je opravdano za njih koristiti isti naziv "pomoćni glagoli". Jedna je (i čini mi se mnogo bolja) mogućnost da se terminološki razlikuju "pomoćni glagoli" i "kopulativni glagoli" kao vrste suznačnih glagola. Druga je mogućnost da se termin "pomoćni glagoli" koristi za suznačne glagole, a da se za glagole kao tvorbene elemente tzv. složenih glagolskih oblika pronađe drugi naziv.

Jedno je od možda najzanimljivijih pitanja o kopulativnim glagolima i kopulativnom predikatu (a koje u postojećim gramatikama nije ni dotaknuto⁵) je li samo leksički prazni glagol *biti* kopula u bosanskom. Pogledajmo glagole u predikatima sljedećih skupina rečenica:

- A. (1) *Ovaj sporazum predstavlja napredak u odnosima dviju zemalja.*
(2) *Šta predstavlja glas jednog čovjeka?*
- B. (1) *Šutnja podrazumijeva odobravanje.*
(2) *Šta podrazumijeva bežični telefon?*
- C. (1) *Samoća znači patnju.*
(2) *Biti pjesnik znači biti čudak.*

U svim navedenim primjerima moguća je zamjena ovih triju glagola kopulom *biti* bez ikakve promjene značenja; usp.:

4 Ovakav pristup sigurno bi doprinio tome da se bolje uoči priroda složenih glagolskih oblika. Ipak nisam u ovom trenutku siguran koliko bi na njemu trebalo po svaku cijenu insistirati, posebno u gramatikama za niže razine jezičkoga obrazovanja, jer nikako ne treba zanemariti ni dosadašnje naslijede za koje se načelno ne može reći da grijesni, nego tek možda da je pomalo neprecizno.

5 Doduše, uz taj glagol navodi se još i glagol *bivati* (Piper i dr. 2005: 312), kao u primjeru: *Ništa ne biva bolje*, ali se taj glagol može promatrati kao vidika varijanta glagola *biti*.

A. (1) *Ovaj sporazum je napredak u odnosima dviju zemalja.*

(2) *Šta je glas jednog čovjeka?*

B. (1) *Šutnja je odobravanje.*

(2) *Šta je bežični telefon?*

C. (1) *Samoća je patnja.*

(2) *?Biti pjesnik je biti čudak; Biti pjesnik, to je biti čudak.*

Dalje na pitanja formulirana rečenicama s ovim glagolima može se odgovoriti rečenicama s kopulom *biti*; usp.:

– *Šta predstavlja glas jednog čovjeka?*

– *Glas jednog čovjeka nije ništa.*

– *Šta to treba da znači?*

– *To je moja molba.*

– *Šta podrazumijeva bežični telefon?*

– *Bežični je telefon uređaj za čije funkcioniranje nije potrebna žičana povezanost odašiljača i prijemnika.*

Osim toga postoje skoro neograničene mogućnosti upotrebe bilo kojega od ovih glagola u svim navedenim rečenicama bez promjene temeljnoga značenja tih rečenica; usp.:

A. (1) *Ovaj sporazum predstavlja/podrazumijeva/znači napredak u odnosima dviju zemalja.*

(2) *Šta predstavlja/podrazumijeva/znači glas jednog čovjeka?*

B. (1) *Šutnja podrazumijeva/predstavlja/znači odobravanje.*

(2) *Šta podrazumijeva/predstavlja/znači bežični telefon?*

C. (1) *Samoća znači/predstavlja/podrazumijeva patnju.*

Zamjene nisu moguće jedino u rečenici *Biti pjesnik znači biti čudak*, a razlog je dopuna u obliku infinitiva, koji konstrukcijski nije spojiv s glagolima *predstavljati* i *podrazumijevati*. No ako bi se uklonio infinitiv, zamjena bi postala moguća; usp.:

Pjesnik znači/predstavlja/podrazumijeva čudaka.

Ne postoji mogućnost zamjene drugim glagolom bliska značenja. Tako je npr. glagol *uključivati* značenjski blizak glagolu *podrazumijevati*, pa je često i zamjenjiv njime (usp. *To podrazumijeva/uključuje velika odricanja*). Ipak ako bi se u gore navedenim rečenicama (B) pokušala izvršiti zamjena, doble bi se rečenice drukčijega značenja; usp.:

Šutnja **uključuje** odobravanje. (tj. šutnja se sastoji od mnogo elemenata među kojima je i odobravanje)

Šta **uključuje** bežični telefon? (odgovor bi mogao biti: Bežični telefon uključuje mnogo toga, kao što su mnogo veće mogućnosti komuniciranja, lakše organiziranje, povećani troškovi...)

Zamjenjivost ovih triju glagola kopulom *biti*, mogućnost upotrebe kopule *biti* u odgovorima na pitanja formulirana rečenicama s ovim glagolima te međusobna zamjenjivost tih triju glagola (koji su inače kao samoznačni potpuno različitih značenja) mogu se uzeti kao pouzdani pokazatelji da su glagoli *predstavljati*, *podrazumijevati* i *značiti* u ovim konstrukcijama pretrpjeli proces gramatikalizacije u kojem su leksički potpuno “ispražnjeni” (*predstavljati* → *biti*; *podrazumijevati* → *biti*; *značiti* → *biti*), te su tako postali kopulativni glagoli. Oni su kopulativni prije nego semikopulativni jer za elaboraciju njihova značenja služi samo kopula *biti*, dok se značenje semikopulativnih glagola elaborira kopulom *biti* uz još koji modificirajući element, o čemu će biti više govora u nastavku.

Konstrukcije s ovim trima glagolima jednake su i po tome što im dopunski imenski predikativi stoje u obliku besprijedložnoga akuzativa. Radi se o konstrukcijama s formalnim direktnim objektima. U njima se naime uočava jasan postupak metaforizacije koja rezultira ne samo potpunim leksičkim pražnjenjem glagola nego i eliminiranjem konstrukcijskoga značenja objekta. Besprijedložni akuzativ sa svojim shematičnim značenjem cilja pogoden je za kodiranje entiteta pomoću kojeg se identificira entitet u poziciji subjekta. Osim toga taj se padežni oblik široko koristi i kod predikatskih perifraza, o čemu će također kasnije biti više riječi.

Specifičnost je ovih triju glagola u kopulativnoj službi i u tome što su im predikativi obavezno imenski, bolje reći imenički, osim glagola *značiti*, uz koji može doći i infinitiv. Ne mogu imati pridjevske ili priložne predikative, usp.:

**Ovaj sporazum predstavlja uspješan.*

**Postići ovakav sporazum predstavlja dobro.*

Razlog je opet gramatički, tj. tip konstrukcije s direktnim objektom, za koji kategorijalno nisu podobni pridjevi niti prilozi.

Naravno, glagoli *predstavljati*, *podrazumijevati* i *značiti* mogu biti i samoznačni, i sasvim je očigledna razlika između kopulativne i samoznačne upotrebe ovih glagola, kao u sljedećim primjerima:

<i>Voditelj predstavlja gosta.</i>	(*)Voditelj je gost)
<i>Uspjeh podrazumijeva velik trud.</i>	(*)Uspjeh je velik trud)
<i>To znači da je sve završeno.</i>	(*)To je da je sve završeno)

No treba zapaziti da se i u takvoj upotrebi mogu katkad uočiti semantičke komponente koje su pogodovale leksičkom pražnjenju i kopulativiziranju navedenih glagola; usp.:

Šta podrazumijevaš pod uspjehom?
Šta je po tvome mišljenju / za tebe uspjeh?

Za kopulu *podrazumijevati* karakteristično je da se koristi samo uz nežive subjekte 3. lica, i to zato što proces leksičkog pražnjenja uključuje eliminiranje upravo ove “subjektivnomodalne” semantičke komponente “po mišljenju X-a”.

Kad je posrijedi glagol *značiti*, treba napomenuti da se za test utvrđivanja njegove kopulativne upotrebe može uzeti semantička parafraza “biti znak”, koja odgovara njegovu leksičkom značenju, pa ako ta parafraza nije upotrebljiva, riječ je o kopulativnom glagolu, a ako jest, onda je riječ o punoznačnom glagolu *značiti*; usp.:

Samoća je znak patnje. (= Samoća znači patnju/Samoća je patnja.)
Biti pjesnik je znak čudaka/da je čovjek čudak. (= Biti pjesnik znači biti čudak/Biti pjesnik (to) je biti čudak.)

S druge strane parafraza je npr. moguća u rečenicama:

Crveno je znak opasnosti. (= Crveno znači opasnost.)
Iscrpljenost nije znak bolesti. (= Iscrpljenost ne znači bolest.)

što pokazuje da u njima glagol *značiti* nije upotrijebljen kao kopulativni, tj. da to nisu rečenice s kopulativnim, nego s prostim (jednostavnim) glagolskim predikatom. Upravo zbog toga se ni glagolu *označavati* ne može utvrditi kopulativna upotreba; ne pronalaze se naime odgovarajući primjeri u kojima taj glagol nije zamjenjiv perifrazom “biti znak”.

Ono što povezuje ova tri kopulativna glagola s kopulom *biti* jest obavezna upotreba u nesvršenom vidu (a glagol *podrazumijevati* i ima samo taj vid); usp.:

**Taj sporazum predstavio je napredak.*
**Samoća je označila patnju.*

Po tome se oni istovremeno razlikuju od semikopulativnih glagola, koji načelno imaju oba vida.

Ima li još kopulativnih glagola u bosanskome? Pogledajmo i sljedeće primjere:

Subjekt stoji u nominativu.

Subjekt se nalazi u nominativu.

Subjekt se pojavljuje u nominativu.

Postoje dobri razlozi da se ustvrdi kako su i glagoli *stajati*, *nalaziti se* i *pojavljivati se* u navedenim i drugim sličnim rečenicama leksički potpuno ispraznjeni i u najvišem stupnju gramatikalizirani, čime su se funkcionalno izjednačili s kopulom *biti*. O tome svjedoči njihova zamjenjivost kopulom *biti*; usp.:

Subjekt je u nominativu.

što, grubo, znači “Subjekt je nominativ”. Kao i kod glagola *predstavljati*, *podrazumijevati* i *značiti* ovdje je također, kako je pokazano, načelno moguća upotreba bilo kojeg od ovih glagola u bilo kojoj od ovih rečenica, ali nije moguća odgovarajuća zamjena nekim drugim glagolom srodnog značenja. Tako je npr. pasivna konstrukcija *biti smješten* značenjski vrlo bliska glagolima *stajati* i *nalaziti se*, pa ipak nije npr. ovjerena rečenica **Subjekt je smješten u nominativu*. Da nije riječ o tome da je prepreka ovjerenosti ovakve rečenice to što imenica u lokativu označava apstraktnu stvar, a konstrukcija *biti smješten* prije je svega spojiva s konkretnim lokalizatorima, pokazuje ovjerena rečenica kakva je npr. *Ti si smještena u mojim mislima*.

Glagol *stajati* u kopulativnoj funkciji obavezno je nesvršenog vida, što je načelna karakteristika svih kopulativnih glagola; usp.:

**Subjekt je stao u nominativu.*

Glagoli *nalaziti se* i *pojavljivati se* mogu u kopulativnoj funkciji imati oba vida; usp.:

Subjekt se našao u nominativu.

Subjekt se pojavio u nominativu.

što sadržajno odgovara rečenici *Subjekt je bio u nominativu*, ili, grubo, *Subjekt je bio nominativ*.

I *stajati* i *nalaziti se* i *pojaviti se*, naravno, imaju i druge upotrebe, i te upotrebe treba razlikovati od njihovih kopulativnih upotreba. *Stajati* može biti:

samoznačni glagol:
značenjski oslabljeni glagol:
perifrazni glagol:

Ljudi stoje.
Novac stoji u novčaniku.
Spomenik stoji kao opomena.

nalaziti se može biti:

samoznačni glagol:
značenjski oslabljeni glagol:

Obično se nalazimo nakon radnog vremena.
Subjekt se nalazi na početku rečenice.

a *pojavljivati* se može biti:

samoznačni glagol:

Od jučer se nije pojavljivao.

Gornji primjeri s glagolima *stajati*, *nalaziti* se i *pojavljivati* se govore o tome da rečenični obrazac s direktnim objektom nije jedini koji kroz procese gramatikalizacije i metaforizacije može generirati kopulativne predikatske konstrukcije. Isto se može postići i korištenjem konstrukcije s adverbijalom (u ovom slučaju u obliku lokativa).

Napokon je li popis kopulativnih glagola u bosanskoj zaključen sa spomenutih sedam (*biti*, *predstavljati*, *podrazumijevati*, *značiti*, *stajati*, *nalaziti se*, *pojavljivati se*)? Ne, takvih glagola zasigurno ima još (npr. glagol *činiti* u rečenicama kakve su *Polovicu stanovništva čine žene*; *Odijelo ne čini čovjeka*, ili glagol *doći* u kolokvijalnom bosanskoj; usp. *On ti dođe šef*), ali moj cilj ovdje nije bio da ih iscrpno popišem i opišem, nego da ukažem na potrebu njihova temeljitijeg istraživanja.

3. Izdvajanje i definiranje semikopulativnih glagola i semikopulativnih predikata u novoštokavskim gramatikama, za razliku od kopulativnih, vrlo je različito. Silić–Pranjković (2005: 291) smatraju ih vrstom modalnih glagola koji znače pripisivanje čega subjektu ili objektu. Ako se uzme da je pri njihovoj upotrebi riječ o “tipu” ili “načinu” pripisivanja čega subjektu ili objektu (npr. kod glagola *zvati se* – imenovanje, kod glagola *smatrati* – mišljenje itd.), onda takvo određenje ima stanovito opravdanje, no treba pritom svakako upozoriti na mogućnost povezivanja takvih glagola s modalnim glagolima (u najčešćoj upotrebi tog termina) tipa *moći*, *smjeti*, *umjeti*... kojima se označuju unutarnji ili vanjski uvjeti koji određuju sposobnosti, mogućnosti, raspoloženje... subjekta za radnju, što nikako ne bi doprinijelo njihovome pravilnom razumijevanju. S druge strane Piper i dr. (2005: 312, 314–315) semikopulativne glagole razumijevaju i definiraju vrlo široko pripisujući im dijelom nominacijsku, a

dijelom kopulativnu funkciju i izjednačujući ih s perifraznim glagolima; to su npr. *postati*, *postaviti (koga) za*, *proglasiti (se)*, *vršiti*, *činiti*, *obavljati...* Minović (1987: 36) za semikopulativni predikat kaže da je prijelazni tip od glagolskoga prema neglagolskom predikatu. Napokon Barić i dr. (1997: 403) dopune semikopulativnim glagolima smatraju predikatnim prošircima, tj. posebnim predikatskim strukturama, a ne dijelom jednoga istog predikata.

Za određenje semikopulativnih glagola, po mome mišljenju, najbitnije je to što oni funkcioniraju kao modificirane kopule ili, bolje rečeno, kao kopule s modifikatorima koji modificiraju čisti kategorijalni/funkcionalni sadržaj kopule *biti* i time očituju svoje gramatikalizirano leksičko značenje. Riječ je dakle o svojevrsnim "leksikaliziranim" kopulama. To se najbolje vidi pri semantičkom parafraziranju tih glagola. Oni se naime parafraziraju tako što se kopuli dodaju odgovarajući modificirajući elementi i na taj se način izvode gramatička konstrukcijska značenja; usp.:

postati X	[početi biti X]
ostati X	[nastaviti biti X]
zvati (se) X	[biti imenom X]
nazvati (se) X	[učiniti da bude imenom X]
učiniti X-om	[dovesti da bude X]
imenovati X-om	[učiniti da bude X]
prikazati X-om	[učiniti da bude kao X]
smatrati X-om	[vjerovati da je X]
osjećati (se) X-om	[imati dojam da je X]
činiti se X-om	[ostavlјati dojam da je X]

Kopulativnima su slični semikopulativni glagoli i po tome što imenički, pridjevski i priložni predikativi u konstrukciji s njima imaju semantičku samostalnost, te pitanje uvijek može biti usmjereno na njih; usp.:

Postao je otac. – Šta je postao?
Čini se ispravnim. – Kakvim se čini?

Od kopulativnih se semikopulativni glagoli razlikuju time što načelno nisu vidski ograničeni, i mogu se koristiti kako u nesvršenome tako i u svršenom vidu.

Za potpuniji opis semikopulativnih glagola u bosanskome bilo bi dobro najprije sačiniti njihov što iscrpniji inventar te popis formalnih oblika u kojima

može doći predikativ uz te glagole. Na taj popis valjalo bi, po mom mišljenju, između ostalih, uvrstiti i sljedeće glagole:

<i>činiti (se)</i>	To nas čini tužne. Takvim svojim potezima čini se otuđenim.
<i>činiti se</i>	To se čini kao dobra prilika.
<i>djelovati</i>	Djeluje pošten.
<i>doimati se</i>	Doima se pouzdanim.
<i>držati</i>	Držimo to korisnim.
<i>imenovati</i>	Imenovali su ga za upravnika.
<i>ispasti</i>	Ispao je naivan.
<i>izgledati</i>	Izgleda originalan.
<i>načiniti (se)</i>	Načinio se gluhim.
<i>nadavati se</i>	Nadaje se sposobnim.
<i>nazvati (se)</i>	Nazvao je to nepravdom. Nazvao se svecem.
<i>odrediti</i>	Odredio ga je zamjenikom.
<i>osjećati (se)</i>	Osjeća to beskorisnim. Osjeća se praznim / prazno.
<i>ostati</i>	Ostao je isti.
<i>označiti</i>	Označio je to kao napredak.
<i>pokazati se</i>	Pokazalo se tačnim.
<i>postati</i>	Postao je majstor.
<i>postaviti</i>	Postavili su ga za nadzornika.
<i>potvrditi se</i>	Ti su se navodi potvrdili tačnim.
<i>praviti (se)</i>	Pravi nas ludim. Pravi se nevješt.
<i>prihvaćati</i>	Prihvaćaju to istinitim.
<i>prikazati (se)</i>	Prikazao je to kao uspjeh. Prikazuje se sposobnim.
<i>proglašiti (se)</i>	Proglašili su ga nasljednikom. Proglasio se spasiocem.
<i>prozvati (se)</i>	Prozvali su ga šeprtljom. Prozvao se stručnjakom.
<i>smatrati</i>	Smatraju ga uglednim.
<i>tretirati</i>	Tretiraju to kao iznimku.
<i>učiniti (se)</i>	Učinio nas je ovisima. Učinio se diktatorom.
<i>učiniti se</i>	To nam se učinilo povoljnim.
<i>uzimati</i>	Uzimaju ga za šaljivdžiju.
<i>zazvučati</i>	Riječi su mu zazvučale prijetnjom.
<i>zvati (se)</i>	Zovu ga ocem. Zove se Ivan.

Ozbiljnju poteškoću pri identificiranju semikopulativnih glagola i predikata obrazovanih s njima predstavlja činjenica da se oni upotrebljavaju i

kao samoznačni glagoli (npr. *Treba nešto i učiniti, a ne samo gledati*), a neki od njih i kao perifrazni (npr. *Učinili su štetu*), pa je stoga uvijek potrebno uzimati u obzir cijelu konstrukciju, tj. uočiti njihovo leksičko “pražnjenje” koje međutim nije rezultiralo stvaranjem perifrastične konstrukcije. Mogućnost semantičke parafraze modificiranim kopulom *biti* praktično je jedini pouzdani formalni kriterij prema kojemu se mogu izdvajati semikopulativni glagoli i razlikovati se od samoznačnih i perifraznih glagola. Dakako, razlika je između semikopulativnih i perifraznih glagola i u tome što prvi ulaze u konstrukcije s predikativima čije značenje nije promijenjeno (usp. *To se čini kao zadovoljstvo*), dok je u konstrukciji s perifraznim glagolom, kako će biti kasnije objašnjeno, značenje predikativa uvijek pomjereno, metaforizirano (usp. *To mi čini zadovoljstvo*). To međutim može otvoriti pitanje razgraničenja predikativa uz semikopulativne glagole i daljih (indirektnih) objekata uz samoznačne glagole (čije je značenje također nepromijenjeno), što nas opet dovodi do toga da je ključno utvrditi suznačni status glagola kako bi se zaključilo da je riječ o semikopulativnoj predikatskoj konstrukciji.

U gramatikama se navodi da predikativi uz semikopulativne glagole koji pripadaju promjenljivim riječima mogu dolaziti u nominativu (*Zovu ga Lahki*), besprijeđložnom instrumentalu (*Čini se pametnim*), akuzativu s prijedlogom *za* (*Imenovali su ga nadzornika*) ili mogu imati oblik tzv. *kao*-konstrukcije (*Izgleda kao dobra prilika*). Kad je riječ o formalnim karakteristikama predikativa u semikopulativnim predikatskim konstrukcijama, onda je važno istaknuti da se oni načelno odlikuju sposobnošću pojavljivanja u više konkurentnih oblika. Tako npr. nominativ stoji u odnosu međusobne zamjenjivosti s instrumentalom (usp. *Zovu ga Lahki / Lahkim*), instrumental može biti zamjenjiv akuzativom s prijedlogom *za* (usp. *Uzimaju ga pametnim / za pametna*), a konkurentna može biti i *kao*-konstrukcija (usp. *To se čini dobra prilika / dobrom prilikom / kao dobra prilika*). Uz spomenuto treba napomenuti da za poziciju predikativa u ovakvim predikatskim konstrukcijama mogu ponekad konkurirati i različite kategorije riječi, naravno pod uvjetom da je osigurano neizmijenjeno temeljno značenje (usp. *Izgleda pust / pustum / pusto*). Obliskovanje konstrukcije s prilogom kao u navedenom primjeru (*Izgleda pusto*) rezultira istim tipom sintakšičke strukture koju je i dalje semantički moguće parafrasirati upotrebom modificirane kopule *biti* (usp. *Izgleda pusto. [Odaje dojam da je pust]*).

Svojstvo nepostojanosti ili izmjenjivost oblika predikativa uz semikopulativne glagole može se uzeti kao njihova formalna razlikovna karakteristika prema daljim objektima, kojima je, kako je poznato, načelno definiran

jedan oblik. Prema tom kriteriju npr. semikopulativnima ne pripadaju glagoli niti je riječ o semikopulativnim predikatskim konstrukcijama u sljedećim primjerima:

<i>ličiti</i>	Liči na oca.
<i>sličiti</i>	To ne sliči ničemu.
<i>nalikovati</i>	Nalikuje djedu.
<i>podsjećati</i>	Izgledom podsjeća na oca.
<i>vući</i>	Vuče na sevdalinku.
<i>bacati</i>	Ta kompozicija baca na klasiku.
<i>tuknuti</i>	Tukne na bijeli luk.
<i>premetnuti se</i>	Premetnuo se u vuka.
<i>preobraziti (se)</i>	Preobrazio ga je u desničara. Preobrazio se u mladića.
<i>pretvoriti (se)</i>	Pretvorio ga je u marionetu. Sve se pretvorilo u ništa.

Iako su ovi glagoli semantički vrlo bliski pojedinim semikopulativnim glagolima (npr. glagoli *ličiti*, *sličiti*, *nalikovati*, *podsjećati*, *vući*, *bacati*, *tuknuti* bliski su po značenju glagolima *izgledati i činiti se*; glagoli *premetnuti se*, *preobraziti se*, *pretvoriti se* bliski su po značenju glagolu *postati*), i, čak, iako se značenje tih glagola može semantički parafrazirati kopulom *biti* (usp. *ličiti na X* [odavati dojam da je X]; *preobraziti se u X* [početi biti X]), njih ipak radije treba analizirati kao glagole oslabljena značenja u konstrukciji s obaveznim objekatskim dopunama. Zbog rečenoga je dakle uz kriterij semantičke parafraze modificiranom kopulom *biti* kao korektivni potrebno uzimati i kriterij izmjenjivosti oblika.

No posebno je zanimljivo, kad je o gramatičkome kodiranju predikativa u semikopulativnim konstrukcijama riječ, da predikativ može biti i zavisna klauza (najčešće sa subjunktorma *da* i *kao da* te relativizatorom *kakav...*). Da bi takva klauza funkcionalala kao predikativ, uvjet je da joj odgovaraju anafore *tako*, *takav...* i *za to*, tj. da se o njoj pita prilogom *kako*, zamjenicom *kakav...* ili zamjenicom *šta* s prijedlogom *za – za šta*. Takve konstrukcije nemaju anaforu *to*, koja odgovara izričnim objekatskim klauzama, tj. za njih se ne može pitati zamjenicom *šta*; usp.:

On djeluje ošamućen/ošamućenim.

On djeluje (kao) da je ošamućen.

- **Kako (ti) on djeluje?**; **Kakav ti on djeluje?**; **Kakvim ti on djeluje?**
- ***Šta on djeluje?**

On izgleda nenormalan/nenormalnim.

On izgleda kao da nije normalan.

– **Kako** (ti) on izgleda?; **Kakav** ti on izgleda?; **Kakvim** ti on izgleda?

– ***Šta** on izgleda?

Ostao je čvrst/čvrstim!

Ostao je kakav je i bio!

– **Kakav** je ostao?

– ***Šta** je ostao?

Postavili su ga za čuvara.

Postavili su ga da čuva.

– ?**Za šta** su ga postavili?

– ***Šta** su ga postavili?

Unatoč prividnoj sličnosti ovakve zavisne klauze imaju različitu funkciju od objektske zavisne klauze u primjeru:

Smatram da mi je on prijatelj.

Iako je složena rečenična struktura poput ove podložna parafrasi prostom strukturom sa semikopulativnim glagolom, pa otuda i prividna sličnost (usp. *Smatram ga prijateljem*), glagol *samatrati* u njoj upotrijebljen je kao samoznačni u značenju koje je jednako jednom od značenja glagola *misliti*, te je moguća i zamjena:

Muslim da mi je on prijatelj.

Naravno, glagol *misliti* nije semikopulativni, te je nemoguće: **Muslim ga prijateljem*. Da je spomenuta sintaksičko-semantička interpretacija tačna, potvrđuje konačno i to što je anafora klauzi *da mi je on prijatelj* zamjenica *to*, te se pitanje o njezinu sadržaju postavlja zamjenicom *šta* (koja, vidjeli smo, nije upotrebljiva za predikative semikopulativnih glagola), a ne prilogom *kako*, zamjenicom *kakav* niti prijedložno-zamjeničkim spojem *za šta*; usp.:

Smatram da mi je on prijatelj.

– **Šta smatram?**

– ***Kako smatram?**; ***Kakav smatram?**; ***Kakvim smatram?**; ***Za šta smatram?**

Predikativ u formi zavisne klauze može doći uz pojedine semikopulativne glagole (npr. glagole *izgledati*, *djelovati*) i kad je rečenica bezlična; usp.:

Izgledalo je (kao) da nije normalan.

- *Kako je izgledalo?*
- **Šta je izgledalo?*

Djelovalo je da je ošamućen.

- *Kako je djelovalo?*
- **Šta je djelovalo?*

4. I perifrazni glagoli (a time i perifrastični (dekomponirani) predikati) u gramatikama se različito definiraju i interpretiraju. Najčešće se oni ipak izdvajaju u posebnu vrstu i određuju po svojoj funkciji, tj. kao suznačni glagoli koji u spoju s kakvom imenicom bez prijedloga ili s prijedlogom (pri čemu ta imenica ima semantičku relaciju prema glagolu ili pridjevu) tvore jedno značenje (usp. Mrazović–Vukadinović 1990: 87). U takvoj konstrukciji dakle između imenice koja je inače van konstrukcije samoznačna i samofunkcionalna i perifraznoga glagola uspostavlja se relacija semantičke i sintaksičke međuzavisnosti, te se to dvoje semantički pojavljuje kao jedan jedinstven koncept, a sintaksički kao jedan rečenični konstituent.

Za perifrastične predikate uglavnom se navodi da su rezultat sintaksičke derivacije “jer predstavljaju složenije oblike naspram kojih stoje ili bi mogli da stoje sintetički predikati” (Piper i dr. 2005: 315). Iz tih razloga Belaj–Tanacković Faletar (2017: 24) perifrastične predikate smatraju prostim (jednostavnim) predikatskim strukturama. Ipak sama ta ideja “razlaganja” predikata na gramatički i semantički pol i povezivanje perifrastičnih predikata s prostim glagolskim predikatima kao semantičkim i sintaksičkim pandanimima, pored primjera u kojima je to sasvim očigledno (npr. *vršiti razmjenu – razmjenjivati*), nije doстатna niti posve primjerena da objasni one perifrastične predikate koji prema sebi nemaju odgovarajući prosti glagolski predikat (usp. npr. *činiti zločine*), što je, naravno, u gramatikama odavno konstatirano. Osim toga perifraza kao sintaksičko-semantički postupak šira je i ne uključuje samo proste predikate, već načelno može biti izvedena općenito u svim tipovima predikatskih struktura; usp.:

Obavlja pregled.

(u prostome glagolskom predikatu: *Pregleda*)

Počinje s pregledom.

(u složenome glagolskom predikatu: *Počinje pregledati*)

Sad smo u snazi.

(u kopulativnom predikatu: *Sad smo snažni*)

To će nam postati od koristi. (u semikopulativnom predikatu: *To će nam postati korisno*)

Zbog rečenoga, mislim, valja insistirati jedino na tome da je kod perifraze, unatoč njenoj semantičkoj i sintaksičkoj složenosti, uvijek riječ o jednom konceptu, sadržaju koji se može formalno kodirati jednim glagolom ako takav postoji, a ako u leksičkom sistemu nema takvoga glagola, onda na njegovu mjestu u sistemu postoji leksička praznina, što znači da je takav glagol razumno zamisliv kao dio leksičkoga sistema.

Kad je riječ o glagolima koji su nosioci predikativnosti perifrastičnih predikata, onda tu valja razlikovati barem dva tipa takvih glagola. Prvom tipu perifraznih glagola – možemo ih nazvati perifraznim glagolima u užem smislu – pripadaju oni koji su leksičkosemantički “prazni” u vrlo visokome stupnju ili čak potpuno. To su (1) glagoli koji imaju samo kategorijalno značenje procesa, kao npr. *vršiti, činiti, obavlјati, izvoditi, poduzeti* itd. (usp. *Vrše pretres prostorija; Činiš veliku grešku; Redovno obavlja preglede*). Takvi se glagoli uglavnom (rijetko i jedino, npr. *počiniti*) pojavljuju unutar perifrastičnih predikatskih konstrukcija. Ako se neki od njih može upotrijebiti i kao samoznačni glagol, takva je upotreba znatno rjeđa (npr. *Šta mu kažem, to i čini*). Ovom tipu također pripada i (2) kopulativni glagol *biti* (usp. *Sve je u neredu*), koji je leksički potpuno prazan i, naravno, nema samoznačnu upotrebu, te (3) semikopulativni glagoli (usp. *Čini se u deliriju*).

U drugi tip mogu se svrstati glagoli čije je leksičko pražnjenje uvjetovano kontekstom, te se mogu nazvati kontekstualnovjetovanim perifraznim glagolima, npr. *ići, doći, otići, baciti, navući* i dr. (usp. *Došlo je do kvara lista; Bacio je pogled kroz prozor; Navukao je gnjev na sebe*). Takvi se glagoli mnogo češće upotrebljavaju kao samoznačni nego kao suznačni (npr. *Dijete je došlo iz kina; Bacio je stare cipele; Navukao je rukavice*).

Perifraza se mnogo lakše uočava kad se vrši uz pomoć izvorno ili dominantno suznačnih glagola. Takve predikatske konstrukcije najčešće prema sebi imaju odgovarajući glagolski ili pridjevski leksem kao pandan za koji se može kazati da je semantički i sintaksički raslojen (dekomponiran); usp.:

*vršiti razmjenu ← razmjenjivati
biti od koristi ← koristiti, biti koristan*

Ako nema takvoga leksema, onda u leksiku postoji praznina, a takvo je stanje obično jednostavno objašnjivo (npr. poteškoćama u tvorbi; usp. *vršiti zločine : *zločiniti; obaviti transakciju : *transakcionirati*).

Mnogo je u praksi teže uočiti perifrastične predikate s kontekstualno uvjetovanim perifraznim glagolima jer je u tom slučaju nužno prethodno zapaziti proces leksičkoga “pražnjenja” takvih glagola. Stoga je dakle potrebno definirati tipove konteksta u kojima dolazi do obrazovanja predikatskih perifraza.

Svim je tipovima perifrastičnih predikata – i onima s dominantno suznačnim glagolima (nazovimo ih prvim tipom) i onima s dominantno samo-značnim glagolima (drugi tip) – zajedničko jedno, a to je pomjeranje značenja metaforizacijom. Kod perifrastičnih predikata obrazovanih s glagolima kategorijalnoga glagolskog značenja (tipa *činiti*, *vršiti*, *obavljati*) pomjereno je samo konstrukcijsko značenje objekta, koji u takvoj konstrukciji nije stvarni, nego predočeni predmet glagolske radnje; usp.:

Ne vole konsultacije (stvarni predmet).

Vrše konsultacije (predočeni predmet)

Slično je i kod predikata s prijelaznim perifraznim glagolima drugoga tipa, s tom razlikom što je ovdje proveden i proces leksičkoga pražnjenja glagola; usp.:

Baca stvari kroz prozor. (bacati → uzrokovati kretanje čega zamahom ruke + stvarni predmet)

Baca pogled kroz prozor (bacati → uzrokovati kretanje čega + predočeni predmet)

Kod perifraznih predikata s neprijelaznim glagolima prvoga i drugog tipa dolazi do metaforiziranja značenja uglavnom adverbijala, koje je kod drugog tipa praćeno i leksičkim pražnjenjem glagola; usp.:

Strahuje od koristi. (stvarna okolnost)

To će biti od koristi. (okolnost predočena kao kvalitet; usp. *To će biti korisno*)

U ovom trenutku ide u školu s drugarima. (ići → kretati se hodanjem + stvarna okolnost prostornog cilja)

Ide u školu od šeste godine. (ići → angažirati se u nekom procesu + predočena okolnost cilja procesa; usp. *Školuje se od šeste godine*)

Semantička relacija između suznačnoga glagola i predikativa najtešnja je upravo u ovoj vrsti predikatske strukture, posebno kad je riječ o kontekstualno uvjetovanim perifraznim glagolima. Ona je s obzirom na nepostojanje semantičke autonomnosti komponenata usporediva s odgovarajućom semantičkom relacijom unutar frazema, gdje se govori o “globalizaciji” značenja,

s tom razlikom što je “globalno” značenje kod frazema u pravilu rezultat krupnijih, kompleksnijih, šire motiviranih semantičkih promjena, dok je kod perifrastičnih predikata uvijek riječ o finijem, transparentnijem pomjeranju značenja metaforizacijom; usp.:

- Ostao je bez daha.* (frazem; usp. *Ostao je zapanjen/u čudu*)
Uzeo je daha i počeo govoriti. (perifrastični predikat; usp. *Udahnuo je i počeo govoriti*)

Opisana semantička narav perifraznih predikata očituje se, između ostalog, i u sljedećemu. Kad su obrazovani uz pomoć kontekstualno uvjetovanih perifraznih glagola (tj. glagola s češćim samoznačnim upotrebama), kopulativnih i semikopulativnih glagola, u načelu ne dopuštaju anaforiziranje predikativa, što povlači za sobom i nemogućnost usmjeravanja pitanja zasebno na predikativ; usp.:

Ide u školu. (Školuje se.)

**Ide u to.*

– **U šta ide?*

On će nam biti/postati od koristi.

**On će nam biti/postati od toga.*

– **Od čega će nam on biti/postati?*

Pitanje dakle mora biti usmjereno na cijelu predikatsku konstrukciju; usp.:

Ide u školu. (Školuje se.)

– *Šta radi?*

– *Čime se bavi?*

ili se mora uzeti u obzir rezultat semantičkoga pomjeranja predikativa, što podrazumijeva drugu anaforu i njoj prilagođeno pitanje; usp.:

On će nam biti/postati od koristi.

– *Kakav će nam on biti/postati?*

Drugo, kad su predikati obrazovani s perifraznim glagolima kategorijalne glagolske semantike (tipa *vršiti*, *činiti*) ili drugim tranzitivnim perifraznim glagolima, premda mogu dopuštati anaforiziranje i fokusiranje predikativa pitanjem, ipak je pitanje radije usmjereno na cijelu predikatsku konstrukciju, a ne na sam predikativ; usp.:

<i>Izvršili su pretres.</i>	<i>Pohađa školu.</i>	<i>Baca pogled kroz prozor.</i>
<i>Izvršili su to.</i>	<i>?Pohađa to.</i>	<i>*Baca to kroz prozor.</i>
– <i>Šta su uradili?</i>	– <i>Šta radi?</i>	– <i>Šta radi?</i>
– <i>Šta su izvršili?</i>	– <i>?Šta pohađa.</i>	– <i>*Šta baca kroz prozor?</i>

U običnim tranzitivnim konstrukcijama koje nisu obrazovane s perifrastičnim predikatima nema takvih preferencija; usp.:

<i>Popili su piće.</i>
<i>Popili su to.</i>
– <i>Šta su popili?</i>
– <i>Šta su uradili?</i>

Iz dosad rečenoga proizlazi da bi za potrebe potpunijega teorijskog opisa i praktičnog postupka uočavanja i izdvajanja perifrastičnih predikatskih struktura nužno bilo bliže odrediti kriterije koje mora zadovoljiti neka konstrukcija kako bi bila smatrana perifrastičnom predikatskom konstrukcijom. Mislim da bi valjalo voditi računa o dva osnovna kriterija:

1. perifrastična predikatska konstrukcija mora biti rezultat metaforičke ekstenzije spoja glagola s imenicom koja obično (ali ne i obavezno) stoji u semantičkoj relaciji s glagolom (npr. *odgovor* – *odgovoriti*) ili pridjevom (npr. *snaga* – *snažan*) koji postoje kao jedinice leksičkog sistema datoga jezika ili na njihovu mjestu postoji leksička praznina u tom sistemu;
2. perifrastična predikatska konstrukcija tipično pripada nekome modelu koji je usvojen kao način generiranja konstrukcija te vrste i koji je postao rutinski za govornike; to znači da postoji os selekcije imeničkih predikativa.

Prvi kriterij dovoljno je po sebi jasan jer se odnosi na pomjeranje leksičkoga i gramatičkog značenja sastavnica konstrukcije; prema tome gdje god nije došlo do takva pomjeranja, tu se ne može govoriti o perifrastičnom predikatu. Zato je npr. u rečenici *Ide u školu* ostvaren perifrastični predikat ako je ciljano značenje “školuje se”, a nije ako je ciljano značenje “kreće se prema školi”; u ovom drugom slučaju naime nije došlo do metaforizacije (tj. imamo doslovno kretanje i doslovnu školu kao zgradu, tj. prostorni cilj kretanja). Isto je tako prema ovom kriteriju perifrastični predikat prisutan npr. u rečenici *Obavlja razgovore*, ali je tu riječ o pomjeranju konstrukcijskoga (gramatičkog) značenja zato što “razgovori” ovdje nisu doslovni/stvarni, nego predočeni predmet radnje. No ovo stvara novi problem razgraničenja perifrastičnih pre-

dikatskih konstrukcija i frazeoloških predikatskih konstrukcija, ali je ranije već objašnjeno u čemu se te dvije vrste struktura međusobno razlikuju.

Kad je riječ o postojećim glagolima s kojima imenički predikativ stoji u semantičkoj relaciji, oni ne moraju biti tvorbena osnova tih imenica (npr. glagolskih imenica), već mogu biti i sekundarne tvorbe, tj. izvedeni od date imenice (kao u navedenome primjeru *ići u školu – školovati se*). No ni jedno ni drugo ne mijenja narav perifrastične predikatske konstrukcije.

Kako je rečeno, prema nekim perifrastičnim predikatima stoji praznina u leksičkom sistemu jezika. Takvi se predikati načelno teže uočavaju jer semantička relacija prema praznini nije jednako istaknuta kao odgovarajuća relacija prema nekom postojećem leksemu. Ipak tu znatno pomaže regularnost ustanovljenoga derivacijskoga modela konstrukcija. Tako će, kad se jednom ustanovi kao model, npr.

$$\begin{array}{l} ići + u I_A \\ ići + na I_A \end{array}$$

kao perifrastični biti analizirani ne samo oni predikati prema kojima postoji odgovarajući glagolski leksem (kao u navedenom primjeru *Ide u školu – Školuje se*, ili *Ide na obuku – Obučava se*) nego i oni nastali po istome modelu i obrazovani s imenicama iz istoga semantičkog kruga koji nemaju odgovarajući leksemски pandan (usp. *Ide u vrtić – ?; Ide na tečaj – ?*). Kad je o ovome riječ, bitno je naglasiti da se o modelu perifrastičnih predikatskih konstrukcija ne može govoriti tamo gdje nijedna od tih konstrukcija nema kao pandan odgovarajući glagolski leksem, jer je tada teško uopće postulirati početak procesa perifraziranja.

Bitno je naglasiti da dati model može funkcioniрати i kad je u osnovi metaforiziranja nešto kompleksnija semantička relacija između glagola i imenice, npr. kad imenicom nije izravno označena kakva organizacija ili ustanova, nego metonomijski preko svojih pripadnika (npr. *Ide u vojнике – Zavojačuje/zavojničuje se; Ide u svećenike – Zaređuje se*). Model također funkcioniра i s vidskom izmjenom glagola, ali tada se dodaje novo gramatičko značenje koje se inače najčešće izriče faznim glagolima (npr. *Pošao je u školu [Počeo se školovati]*).

Modeli perifraziranja naročito su brojni i raznovrsni s kopulativnim glagolima, kakvi su sljedeći:

- biti + _{MOD.} I_G : *biti tvrde glave, biti mehka srca, biti dobre volje...*
- biti + _{od} I_G : *biti od koristi, biti od utjecaja, biti od akcije...*

- biti + _{na} I_{A:} *biti na korist, biti na štetu, biti na radost...*
- biti + I_{N:} *biti šteta, biti zlo...*
- biti + _u I_{L:} *biti u kondiciji, biti u snazi, biti u pameti...*
- biti + _u I_{L:} *biti u ratu, biti u brizi, biti u nevjericu, biti u šoku...*
- biti + _{na} I_{L:} *biti na odmoru, biti na umoru, biti na ispitu...*
- biti + _{pred} I_{I:} *biti pred odlukom, biti pred dilemom...*
- biti + _{pod} I_{I:} *biti pod pritiskom, biti pod prismotrom...*

Već je na primjeru predikske strukture obrazovane od spoja *ići u školu* (*školovati se*) pokazano da takvi spojevi mogu imati i neperifraštičnu upotrebu (npr. *Danas ide u školu sa sestrom.*). Dodatni pokazatelj perifraštične upotrebe u ovakvim slučajevima obično je postojanje odgovarajućega glagolskog leksema (u ovom slučaju *školovati se*). Pogledajmo i par sljedećih primjera iste vrste:

Proveli su noć (→ prenoćili su, prespavali su) *u hotelu.* (*Prenoćili/prespavali su u hotelu.*)

Proveli su noć (proveli su vrijeme tokom noći) *u razgovoru.* (**Prenoćili/prespavali su u razgovoru.*)

U prvom navedenom primjeru došlo je do metaforiziranja glagolsko-imeničkoga spoja *provesti noć* u konstrukciji s prijedložnim izrazom *u hotelu*, što je rezultiralo aktiviranjem značenja “prenoćiti, prespavati”, te je omogućeno da se tim glagolskim leksemima u dатoj rečenici izrekne isto značenje (*Prenoćili/prespavali su u hotelu*). Različito od toga, u drugome primjeru isti leksemi u sintagmatskom spoju (*provesti noć*) nisu u konstrukciji s prijedložnim izrazom *u razgovoru* pretrpjeli nikakvo semantičko pomjeranje, zbog čega se u dатoj rečenici i ne mogu zamijeniti glagolima *prenoćiti* ili *prespavati*. S ovim u vezi postavlja se pitanje kako analizirati predikate u analognim primjerima nastalim po istome modelu kakvi su:

Proveli su jutro u kancelariji.

Proveli su večer u pozorištu.

Proveli su vikend u odmaralištu.

Jesu li ti predikati usporedivi s onim u rečenici *Proveli su noć u hotelu*, ili s predikatom u rečenici *Proveli su noć u razgovoru?* Mislim da je dovoljno jasno kako ovakve predikate ne treba smatrati perifraštičnima jer se u njima ne opaža metaforično pomjeranje značenja. Glagol *provesti* zadržao je naime svoje osnovno značenje “proboraviti negdje neko vrijeme”, a imenica kao for-

malni objekt označava vremensko razdoblje “boravljenja”. Zato se sadržaji tih rečenica mogu formalno izraziti i drukčije; usp.:

Boravio je tokom jutra u kancelariji; Proveo je vrijeme tokom jutra u kancelariji.

Boravio je tokom večeri u pozorištu; Proveo je vrijeme tokom večeri u pozorištu.

Boravio je tokom vikenda u odmaralištu; Proveo je vrijeme tokom vikenda u odmaralištu.

Opisana vrsta parafraze nije moguća s rečenicom *Proveo je noć (prenoćio/prespavao je) u hotelu* (usp. *Boravio je tokom noći u hotelu; Proveo je vrijeme tokom noći u hotelu*) jer se parafraziranjem gubi značenje “Prenoćio/prespavao je u hotelu”.

S ovim u vezi može biti zanimljiva i usporedba sljedeća dva primjera:

Proveo je život u Japanu.

Proveo je mladost u Irskoj.

Na perifrastični status prve rečenice moglo bi upućivati to što postoji glagolski leksem koji se može upotrijebiti u njezinoj parafrazi (usp. *Proživio je život u Japanu*), doduše, uz obavezno ponavljanje tautološkog objekta *život* (usp. **Proživio je u Japanu*). Prema konstrukciji *provesti mladost* u drugoj rečenici nema takvog leksema. Doda li se tome da prvoj rečenici, kao i drugoj, može odgovarati parafraza koja uključuje značenje “provesti vrijeme tokom čega”, “proboraviti” (usp. *Proveo je vrijeme tokom života u Japanu*), možemo zaključiti da ni ovdje nije riječ o perifrastičnim predikatima. To nas dovodi i do još jednog važnog zaključka koji je već ranije nagoviješten, a to je da isti ili sličan osnovni semantičko-sintaksički model nužno ne ukazuje na perifrastični predikat.

I dok u modelima perifrastičnih predikata uglavnom postoji os selekcije imeničkih predikativa, pa ih govornik ovisno o strukturi obavijesti bira s popisa mogućih, takav izbor načelno ne postoji (ili je tek po iznimci) kad su posrijedi glagoli kao komponenete perifrastične predikatske konstrukcije. To se zorno može pokazati na sljedećim primjerima:

On povlači razliku između sebe i drugih.

On naglašava razliku između sebe i drugih.

On uočava razliku između sebe i drugih.

On zanemaruje razliku između sebe i drugih.

gdje je samo prva rečenica s perifrastičnim predikatom, dok ostale imaju proste glagolske predikate uz koje стоји objekt “razlika”, koji i jest stvarni predmet radnji “naglašavanja”, “uočavanja” i “zanemarivanja”, o kojima je riječ. Izbor se s druge strane načelno može vršiti kad je posrijedi glagolski vid (usp. *On je povukao razliku između sebe i drugih*).

U skladu s upravo rečenim (a i onim što je dosad objašnjeno) perifrastičnim ne pripadaju predikati obrazovani od konstrukcija u kojima se ne očituje proces pomjeranja značenja metaforizacijom, tako da oba člana u konstrukciju unose vlastita osnovna značenja. To prije svega vrijedi za primjere tipa:

On je student.

On je volonter.

iako predikatskim konstrukcijama u ovim i sličnim primjerima kao parafraze mogu odgovarati prosti predikati izrečeni glagolskim leksemima (usp. *On studira; On volontira*). Rečeno se pogotovo odnosi na primjere u kojima nema konvergencije između predikske konstrukcije i glagola, nego je pandan toj konstrukciji druga konstrukcija s glagolom (uključujući i perifrastične predikske konstrukcije kao u drugom primjeru); usp.:

On je učitelj.

(*On uči/podučava koga*)

On je nastavnik.

(*On izvodi nastavu*)

No s druge strane kao perifrastične predikske konstrukcije treba tretirati primjere kakvi su:

On radi kao asistent.

On radi kao prevodilac.

On radi kao vozač.

Ovi su primjeri drukčiji od primjera tipa *On je student; On je učitelj* po tome što je u njima došlo do metaforičke ekstenzije značenja konstrukcije, i to pomjeranjem značenja poredbene čestice *kao*, koja je dobila značenje “u svojstvu”, “u ulozi/službi”. Tako je korištenjem predodžbe poređenja prenesen novi sadržaj. Ovakve konstrukcije obično prema sebi imaju odgovarajuće glagole koji se odlikuju mogućnošću samostalne tzv. kvalifikativne upotrebe; usp.:

Čime se on bavi? On asistira.

On prevodi.

On vozi.

Drukčija interpretacija ovakvih primjera, npr. da je riječ o prostome glagolskom predikatu, otvara pitanje naravi i statusa *kao-konstrukcija*, za koje bi se onda moralо ustvrditi da su obavezne dopune. No za takvu tvrdnju nema osnove jer se one ne mogu smatrati ni objektima (koji nikad ne dolaze u tom obliku) ni adverbijalima (koji u tom obliku uvijek imaju poredbenonačinsko značenje, a ovdje o tom značenju nije riječ).

5. Na kraju ove rasprave o suznačnim glagolima i predikatu među glavnim spoznajama mogu se izdvojiti sljedeće:

- izjednačavanje pomoćnoga i kopulativnoga glagola *biti* u bosanskoj nije opravданo; tzv. složene glagolske oblike primjerene je analizirati kao sintaksičke konstrukcije; bosanski ima više od jednoga kopulativnog glagola (npr. *predstavlјati*, *podrazumijevati*, *značiti*, *stajati* itd.);
- semikopulativni glagoli u bosanskoj funkcioniраju kao modificirane kopule (usp. *postati x = početi biti x*); predikativi uz njih imaju semantičku samostalnost, te pitanje može biti usmjereni na njih (usp. *Postao je otac. – Šta je postao?*); od objekatskih se konstrukcija razlikuju po konkurentnosti mogućih oblika predikativa koja im je svojstvena, a predikativi im mogu biti i zavisne klauze;
- među predikatskim konstrukcijama sa suznačnim glagolima najsloženije su perifrastične; razlikuju se dvije vrste suznačnih glagola u perifrastičnim predikatskim konstrukcijama: (1) leksičkosemantički “ispržnjeni” (glagoli “kategorijalnoga” značenja procesa, kao npr. *vršiti*, *činiti*, *obaviti*...), kopulativni i semikopulativni glagoli te (2) kontekstualnoujetovani perifrazni glagoli (za koje je karakteristična široka samoznačna upotreba, kao npr. *ići*, *doći*, *otići*, *baciti*...); za određenje perifrastičnih predikatskih konstrukcija najbitnije je dvoje: (1) one su rezultat metaforizacije spoja glagola s imenicom koja obično stoji u semantičkoj relaciji s glagolom ili pridjevom koji postoje kao jedinice leksičkog sistema datoga jezika ili na njihovu mjestu postoji leksička praznina u tom sistemu; (2) one pripadaju nekome modelu koji je usvojen kao način generiranja konstrukcija te vrste i koji je postao rutinski za govornike, što znači da postoji os selekcije neglagolskih predikativa.

LITERATURA

- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika (1997), *Hrvatska gramatika*, II promijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga
- Belaj, Branimir i Goran Tanacković Faletar (2017), *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika: Knjiga druga: Sintaksa jednostavne rečenice*, Zagreb: Disput
- Minović, Milivoje (1987), *Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog jezika za više škole: Rečenica, padeži, glagolski oblici*, Sarajevo: Svjetlost
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (1990), *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
- Palić, Ismail (2000), "Sintaksa", u: Dževad Jahić, Senahid Halilović i Ismail Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica: Dom štampe, 327–475.
- Palić, Ismail (2011), "O glagolima koji vežu obvezatne adverbijalne dopune u bosanskom jeziku", *Suvremena lingvistika* 72, 201–217.
- Palić, Ismail (2019), *Gramatika, semantika i pragmatika rečenice*, Sarajevo: Institut za jezik
- Piper, Predrag, Ivana Antonić, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović i Branko Tošović (2005), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: Prosta rečenica (u redakciji akademika Milke Ivić)*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska
- RBJ – Halilović, Senahid, Ismail Palić i Amela Šehović (2010), *Rječnik bosanskoga jezika*, Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
- Silić, Josip i Ivo Pranjković (2005), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga

A FEW NOTES ON SYNSEMANTIC VERBS AND PREDICATE IN BOSNIAN

Abstract

This paper deals with the predicates in Bosnian in which grammatical categories are expressed by synsemantic verbs. They are approached from the syntactic and semantic perspective. The following are some of the main findings: there is no justification for the equation between auxiliary (helping) verb *biti* and copula *biti* in Bosnian; it is more appropriate to describe the so-called complex verb forms (Bos. *složeni glagolski oblici*) as syntactic constructions. Bosnian has more than one copulative verb (e.g. *predstavljati*, *podrazumijevati*, *značiti*, *stajati*...). Semicopulative verbs function as modified copulas (cf. *postati x = početi biti x*). The predicative complement in a semicopulative construction is characterised by semantic independence, which makes it possible for the question to be focused on it (e.g. *Postao je otac.* – *Šta je postao?*). The complements in the predicative constructions can choose between two or even more grammatical forms (including the form of the clause), which makes them different from indirect objects. The most complex constructions are the periphrastic predicative constructions. Their head verbs can be divided in two groups: (1) lexically and semantically “emptied” verbs (verbs with so called “categorial” meaning, copulas and semicopulas) and (2) contextual (contextually motivated) phrasal verbs. In defining and analysis the periphrastic predicative constructions it is most important to bear in mind their two key properties: (1) they have undergone a metaphoric extension process of a connection of verb and noun that commonly stands in relation to a verb or an adjective, which are units of the language lexical system or there is a lexical gap in their place in the system; (2) they belong to the model which is adopted as a way of generating/deriving of the specific syntactic constructions and which has become a routine for the speakers, which means that there is an axis of the predicative complements selection.

Key words: *synsemantic (copulative, semicopulative and phrasal) verbs, predicate, lexical meaning, grammaticalization*

Lada BADURINA

O MODALNOSTI – S OSOBITIM OBZIROM NA MODALNE GLAGOLE*

KLJUČNE RIJEĆI: *modalnost, modalni glagoli, objektivna modalnost, subjektivna modalnost, epistemička modalnost, deontička modalnost*

Modalnosti se pristupa kao jednoj od iznimno složenih gramatičkih, semantičkih i pragmatičkih kategorija. U tom smislu modalni glagoli (u užem smislu to su glagoli *morati, trebati, smjeti, moći, htjeti*) predstavljaju samo jednu od mogućnosti za izražavanje modalnih značenja. U prilogu će biti riječi o tipovima modalnosti uopće, a u središtu će pozornosti biti oni tipovi modalnosti koji se označuju modalnim glagolima. Pritom će se uzimati u obzir i razlika između tzv. objektivne i subjektivne modalnosti. Naposljeku u razmatranje će se uzeti i pragmatički aspekti modalnosti.

UVODNO O MODALNOSTI

Kategorija modalnosti jedna je od iznimno složenih gramatičkih, semantičkih i pragmatičkih kategorija. Pragmatički aspekt modalnosti – koji ovde uzimamo za polazišni u određivanju samoga pojma/kategorije – očituje se u njezinoj izravnoj povezanosti s govornim činom. Taj, pragmatički aspekt nadalje postaje ključan i za moguću tipologizaciju modalnosti. Modalnost se nameđe dovodi u vezu bilo s odnosom sudionikā govornoga čina prema glagolskoj radnji i/ili sadržaju rečenice odnosno iskaza (tako se npr. optativom iskazuje želja govornika da se radnja vrši, imperativom zahtjev ili poticaj sugovorniku da što učini, modalnim riječima i izrazima eksplisira se stav govornika prema sadržaju iskaza/propoziciji i sl.), bilo s odnosom glagolske radnje prema izvanjezičnoj realnosti (npr. indikativ naspram kondicionalu, pitanjima i sl.). Ukratko, u prvome se slučaju govori o tzv. *subjektivnoj modalnosti*, u drugome o tzv. *objektivnoj modalnosti* (usp. Pranjković 2013a: 91–92; Pranjković 2016: 83).¹

* Ovaj je rad financiralo Sveučilište u Rijeci projektom uniri-human-18-13 1140.

1 Načelno prihvaćamo takvu tipologizaciju modalnosti. Na moguća drukčija tumačenja dva-ju tipova modalnosti (tj. subjektivne i objektivne modalnosti) i konkretne nedoumice prili-

Treba ovdje napomenuti i to da se granica između objektivne i subjektivne modalnosti ne povlači sasvim lako i jednoznačno te da se u iskazima nerijetko mogu ostvarivati oba tipa. Primjerice, u rečenici/iskazu *Za početak biste trebali prestati kuhati, barem tijekom ljeta* riječ je o obama tipovima modalnosti: subjektivna, iskazana modalnim glagolom *trebat*, svjedoči o govornikovu stavu spram glagolske radnje (zahtjev sugovorniku/sugovornicima da se što učini, konkretno, da se prestane kuhati; riječ je, dakle, o stupnju deontičke ili obligatorne modalnosti), dok se objektivna očituje u potencijalnosti rečenicom/iskazom posredovanog sadržaja (hipotetičnost radnje iskazana je kondicionalom).² Za usporedbu, drukčiji bi komunikacijski učinak imali imperativni iskazi ili iskazi s imperativnim značenjem *Prestanite kuhati!* ili *Trebate prestati kuhati!*,³ u kojima se ostvaruje samo subjektivna modalnost. Napokon, iako se različitim rečenicama/gramatičkim strukturama prenosi isti propozicijski sadržaj, neupitno je da je njihov pragmatički potencijal (dijelom) različit, posebice s obzirom na pragmatičku teoriju uljudnosti (usp. i moguće iskaze *Bilo bi dobro da prestanete kuhati, Kako bi bilo da prestanete kuhati?!, Možda biste mogli prestati kuhati?!, Svakako biste trebali prestati kuhati, A da prestanete kuhati? i sl.*).⁴

Donekle usporediva sa spomenutom podjelom na subjektivnu i objektivnu modalnost i ona je zastupljena uglavnom u angloameričkim izvorima: kategoriju modalnosti (engl. *modality*) u mnogim jezicima čine (a) modalni sustavi (engl. *modal system*; npr. sustav modalnih glagola) i (b) glagolski (eventualno: rečenični/iskazni) načini (engl. *mood*; kao “čist” primjer navode se indikativ i

kom utvrđivanja kojim se jezičnim/gramatičkim sredstvima ostvaruje jedan, a kojima drugi tip upozoravat ćemo u nastavku.

- 2 Istina, takvo tumačenje nije i jedino moguće. U *Gramatici bosanskoga jezika* stoji da se modalnim glagolima (kao, uostalom, i optativom i imperativom) izražava objektivna modalnost (što se može prihvati s obzirom na to da je glagolska radnja u njima irealna/neostvarena ili se barem ne može utvrditi je li ostvarena), a da se subjektivna modalnost iskazuje (samo) modalnim riječima (usp. Jahić–Halilović–Palić 2000: 358–359). Mi ipak smatramo da se modalnim glagolima (ali i optativom i imperativom) iskazuje (i) stav govornika spram glagolske radnje (usp. npr. *Studenti moraju/trebaju predati seminare; Smijem li te nešto pitati?, Mogu ti u tome pomoći* i sl.). Drugim riječima, subjektivna se modalnost (tj. stav govornika prema propoziciji) u pojedinom iskazu može evidentirati neovisno o odnosu glagolske radnje spram realnosti, i to se može tumačiti kao dodatna modalna obilježenost iskaza. Tom ćemo pitanju više pozornosti posvetiti u nastavku.
- 3 Iako iskaz *Trebate prestati kuhati!* formalno/gramatički nije imperativ, modalni glagol *trebati* u prezentu ima imperativno značenje. Uostalom, to i jest razlog zašto modalni glagoli nemaju imperativnih oblika (**trebaj*), o čemu više kasnije.
- 4 Više o načinima izražavanja imperativnosti, pa i o pragmatičkom aspektu različitih imperativnih konstrukcija usp. u Pranjković–Badurina 2012, Palić 2018.

konjunktiv u njemačkom jeziku). Međutim i u jezicima koji nemaju posebnih konjunktivnih oblika (kakvi su i svi slavenski jezici) postoje sredstva za iskazivanje hipotetične/prepostavljene radnje, pa se s obzirom na “glagolski način” govori o u osnovici binarnom sustavu bilo realnih bilo irealnih rečenica/iskaza (usp. Palmer 2001: 4). Ipak, da bi engleski naziv *mood* trebalo tumačiti znatno šire od (uobičajenog) gramatičkog pojma glagolskog načina, svjedoči promišljanje M. A. K. Hallidaya. U njegovoj će se sistemskoj funkcionalnoj teoriji i gramatici taj pojam dovoditi u vezu s tzv. interakcijskom funkcijom jezika, dakle s onom koja osigurava interakciju među ljudima, a zahvaljujući kojoj svaki jezik uključuje različite opcije kojima govornik može mijenjati vlastitu komunikacijsku ulogu primjerice tvrdeći što, postavljući pitanja, dajući naredbe, izražavajući sumnje itd. Te osnovne “govorne uloge” – izjava, pitanje, odgovor, naredba i uzvik, a čime, dakako, popis nije zaključen – ulaze u gramatičku kategoriju koja se naziva *mood*, dakle u kategoriju svojevrsnih rečeničnih modusa ili rečeničnih “raspoloženja” (usp. Halliday 1970: 189).⁵ U tom se smislu može tumačiti i u osnovici binaran sustav rečeničnih modusa: s jedne su strane izjavne rečenice (u njima je jedino izvjesno da se radnja odvija ili ne odvija – *On čita/On ne čita; On je čitao; On će čitati*⁶), a s druge su svi oni modusi u kojima odvijanje radnje nije izvjesno (npr. kondicional, pitanje, imperativ...).⁷

5 Slično tome u hrvatskoj se gramatici govori o *priopćajnoj svrsi* rečenice: “svaka rečenica mora sadržavati i obavijest o tome želi li govornik sugovornika o čemu obavijestiti, dobiti od njega kakvu obavijest ili sudionika govornog čina potaknuti, motivirati na govorni ili kakav drugi čin, izraziti svoj odnos (emocionalni) prema onome o čemu se priopćuje, reagirati na kakvu dobivenu obavijest ili sl.” (Silić–Pranjković 2005: 281). Nadalje s obzirom na priopćajnu svrhu rečenice se dijele na izjavne (deklarativne), upitne (interrogativne) i usklične (ekslamativne). Usp. i Težak–Babić 1992: 217–218.

6 Specifičan je status rečenica s glagolom u futuru: budući da glagolska radnja u njima još nije ostvarena, tek je najavljena, utemeljenima se mogu smatrati i tvrdnje da je u slučaju futura I. (kao, uostalom, i futura II) riječ o glagolskom načinu, a ne o glagolskom vremenu (usp. npr. Palić 2007: 148–149). Međutim bez obzira na činjenicu da postoji izvjestan stupanj neizvjesnosti u realizaciju glagolske radnje iskazane glagolom u futuru, evidentna je čvrsta namjera govornika da se ona ostvari, i u tom smislu takve rečenice/iskaze valja razlikovati od potencijalnih ili imperativnih rečenica te pitanja, u kojima pak nema nikakve izvjesnosti što se ostvarenja glagolske radnje (i sadržaja rečenice/propozicije) tiče. Drugim riječima, futur (u hrvatskom jeziku) prepostavlja izvjesnost koliko god buduća radnja može biti izvjesna. Stoga smatramo da se futur opravdano uvrštava u glagolska vremena.

7 Upozorimo, o krhkosti ovih podjela i/ili o dijelom različitim kriterijima na kojima one počivaju svjedoči (uz već spomenuto dvojbu u vezi s tipom modalnosti u rečenicama s modalnim glagolima i, recimo to tako, labav status futura I. i futura II) i moguće različito pozicioniranje imperativa (i optativa). Iako je, nema sumnje, riječ o rečeničnom modusu, i to takvu u kojemu obavljanje glagolske radnje nije izvjesno, istodobno se njime iskazuje subjektivna modalnost (govornik što zahtijeva od sugovornika/sugovornikā, npr. *Čitaj!/Čitatel!*).

S druge strane modalnost je za Hallidaya jedan od dvaju mogućih finitnih elemenata rečenice (u njegovoј terminologiji: *clause*), naime *funkcije kojom se propozicija čini finitnom*, čime ona postaje nešto o čemu se može raspravljati, odnosno čime se nešto smješta u kontekst govornog događaja. Prvi način na koji se to čini jest *upućivanje na vrijeme govorenja* – s gramatičke točke gledišta riječ je o tzv. primarnim vremenima (engl. *primary tense*), koja znače *prošlost, sadašnjost ili budućnost u trenutku govorenja*. Drugi način predstavlja *upućivanje na prosudbu govornika* – u gramatičkom smislu to je modalnost (engl. *modality*). Modalnost znači *vjerojatnost ili slabu vjerojatnost (propozicije), odnosno poželjnost ili nepoželjnost (prijeđloga)*.⁸ Finitnost se – nastavlja Halliday – iskazuje verbalnim operatorima, koji, iz spomenutoga slijedi, mogu biti bilo vremenski bilo modalni. I nadalje, svojstvo koje je od presudne važnosti za finitne verbalne operatore jest svojstvo polariteta (*polarity*): ono prepostavlja odabir između pozitivnog i negativnog – *jest ili nije; može ili ne može*.⁹ (Usp. Halliday 2004: 115–116.) Međutim dok svojstvo polariteta prepostavlja izbor između dvoga – između *da* i *ne* – među tim dvama polovima postoje i srednji stupnjevi – npr. *ponekad ili možda*. Ti međustupnjevi predstavljaju *modalnost*. Hallidayevim riječima, modalni sustav *konstruira područje neizvjesnosti koje se prostire između "da" i "ne"*. Naime – reći će on – između izvjesnosti 'jest' i 'nije' leže relativne vjerojatnosti 'mora biti', 'bit će', 'može biti'; između konačnog 'učini' i 'nemoj učiniti' leže diskrečijske mogućnosti 'moraš učiniti', 'trebaš učiniti', 'možeš učiniti'. (Usp. Halliday 2004: 146–150.)¹⁰

Spomenimo tek da nešto drukčije o modalnosti promišlja Predrag Piper. I njegovo je polazište da je kategorija modalnosti sastavni dio svake rečenice, pri čemu kategorija načina predstavlja njezinu gramatičku jezgru.

8 Valja nam ovdje upozoriti na Hallidayevu nomenklaturu iskaza (u nas uobičajen naziv *iskaz* smatramo približnim ekivalentom za Hallidayev *clause as exchange* – usp. Halliday 2004: 58–59 i d.). *Propozicija* (engl. *proposition*) iskaz je kojim se prenosi kakva obavijest te postaje nešto o čemu se može raspravljati, što može biti potvrđeno ili odbijeno, u što se može sumnjati, čemu se može proturječiti, na čemu se može insistirati, što se može prihvati s ograndom i sl. Drugi tip iskaza obuhvaća širok raspon ponuda i naredbi za koji Halliday rabi termin *proposal* (ovdje ga prevodimo kao *prijeđlog*). Usp. Halliday 2004: 110–111.

9 Primjeri se obaju tipova operatora pregledno navode u tablici. Temporalni operatori odnose se na prošlost, sadašnjost i budućnost i mogu biti pozitivni ili negativni (npr. *did, does, will, didn't, doesn't, hadn't, won't*). Modalni operatori mogu biti niski, srednji i visoki te također pozitivni i negativni (npr. *can, will, must; needn't, won't, mustn't*). Usp. Halliday 2004: 116–117).

10 Sukladna ovoj Hallidayevoj distinkciji (tj. na prostor neizvjesnosti između *jest* i *nije* odnosno između *učini* i *nemoj učiniti*) podjela je na epistemičku i deontičku modalnost (usp. Cruse 2000: 287). O tome međutim više u nastavku.

Međutim ovaj će autor težiše staviti na realnost/irealnost rečeničnog sadržaja (denotata)¹¹ te ustvrditi da ako se u gramatičku strukturu rečenice uključi značenje nekog modalnog glagola ili modalnog izraza (dakle gramatikalizirana sredstva za iskazivanje modalnosti), njezin se denotat “više ne može uzeti kao nešto realno ili irealno, nego kao nešto što je **neutralno prema realnosti/irealnosti iskaza**”. U tom kontekstu za rečenicu će *On govori* Piper tvrditi da je modalno određena (jer se njezin sadržaj predstavlja kao realan), a rečenica *On može da govori* modalno je neodređena jer ne implicira ni ‘on govori’, ni ‘on ne govori’, ni ‘on će govoriti’, ni ‘on je govorio’, ni bilo što drugo (usp. Piper 2005: 636, istakla L. B.).

U NASTAVKU O SUBJEKTIVNOJ MODALNOSTI

Činjenica da u jezicima postoje različita više ili manje gramatikalizirana sredstva za iskazivanje subjektivne modalnosti nesumnjivo je posljedica komunikacijskih potreba: najopćenitije rečeno, govornik u trenutku prenošenja poruke mora moći iskazati različita mišljenja i stavove o sadržaju iskaza, odnosno o propoziciji (ili, drugim riječima, porukom se ne prenosi samo određen propozicijski sadržaj nego i govornikovo mišljenje, raspoloženje, stav o tom sadržaju). Takva se, modalna značenja mogu ostvarivati na različite načine, različitim jezičnim sredstvima, pa tako i modalnim glagolima, modalnim riječima i izrazima, modalnim surečenicama/klauzama itd.: usp. npr. *On mora/smije/može/treba čitati* (naspram *On čita*), ili *On vjerojatno čita/Srećom, on mnogo čita*, ili *Reklabih, on mnogo čita / Po svoj prilici, on mnogo čita* i sl. Štoviše i veznici/čestice (npr. *kao i da*) mogu imati modalna značenja, usp. npr. *On kao čita* (usp. Pranjković 2013b i Pranjković 2013d). I dok je u navedenim rečenicama/iskazima propozicija (uglavnom) ista, ono po čemu se one razlikuju jest upravo njihov modalni aspekt. Naravno, samim time svaka od tih rečenica nužno aktualizira vlastiti kontekst, odnosno, u određenom kontekstu ona prenosi konkretnu poruku.

11 U nastavku će taj tip realnosti (tj. modalnost realnosti/irealnosti) nazvati modalnošću u užem smislu (tzv. objektivna ili asertivna modalnost) te konstatirati da se ona “odnosi samo na predstavljanje propozicionog sadržaja rečenice kao realnog ili na odsustvo takve kvalifikacije” (usp. Piper 2005: 637). I ovdje se dakle radi o binarnoj opoziciji.
Ostali tipovi modalnosti prema PipEROVOJ su klasifikaciji sljedeći: deontička modalnost, optativna modalnost, subjektivna modalnost (modalnost u širem smislu), epistemička modalnost, imperceptivna modalnost, metajezična modalnost, aksiološka modalnost i eksprezivna modalnost. U navedenoj se podjeli, najavimo, mogu naći i kriteriji za eventualnu semantičku tipologizaciju (subjektivne) modalnosti.

U nastavku će se u središtu naše pozornosti ponajprije naći sustav modalnih glagola. Pozabavit ćemo se nadalje pojedinim modalnim značenjima (u prvoj redu deontičkom i epistemičkom modalnošću). Napokon – tek u naznakama – bit će riječi i o pragmatičkom potencijalu modalnosti. Dakako, riječ je o iznimno sklisku području – o čemu svjedoče i pokušaji definiranja kategorije modalnosti i moguće njezine klasifikacije (usp. npr. Palmer 2001; Piper 2005; Palić 2015 i ondje navedeni izvori) – pa ovaj prilog treba shvatiti tek kao skicu moguće studije o modalnosti.

O MODALNIM GLAGOLIMA

Jezici operiraju relativno zatvorenim sustavom modalnih glagola. Za manji – i uglavnom konačan – broj glagola može se konstatirati da su prototipni modalni glagoli ili modalni glagoli u užem smislu. U hrvatskom jeziku – a slično je i u drugim jezicima – to su glagoli *htjeti*, *morati*, *trebatи*,¹² *smjeti* i *moći* (usp. Silić–Pranjković 2005: 185–186).¹³ Njima se naime ne označava glagolska radnja, nego samo odnos prema radnji. U tom smislu oni su nepunoznačni glagoli (usp. Pranjković 2013c). U modalnoj se funkciji mogu međutim javiti i neki drugi glagoli (često glagoli govorenja, mišljenja, osjećanja, percipiranja, ali i glagoli kojima se iskazuje kakav voljni čin ili ponavljanje kakve radnje i sl.) – i taj je popis načelno otvoren. Tim se glagolima (kada su u modalnoj funkciji) ne označuje konkretan proces, već služe za modifikaciju drugog procesa; njima se dakle uspostavlja modalni odnos subjekta/govornika spram procesa označenoga punoznačnim glagolom. Naravno, modalni se glagoli u širem smislu osim u modalnoj rabe i u svojoj primarnoj funkciji

12 Zanimljiva je situacija s glagolom *trebatи*. Može se postaviti pitanje kako to da se on (gotovo) redovito nalazi na popisu modalnih glagola u užem smislu, a rabi se i kao nemodalni, tj. punoznačni glagol (usp. *trebam čitati* naspram *trebam više novaca*). Treba dakako istaći to da je po svom značenju taj glagol prototipno modalni i uklapa se u sustav deontičkih modalnih glagola (*morati*, *trebatи*, *smjeti*...), pa ima utemeljenja misao da postoje dva glagola *trebatи* – modalni i nemodalni (u tom se kontekstu aktualizira i pitanje leksikografske obrade – treba li biti jedna ili dvije natuknice *trebatи*), o čemu, uostalom, svjedoče i prijevodni ekvivalenti (npr. njem. *sollen* i *brauchen*, engl. *should* i *to need* i sl.). U vezi se time može onda postaviti i pitanje konjugacije modalnoga glagola *trebatи*, na što ćemo se osvrnuti u nastavku.

13 U gramatici srpskoga jezika spominju se ovi modalni glagoli i njima značenjski bliske modalne riječi i izrazi: *moći*, *trebatи*, *morati*, *smeti*, *hteti*, *želeti*, *zabraniti*, *biti u stanju*, *biti dužan*, *biti obavezan*, *biti dozvoljen*, *biti zabranjen* i sl. (usp. Piper 2005: 638). Gramatika bosanskoga jezika spominje modalne glagole *moći*, *htjeti*, *željeti*, *morati*, *smjeti*... (usp. Jahić–Halilović–Palić 2000: 359; trotočka u izvorniku). Za engleski jezik kao modalni se glagoli navode *may*, *can*, *must*, *ought (to)*, *will* i *shall*, a marginalno i *need* i *dare* (uključujući *might*, *could*, *would* i *should*) (usp. Palmer 2001: 100).

(tj. kao punoznačni glagoli), npr. *Pazite da ne zakasnite* (naspram *Pazite na primjere*), *Ima da to naučiš!* (naspram *Imaš li problema?*), *Muslim/Planiram doći* (naspram *Muslim na budućnost; Ne planiram budućnost*), *U Hrvatskoj nastojim suzbiti euroskepticizam* (naspram *Nastojimo oko djece i nemocnih*), *Voli slušati klasičnu glazbu* (naspram *Voli djecu*), *Gledajte doći prije mraka* (naspram *Gledam samo dobre filmove*); *Insistirao je da mu se ispriča* (naspram *Insistiraju na kvaliteti proizvoda*), *Uspjela ga je nasmijati* (naspram *Operacija je uspjela*), *Nisam se stigla naspavati* (naspram *Stigli su nam dragi gosti*), *Odlučio se sam javiti* (naspram *Odlučila se za ljubičastu haljinu*), *Na posljetku vam želim zahvaliti* (naspram *Želim vam svako dobro*) itd., itd. (usp. i popis modalnih glagola u Pranjković 2013c: 188–190).

Nadalje modalni su glagoli zanimljivi i po svojim gramatičkim obilježjima.

Ponajprije, kad je riječ o glagolskim oblicima, kod tih glagola ne postoje ograničenja u porabi vremena (usp. *moram, morao sam, morah, bijah morao, morat ću, budem morao*). Tako je i kad je riječ o kondicionalu (*morao bih*), ali se – s druge strane – modalni glagoli ne rabe, ili se rabe posve izuzetno i izrazito obilježeno, u imperativu (usp. *trebaj, moraj, smjedni* ili sl.). Po svoj prilici, to je stoga što se imperativom kao i modalnim glagolima označuje subjektivna modalnost, pa je dvostruko označavanje subjektivne modalnosti zališno.¹⁴

Za modalne glagole moglo bi se nadalje reći da aspektualno nisu differencirani, odnosno da se rabe samo u nesvršenim likovima. Istina, oni uglavnom imaju i svršene likove, usp. *moradnem, trebadnem, smjednem, htjednem*, ali se oni javljaju vrlo rijetko i samo u položajima u kojima se moraju upotrijebiti svršeni likovi glagola, npr. *Ako moradnem posuditi novaca, tražit ću od tebe* ili sl. Međutim i u takvim kontekstima puno je običnije upotrijebiti futur drugi negoli svršeni oblik prezenta modalnih glagola, npr. *Ako budem morao posuditi novaca, tražit ću od tebe*.

Na sintaktičkoj razini najvažnije je obilježje modalnih glagola to da ne mogu – jer su nepunoznačni – funkcionirati kao samostalni predikati, nego im se mora dodati punoznačni glagol, u pravilu u infinitivu,¹⁵ usp. neovjерeno

¹⁴ Iz istoga se razloga za iskaze s modalnim glagolima može reći da imaju imperativno značenje/funkciju (implicitni imperativi), npr. *Trebate/morate predati seminar* (uz *Predajte seminar!*), o čemu više u nastavku. Usp. i Pranjković–Badurina 2012.

¹⁵ U vezi s time zanimljiva je situacija opet s glagolom *trebati*. Raniji su normativni priručnici i, posebno, jezični savjetnici insistirali na tome da se taj glagol, kad je modalan (tj. kad znači *morati*) upotrebljava samo u bezličnoj formi (dakle: *treba da se upotrebljava*, ne *treba se upotrebljavati*). U tom slučaju njega, vele, treba razlikovati od glagola *trebati* u nemodalnoj upotrebi, npr. *trebam savjet*. Naprotiv, suvremena hrvatska jezična situacija pokazuje sasvim drugo stanje: sasvim su uobičajeni, pretežiti i prihvataljivi iskazi u kojima se modalni glagol *trebati* javlja u ličnim oblicima, dakle *Studenti trebaju predati seminare*,

**On mora* prema *On mora otplutovati*. Drugim riječima, budući da modalni glagoli ne znače radnju, nego samo jedan (i to modalni) aspekt radnje, oni dolaze samo u složenim predikatima.

Modalni su glagoli – nema sumnje – važno, ali ne i jedino gramatikalizirano sredstvo iskazivanja modalnih značenja.

O MODALNIM ZNAČENJIMA PODROBNIJE

Najavivši da će u središtu naše pozornosti biti subjektivna modalnost i načini njezina iskazivanja jedva smo se dotakli kompleksnog pitanja moguće tipologizacije modalnosti. Naime sama činjenica da je modalnost s jedne strane vezana uz govorni čin (konkretnije, uz potrebu govornika da izrazi svoj stav o sadržaju propozicije), a s druge da je riječ (i) o formalnologičkoj kategoriji sugerira (su)postojanje više kriterija podjele. Ogleda se to i u različitim klasifikacijama prezentiranim u pojedinim izvorima, u kojima se, štoviše, nejednako određuju i/ili imenuju inače podudarni tipovi modalnosti (pregledan popis više od deset najčešće spominjanih tipova modalnosti s uputnicama na relevantne bibliografske jedinice usp. u Palić 2015: 142–143). Ovdje se nećemo podrobnije baviti tim pitanjima.

Pozabavit ćemo se međutim šire zastupljenom dvodiobom (subjektivne) modalnosti na epistemičku i deontičku.

Krenut ćemo od temeljnih (upravo udžbeničkih i/ili leksikografskih) određenja ovih pojmova. A. Cruse jednostavno će ih objasniti različito interpretirajući rečenicu *Ivan je već trebao biti ondje*. Prvo je moguće tumačenje ‘Ivanova je obveza da (do sada) već bude ondje’, a drugo ‘vjerojatno je da je Ivan već ondje’. U prvom slučaju riječ je o deontičkom, a u drugom o epistemičkom *čitanju*,¹⁶ odnosno – prema spominjanoj Hallidayevoj nomenklaturi modalnosti – riječ je o neizvjesnostima između *učini* i *nemoj učiniti* te između *jest* i *nije*. Važno je nadalje napomenuti i to da ista modalna sredstva mogu biti upotrijebljena za iskazivanje obaju tipova modalnosti¹⁷ te da postoje različite razine modalnosti (Hallidayevim riječima, visoka, srednja i niska), koje se – između ostalog – iskazuju i različitim modalnim glagolima, npr. *morati*,

a ne *Studenti treba da predaju seminare*. O tome zašto ranije normativne preporuke nisu bile opravdane, pa i nisu imale izgleda za uspjeh usp. u Pranjković 1993.

16 Podsjetimo i na etimologiju naziva ovih dvaju tipova modalnosti. Oba potječu od naziva filozofskih disciplina – deontologije (znanosti o dužnostima) i epistemologije (spoznajne teorije).

17 Može se to oprimjeriti značenjima glagola *moći* (*can*): ‘zna kako’, ‘fizički je u mogućnosti’, ali i ‘dopušteno je’ (usp. Trask 1992: 173).

htjeti, moći. (Usp. Cruse 2000: 286–287.) Naravno, osim (modalnim) glagolima modalna se značenja (deontičko i epistemičko) mogu iskazati i modalnim riječima/izrazima poput *biti dužan/obvezan, biti slobodan te vjerojatno, nevjerojatno, po svoj prilici, možda* i sl. (usp. i Cruse 2006: 111).

Temeljnim (i uglavnom općeprihvaćenim) određenjima dvaju tipova modalnosti dužni smo dodati još koju napomenu.

Primjerice F. R. Palmer uz epistemičku i deontičku modalnost uvodi i (nadređene) im pojmove propozicijske modalnosti (engl. *propositional modality*) i događajne modalnosti (engl. *event modality*). Tumačit će naime da propozicijsku modalnost čine sustavi epistemičke i evidencijalne (dokazne) modalnosti, dok događajnu modalnost predstavljaju sustavi deontičke i dinamičke modalnosti. No o čemu je zapravo riječ?

Najkraće rečeno, i epistemička se i evidencijalna modalnost tiču propozicije: odnose se bilo na *iskazivanje govornikove procjene činjeničnoga statusa propozicije* (epistemička modalnost), bilo na *govornikovo upućivanje na dokaz o tom stanju* (evidencijalna modalnost). Naprotiv, deontička se i dinamička modalnost vezuju uz još neaktualizirani događaj – stoga je riječ o događajnoj modalnosti. Razlika pak između dva tipa događajne modalnosti leži u ovome: *kod deontičke modalnosti uvjetujući su čimbenici vanjski u odnosu na relevantnog pojedinca, a kod dinamičke unutarnji ili, drugim riječima, deontička se modalnost odnosi na obvezu ili dopuštenje koje proizlazi iz vanjskog izvora, dok se dinamička modalnost odnosi na sposobnost ili volju koja dolazi od dotične osobe.* (Usp. Palmer 2001: 8–10.)

Novu perspektivu naglašavaju i Piperova promišljanja o deontičkoj i epistemičkoj modalnosti. U njegovoј podjeli tipova modalnosti deontička se modalnost razmatra kao tip realne/irealne modalnosti (naime modalnosti u užemu smislu, tzv. objektivne ili asertivne modalnosti¹⁸), što je – po svoj prilici – usporedivo s Palmerovim pojmom događajne modalnosti. Izrijekom se veli: “Deontička modalnost, kao vrsta realne/irealne modalnosti, jeste kvalifikacija situacije označene rečenicom sa deontičkim izrazom kao potrebne ili obavezne, neizbežne i sl.”; za takvu će modalnost nadalje reći da se najčešće iskazuje predikatima s modalnim glagolima *trebati, morati ili smjeti*, ali i neglagolskim sredstvima (npr. *potrebno je, potreba je, nužno je* itd.) (Piper 2005: 638). Za razliku od deontičke, epistemička će se modalnosti smatrati tipom subjektivne modalnosti, i to takvim koji “predstavlja stepenovanu kvalifikaciju uverenosti govornog lica u istinitost onoga što je označeno iskazom”; takva

¹⁸ Za taj se tip modalnosti kaže da se odnosi “samo na predstavljanje propozitivnog sadržaja rečenice kao realnog ili na odsustvo takve kvalifikacije” (Piper 2005: 637).

se modalnost iskazuje modalnim riječima i izrazima (npr. *bez sumnje, svakako, sigurno, vjerojatno, u svakom slučaju, možda, teško, naravno* i sl.) (Piper 2005: 643).

Uzimajući u obzir netom navedena određenja dvaju tipova modalnosti – naime ona koja u središte pozornosti stavlju realnost/irealnost (ili aktualiziranost/neaktualiziranost) modalno kvalificiranih sadržaja – ponovno ćemo se suočiti s pitanjem (ne)podudarnosti dihotomija *realizirano ~ nerealizirano te objektivno ~ subjektivno*. Konkretno, možemo se upitati treba li, primjerice, deontičku modalnost u iskazu *Moraš pročitati tu knjigu!* doista kvalificirati kao objektivnu!? Naravno, spomenuta se radnja (*čitanje knjige*) tek treba ostvariti u budućnosti, ali, po svemu sudeći, ta rečenica/iskaz sadrži i modalni glagol *morati* kojim se iskazuje i *dodatna* (subjektivna) modalnost: stav govornika spram sadržaja propozicije (usp. i različite stupnjeve deontičke modalnosti: *Trebaš pročitati tu knjigu!*, ili *Možeš pročitati tu knjigu!*, ili *Smiješ pročitati tu knjigu!* i sl.).¹⁹ U tom se smislu rečenica/iskaz *Moraš pročitati tu knjigu!* – smatramo – razlikuje od objektivnomodalnih *On bi pročitao tu knjigu* ili *Je li pročitao tu knjigu?*²⁰ Kao dodatan argument za poimanje deontičke modalnosti kao podtipa subjektivne modalnosti spomenut ćemo da su iskazi u kojima se ona ostvaruje komunikacijski (tj. funkcionalno) vrlo bliski imperativima (*Pročitaj tu knjigu!*).²¹

UMJESTO ZAKLJUČKA: O DEONTIČKOJ MODALNOSTI IZ PRAGMALINGVISTIČKE PERSPEKTIVE

Više puta spominjana tjesna povezanost modalnosti (kao gramatičke kategorije) s govornim činom zaključno će se tematizirati osvrtom na uporabne aspekte iskaza s obilježjima deontičke modalnosti. Time će se primarno

19 Dok je modalnost u rečenicama poput navedene (*Moraš pročitati tu knjigu!*) posljedica (subjektivnog) stava govornika prema glagolskoj radnji, ne bi se – smatramo – bitno drukčije trebale interpretirati ni rečenice/iskazi u kojima obligacija proistjeće iz općeprihvaćenih društvenih ili prirodnih zakona, npr.: *Prijavi na natječaj treba priložiti potvrdu o nekažnjavanju; Student mora položiti sve kolokvije prije izlaska na završni ispit; Čovjek se treba nositi s problemima; Živjeti se mora i sl.*

20 Podsjetimo, moguće su i ovakve kombinacije (subjektivnih i objektivnih) modalnih značenja: *Trebao bi pročitati tu knjigu!* ili *Mogao bi i pročitati tu knjigu!*, pa i *Kako bi bilo da pročitaš tu knjigu?*

21 Poput deonitičke modalnosti i imperativnost je (kao kategorija drugoga lica) usmjerena na sugovornika, od kojega se zahtijeva kakva akcija.

gramatičkim i semantičkim pristupima ovoj kategoriji pridodati i onaj pragmatički.

Tvrđnu da je modalnost deontičkoga tipa komunikacijski bliska imperativu,²² da se za deontičkomodalne iskaze može, štoviše, reći da imaju ilokutivnu snagu imperativa, potkrijepit ćemo nekim primjerima. Recimo, ako premijer učiteljima i nastavnicima u štrajku poruči *Štrajk se mora obustaviti!* *Štrajk se treba obustaviti!*, on nesumnjivo – s pozicija političkog autoriteta²³ – želi jasno poručiti: *Obustavite štrajk!* Želeći, po svoj prilici, pojačati tu poruku premijer je dometnuo i ovo: *Trenutno obustaviti štrajk!* – naravno, ovdje je riječ o infinitivu u funkciji imperativa (usp. Pranjković–Badurina 2012), dodatno *osnaženome* priložnom oznamom *trenutno*. Variranje intenziteta deontičke modalnosti/imperativnosti – viši stupanj (*mora*), pa srednji (*treba*), pa opet imperativ – može se zacijelo pripisati (i) političkom taktiziranju, ali istovremeno aktualizira još jednu perspektivu – onu pragmatičke teorije uljudnosti (engl. *politeness*).

Uljudnost kao pragmatička kategorija definira se kao svjesno izražavanje *obzira* prema drugima i/ili prema sebi te se dovodi u vezu sa sociološkim konceptom *obraza* u smislu ugleda (stjecanje, čuvanje ili gubljenje ugleda), koji pak u komunikaciji može biti ugrožen ili podržan.²⁴ Stoga bi se upravo s obzirom na strategije uljudnosti mogli razmatrati (pretpostavimo, konkurenčni) iskazi poput *Učenici i nastavnici trebaju se vratiti u učionice*, ili *Za nas je sada najvažnije da se učenici i nastavnici vrate u učionice*, ili *Bilo bi važno da se učenici i nastavnici vrate u učionice* i sl. Takvima bi obraz recipijenata u većoj mjeri bio podržan, a sama intencija govornika (naime iskazivanje zahtjeva za prekidom štrajka) ne bi bila ugrožena.

22 Uostalom, na tragu je toga i konstatacija da su *najčešći tipovi deontičke modalnosti* ‘direktivi’, kojima – po Searleu – mi nastojimo navesti druge da što učine (Palmer 2001: 70).

23 Perspektiva je to kritičke stilistike koju ovdje, razumljivo, ne otvaramo. Usp. Katnić-Bakaršić 2012.

24 Konkretnije, kad se kome obraćamo, možemo se usmjeriti prema njegovu pozitivnom obrazu – odgovor je to na želju recipijenta da se drugima sviđa i da ga prihvaćaju (tzv. pozitivna uljudnost) ili prema njegovu negativnom obrazu – odgovor je to na recipijentovu težnju da ga se ne ometa u djelovanju, da se s njim ne postupa loše te da djeluje po vlastitu izboru (tzv. negativna uljudnost). Za negativnu je uljudnost karakteristično da pitanja nude sugovorniku mogućnost da na njih odgovori negativno, ali efekt odbijanja pritom nije isti kao kod odbijanja zahtjeva iskazana imperativom u tzv. direktnom govornom činu. (Usp. npr. Brown–Levinson 1978: 61–71.)

Ovaj *ogled o modalnosti* možemo – kako i priliči – okončati modalno. U želji da predstavimo kompleksan pojam modalnosti, ali i jezična sredstva (različitih razina) kojima se ona može iskazivati *mogli smo* ponuditi samo natuknice za *moguće* buduće studije o pojedinim aspektima modalnosti. Te bi studije, smatramo, *mogle/trebale* u većoj mjeri uključiti i pragmatička i stilistička gledišta. Ako smo međutim ovdje uspjeli predstaviti složenost modalnosti i kao gramatičke, i kao semantičke, i kao pragmatičke kategorije – usudit ćemo se povjerovati da je naš zadatak ispunjen.

IZBOR IZ LITERATURE

- Brown, Penelope – Levinson, Stephen C. (1978) *Politeness: Some universals in language use*, Cambridge Universal Press.
- Cruse, Alan (2000) *Meaning in Language: An Introduction to Semantic and Pragmatics*, Oxford University Press.
- Cruse, Alan (2006) *A Glossary of Semantic and Pragmatics*, Edinburg University Press
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood (1970) "Language Structure and Language Function", u: M. A. K. Halliday, *On Grammar*, Volume 1 in the Collected Works of M. A. K. Halliday, ur. Jonathan Webster, Continuum, London – New York, 2002, str. 173–195.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood (2004) *An Introduction to Functional Grammar*, 3rd edition, revised by Christian M. I. M. Matthiessen, Arnold Publishers.
- Jahić, Dževad – Halilović, Senahid – Palić, Ismail (2000) *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe Zenica, Zenica.
- Katnić-Bakaršić, Marina (2012) *Između diskursa moći i moći diskursa*, Naklada Zoro, Zagreb.
- Palić, Ismail (2007) *Sintaksa i semantika načina*, Bookline, Sarajevo.
- Palić, Ismail (2015) "Okvir za opis epistemičkomodalnih izraza u bosanskom", u: Ismail Palić, *Rasprave iz sintakse i semantike*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, str. 141–172.
- Palić, Ismail (2018) "O semantičkom i pragmatičkom aspektu imperativa u bosanskom jeziku", *Riječki filološki dani II: Zbornik radova*, ur. Lada Badurina i Nikolina Palašić, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka, str. 23–40.
- Palmer, Frank Robert (2001) *Mood and Modality*, Second Edition, Cambridge Textbooks in Linguistics, Cambridge University Press.

- Piper, Predrag (2005) "Modalnost", u: Ivić, Milka (ur.), *Sintaksa savremenog srpskog jezika: Prosta rečenica*, Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska, Beograd, 2005, str. 636–649.
- Pranjković, Ivo (1993) "Uporaba glagola *trebatи*", u: Ivo Pranjković, *Hrvatska skladnja: Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 35–39.
- Pranjković, Ivo (2013a) "Načini izražavanja načina", u: Ivo Pranjković, *Gramatička značenja*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 91–101.
- Pranjković, Ivo (2013b) "Što je *kao?*", u: Ivo Pranjković, *Gramatička značenja*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 212–219.
- Pranjković, Ivo (2013c) "Tipologija nepunoznačnih glagola u hrvatskome standarnom jeziku", u: Ivo Pranjković, *Gramatička značenja*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 186–194.
- Pranjković, Ivo (2013d) "Vezničko i nevezničko *da* u hrvatskome jeziku", u: Ivo Pranjković, *Gramatička značenja*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 220–237.
- Pranjković, Ivo (2016) "O infinitivu", u: Ivo Pranjković, *Gramatika u riječima i riječi u gramatici*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 82–89.
- Pranjković, Ivo – Badurina, Lada (2012) "Načini izražavanja imperativnosti", u: *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova (knjiga I)*, ur. Senahid Halilović, Slavistički komitet, Sarajevo, str. 619–628.
- Silić, Josip – Pranjković, Ivo (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Težak, Stjepko – Babić, Stjepan (1992) *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, 7., izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Trask, Robert Lawrence (1992) *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*, Routledge, London and New York.

ON MODALITY – WITH SPECIAL EMPHASIS ON MODAL VERBS

Abstract

Modality tends to be approached as one of the extremely complex grammatical, semantic and pragmatic categories. In this sense, modal verbs (which, in the narrower sense, include *morati*, *trebati*, *smjeti*, *moći*, *htjeti*) represent only one of several possible ways of expressing modality. This paper deals with the types of modality in general, and special attention is paid to those types that are marked by modal verbs. We will also focus on the difference between the so-called objective and subjective modality. Finally, we will analyse the pragmatic aspects of modality.

Key words: *modality, modal verbs, objective modality, subjective modality, epistemic modality, deontic modality*

Marina KATNIĆ-BAKARŠIĆ

ULOGA MODALNIH GLAGOLA U KRITIČKOJ STILISTICI

KLJUČNE RIJEČI: *modalnost, modalni glagoli, kritička stilistika, ideologija, tipovi diskursa, moć, individualni stil*

Modalnost je izdvojena kao jedno od važnih pitanja u kritičkoj stilistici. U radu se posebna pažnja poklanja modalnim glagolima, čija upotreba može nositi različita skrivena ideološka značenja. Na primjerima iz političkog, međijskog i literarnog diskursa pokazuje se da odabir modalnog glagola može poslužiti kao sredstvo uvjерavanja ili pak manipulacije, zatim kao sredstvo za izražavanje moći, odnosno sredstvo pomoću kojega govornik vlastitu ulogu predstavlja kao manje ili više značajnu nego što ona to jeste. Uzima se na važnost govornikovog individualnog stila pri interpretaciji modalnosti. Pored toga, u poeziji odabir modalnoga glagola može postati stilogeni postupak.

1.0. Kritička stilistika tumači modalnost kao jedno od važnih pitanja za analizu i interpretaciju različitih tipova diskursa, odnosno kao važan pokazatelj načina predstavljanja svijeta pomoću jezika. Modalnost se tumači kao govornikovo mišljenje o onome što govori ili piše (Jeffries, McIntyre 2010: 77), ali i sredstvo kojim se izražava njegova spremnost da se obaveže na istinitost iskaza (Fairclough 2003). Pri tome se u sredstva za izražavanje modalnosti ubrajaju modalni glagoli, modalni prilozi i prijedlozi, neki punoznačni glagoli, kao i određene sintaksičke konstrukcije (Jeffries 2009: 19). Obično se razlikuju dva tipa modalnosti – epistemička i deontička. Prvi tip izražava stepen govornikove uvjerenosti / neuvjerenosti u istinitost onoga što govori: primjeri *Danas ću otići u kino – Danas ću vjerovatno otći u kino – Danas ću možda otći u kino* pokazuju silaznu gradaciju od potpune uvjerenosti do mnogo manje. Deontička pak modalnost odnosi se na utjecaj na ljude i zbivanja (*Možete doći sutra u 8 – Trebali biste doći sutra u 8 – Morate doći sutra u 8.*)

Zanimljivo je da se u multimodalnoj stilistici modalnost proučava i u vizuelnoj komunikaciji (Kress, Van Leeuwen 1996), pa tako u markere vizuelne modalnosti spadaju stupnjevi artikulacije detalja slike, pozadine, dubine perspektive, artikulacije svjetlosti i sjene, modulacije boja i slično (Machin, Mayr 2012: 202-205). Kao i u verbalnoj, tako i u vizuelnoj komunikaciji modalnost “eksplicitno uvodi tačku gledišta producenta teksta, i to već po sebi može imati utjecaj na recipijenta” (Jeffries 2009: 115). Budući da će recipijenti vjerovati više onim producentima koji imaju određeni status, pri čemu ne treba zaboraviti da oni koji imaju moći imaju i veći pristup medijima i javnom diskursu, jasno je da će im modalnost pomoći u uvjeravanju i/ili manipulaciji.

1.1. U fokusu ovoga rada nalaze se modalni glagoli, odnosno njihova uloga kao sredstava kojima govornik izražava svoju manju ili veću uvjerenost u ono što govori. Pored toga, upotrebom modalnih glagola može se postići veće ili manje izbjegavanje obavezivanja, što je relevantno u različitim sferama javne i privatne komunikacije. Analiza upotrebe modalnih glagola zbog toga može poslužiti kao pokazatelj različitih ideoloških skrivenih značenja, zatim kao sredstvo uvjeravanja i motivacije sagovornika, pokazatelj manipulacije ili pak kao osobnost individualnoga govornikovog stila. Kada je riječ o manipulaciji, govornik ili autor teksta modalnim glagolima može prikriti ili ublažiti pravo značenje iskaza, odnosno predstaviti vlastitu ulogu kao manje ili više značajnu nego što ona jeste. Modalne glagolestoga valja proučavati u različitim tipovima diskursa, od medijskoga preko političkog i literarnog pa do privatnoga.

Iako u fokusu rada nije klasifikacija i taksonomija modalnih glagola, kao polazna tačka poslužio je popis što ga daje Pranković (2013: 187–190). Ovaj autor izdvaja čak 30 modalnih glagola u hrvatskom jeziku, pri čemu tu uključuje i modalne glagole u užem smislu (htjeti, moći, trebati, valjati, morati, smjeti) i glagole u širem smislu, “koji mogu označavati govorenje, mišljenje, osjećanje, percipiranje, kakav voljni čin, ponavljanje kakva procesa i sl.” (imati, željeti, voljeti, uspjeti, kaniti, namjeravati, nastojati itd). Već i taj broj svjedoči o cijeloj paleti mogućih značenja i dodatnih nijansi što ih modalni glagoli donose, a samim tim i o njihovom stilističkom potencijalu. Taj se potencijal može proučavati i sa aspekta tradicionalne strukturalne stilistike, a ne samo kritičke.

2.0. U kritičkoj diskursnoj analizi i stilistici proučava se kako modalnost doprinosi ideologiji diskursa. Pored toga, smatra se da upotreba modalnih

glagola govori o autorovom identitetu i autoritetu, tj. ovlaštenosti (eng. authority), odnosno o tome koliku moć on ima nad drugima i nad znanjem (Machin, Mayr 2012: 190). U nekim slučajevima i u nekim diskursnim tipovima to sva-kako jeste slučaj, posebno onda kada je moć u prvom planu, kao u narednom primjeru iz političkog diskursa:

- (1) “*Oni se moraju ponašati* kao normalna zemlja. I to je to.” (Mike Pompeo)

(Jutarnji list, 7. 8. 2018., str. 12)

Govornik je tako visoko pozicioniran da je upotreba modalnog glagola *morati* očekivana, a iskaz uz to implicira njegovu moć i znanje da određuje koja jeste normalna zemlja a koja nije. Kratki iskaz “I to je to” upotpunjuje dojam da državni sekretar SAD-a jasno i direktno nastupa sa pozicije moći, čime potvrđuje svoj autoritet i ovlaštenost za iskaz.

I u narednom primjeru modalni glagoli dolaze u naslovu i podnaslovu kao dio prenesenog upravnog govora (“tuđeg govora” po Bahtinu) a ne autor-skog govora (tj. govora samog novinara):

- (2) Zapadni Balkan *ne smijemo zanemariti*

Moramo naći jedinstvo kada se radi o Zapadnom Balkanu, izjavio je Juncker u govoru o stanju Unije

(Oslobođenje, 13. 9. 2018., 15)

Govornik je u ovom slučaju pozicioniran visoko (predsjednik Evropske komisije) i ovakva upotreba modalnih glagola *smjeti* i *morati* u obliku inkluzivnog prvog lica množine izražava njegov subjektivni stav, ali i njegovu ovlaštenost za tako snažne izjave, kao i objedinjavanje svih članova Komisije. Juncker ne sumnja u to da će utjecati na druge kako bi podijeliti njegovo mišljenje i postupali sukladno ovoj izjavi. S tim u vezi treba se prisjetiti da moć implicira kontrolu nad mislima i ponašanjem drugih (pojedinaca ili grupa). Ujedno je ovo i izražavanje komitativnosti – govornik se i obavezuje na sprovedbu onoga o čemu govori.

2.1. Graničnu tačku ekspresivne modalnosti (Fairclough 2001: 107) predstavljaju nemodalni glagoli koji označavaju govornikovu “kategoričku komitativnost (...) istini iskaza”. Ovdje spadaju iskazi tipa:

Dva premijera *sastat će se* sutra, odnosno
Dva premijera *neće se* sutra *sastati*.

Između ova dva granična pola, odnosno dva ekstremna iskaza koji ne sadrže modalne glagole, smještaju se modalni iskazi različitog stupnja, koji spadaju u deontičku modalnost:

(3) Dva premijera *moraju / trebaju¹ / mogli bi / mogu se sastati sutra.*

U takvoj gradaciji često uz modalne glagole ili umjesto njih dolaze modalni adverbi (*možda, vjerovatno* i drugi) – npr. *Možda bi se mogli sastati sutra; vjerovatno će se sastati sutra* itd.

Kritičku diskursnu analizu (CDA) i kritičku stilistiku zanima koliko su takvi iskazi autentični, odnosno koliko odgovaraju činjenicama. Naredni primjer predstavlja novinski naslov:

(4) *Cijene goriva u BiH još se neće mijenjati.*

(Oslobođenje, 26. 9. 2019., 17)

Jasno je da se u naslovima ponekad pribjegava graničnoj tački eksprezivne modalnosti čak i onda kada novinar ne može imati dovoljno znanja, moći ni ovlaštenosti, ali time se privlači pažnja čitatelja. U prethodnom primjeru novinar je izdvojio takav naslov na osnovu razgovora sa sagovornicima, u kojima nema tolike kategoričnosti; ipak, kategoričnost naslova ublažena je riječju *još*, koja implicira mogućnost naknadnog poskupljenja.

2.2. Već je rečeno da modalnost svjedoči o govornikovom pogledu na svijet, tj. o njegovoj tački gledišta, što u medijskom diskursu često postaje veoma izraženo. Tako u narednom primjeru iz novinskog članka na osnovu modalnih glagola vidimo autorov stav o nekim političarima:

(5) *A to nije prvi put da ministar (...) mora izvršavati političke naredbe premijera koji pozorno osluškuje povike javnosti i ne želi se zamjerati biračkom tijelu.”*

(Jutarnji list, 25. 8. 2018., 25)

Vidi se i ovdje, a i ostatak teksta to potvrđuje, da autor teksta pokušava predstaviti ministra pozitivnim, ali nedovoljno moćnim (premijer je na višem položaju); drugim riječima, ministar ne bi želio postupiti tako, ali *mora* poslušati premijera zato što je statusno podređen. S druge strane, implicira se da premijer ima izbora, ali postupa politički pragmatično (ne želi se zamjerati) i

1 U novije vrijeme smatra se da glagol trebati u modalnom značenju može biti upotrijebljen i u ličnom, ne samo u bezličnom obliku (Pranjković 2013: 188).

tako čuva svoju poziciju. Suvišno je i objašnjavati koji je od dvojice političara predstavljen pozitivno (iako ne sasvim zbog nedostatka moći), a koji negativno. Novinari na taj način mogu suptilno bitno utjecati na oblikovanje javnoga mnjenja (novinska moć je indirektna), a slično je i sa političarima i svim govornicima u raznim diskursnim tipovima, uključujući i privatni.

2.3. Ne treba zaboraviti još jedan aspekt modalnih glagola. Naime, stilistika bi uvijek trebala uzeti u obzir i individualni stil, koji se u kritičkoj stilistici ponekad smatra manje relevantnim. Govornik može pribjegavati "blažim" modalnim glagolima zato što njegov individualni stil karakterizira naglašenja učitivosti i indirektnosti. Iako većina autora naglašava da upotreba modalnih glagola koji pripadaju deontičkom tipu modalnosti pokazuje koliko moći govornik ima "nad drugima i nad znanjem" (Machin, Mayr 2012: 190), u konkretnoj analizi nikada ne treba zanemariti ni ovaj individualni aspekt. Pogledajmo kako to izgleda u konkretnoj upotrebi:

- (6) U ponedjeljak *ćete donijeti* seminarske rade.
- U ponedjeljak *morate donijeti* seminarske rade.
- U ponedjeljak *trebate donijeti* seminarske rade.
- U ponedjeljak *biste trebali* donijeti seminarske rade.
- Nastojte donijeti* seminarske rade u ponedjeljak.

Jasno se vidi svojevrsna gradacija od kategoričnosti do ublažene naredbe. U ovim varijantama primjera vidi se da ponekad upravo govornikov individualni stil postaje ključni kriterij. Po pravilu govornici koji su skloni ublaženoj modalnosti imaju indirektni stil konverzacije čak i kad su u poziciji moći i znanja, dok oni čiji je stil direktni upotrebljavaju modalne glagole granične ekspresivnosti. Štoviše, ovome se može dodati i treći faktor koji utječe na odabir modalnog glagola, a to je učitivost. U nekim diskursnim tipovima učitivost i individualni stil mogu imati veću ulogu (npr. u razgovornom diskursu), a u drugima je njihova uloga znatno manja (npr. u administrativnom diskursu, gdje u naredbama, odlukama i sl. dominira kategorična modalnost izražena glagolima *morati* i *trebati* ili granična ekspresivna modalnost, koja potencira jak utjecaj i moć).

Konačno, ponekad govornik pribjegava uvođenju "jačeg autoriteta", kao u narednom primjeru:

- (7) *Iz Dekanata* su rekli da ove tabele *treba ispuniti* do petka.
- Tabele *morate ispuniti* do petka.
- Tabele *ćete ispuniti* do petka.

Prva rečenica pokazuje govornikovu manju moć i autoritet jer je uveden naredvodavac koji ima snažniji autoritet. Zanimljivo je da isto sredstvo može poslužiti i za prikrivanje vlastite moći i predstavljanje vlastitog autoriteta kao manjega (“Nisam ja taj/ta koji/ koja naređuje, i meni je neko drugi naredio”). Ovdje smo i u sferi imenovanja socijalnih aktera (Katnić-Bakaršić 2016) jer uvođenje neodređenog imenovanja (“U Vladi su rekli; iz Dekanata su javili” itd.) umanjuje konkretnu odgovornost jedne ili više osoba i prebacuje je na skupnu odgovornost.

2.4. Novinske vijesti i naslovi po pravilu su u formi kategorične, odnosno granične ekspresivne modalnosti o kojoj je već bilo riječi. Time se podržava uvjerenje da je svijet transparentan, a njegov smisao “dostupan svakom posmatraču, bez potrebe za interpretacijom ili predstavljanjem”; vijesti zapravo prikrivaju kompleksnost problema i ideološka značenja (Fairclough 2001: 107). Većina primjera u naslovima odgovara ovoj tvrdnji, npr:

(8) Lisice *će* u kampanji *pokazati* trag.

(Oslobođenje, 13. 9. 2018.)

(9) Češka *neće* *primiti* 50 siročića iz Sirije.

(Oslobođenje, 16. 9. 2018., 10)

Kategoričnost i odsustvo modalnih glagola posebno snažno izražava tačku gledišta češkog premijera, odnosno češke vlade u cjelini. Iz novinskog članka vidljivo je da je time Češka odbila bar simbolično prihvatići politiku EU o imigrantima, što svjedoči o tome da ovakva granična modalnost (koju bismo mogli nazvati i nultom) uvjerljivo služi za izražavanje (ili pokazivanje) moći i pokušaj uspostavljanja vlastite dominantne pozicije. Autorova (novinarova) tačka gledišta ovdje se vidi iz upotrebe deminutiva *siročića*, koji izrazito emocionalno markira iskaz. Na taj način novinar u prividno neutralnom naslovu kombinacijom granične modalnosti i upotrebe deminutiva uspijeva indirektno izraziti vlastiti stav i djelovati na adresate (čitatelje). Obrnuto, budući da producent iskaza pomoću modalnih glagola može po potrebi i poreći tvrdnju, neki naslovi modalnim glagolima zapravo donose ambiguitet (Machin, Mayr 2012: 190). U sljedećem primjeru naslov glasi ovako:

(10) Zbog Brexita *bi* Britanci *mogli* *ostati* bez većine sastojaka za sendviče.

(Jutarnji list 9. 8. 2018., str. 13)

Naslov donosi prilično bombastičnu, čak i bizarnu vijest, koju modalni glagol, pa još u kondicionalu, znatno ublažava. Autorova odgovornost za eventualnu hiperbolu, zapravo pretjerivanje, time je znatno smanjena. Iz teksta se vidi da Britanija uvozi mnogo proizvoda iz EU, pa bi Brexit mogao otežati uvoz; dakle, naslov je svjesno formuliran tako da privuče pažnju na tekst a istovremeno umanji odgovornost producenta. Slično je i u narednom primjeru:

- (11) Štrajk osoblja Croatia Airlinesa *mogao bi početi* u nedjelju ili ponedjeljak.

(Jutarnji list 9. 8. 2018, 5)

Autoru teksta modalni glagol služi da bi umanjio vlastitu odgovornost za istinost tvrdnje. Naime, iz teksta se vidi da se čeka odluka suda o legalnosti štrajka i da je veća vjerovatnoća zabrane njegovog održavanja (štrajk na koncu i nije održan jer je proglašen nelegalnim), ali cilj je privući veću pažnju čitateљa i nagovijestiti mogućnost da štrajk ipak počne.

3.0. Modalnost može imati važnu ulogu i u literarnom diskursu, koji nije često u fokusu kritičke stilistike. Pogledajmo sada zanimljiv primjer iz poezije Maka Dizdara. Jedan od ključnih stihova cijelokupne poezije ovoga pjesnika svakako je posljednji stih *Modre rijeke*, koji dolazi nakon pauze izražene crticom. Cijela je pjesma u ubrzanom, staccato ritmu koji simbolizira proticanje rijeke; u pjesmi nema interpunkcije i stoga se dobija dojam da je ritam slobodan poput rijeke koja nesputano teče, odnosno poput svega što ta rijeka simbolizira. Pauza naglo prekida taj ritam, da bi zatim uslijedila konstrukcija s modalnim glagolom i elidiranim punoznačnim glagolom (očekivani glagol tu je *preći*). Takva ekspresivnost uz naglu promjenu ritma čini iskaz posebno stilogenim:

- (12) Ima jedna Modra rijeka –
Valja nama preko rijeke.

Modalni glagol ovdje poziciono i ritmički dobija važnu ulogu, semantizirajući se: odjednom je u prvom planu ta neophodnost, nužnost prelaska preko rijeke. Obezličenje uz inverziju naglašava neizbjegljost akcije, odnosno poziciju čovjeka kao objekta koji nema moći da nešto promijeni (ne *mi moramo*, nego *valja nama*). Radnja se predstavlja kao da je riječ o neumitnoj prirodnoj pojavi. Samo jedna crtica i modalni glagol omogućavaju pjesniku da snažno poentira i kraj pjesme učini u pravom smislu jakom pozicijom teksta, koja sadrži osnovnu ideju vodilju.

Kao što se vidi, modalnost se može proučavati u svim tipovima diskursa, ali pri analizi i interpretaciji njene uloge u konkretnom tekstu uvijek je važno uzeti u obzir kontekst. U novinskom članku ili u govoru političara niska upotreba modalnih glagola ili pak upotreba "jakih" glagola tipa *morati* može signalizirati veliko ili (pretjerano) samopouzdanje u ono što se govori, potpuno povjerenje u izvore tvrdnji, ili govornikovo moć (posebno je to izraženo kod političara). U literarnom diskursu, kao što i primjer iz *Modre rijeke* pokazuje, značenje može postati bitno drugačije, pa je čak u nekim žanrovima, npr. u klasičnom detektivskom romanu, niska modalnost stilska žanrovska odlika (Jeffries, McIntyre 2010: 26).

4.0. Već i ovaj kratki pregled pokazuje koliko je važna uloga modalnih glagola u kritičkoj diskursnoj analizi i kritičkoj stilistici. Potpuna slika dobila bi se proučavanjem i drugih sredstava za izražavanje modalnosti, ali i sami modalni glagoli uspješno ilustriraju tu ulogu. Budući da modalnost predstavlja govornikovo subjektivno viđenje stvarnosti, ona pokazuje i kolika je njegova moć, koliko je ovlašten za neke iskaze, kao i to želi li izbjegći obavezivanje na istinitost tvrdnje i uvodi li svjesno ambigvitetnost. Također se važnim pokazuje i aspekt individualnog stila, koji je u kritičkoj stilistici najčešće zanemaren, a u nekim tipovima diskursa može uvjetovati odabir modalnog glagola ili nisku frekvenciju modalnih sredstava. Konačno, pokazalo se da u literarnom diskursu odabir modalnog glagola, odnosno modalne konstrukcije, kao i njihovo prisustvo ili odsustvo, može imati važan stilogeni potencijal, a ponekad postati i važna stilska crta nekoga žanra. Uostalom, ne treba zaboraviti da su "kombinacija rigorozne analize i kontekstualna interpretacija ono što čini stilistiku veoma bogatom disciplinom kakva ona jeste" (Jeffries, McIntyre 2010: 26). Upravo kritička stilistika svojom čvrstom utemeljenošću u hallidayevskom sistemsko-funkcionalnom lingvističkom modelu i kombinacijom sa kontekstualiziranošću na najbolji način svjedoči o dobrim rezultatima takvoga pristupa proučavanju modalnosti.

LITERATURA

- Fairclough, Roger (2001), *Language and Power. Second Edition*, Longman, London.
Fairclough, Roger (2003), *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*, Rotledge, London.
Jeffries, Leslie (2009), *Critical Stylistics. The Power of English*, Palgrave Macmillan, London.

- Jeffries, Leslie, McIntyre, Dan (2010), *Stylistics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Katnić-Bakarić Marina (2016), "Putevima stilistike: predstavljanje procesa i (socijalnih) aktera", u: Akbarov, A., ur. *Language, Culture and Society in Russian Studies*, 31-31, International Burch University, Sarajevo.
- Kress, G., Van Leeuwen, T. (1996) *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London, Routledge, Lonson.
- Machin, David, Andrea Mayr (2012), *How To Do Critical Discourse Analysis*, SAGE, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington D.C.
- Pranjković, Ivo (2013), "Tipologija nepunoznačnih glagola u hrvatskome standarnom jeziku", u: *Gramatička značenja*, 186-202, Matica hrvatska, Zagreb.

THE ROLE OF MODAL VERBS IN CRITICAL STYLISTICS

Abstract

This paper investigates modality as one of the important issues in critical stylistics. The focus of the investigation is on modals, considering that their use can have hidden ideological meanings. The analysis and interpretation of examples from political, media, and literary discourse show how the choice of a modal verb can become a means of persuasion, but also of manipulation, or a means that enables speakers to represent their role as more or less significant than it is. The speaker's individual style can also influence the use of modals. In literary discourse, namely in poetry, the choice of a modal can become a stylistically relevant device.

Key words: *modality, modal verbs, critical stylistics, ideology, types of discourse, power, individual style*

UDK: 811.163.42'367.625

811.163.42'33

Izvorni naučni rad

Nikolina PALAŠIĆ i Anastazija VLASTELIĆ

O ODNOSU ASPEKTUALNOSTI I PERFORMATIVNOSTI GLAGOLA^{*}

KLJUČNE RIJEČI: *aspekt, teličnost, govorni čin, performativ, performativnost*

U ovom se radu nastoji s jedne strane pokazati kako promjena aspekta utječe na perfomativna obilježja glagola u hrvatskom jeziku, a s druge se strane pokušava pronaći odgovor na pitanje zašto se u institucionalnoj, pa i svakodnevnoj performativnoj uporabi glagola upotrebljava samo jedan aspekt, naime imperfektivni. Pritom se, iz (jezično)filozofske perspektive, pojavljuje upravo paradoksalna situacija: kako imperfektivnost označava trajanje radnje, logično je zaključiti da sve dok radnja traje, ona nije završena. Drugim riječima, ako kažem *obećavam da će doći*, tu radnju zapravo ne možemo opisati tako da kažemo da je govornik obećao da će doći. Austin pak samo za takve glagolske oblike, barem u svojoj ranoj teoriji, tvrdi da su pravi performativi, odnosno da se njima istovremeno izvodi radnja koju oni opisuju. Međutim moramo se nužno zapitati kada je ta radnja točno *izvedena*, a ne kada se *izvodi*, dakle postoji li neka točka kulminacije nakon koje možemo reći da je govornik doista dao obećanje, dakle da je obećao, a ne samo da je obećavao. U tom ćemo kontekstu na konkretnim primjerima ispitati u kakvom su odnosu teličnost, aspektualnost i performativnost, tj. može li se pritom uspostaviti kakva jasna međuvisnost između tih triju karakteristika glagola.

ASPEKTUALNOST KAO (KOMPLEKSNA) GRAMATIČKA KATEGORIJA

Glagolski aspekt predstavlja vrlo kompleksnu gramatičku kategoriju,¹ koja se gotovo do polovine 20. stoljeća u europskom jezikoslovju prepozna-

* Ovaj je rad financiralo Sveučilište u Rijeci projektom uniri-human-18-13 1140.

1 U suvremen(ij)im se gramatikama i priručnicima hrvatskoga jezika redovito govori o vidu, s tim da on podrazumijeva dihotomiju svršenosti i nesvršenosti, dok se u raspravama o

vala (ili pripisivala) gotovo samo slavenskim jezicima, i to, dakako, zbog toga što je on u tim jezicima eksplizitno morfološki iskazan.² Kako je aspekt tijesno vezan uz kategorije vremena i načina – zbog čega se u literaturi pronalazi čest pojam TMA-kategorije ili TMA-sistema (*tense, mood, aspect*, usp. Dahl (1985), Comrie (1976), Androutsopoulos 2002)) – a semantika je tih triju kategorija tijesno povezana s fundamentalnim konceptima ljudskoga razmišljanja, relevantni su radovi o aspektu u germanskim jezicima proizišli upravo iz pera jezičnih filozofa, posebice nakon uspostavljanja filozofije običnoga jezika (*ordinary language philosophy*, usp. Ryle (1949), Austin (1961, 1962), Searle (1969, 1979)).

aspektu mahom govori o ponešto kompleksnijoj kategoriji (leksički i gramatički aspekt, aspekt u međuodnosu s teličnošću itd., usp. Arsenijević 2006). Primjerice Katičić (2002: 51, 52) kategoriju vida opisuje na sljedeći način: "Kategorija vida sadrži samo dvije gramatičke oznake. To su svršen i nesvršen vid... Svršenim vidom izriče se radnja, stanje ili zbijanje kakvi su sami po sebi, bez obzira na tijek vremena u kojem se odvijaju ili su smješteni u njemu. Tako izrečeni, gledaju se kao nedjeljiva cjelina jer se zanemaruje vrijeme u kojem bi bili raspoređeni njihovi mogući dijelovi... Nesvršenim vidom izriče se radnja, stanje ili zbijanje s obzirom na tijek vremena u kojem se odvijaju ili su smješteni u njemu. Tako izrečeni, gledaju se protegnuti u vremenu, pa se pozornost može usredotočiti na svaki njihov dio raspoređen u vremenskom tijeku. Zato su radnja, zbijanje ili stanje, izrečeni nesvršenim vidom, prikazani kao djeljivo trajanje negdje između svojega početka i kraja, i uzimaju se upravo s obzirom na to trajanje." Nadalje Katičić navodi da je mnogo (pod)skupina glagola unutar te dihotomijske podjele vida, ali da *razlike među njima ne ulaze u gramatičke kategorije (...), nego ulaze u područje glagolske tvorbe* (isto, 53).

- 2 Primjerice u *Hrvatskoj gramatici* (Barić et al. 1997: 225) i dalje se, unatoč recentnijim istraživanjima koja pokazuju suprotno, navodi kako je "...vid ili aspekt glagolska kategorija karakteristična za hrvatski jezik, kao i za druge slavenske jezike", na temelju čega bi se moglo pogrešno zaključiti da kategorija aspeksa nije karakteristična za druge jezike. Unatoč tome što je svijest o postojanju aspeksa i u neslavenskim jezicima postala prisutnija u drugoj polovini 20. st., potrebno je navesti da je već i Jacob Grimm potkraj 19. st. naslućivao da bi se aspekt kakav se prepoznaje u slavenskim jezicima (i koji se pojavljuje u binarnom obliku – perfektivnost i imperfektivnost) mogao primijeniti i na njemački jezik (usp. Novak Milić 2008: 14). U germanskim je primjerice jezicima aspektualnost, barem na prvi pogled, kompleksnija u odnosu na slavenske jezike, i to prvenstveno zbog toga što je izražena semantički, a ne eksplizitno gramatički. Jedna od definicija aspeksa koja pokazuje tu kompleksnost jest ona Comrieova, koja glasi: "Aspekti su različiti načini razmatranja unutarnje temporalne konstitucije određene situacije" (1976: 3). Drugim riječima, Comrie razlikuje interno vrijeme neke situacije, koje naziva aspektom, i eksterno vrijeme neke situacije, koje zapravo označava ono što nazivamo kategorijom vremena. U tom bi se kontekstu moglo govoriti i o tome da je vrijeme deiktična kategorija, ovisna o trenutku u kojemu se govornik referira na situaciju, a aspekt nedeiktična kategorija. Međutim takav je kriterij razlikovanja aspeksa i vremena održiv samo ako ne "priznamo" postojanje relativnog vremena, dakle onih oblika koji izražavaju temporalne relacije između dviju vremenskih točaka bez obzira na njihov deiktični status (usp. Dahl 1985: 24, 25).

Jedan je od takvih radova i Vendlerov članak “Verbs and Times”, u kojem je on glagolske izraze podijelio u četiri skupine s obzirom na način na koji se radnja koju glagol iskazuje odnosi prema vremenu gramatikaliziranom u pojedinom glagolu. Glagolski izrazi stanja (“states”) iskazuju radnju koja traje u nekom vremenu i u svakom isječku toga vremena ta je radnja ista (primjerice glagol *voljeti* – u rečenici *G je volio S od proljeća do jeseni* glagolom se iskazuje da je u svakom trenutku od proljeća do jeseni G volio S). Glagolski izrazi aktivnosti (“activities”) iskazuju radnje za koje govornik preuzima odgovornost i svjesno upravlja njima te se odvijaju u nekom (dužem) vremenu *t*, odnosno određeni isječak vremena *t* nalazi se u razdoblju u kojemu je osoba vršila neku radnju (npr. *G je trčao u vremenu t* ili *G sada trči*). Takvi glagolski izrazi ništa ne govore o završetku te radnje, o njezinim varijacijama, prekidi ma ni kulminaciji. Njih karakterizira svjesna i namjerna aktivnost subjekta te činjenica da se tim glagolima može odgovoriti na pitanje *Što radiš?* (npr. *Trčim*). Primjerice glagolskim izrazima koji prema Vendleru označavaju stanja neće se moći odgovoriti na to pitanje (**Volim, Osjećam, Znam* itd.) (Vendler 1957: 144).

Glagolski izrazi postignuća (“achievement”) označavaju sam trenutak dovršavanja neke radnje (npr. *Pobjedio je u utrci*). Glagolski izrazi postizanja/ostvarenja (“accomplishments”) označavaju radnju koja se vrši u nekom vremenu, pri čemu se podrazumijeva da je ta radnja u jednoj točki toga vremena završena, iako se to samim glagolom ne iskazuje (npr. *Sklapao sam kišobran*)³ (Vendler 1957: 149). U Vendlerovu se pristupu klasifikaciji glagolskih izraza jasno vidi Austinov utjecaj, posebice u nastojanju da odredi pojedine kategorije utemeljene na određenim kriterijima, pri čemu je svjestan da neki elementi mogu djelomično ispunjavati uvjete dviju kategorija i da je strogo razgraničenje među njima (barem iz gramatičke perspektive) nemoguće. Među navedenim klasama glagolskih izraza neupitno je razgraničenje među onima koje Vendler opisuje kao postignuća i ostalim trima klasama kao i glagolskim izrazima stanja i aktivnosti (posebice ako se na njih primijeni ne samo kriterij trajanja

3 Međutim u određenim kontekstima i glagol *trčati* može predstavljati glagol ostvarenja, a ne radnje, npr. u rečenici *Trčao je sto metara*. Tako upotrijebljen glagol u sebi sadrži implicitnu informaciju o tome da je radnja iskazana glagolom u određenom trenutku ostvarena, tj. da je došla do svoje završne točke. Činjenica da se jedan te isti glagol može svrstati u dvije različite skupine ovisno o kontekstu upotrebe govori nam zapravo da se Vendlerova klasifikacija ne može smatrati strogo gramatičkom, već da u sebi ima i semantičko-pragmatičke komponente, odnosno kako je to kasnije u svojim istraživanjima aspektualnosti pokazao Verkuyl (1972: 6,7), njegov pristup glagolima nije čisto aspektni, te je njegova klasifikacija glagola u naravi klasifikacija izraza na razini rečenice.

u nekom vremenu nego i kriterij voljnosti/namjernosti vršenja radnje sadržane u glagolu)⁴. Međutim zanimljivo je pokušati uvesti definitivno razgraničenje između glagolskih izraza ostvarenja (“accomplishments”) i glagolskih izraza aktivnosti, jer i jedni i drugi podrazumijevaju trajanje u određenom vremenu, ali i namjerno vršenje radnje. Vendler za primjer glagolskih izraza kojima se opisuju ostvarenja uzima izraze *gurati kolica* (*pushing a cart*), *trčati jedan kilometar* (*running a mile*) i *crtati krug* (*drawing a circle*) te ih uspoređuje s glagolima *trčati* i *crtati* (isto, 145, 146). Prvo, mogli bismo reći da je razlika između tih dviju skupina glagola ta što glagoli *ostvarenja* uključuju kakvu dopunu u obliku objekta ili priložne oznake. Ta razlika funkcioniра primjerice u usporedbi izraza *Osoba A je trčala* i *Osoba A trčala je jedan kilometar* te *Osoba B crtala je krug* i *Osoba B je crtala*. Svi ti izrazi uključuju trajanje radnje u vremenu i nijedan od njih ne govori koliko je vremena pojedina radnja trajala. Međutim ako osoba za koju kažemo da je trčala jedan kilometar ne istriči jedan kilometar, nego stane na primjerice 999. metru, naša izjava neće biti istinita, tj. nećemo više moći reći da je ta osoba trčala jedan kilometar, u značenju duljine puta koju je pretrčala. No unatoč tome ostaje činjenica da je u svakom trenutku trajanja te radnje ta osoba trčala, kao što je i slučaj u primjeru ako kažemo samo *Osoba je trčala*. S druge pak strane ako kažemo da je osoba B crtala krug, ta će izjava biti istinita i ako osoba B nije dovršila crtanje kruga.⁵ Uzmemmo li primjer s guranjem kolica, vidimo da taj izraz, iako ima objektну dopunu, zapravo ne podrazumijeva kulminaciju te radnje u smislu “doguravanja kolica”, kao što je slučaj u primjeru crtanja kruga. Dakle trčanje jednoga kilometra i crtanje kruga radnje su koje se trebaju dovršiti, dok nema smisla govoriti o tome da se dovrši guranje kolica (ibid., 145). U skladu s tim možemo postaviti pitanje *Koliko je dugo osoba A gurala kolica?*, ali ne možemo pitati *Koliko je dugo osobi A trebalo da gura kolica?* ili *Za koliko je osoba A gurala kolica?*, dok istovremeno možemo pitati *Koliko je dugo osobi B trebalo da nacrta krug?* / *Za koliko je osoba B nacrtala krug?*, dok je pitanje *Koliko je dugo osoba B crtala krug?* pomalo čudno ako se time ne misli zapravljajući.

4 U praksi se međutim pokazalo da se čak i te dvije klase ponekad ne mogu razgraničiti bez uvođenja konteksta, tj. da neki glagoli po svojim leksičko-semantičkim svojstvima mogu biti dio i jedne i druge klase. Takav je primjerice glagol *pušiti*. Osoba koja kaže *Pušim* može tim izrazom referirati na stanje (dakle može o sebi tvrditi da je pušač), ali može i referirati na trenutnu aktivnost (Vendler 1957: 149). Na sličan način funkcioniраju glagoli koji označavaju neke navike, hobije i zanimanja (npr. *Igram šah i Radim na fakultetu*).

5 U ovome se primjeru vidi kompleksnost poimanja aspektualnosti u germanskim jezicima u kojima se ona ne iskazuje morfološki, jer na hrvatskom možemo reći da ta osoba nije nacrtala krug, ali ga je crtala, dok na engleskom ne možemo reći *He draw a circle* jer bi takav izraz podrazumijevao da je crtanje kruga dovršeno.

vo *Koliko joj je dugo trebalo da ga nacrtat?*. Dakle crtanje kruga radnja je koja se proteže u vremenu, ali podrazumijeva *određeno* vrijeme da bi se završila, dok guranje kolica također predstavlja radnju koja se proteže u vremenu, ali ne predstavlja radnju koja se treba dovršiti u nekom određenom vremenu.⁶ Prema tome, zaključuje Vendler, izraz *crtati krug* ulazi u klasu *glagolskih izraza ostvarenja*, dok izraz *gurati kolica* ne. Glagoli poput *trčati* podrazumijevaju homogenost radnje u vremenu, dakle u bilo kojem isječku vremena radnja koju opisuju jednaka je cjelini radnje.⁷ Glagoli poput *crtati krug* ili *pisati pismo* zahtijevaju određeno vrijeme, ali radnja koju oni opisuju nije homogena u svakom trenutku toga vremena, već ona s vremenom teži određenoj kulminaciji, završetku. Takav nas zaključak nužno dovodi do pojma teličnosti, o čemu više u nastavku.

Iako smo ranije spomenuli da se glagolski izrazi postignuća mogu lako razgraničiti od glagolskih izraza ostvarenja, postoje ipak neki konteksti u kojima bi se oni mogli pobrkatи. Vendler za takve slučajeve navodi primjere (x) *Trebalo mi je sat vremena da napišem pismo* i (y) *Trebala su mi tri sata da dosegnem vrh* (*ibid.*, 147, 148). Razmotrimo li ta dva primjera, možemo zaključiti da se u obama slučajevima može postaviti isto pitanje, dakle: *Koliko ti je trebalo da...?*, što bi nas moglo navesti na pomisao da oba glagolska izraza ulaze u jednu te istu skupinu, naime skupinu glagolskih izraza ostvarenja. No među njima ipak postoji vrlo konkretna razlika: u slučaju pisanja pisma možemo reći da je vrijeme koje je bilo potrebno za dovršavanje pisma iskorišteno upravo za pisanje pisma, dakle osoba koja je nakraju napisala pismo tih je sat vremena pisala pismo. Međutim osoba kojoj su za dolazak do vrha trebala tri sata nije provela ta tri sata dosižući vrh, nego je vrijeme provela penjući se, a vrh je dosegla u zadnjem trenutku navedenoga vremena.⁸ Drugim riječima,

6 U situacije opisane izrazima poput *crtati krug* implicitno je ugrađena izvjesna terminalna točka – ona u kojoj je crtanje kruga dovršeno i nakon koje možemo reći da je krug *nacrtan*, dok situacije poput *Trčim* ili *Goram kolica* u sebi nemaju takvu terminalnu točku (usp. i Comrie 1976: 44). Osim toga dovršena radnja kod izraza tipa *crtati krug* ne može se nastaviti nakon točke kulminacije, dok se kod izraza tipa *Trčim* ili *Goram kolica* radnja može i nakon potencijalnog završetka proizvoljno nastaviti.

7 Na sličan se način s obzirom na odnos dio-cjelina ponašaju i gradivne (nebrojive) imenice: one također imaju karakteristiku homogenosti (u tom smislu nalikuju nesvršenim glagolima), pa tako primjerice kada kažemo “zrno soli”, “žličica soli” ili “polje soli”, uvijek govorimo o soli. To, dakako, nije slučaj kod brojivih imenica, koje imaju karakteristiku heterogenosti, upravo kao i svršeni glagoli (usp. npr. Langacker 2008: 139 ff, Belaj i Tanacković Faletar 2014: 168).

8 Moguće je da netko prigovori da razlika između tih dvaju primjera nije baš posve jasna i da je osoba koja je pisala pismo, jednakom kao i ona koja se penjala prema vrhu, vršila određenu homogenu radnju, koju je u nekom trenutku završila. Takav prigovor posve je na mjestu,

osoba koja je napisala pismo u bilo kojem trenutku toga procesa mogla je reći *Pišem pismo*, ali osoba koja je dosegla vrh nije u bilo kojem trenutku toga procesa mogla reći *Dosižem vrh*. Stoga zaključujemo da će se primjer (x) svrstati u klasu ostvarenja, a primjer (y) u klasu postignuća.

U nastavku ćemo vidjeti može li se Vendlerova klasifikacija primijeniti na glagole koje Austin smatra performativima te kakvi su performativi s obzirom na aspektualnost i teličnost.

PERFORMATIVNOST, ASPEKTUALNOST I TELIČNOST

Austinova je teorija performativa nastala u okviru filozofskih i filoloških promišljanja u kojima se jezik smatra alatom za vršenje radnji, i to ne samo govornih radnji već i onih radnji kojima se općenito vrši kakvo djelovanje na komunikacijskoga partnera. Teorija je performativa sastavni dio opće teorije o djelovanju putem jezika, ali i sastavni dio teorije govornih činova.

Austin pritom iskaze koje određuje kao performative suprotstavlja tzv. konstativima, naime *pravim* tvrdnjama, koje podliježu kriteriju istinitosti. Prema njegovim razmatranjima performative možemo prepoznati kao iskaze koji “baš ništa ne ‘opisuju’, ni o čemu ne ‘izvještavaju’, nisu ‘istiniti ili neistiniti’”, a nisu ni besmisleni te se njima neka radnja ne *opisuje*, već se *vrši* (ili se vrši barem nekim svojim dijelom) (Austin 1962: 5).

Pri određivanju načina na koji možemo razlikovati konstatični od performativnog iskaza Austin nam nudi sljedeći kriterij: svi performativni iskazi imaju glagol u 1. licu jednine prezenta, indikativ, aktiv, i to ne bilo kakav glagol, već upravo glagol koji istovremeno i imenuje radnju i vrši je. Kod takvih glagola postoji određena asimetrija s obzirom na njihovu upotrebu u 1. licu i kojem drugom licu te s obzirom na njihovu upotrebu u prezantu ili kojem drugom vremenu, a ta je asimetrija vrlo važan indikator razlikovnosti između performativa i konstatičnih. Posve je različito ako kažemo *Obećavam da...* u odnosu na *On obećava da...* jer u prvom slučaju vršimo čin obećanja, a u drugom tek govorimo o tome da netko nešto obećava. Jednako tako ako kažemo *Obe-*

međutim možda se kao razlikovni kriterij između ovakvih primjera iz klase postignuća i ostvarenja može uvesti proizvoljnost točke kulminacije. Naime osoba koja piše pismo u svakom trenutku može reći: “Sada je dosta. Pismo je napisano”, no osoba koja se penje na vrh ne može stati na pola puta ili bilo gdje prije samoga vrha (koji je fiksna točka!) i reći “Sada je dosta. Vrh je dosegnut”. Osim toga kada osoba odluči da je pismo napisano, može se i predomisliti i ipak nastaviti još pisati, dok kod dosizanja vrha to nije slučaj – s vrha se možemo samo kretati prema dnu, nema nastavka kretanja prema vrhu.

ćao sam da..., tim iskazom ne vršimo radnju obećanja, već samo izvještavamo o njoj (Austin 1961: 228, 229).

U kontekstu Vendlerove klasifikacije glagolskih izraza performativni su glagoli oni kojima se iskazuju radnje koje Vendler svrstava u kategoriju "activities". U tu kategoriju dakle ulaze samo oni glagoli koji opisuju svjesno vršenje neke radnje, koja traje u neodređenom vremenu, homogena je u svakom trenutku toga vremena⁹, pri čemu se radnja istovremeno i vrši, što zapravo uključuje samo one iskaze u kojima je glagol u 1. licu jednine ili množine ili pak u bezličnom obliku (iako se množina i bezlični oblik kose s Austinovim poimanjem performativa, pokazat ćeemo da i takvi glagolski oblici mogu imati performativni karakter).

Kako smo već ranije spomenuli, aspekt se u slavenskim jezicima, pa tako i u hrvatskom, očituje u eksplisitnim morfološkim oblicima, i to (uglavnom) u binarnoj opoziciji između perfektivnog i imperfektivnog glagolskog oblika. U hrvatskom jeziku, za razliku od engleskog, na kojemu je i nastala teorija performativa, gotovo svaki glagol ima perfektivni i imperfektivni oblik, a tek je kod malog broja glagola aspekt potrebno potražiti u kontekstu (riječ je o tzv. dvovidnim glagolima, kod kojih jedan te isti oblik može označavati i perfektivnost i imperfektivnost).

Kako je Austin performative prvo definirao u kontekstu visokoritualiziranih radnji, u kojima se moraju poštovati određena pravila da bi ukupan performativni čin bio uspješan, za početak ćemo i ovdje razmotriti neke od primjera takvih performativa i vidjeti kakav je aspekt u hrvatskih glagola koji se u takvim govornim činovima upotrebljavaju:

- (1) *Proglašavam vas vjenčanima.*
- (2) *Oslobađam vas krivnje.*
- (3) *Imenujem vas članom uprave.*

U svim trima navedenim primjerima performativni se glagoli nalaze u 1. licu jednine (kako je Austin prvotno i zamislio) i imperfektivnom obliku. Prema Vendlerovoj klasifikaciji sva tri glagola označavaju radnje, dakle traju u (neodređenom) vremenu i u svakom je trenutku toga vremena radnja koja je njima iskazana homogena, dakle nema implikacije o njezinu završetku ili

9 Homogenost se performativnih radnji pritom ne može tumačiti na jednak način kao i homogenost radnji iskazanih glagolima za koje se podrazumijeva da traju neko duže vrijeme, primjerice *Trčim*. Performativne se radnje vrše zapravo u trenutku, one su instantne i taj se trenutak ne može poimati kao trajanje radnje koja ima neki početak, sredinu i kraj, već se radnja iskazana performativom poima kao nedjeljiva.

kulminaciji. Glagoli *proglašavati* i *oslobađati* imaju svoje morfološki ekspli-cirane perfektivne oblike (*proglasiti* i *osloboditi*), no glagol *imenovati* postoji samo u tom obliku, odnosno pripada skupini dvovidnih glagola.

Upravo nas dvovidni glagoli dovode do određenih zanimljivosti vezanih uz aspekt, koji jest gramatička kategorija, ali u dvovidnih glagola nije gramatički (morfološki) ekspliciran, već ovisi o semantici, tj. o kontekstu u kojem se glagol pojavljuje. Naime većina performativnih iskaza u hrvatskom jeziku sadrži imperfektivne glagolske oblike, vjerojatno iz jednostavnog razloga što je performativnost vezana uz govorni čin, dakle uz trenutak govorenja, koji označava neko vremensko trajanje i nedovršenost.¹⁰ To znači da u trenutku izricanja iskaza osoba vrši radnju sadržanu u iskazu, tj. za performativne je iskaze u hrvatskom jeziku karakteristična absolutna uporaba prezenta, u kojoj se radnja iskazana glagolom, dakle realizacija glagolskoga prezenta, poklapa s vremenom iskazivanja te radnje (usp. i Belaj–Tanacković Faletar 2017: 44).

Vratimo li se glagolu *imenovati*, možemo se zapitati je li u primjeru *Imenujem vas članom uprave* doista aktiviran imperfektivni aspekt s obzirom na to da taj glagol, po svojim leksičko-semantičkim, pa ni gramatičkim karakteristikama nema imperfektivni oblik. Naime *imenovati* u tom kontekstu podrazumijeva dovršenost radnje u onom trenutku u kojem je performativna formula izgovorena, što za posljedicu ima to da je objekt imenovanja samim izricanjem toga glagola upravo instantno imenovan. Prema svojim semantičkim karakteristikama takav bi glagol ulazio i Vendlerovu klasifikaciju glagola postignuća (“achievements”). Jednaka je situacija i s ostalim performativnim glagolima, dakle i onima koji imaju zaseban leksički oblik za perfektivni i imperfektivni aspekt. Naime ono što se ovdje želi istaknuti jest to da su radnje iskazane performativnim glagolima konceptualno perfektivne iako su iskazane imperfektivnim glagolima ondje gdje je to moguće, a to možemo potvrditi ako navedene primjere stavimo u perfekt:

(1a) *Proglašavao sam vas vjenčanima.*

(2a) *Oslobađao sam vas krivnje.*

10 Perfektivni oblici po definiciji označavaju samu činjenicu, dakle to da je činjenica o kojoj se govori postignuta, a imperfektivni označavaju trajanje činjenice. Zbog toga je upotreba imperfektivnih oblika u tvorbi performativnih govornih činova u hrvatskom jeziku upravo kontradiktorna jer performativom se radnja vrši i u trenutku govorenja i putem samog govorenja, dakle čim se takav glagol upotrijebio, radnja je njime izvršena. Bilo bi u najmanju ruku logično da se za tvorbu performativa upotrebljavaju perfektivni glagolski oblici, no hrvatski jezik, za razliku od primjerice slovenskog (usp. npr. Pranjković 2013, Žagar–Grgić 2017) ne dopušta perfektivnost u prezentu, odnosno u njegovoj absolutnoj uporabi ili pak u nekim supstandardnim realizacijama (npr. *Usudim se to reći* ili *Dam ti ja 100 kuna*).

(3a) *Imenovao sam vas članom uprave.*

Uz zanemarivanje činjenice da smo time dobili iskaze koji se više ne mogu klasificirati kao performativi, nego kao konstatični, možemo još jasnije vidjeti da je u prvim dvama primjerima riječ o tipičnim glagolima radnje prema Vendleru (namjerna radnja, traje u nekom vremenu, ne implicira dovršenost), no u trećem primjeru riječ je o glagolu postignuća, kojim se opisuje trenutak završetka neke radnje i implicira posljedičnu promjenu u svijetu, što kod prvih dvaju primjera nije slučaj. Osim toga govorimo li o radnjama iskanzanim performativnim glagolima *proglašavati* ili *oslobađati* u navedenom kontekstu, nećemo reći da je netko nekoga proglašavao ni oslobađao, nego *proglašio* i *oslobodio*. To znači da kada o performativnim radnjama govorimo iz točke koja se nalazi u vremenu nakon vremena odvijanja tih radnji, nećemo moći upotrijebiti imperfektivni, nego perfektivni aspekt. Upotrijebimo li imperfektivni aspekt, u prvim ćemo dvama primjerima dobiti besmislene izjave.

Pokušamo li promijeniti aspekt u primjerima (1), (2) i (3), dobit ćemo sljedeće:

- (1b) **Proglasim vas vjenčanima.*
- (2b) **Oslobodim vas krivnje.*
- (3b) *Imenujem vas članom uprave.*

Kako vidimo, promjenom aspekta iz imperfektivnog u perfektivni dobivamo u prvim dvama slučajevima ne samo neperformativne već i negramatične iskaze, dok u trećem primjeru, očekivano, situacija ostaje nepromijenjena jer taj glagol nema morfološki ekspliziranu promjenu aspeksa.

Situacija je slična uzmemmo li za primjer i neke glagole performativnog karaktera iz svakodnevne uporabe, primjerice *obećati*, *narediti*, *zamoliti*. Performativni se iskazi ne mogu dobiti upotrebot perfektivnog, već samo imperfektivnog oblika tih glagola¹¹:

- (4) **Obećam da će doći.* / *Obećavam da će doći.*
- (5) **Naredim ti da izadeš.* / *Naređujem ti da izadeš.*

¹¹ Ovdje nam se upravo nameće filozofska, izvorno Aristotelova misao, da prezent kao zasebno vrijeme ne postoji, već postoji samo kao poveznica između prošlosti i sadašnjosti. Navedeni primjeri pokazuju gotovo oksimoronsku ideju o tome da je prezent točka koja ima dimenzije, ima određeno trajanje u vremenu. To se trajanje iskazuje imperfektivnim glagolima, koji u prezantu daju gramatičke rečenice, dok prezent iskazan kao točka bez ikakva trajanja, tj. glagol u svom svršenom obliku, u hrvatskom jeziku obično daje negramatičnu rečenicu (Žagar–Grgić 2011: 13).

(6) **Zamolim te da zatvorиш prozor.* / *Molim te da zatvorиш prozor.*

Jednak ćemo rezultat dobiti i ako u svim dosad navedenim primjerima umjesto 1. lica jednine upotrijebimo 1. lice množine ili pak bezlični glagolski oblik (npr. *Obećavamo da ćemo doći*, *Naređuje ti se da iziđeš* itd.), što znači da Austinova prvotna definicija performativa zahtijeva neke modifikacije, no pritom i dalje vrijedi tvrdnja da se performativnim iskazima neka radnja i vrši, a ne samo opisuje.

Zanimljiva je pritom činjenica da performativni iskazi ustrojavaju svijet, dakle oni za posljedicu imaju neku izvršenu radnju koja je svojim izvršenjem uzrokovala promjenu u svijetu, a nije ih moguće primijeniti u glagolskom obliku koji bi implicirao dovršenost neke radnje. Dovršenost je radnje u performativnim iskazima konceptualno implicirana, a eksplisirati se može tek kada o tim radnjama govorimo iz neke buduće perspektive.

Još je jedan od glagola koji čine iznimku u performativnim iskazima glagol *pomilovati* (u značenju *osloboditi kazne*). Iako on označava radnju pomilovanja, koja je upravo prototipni primjer institucionaliziranoga performativnog čina, taj se glagol ne može upotrijebiti u obliku koji bi se klasificirao kao performativ – naime nije ga moguće upotrijebiti ni u perfektivnom ni u imperfektivnom prezentskom obliku, koji bi označavao čin pomilovanja, već samo u perfektnom obliku:

(7) **Pomilujem vas.* / **Pomilovljavam vas.* vs. *Pomilovao sam vas.*

S obzirom na Vendlerovu klasifikaciju glagol *pomilovati*, kao i *imenovati*, pripada klasi glagolskih izraza koji označavaju postignuća.

Kod glagola poput *pomilovati*, koji očigledno čine iznimke u tvorbi performativnih iskaza na hrvatskom jeziku, nameće se potreba da spomenemo i teličnost¹², svojstvo glagola koje je u tijesnoj vezi s aspektualnošću, točnije s perfektivnošću. Teličnost se najjednostavnije može opisati kao svojstvo glagola koji u svom značenju podrazumijevaju završnu, ciljnu točku radnje koja je njima iskazana, a u hrvatskom se jezikoslovju za isti pojam susreće i naziv *terminativnost* (Silić 1977). Ako razmotrimo pojam teličnosti i ranije spome-

12 O teličnosti se raspravljalo još od Aristotelovih dana, točnije od njegove rasprave o tipovima aktivnosti koje zahtijevaju ili ne zahtijevaju vrijeme da bi bile dovršene. Vendler (1957) u svom je već spomenutom članku ponovno oživio tu raspravu, ukazujući svojim primjerima *gurati kolica i trčati jedan kilometar* na distinkciju između aktivnosti kod kojih je radnja jednaka u bilo kojem vremenskom trenutku intervala u kojemu se događa i onih kod kojih nije, odnosno na distinkciju između aktivnosti iskazanih ateličnim i teličnim glagolima.

nutu homogenost radnje, možemo reći da atelične glagole¹³ (primjerice Vendlerova klasa “activities”) karakterizira homogenost radnje, dakle svaki je dio te radnje jednak cjelini radnje i može se označiti istom predikacijom. Telične su radnje nehomogene jer nijedan isječak tih radnji ne uključuje fazu kulminacije, što znači da se dio telične radnje ne može opisati istom predikacijom kao i radnja u cjelini (usp. Sarić 2015: 132, 133).

ZAKLJUČAK

Kako smo iz navedenih primjera mogli vidjeti, za iskazivanje performativnih radnji najpogodniji su, a u najvećem broju slučajeva gramatički jedino i mogući, atelični imperfektivni glagoli¹⁴. To se iz pragmatičke i logičke perspektive može činiti i pomalo apsurdnim jer primjerice glagol *obećavati* ne podrazumijeva dovršetak ni kulminaciju radnje obećavanja, a ipak, kaže li netko *Obećavam da će doći*, reći ćemo da je on *obećao*, a ne *obećavao* da će doći. Uzmemo li za primjer neki neperformativni imperfektivni atelični glagol, primjerice *trčati*, za osobu koja kaže *Trčim* nećemo reći da je *otrčala* ili *istrčala*, nego da je *trčala*. Očigledno je stoga da glagoli koji imaju performativni karakter, dakle oni kojima se neka radnja istovremeno i vrši i opisuje, imaju poseban odnos prema aspektualnosti, odnosno iako se u performativnim iskazima koje tvore pojavljuju u svom ateličnom imperfektivnom gramatičkom obliku, njihovo je (pragmatičko) značenje telično i perfektivno, tj. u nekoj se vremenskoj točki podrazumijeva izvršenost, kulminacija radnje koju oni iskazuju, odnosno rezultativnost te radnje.¹⁵ Radnja se iskazana takvim

13 Iako ovdje ponekad govorimo o teličnim i ateličnim glagolima, mislimo pritom zapravo na telične i atelične situacije koje se glagolima i njihovim argumentima opisuju. Naime glagol sam po sebi često ne može biti teličan ili ateličan dok se ne stavi u određeni kontekst (primjerice *On crta* i *On crta krug*), odnosno teličnost i ateličnost proizlaze iz glagola u kombinaciji s njihovim argumentima (subjektom i objektom) (Comrie 1976: 45).

14 Pritom postoji nekoliko iznimaka, u kojima se performativnost iskaza postiže i perfektivnim teličnim glagolima, kao što je (već navedeni glagol) *imenovati* ili primjerice *zakleti se*. Osoba koje se zaklinje može u performativnom iskazu upotrijebiti perfektivni oblik *Zaklinjem se*, ali jednakom tako može reći i *Kunem se*, pri čemu ćemo i imperfektivni oblik performativa opet opisati tako da kažemo da se osoba *zaklela*, a ne *klela*. Pritom postoji izvesna distinkcija u uporabi između perfektivnog i imperfektivnog oblika tog glagola – naime u svakodnevnoj će se performativnoj uporabi primjenjivati imperfektivni oblik (*Kunem se da će to napraviti*, a ne *Zaklinjem se da će to napraviti*), dok je perfektivni oblik rezerviran za institucionalne ceremonije zakletve.

15 Tako primjerice Pranjković (2013: 152) pak tvrdi da kod efektivnog prezenta “nije riječ o (...) jednoj radnji koja je istodobna s činom govorenja, već o dvjema međusobno isprepletenim radnjama, koje na neki način jedna drugu relativiziraju. Osim toga od tih dviju radnji jedna u pravilu označuje sam čin govorenja, a druga rezultat (...), pa se može reći da je (ta

glagolima konceptualizira kao nedjeljiva cjelina, koja ima karakteristiku ukupnosti/cjelovitosti, tj. bez obzira na to što je iskazana imperfektivnim oblikom, trajanje se te radnje ne doživljava, ona se ne dijeli na početak, sredinu i zavrsetak, već se poima kao jedna nedjeljiva činjenica.¹⁶

LITERATURA

- Arsenijević, Boban (2006) *Inner aspect and telicity: The decompositional and the quantificational nature of eventualities at the syntax-semantics interface*, Utrecht: LOT.
- Austin, John Langshaw (1961) *Philosophical Papers*, London: Oxford University Press.
- Austin, John Langshaw (1962) *How to Do Thing with Words*, London: Oxford University Press.
- Barić, Eugenija et al. (2019) *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Belaj, Branimir, Tanacković Faletar, Goran (2014) *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika, Knjiga prva, Imenska sintagma i sintaksa padeža*, Zagreb: Disput.
- Belaj, Branimir, Tanacković Faletar, Goran (2017) *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Sintaksa jednostavne rečenice*, Zagreb: Disput.
- Comrie, Bernard (1976) *Tense and Aspect*, New York: Cambridge University Press.
- Dahl, Östen (1985) *Tense and Aspect Systems*, Oxford: Basil Blackwell.
- Katičić, Radoslav (2002) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Langacker, Ronald (2008) *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: University Press.
- Novak Milić, Jasna (2008) *Kategorija aspekta dvočlanih švedskih glagola u odnosu prema vidu hrvatskih glagola*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (doktorski rad).
- Pranjković, Ivo (2013) *Gramatička značenja*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Silić, Josip (1977) "Pristup kategoriji aspektualnosti u hrvatskom književnom jeziku", u: *Suvremena metodika nastave hrvatskog i srpskog jezika II*: 1, Zagreb, str. 1–11.
- Silić, Josip, Pranjković, Ivo (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika*, 2005.
- Sarić, Daliborka (2015) "Teličnost u hrvatskom", u: *Filologija*, br. 65, Zagreb, str. 131–147.

druga) u nekoj vrsti konjunktivnog odnosa s radnjom koja označuje čin govorenja. Radnja koja označuje rezultativnost pritom je u prvom planu, dok je radnja koja označuje čin govorenja zalihosna, a rezultativnost je baš svojstvena perfektivnim glagolima."

16 Na taj je način perfektivnu radnju dosad opisao niz autora, npr. de Saussure, Maslov, Isachenko, Schwall, Katičić i dr.

- Vendler, Zeno (1957) "Verbs and Times", u: *The Philosophical Review*, vol. 66, br. 2, (Apr. 1957), Duke University Press, str. 143–160.
- Verkuyl, Henk (1972) *On the compositional nature of aspects*, Dordrecht: Springer Science&Business Media.
- Žagar, Igor Ž., Grgić, Matejka (2011) *How To Do Things with Tense and Aspect*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

ON THE RELATIONSHIP BETWEEN THE ASPECT AND THE PERFORMATIVITY OF VERBS

Abstract

In this paper we will attempt, on the one hand, to demonstrate how the change of aspect influences the performative traits of verbs in the Croatian language, and on the other, to find the answer to the question why only one aspect, i.e. the imperfective one, is employed in the institutional and even everyday performative use of verbs. From a (linguistic) philosophical perspective, this results in a paradoxical situation: since imperfectivity marks the duration of the action, the only logical conclusion is that, as long as the action is taking place, it is not finished. In other words, if someone says *obećavam da ču doći* (“I am promising that I will come”), this action cannot be described in such a manner as to say that the speaker has promised to come. Austin, at least in the early version of his theory, claims that only such verbs are true performatives, i.e. that they perform the action that they describe. However, we must ask ourselves when is this action actually *performed*, and not when it is *being performed*, i.e. is there a culmination point after which we could say the speaker has actually made a promise, and not that he was just making a promise? In this context, and on concrete examples, we will test the nature of the relationship between telicity, aspect and performativity, i.e. we will try to find out if it is possible to establish any clear co-dependency between these three traits of verbs.

Key words: *aspect, telicity, speech act, performative, performativity*

Mirela OMEROVIĆ

GLAGOLI KRETANJA I ZNAČENJSKE TRANSPOZICIJE U CILJNU DOMENU S PRIJEDLOŽNIM AKUZATIVOM I INSTRUMENTALOM

KLJUČNE RIJEČI: *glagoli kretanja, ciljna domena, prostorni odnosi, akuzativ, instrumental, prijedlozi, značenjske transpozicije*

U radu se govori o značenjskim svojstvima glagola kretanja i njihovo pogodnosti za značenjske transpozicije u domenu cilja u akuzativnim i instrumentalnim konstrukcijama s prijedlozima. Glagoli kretanja prototipno označavaju prostorne odnose, te su izuzetno pogodni za izravne metaforičke transpozicije iz prostorne u ciljnu konceptualnu domenu (intentiv). Strukturni obrasci u kojima se aktualizira intentiv uz glagole kretanja u navedenim padežima jesu: *u + A, na + A, po + A, za + A, pred(a) + A, te s(a) + I, za + I*. Pritom se ukazuje na to koliko na proces metaforizacije utječu jezgrena padežna značenja, značenjska obilježja prijedloga te semantika samih glagola kretanja.

1. UVOD

Kretanje je važan i nezaobilazan fenomen ljudskog iskustva koji je oduvijek zanimalo i filozofe i fizičare. Pojam kretanja uopće ima veliki utjecaj na razvoj ljudskog mišljenja i konceptualizaciju vanjezičke stvarnosti, te se odražava i na formiranje jezičkih kategorija. O tom fenomenu raspravljali su mnogi filozofi još iz antičke Grčke, počevši od Heraklita, preko Platona i Aristotela, pa do novijih postavki filozofske misli 20. st. Heraklit je kretanje smatrao osnovnim svojstvom svega postojećeg, jer sve teče i sve se mijenja, sve je u kretanju. Platon ga je posmatrao dijalektički suprotstavljajući ga mirovanju, te je te dvije kategorije posmatrao odvojeno, dok je Aristotel kretanje shvatio kao promjenu mjesta i kvantiteta, odnosno kao „lokomociju“ (Žic Fuchs 1991: 10-11). Definiranje kretanja nemoguće je bez percepcije prostora koji nas okružuje. Prostor je nešto zbiljsko što mi opažamo svojim čulima još od

najranije životne dobi, a prostorne predodžbe utječe na cijelokupnu konceptualizaciju vanjezičke stvarnosti. Tako Njutnovi zakoni dinamike govore o stanju mirovanja i kretanju i vanjskim silama koje utječe na promjenu tih stanja, Ajnštajnova teorija relativiteta preispituje njutnovski mehanički svijet, pa vrijeme, prostor i kretanje postaju relativne kategorije. Sve te postavke utječe i na filozofsko poimanje kretanja, koje je nemoguće definirati bez razmatranja pojma prostora općenito. Prostor je sve ono što čovjeka okružuje i što on svojim perceptivnim sposobnostima može doživjeti, ali svaki čovjek na temelju svog vlastitog iskustva uočava i konceptualizira vanjezičku stvarnost. Ustrojstvo naših prostornih koncepata izniče iz našeg stalnog prostornog iskustva, iz naše interakcije s fizičkim okruženjem (Lakoff – Johnson 2015: 54). Stoga se kretanje općenito definira kao promjena mjesta određenih referenata, te je dinamičnost kao bitno konceptualnosemantičko obilježje predmeta u prostoru vrlo važna u opisu i definiranju gramatičkih kategorija (grč. *dynamis* – sila, moći). Tako je kognitivnolingvistički pristup analizi jezičkih pojava utemeljen uveliko na izučavanju prostornih odnosa i na osnovu ljudskih kognitivnih sposobnosti i konceptualizacije ljudskih iskustava bavi se načelima leksikalizacije prostornih koncepata.

2. GLAGOLI KRETANJA I PRIJEDLOŽNE KONSTRUKCIJE

U gramatici se često analiziraju tzv. glagoli kretanja („verbs of motion“), koji u najširem smislu riječi označavaju proces promjene mjesta ili pomjeranja određenih predmeta u prostoru, te im je stoga dinamičnost ključno obilježje pri određivanju leksičkosemantičkog okvira. Zapravo, oni prvenstveno podrazumijevaju „samostalno fizičko kretanje ili pomjeranje nekog živog bića ili predmeta s jedne tačke u prostoru prema nekoj drugoj tački u prostoru bez obzira na to da li se ta druga tačka dostiže ili ne“ (Palić 2010: 244), ali mogu označavati i apstraktno kretanje nastalo metaforičkim ekstenzijama. U bosanskom jeziku takvi su tipično intranzitivni glagoli: *ići, poći, doći, otići, hodati, trčati, vratiti se, krenuti, okrenuti se, ući, izići, putovati, otpusrovati, zaputiti se, odmaknuti se, pomaknuti se, promaknuti, šetati, produžiti, zaustaviti se, letjeti* i sl., čiji se značenjski okviri s obzirom na narav kretanja OL kreću od označavanja realizacije same radnje bez naznake početne ili završne tačke kretanja, odnosno fokusiranja procesualnosti, do označavanja položaja kretanja u odnosu na prostor, tj. na L u određenom prostornom scenariju.¹ Uz takve

1 U ovome članku koristit će se skraćenice OL (objekt lokalizacije – za istaknuti lik u konceptualnom ustrojstvu scenarija) i L (lokralizator – za lik drugoga plana ili referencijsku tačku

glagole na sintaksičkoj razini dolaze različite adverbijalne dopune i adverbijalni dodaci ili modifikatori² u funkciji označavanja prostora za koji je kretanje vezano ili se pak prostorne predodžbe različitim značenjskim transpozicijama preslikavaju u apstraktnije domene. Mjesni prilozi uz glagole kretanja tipično dolaze u funkciji adverbijala mjesta (npr. *otići tamo, ući unutra* i sl.), dok su prijedložno-padežne konstrukcije specifične po tome što im se primarno prostorno značenje nerijetko preslikava u apstraktnije značenjske domene.

I padeži i prijedlozi predstavljaju kategorije sa složenom značenjskom mrežom koja se neposredno temelji na prostornim konceptualnim predodžbama. Kategorijalna padežna značenja imaju bitnu ulogu u prostornim konstrukcijama jer dva različita padeža prenose obavijest o dvjema različitim prostornim predodžbama na shematičnoj razini, te se prostorna značenja realiziraju tek u kombinaciji prijedloga i imenske riječi u okviru konstrukcije. Besprijedložne forme svakoga padeža mnogo jače profiliraju njegovo invarijantno značenje u odnosu na prijedložne konstrukcije, u kojima se značenjskim obilježjima prijedloga invarijantno značenje padeža dodatno modificira i tako oslabljuje. No, prijedlozi svojim semantičkim potencijalom specificiraju padežno značenje tako što najčešće neutraliziraju dvosmislenost određene interpretacije.³ Prostorne su predodžbe sadržane i u glagolskim značenjima, posebno u značenju glagolskih prefiksa s obzirom na porijeklo prefiksa, „ali ga cijelovito glagolsko značenje, posebno ono povezano s glagolskim vidom, uve-like modificira“ (Šarić 2007: 254). Kad je riječ o glagolima kretanja, jasno je da oni primarno iskazuju prostorne predodžbe u dinamičnim scenarijima, tj. kretanje tijela u prostoru, tipično živih bića, i tada je riječ o fizičkom, faktivnom kretanju i iskazivanju prostornog značenja, npr. *ući u sobu, doći na most, hodati ulicom, vući se za ocem* itd. Međutim, temeljne prostorne predodžbe često postaju baza za pomjeranje značenja ka apstraktnijim domenama putem metaforičkih i metonimijskih ekstenzija, pri čemu su prijedložno-padežne konstrukcije veoma pogodne za iskazivanje i preslikavanje apstraktnih geometrijskih ideja iz prostorne u apstraktnije domene, kao što su način, uzrok, cilj, pogodba, dopuštanje i sl.

prema kojoj se vrednuje kretanje, položaj ili neka druga osobina istaknutog lika) za označavanje lokalizatora, a s obzirom na to da su predmet analize akuzativne i instrumentalne konstrukcije, također se upotrebljavaju termini akuzativni referent (AR) i instrumentalni referent (IR). Njima se eksplicitno upućuje na temeljnu narav lika drugoga plana – njegovu ulogu referencijske tačke i u prostornim i u neprostornim semantičkim odnosima.

2 Detaljnije o podjeli na dopune i dodatke, odnosno modifikatore v. u: Palić (2011: 39-68; Palić 2019: 9-35) i Belaj – Tanacković Faletar (2017: 256-257).

3 V. Šarić (2008: 275).

3. CILJNI AKUZATIV I INSTRUMENTAL S PRIJEDLOZIMA UZ GLAGOLE KRETANJA

U prijedložnim konstrukcijama s glagolima kretanja metaforičko preslikavanje prostornih predodžbi u domenu cilja ili intentiva aktualizira se neposredno iz prostorne domene predočavanjem bilo koje planirane akcije kao kretanja na temelju konceptualne metafore CILJ/NAMJERA JE ONO PREMA ČEMU SE KREĆE (Palić 2016: 64). Tako se fizički cilj kretanja izjednačava s ciljem ili namjerom planirane akcije, pri čemu se cilj kretanjem ne dostiže, nego je kretanje samo usmjereno njemu, neostvarenou, hipotetično. Na taj je način kretanje zapravo defokusirano, a fokusiran je L kao cilj akcije. Proces semantičkih ekstenzija iz prostorne u ciljnu domenu uz glagole kretanja, kad je riječ o prijedložno-padežnim konstrukcijama, naročito je zanimljiv u akuzativnoj i instrumentalnoj upotrebi. Naime, akuzativ kao svoje shematično, invarijantno značenje ima značenje cilja, koje na konceptualnom planu, na temelju specifičnog prostornog odnosa, na različite načine objedinjuje sve vrste kodiranja akuzativom. Prostorni se odnos karakterističan za akuzativ „ostvaruje kroz izravnu interakciju i prijenos fizičke energije s jednoga tijela na drugo u prototipnim scenarijima kontaktne direktivnosti“ (Belaj – Tanacković Faletar 2014: 409). Prijedložna upotreba akuzativa rubnije je ostvarenje akuzativnog koncepta cilja, no svakako je objedinjena scenarijima kontaktne direktivnosti svojstvene akuzativu, s tim da se ona realizira u različitim variantama.

3.1. Strukturni obrasci *na + A*, *po + A*, *u + A* uz glagole kretanja specifični su po tome što se njima vrlo često iskazuju prostorne predodžbe fizičkog kretanja OL prema L koje se metaforički preslikavaju u domenu cilja ili intentiva. Lokalizatori su obično događaji ili aktivnosti koji se shvaćaju kao omeđeni prostori,⁴ a metaforičko preslikavanje vrši se na očigledan način upravo stoga što dolaze uz glagole kretanja, koji prototipno označavaju aktuelno, faktivno kretanje, te tako potiču konceptualizaciju akuzativnog referenta kao ciljne tačke ili odredišta takvog kretanja. To možemo vidjeti u sljedećim primjerima⁵:

4 V. Belaj – Tanacković Faletar (2014: 426): „Uporaba konstrukcije na + akuzativ omogućena je ontološkom metaforom, a ona glasi DOGAĐAJI I AKTIVNOSTI SU OMEĐENI PROSTORI.“

5 Primjeri u daljem tekstu uglavnom su preuzeti iz Oslo korpusa bosanskih tekstova (grada je dostupna na web-stranici: <http://www.tekstlab.uio.no/Bosnian/Corpus.html>), te iz svakodnevног razgovora.

- 1) Upravo su otišli *na sastanak*.
- 2) Uskoro čemo ići *na ljetovanje*.
- 3) Sišli su *na ručak*.
- 4) Došla je *na lječenje* u Sarajevo.
- 5) Stigao je *na raport*.
- 6) U samu zoru odlazila je *na kupanje*.
- 7) Kasnije čemo ići *na trening*.
- 8) Otišli su *po čevape*.
- 9) Došli su *po njegovu malu kćerku*.
- 10) Otrčao je *po ljekara*.
- 11) Sutra će doći *po nas* da nas odvedu kući.
- 12) Krenuli smo *u šetnju*.
- 13) Navraćali su joj *u posjetu*.
- 14) Polazili su *u svoje istraživačke misije*.
- 15) Jučer su otišli *u lov* na srne.

Pritom svaki od navedena tri prijedloga aktualizira i svoja dodatna značenska obilježja. Konstrukcije s prijedlozima *na* i *po* uz akuzativ označavaju prototipne scenarije kontaktne direktivnosti u kojima je odnos OL i L „dvodimenzionalan ili je profiliran u svojoj dvodimenzionalnosti“ (Belaj – Tanacković Faletar 2014: 425), dok je u konstrukcijama s prijedlogom *u* takav odnos trodimenzionalne naravi, a L se postavlja kao cilj kretanja OL. U prototipnoj prostornoj domeni elementi takvog scenarija i njihovi odnosi potpuno su očigledni i jasni, npr. *Izišli su na ulicu. Došao je u školu*. U takvim scenarijima OL kreće se s ciljem zahvaćanja statičnog L kao prostora koji je njegova ciljna tačka.

Međutim, postavlja se pitanje kada dolazi do metaforičkog preslikavanja i aktualiziranja ciljne domene u navedenim konstrukcijama. Aktiviranje ciljne domene ili intentiva dešava se u scenarijima kada se lokalizator više ne konceptualizira kao fizički prostor, nego kao događaj, aktivnost, proces ili pak neki konkretni predmet koji je metonimijskim putem postao objekt radnje, a često se ne profilira ni aktualna kontaktnost OL i L, nego samo kao namjera ili planirani cilj kretanja OL. Kad je riječ o konkretnim predmetima kao planiranim cilju, tipično se ostvaruju scenariji akuzativa s prijedlogom *po*, a ovaj se konstrukcijski model i ne ostvaruje u prostornoj domeni,⁶ npr.

6 V. opširnije o strukturnim modelima prijedložnog akuzativa u: Arsenijević (2003a: 130-200; 2003b), zatim Belaj – Tanacković Faletar 2014: 418-436), gdje se ne potvrđuju primjeri upotrebe akuzativa s prijedlogom po s prostornim značenjem. M. Ivić (1951-1952) konstatiра da je prijedlog po u staroslavenskom jeziku imao prostorno značenje, ali da ga je kasnije izgubio.

- 16) Otišao je *po mlijeko* i *hljeb*.
- 17) Krenuo je *po djecu* u vrtić.

Naime, prijedlozi *na* i *po* vrlo su slični po svojoj semantici. Osim što upućuju na dvodimenzionalni odnos OL i L, prototipno označavaju supralokalnost, odnosno kretanje ili zauzimanje prostora po površini lokalizatora. Međutim, prijedlog *po* nosi još jednu bitnu konceptualnosemantičku komponentu, a to je distributivnost, odnosno raspoređenost entiteta unutar granica L, što je u lokativnoj upotrebi s ovim prijedlogom jasno uočljivo. U akuzativnoj upotrebi pak takva se raspoređenost konceptualizira kao zauzimanje cijelog objekta, odnosno lokalizatora dolaženjem u kontakt s njim, te tako i zahvaćenost akuzativnog referenta agensovom namjerom u izvršavanju glagolskog procesa (Belaj – Tanacković Faletar 2014: 428). Ova je značenjska komponenta očigledno ključna za aktualiziranje ciljne domene u konstrukcijama *po + A*, u kojima su prostorne predodžbe potpuno deaktualizirane, dok se strukturni model *na + A* realizira i u prostornoj i u ciljnoj domeni, kao što se može vidjeti i u prethodno navedenim primjerima.

Kad je pak riječ o konstrukcijama *u + A*, u prototipnim scenarijima iskazuje se odnos kontaktne direktivnosti OL i trodimenzionalnog lokalizatora tako što OL ulazi u unutrašnjost lokalizatora kao ciljne tačke kretanja, npr. *Ušli smo u zgradu*. Međutim, do aktualiziranja ciljne domene dolazi u scenarijima kada lokalizator ne označava više neki fizički prostor u koji se kretanjem ulazi, nego predstavlja aktivnosti, radnje i procese koji se metaforičkim ekstenzijama konceptualiziraju kao omeđeni prostori na temelju konceptualne metafore PROCESI / AKTIVNOSTI SU OMEĐENI PROSTORI / SPREMNICI. Tako se u rečenici – *Krenuli smo u šetnju*. – aktivnost šetanja konceptualizira kao spremnik koji predstavlja cilj kretanja što se zahvaća ulaskom u njega. Takav cilj je samo planiran i hipotetičan, još uvijek nerealiziran (usp. *Krenuli smo da šetamo*).⁷

Uz glagole kretanja ostvaruje se i model *pred + A*, koji uglavnom ima prostorno značenje (npr. *Došao je pred kuću*). Prijedlog *pred* prototipno označava prelokalnost, odnosno kretanje ili zauzimanje prostora s prednje strane L, što znači da OL u završnoj fazi kretanja zauzima prostor određen neposrednom blizinom prednje strane lokalizatora po horizontalnoj osi. No, moguće su i značenjske transpozicije ovog konstrukcijskog modela kad je riječ o preslikavanju prostorne u ciljnu domenu. Premda se u gramatikama ne spominje,

⁷ Strukturni obrazac za + A s ovim značenjem analizirat ćemo uspoređujući ga s modelom za + I u potpoglavlju 3.2.

model *pred + A* uz glagole kretanja može funkcionirati i u ciljnoj domeni, s tim da je rubnije ostvarenje ovog značenjskog koncepta. Takvi su primjeri:

- 18) Majka će izići *pred nju*.
- 19) Edin je došao *pred oca*.⁸

3.2. Instrumentalne prijedložne konstrukcije za iskazivanje ciljnog značenja odnose se na modele *za + I i s(a) + I*. Naime, shematični koncept instrumentalala jeste *paralelizam* zajedničkog kretanja dvaju elemenata u prostornom scenariju. Prototipna značenja instrumentalala su značenje sredstva i društva, koja se na različite načine elaboriraju u instrumentalnim konstrukcijama, te su podložna različitim značenjskim ekstenzijama. Za interpretaciju prijedložnih instrumentalnih konstrukcija vrlo bitno konceptualnosemantičko obilježje je ste kognitivna distanca između OL i L pri njihovom zajedničkom usmjerrenom kretanju koja ih konceptualno razdvaja i ne dopušta njihovo poistovjećivanje. To je jasno uočljivo u konstrukcijama s prijedlogom *za*, posebno uz glagole kretanja i u iskazivanju prostornog značenja, npr. *Koračao sam za ocem teškim koracima*. U navedenom primjeru možemo jasno uočiti koncept paralelnog kretanja OL koji prati L (oca) ne dostižući ga tokom cijelog glagolskog procesa. Budući da se kreću jednakom brzinom, njihov međusobni kontakt, odnosno dostizanje lokalizatora nije moguće. I upravo je ovo konceptualnosemantičko obilježje često ključno za različite metaforičke ekstenzije u prijedložnim konstrukcijama, a posebno za aktualiziranje ciljne domene, u kojoj je L samo planirana akcija, namjera ili cilj koji tek treba realizirati.

Instrumentalne konstrukcije s prijedlogom *za* izuzetno su pogodan struktturni model za iskazivanje ciljne domene i s obzirom na značenjska obilježja prijedloga *za* i s obzirom na semantičke komponente padežnog okvira instrumentalala, a uz glagole kretanja to je još uočljivije, te su vrlo frekventne i semantički raznolike. Naime, značenje namjere ili cilja iskazuje se ovom konstrukcijom uz različite glagole koji zahtijevaju gramatičko-semantičku do-

8 U gramatikama se uglavnom ne spominje ciljno značenje konstrukcijskog modela *pred + A*. N. Arsenijević (2003a, 2003b) u analizi prijedložnog instrumentalala ne spominje njegovo ciljno značenje, no u analizi prostornih konstrukcija prijedložnog akuzativa napominje da značenje akuzativa s prijedlogom *pred*, „ponekad nije sasvim jasno, jer s jedne strane kao sintaksička dopuna glagola kretanja ona ima funkciju lokalizatora učestvujući tako u prostornoj identifikaciji, dok s druge strane kao leksička dopuna u izrazu izaći pred nekoga, zajedno sa glagolom, znači ‘dočekivati’ nekoga“ (Arsenijević 2003a: 185). Nekoliko redaka dalje navodi da je riječ o tzv. ustaljenom izrazu, bez značenjske interpretacije. Međutim, smatram da je u ovom tipu konstrukcija došlo do transpozicije u ciljnu domenu, kao njeno rubnije ostvarenje. Usp. Majka će izići *pred nju*. → Majka će izići da je dovede.

punu u instrumentalu, a tipično su to: *žudjeti*, *čeznuti*, *vapiti*, *težiti*, *ludjeti* i sl., npr. *Žudio sam za njom*. *Čeznuli su za domovinom*. Navedenim se glagolima metaforičkim preslikavanjem prostornih predodžbi na domenu emocija iskazuje stalna usmjerenošć na željeni objekt kojemu se agens želi približiti tokom svih faza glagolskog procesa, no konceptualnosemantička komponenta distance među entitetima ukazuje na nedostignost takvoga objekta kao cilja, što općenito odgovara konceptu namjere kao planirane, nerealizirane akcije.

Uz glagole kretanja konstrukcijski model *za* + I dolazi u ulozi adverbijske namjere označavajući cilj radi kojeg se poduzima takva akcija, odnosno njima se iskazuje namjera za dostizanje određenog cilja, ali ne i realizacija takvog procesa. To je uvjetovano temeljnom komponentom u semantičkom profilu prijedložnog instrumentalala – minimalnom konstantnom udaljenosću OL i L, a faktivno kretanje, na čemu se temelji značenjski okvir glagola kretanja, metaforički se preslikava u ciljnu domenu ili intentiv (final) tako što se deaktualizira prelaskom u fiktivno kretanje. U tim procesima značajna su i semantička obilježja prijedloga *za*, koji prototipno označava postlokalnost, odnosno ukazuje na to da se OL nalazi ili se kreće sa stražnje strane L (Pranjković 2001: 9). Prostorne predodžbe praćenja L od strane OL veoma su pogodne za aktualiziranje ciljne domene, gdje L postaje ciljni objekt kojemu je agens stalno usmijeren. Uz to, glagoli kretanja još očiglednije naglašavaju prostornu motiviranost ovih konstrukcija. Dolaze uz različite glagole kretanja: *ići*, *otići*, *doći*, *izići*, *odlaziti*, *dolaziti*, *putovati*, *hitjeti*, *trčati*, *juriti*, *skočiti*, *skakutati*, a u poziciji IR često dolazi leksema *posao*. Npr.:

- 20) Slijegali su ramenima i odlazili dalje *za poslom*.
- 21) Rade, muče se i idu *za poslom*.
- 22) Otišla je *za svirkom* koja joj se učinila savršenom.
- 23) Sufjan je *za svojim trgovačkim poslovima* mnogo putovao.
- 24) Svako od nas jurio je *za nekim svojim poslom*.
- 25) Svi su učenici jurili *za loptom* kao mahniti.
- 26) Noge su me zaboljele trčeći *za njim* od dućana do dućana.
- 27) Dok su se svi snašli i dospjeli da istrče *za Redžom* na vrata, on je već jahao na konju.
- 28) Da imam vremena za igru, tajom bi skakutao *za Džaferom* da vidi dim kako će je izbiti.
- 29) Otišli su *trbuhom za kruhom*.

Prijedlog *za* često se označava kao finalni prijedlog (Pranjković 2001: 21), a konstrukcije u kojima dolazi (akuzativne i instrumentalne) imaju se-

mantički raspon od granične direktivnosti, odnosno usmjerenosti do pravoga cilja. Zapravo, prostorni odnosi na temelju kojih se aktualizira ciljna domena u akuzativnim konstrukcijama motivirani su završnom fazom glagolskog procesa, koja odgovara kontaktnosti OL i L, određenom blizinom stražnje strane lokalizatora. Međutim, često se ciljnim konstrukcijama smatraju one koje u osnovi znače namjenu ili svrhu. Namjena jeste vrlo bliska ciljnoj domeni, ali se razlikuje od nje po tome što se profilira komponenta usmjerenosti, a ne dostizanja cilja, kao kontaktne direktivnosti. OL je samo usmјeren na L, a time i statičan, bez aktivnog djelovanja za dostizanje cilja označenog akuzativnim referentom, dok je kod ciljne domene profilirana realizacija akcije poduzeće (ali obavezno nezavršene) za dosezanje navedenog cilja.⁹ Prijedlog *za* uz akuzativ frekventniji je u označavanju namjene ili svrhe nego u označavanju tipičnog ciljnog značenja, barem kad je riječ o konstrukcijama s glagolima kretanja, uz koje se u akuzativu tipično javljaju prijedlozi *na*, *po* i *u*. Uz njih pak ovaj konstrukcijski model uglavnom iskazuje prostorno značenje (*Ona se zavukla za kauč. Sunce je zašlo za brdo.*)¹⁰ ili su na samom rubu prostornog i ciljnog značenja. Ciljna se domena jedino aktualizira u slučajevima kad akuzativni referent označava grad ili neko naseljeno mjesto prema kojem je usmјeren određeno kretanje, te se on konceptualizira kao ciljna tačka kretanja, bez fokusiranja prostora na kojem je smješten. Kontaktost OL i L u tim slučajevima nije profilirana, ostaje samo na potencijalnoj razini, a izrazita prostorna motiviranost sasvim je očigledna. To možemo vidjeti u sljedećim primjerima:

- 30) Letimo *za Berlin*.
- 31) Idemo *za Sarajevo*.
- 32) Krenuli smo *za Rijeku*.¹¹

Za razliku od akuzativnih, u instrumentalnim konstrukcijama prijedlog *za* u označavanju ciljnog značenja uz glagole kretanja mnogo je frekventniji upravo stoga što podrazumijeva scenarije paralelnog, konstantnog i neizmijenjenog praćenja L od strane OL i nemogućnosti njegovog dostizanja, što u potpunosti odgovara konceptu namjere, koja je uvijek potencijalna i nerealizirana.

9 V. Kovačević (1992: 124).

10 Tipično se realiziraju s prefigiranim glagolima čiji prefiksi sadrže značenjske komponente koje se poklapaju sa značenjem prijedloga *za*.

11 V. Belaj – Tanacković Faletar (2014: 434-436). Međutim, u analizi prijedložnih akuzativnih konstrukcija N. Arsenijević ne izdvaja konstrukcije za + A uz glagole kretanja s cilnjim značenjem, nego uglavnom uz one koji označavaju tzv. „pripremne radnje“ ili uopće uz glagole koji označavaju neku usmјerenost (2003a: 251-253). Razlog tome je vjerovatno snažna prostorna motiviranost ovih konstrukcija, na temelju koje se mogu svrstati u prijelazne semantičke tipove.

Ciljno se značenje može iskazati i instrumentalnim konstrukcijama s prijedlogom *s(a)* i to na temelju prostornih scenarija metaforičkog preslikavanja OL koji se kreće paralelno s L kao ciljem planirane akcije, pri čemu se aktualizira već spomenuta kognitivna distanca, svojstvena prijedložnom instrumentalu, koja je presudna za temeljni koncept namjere, a to je nedostizanje i nerealiziranje cilja. Ove su konstrukcije na samom rubu instrumentalne značenjske mreže i dolaze uglavnom uz glagole kretanja, te uz tranzitivne glagole transfera tipa *poslati*. Uz glagole kretanja, u funkciji adverbijala namjere, kodirane su leksemama s eksplisitim značenjem cilja tipa *namjera, želja, cilj, nijet*, ili pak leksemama *posao, poruka* i sl. IR konceptualizira se kao entitet koji se kreće paralelno s agensom, a ciljna domena aktualizira se leksičkim iskazivanjem datog koncepta ili se takav koncept razumijeva kao aktivnost, proces i sl. Uz instrumenal kojim je leksički iskazan cilj najčešće dolazi odgovarajuća adjektivna dopuna.¹² Takvi su primjeri:

- 33) Minka mu je dolazila u zatvor *s najplemenitijim namjerama*.
- 34) Prelazio sam taj put *s jednom te istom namjerom*.
- 35) Krenuo sam u obilazak *s jasnim ciljem*.
- 36) Prolazili smo kroz pustinju s mnoštvom hodočasnika samo *s jednom željom*: stići.
- 37) Išli smo na hadždž, svako *sa svojim nijetom*.
- 38) Dolazio je *s poslom*, samo kad bi ga Rifat-begovica pozvala.
- 39) Otišao je *s porukom* da ih pokušaju rastaviti.

Značenjska mreža instrumentalala objedinjuje različite elaboracije invrijantnog koncepta paralelizma zajedničkog kretanja dvaju entiteta u prostoru, ali je za aktualiziranje ciljne domene veoma važna komponenta konstantne minimalne udaljenosti među elementima, svojstvene prijedložnom instrumentalu. Ona se realizira konstrukcijskim modelima *za + I* i *s(a) + I*, pri čemu značajan doprinos semantičkom okviru imaju i značenjska obilježja prijedloga, te semantički profil samih glagola kretanja. Stoga se o aktualiziranju određene značenjske domene može govoriti tek na razini konstrukcije.

4. ZAKLJUČAK

Sažimajući rečeno, može se istaknuti da je proces semantičkih ekstenzija iz prostorne u ciljnu domenu, kad je riječ o prijedložno-padežnim konstrukcijama uz glagole kretanja, sasvim uobičajen. Glagoli kretanja prototipno

12 O adjektivnim dopunama v. Palić 2011: 60; Palić 2019: 31.

označavaju fizičko kretanje elemenata u prostoru, te im je dinamičnost ključno konceptualnosemantičko obilježje, koje je od temeljnog značaja i za definiranje koncepta cilja općenito. Konačnom aktualiziranju ciljnog značenja uveliko doprinose invarijantna padežna značenja, u ovom slučaju akuzativni koncept cilja i instrumentalni koncept paralelizma, te značenjska obilježja prijedloga, koja specificiraju padežna značenja. U konstrukciji s glagolom, u skladu s njegovim semantičkim profilom, konačno se određenom prijedložno-padežnom konstrukcijom označava cilj ili namjera. Domena cilja ili intentiv u prijedložnim akuzativnim i instrumentalnim konstrukcijama aktualizira se na temelju prostornih predodžbi metaforičkim preslikavanjem fizičkog cilja kretanja s ciljem ili namjerom planirane akcije, pri čemu se cilj kretanjem ne dostiže, nego je kretanje samo usmjereni k njemu, neostvareno je, hipotetično. Pritom je sam proces kretanja defokusiran, a profilirani su procesi, aktivnosti ili pak predmeti kao metonimi određene radnje koji su ciljna tačka takvog kretanja, označena akuzativnom ili instrumentalnom konstrukcijom. Padežni su koncepti akuzativa i instrumentalna vrlo pogodni za navedene značenjske transpozicije, te se u kombinaciji s prijedlozima *na*, *po*, *u*, *za*, *s(a)* i rjeđe *pred* uz glagole kretanja ciljna domena aktualizira neposredno iz prostorne na temelju očiglednih prostornih predodžbi.

LITERATURA

- Arsenijević, N. (2003a), „Akuzativ s predlogom u savremenom srpskom jeziku (I)“, u: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XLVI/1, Novi Sad, 107–263.
- Arsenijević, N. (2003b), „Akuzativ s predlogom u savremenom srpskom jeziku (II)“, u: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XLVI/2, Novi Sad, 53–216.
- Barić i dr. (1995) – Barić, E., M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Žnika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb, Školska knjiga
- Belaj, B. (2008a), *Jezik, prostor i konceptualizacija. Shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Osijek
- Belaj, B. (2008b), „Pre-locativity as the schematic meaning of the Croatian verbal prefix *pred-*“, *Jezikoslovje*, 9/1–2, Osijek, 123–140.
- Belaj, B., G. Tanacković Faletar (2014), *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika: Knjiga prva: Imenska sintagma i sintaksa padeža*, Zagreb, Disput
- Belaj, B., G. Tanacković Faletar (2017), *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika: Knjiga druga: Sintaksa jednostavne rečenice*, Zagreb, Disput
- Brala-Vukanović, M., N. Rubinić (2011), „Prostorni prijedlozi i prefiksi u hrvatskome jeziku“, *Fluminensia*, god. 23, br. 2, 21–37.

- Brdar, M. (2015), „Metonymic chains and synomyms“, *Fluminensia*, 27/2, 83–101.
- Fauconnier, G., M. Turner (1998), “Conceptual integration networks”, *Cognitive Science* 22, (2), 133–187.
- Gortan-Premk, D. (1971), *Akuzativne sintagme bez predloga u srpskohrvatskom jeziku*, Beograd, Institut za srpskohrvatski jezik
- Grickat, I. (2003), „O predlogu za u srpskom jeziku“, *Južnoslovenski filolog*, 59, Beograd, 11–16.
- Halilović, S., I. Palić, A. Šehović (2010), *Rječnik bosanskoga jezika*, Sarajevo, Filološki fakultet
- Ivić, Milka (1951–1952), „O predlogu po u srpskohrvatskom jeziku“, *Južnoslovenski filolog*, XIX, sv. 1–4, Beograd, 1951–1952, 173–213.
- Ivić, M. (1954), *Značenja srpskohrvatskog instrumentalala i njihov razvoj (sintaksičko-semantička studija)*, Beograd, Institut za srpski jezik
- Jahić, Dž., S. Halilović, I. Palić (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica, Dom štampe
- Janda, L. A. (1993), *A Geography of Case Semantics: The Czech Dative and the Russian Instrumental*, Berlin – New York, Mouton de Gruyter
- Klikovac, D. (2006), *Semantika predloga: Studija iz kognitivne lingvistike*, Beograd, Filološki fakultet
- Kovačević, M. (1992), *Kroz sintagme i rečenice*, Sarajevo, Svjetlost
- Lakoff, G., M. Johnson (2015), *Metafore koje život znače*, (prev. Anera Ryznar, izv. *Metaphors We Live By*, 2003), Zagreb, Disput
- Langacker, R. W. (2007), „Cognitive grammar“, u: *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (ur. D. Geeraerts, H. Cuyckens), Oxford, Oxford University Press, 421–462.
- Langacker, R. W. (2008), *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*, New York, Oxford University Press
- Omerović, M. (2016), „Relacije između prijedloga i padežnih kategorija (na primjerima prijedložnog instrumentalala)“, u: *Zbornik radova s Desetoga znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Rijeci od 27. do 29. studenoga 2014. „Riječki filološki dani“*, Filozofski fakultet, Rijeka, 235–247.
- Omerović, M. (2018), *Instrumental s prijedlozima u bosanskom jeziku*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
- Palić, I. (2010), *Dativ u bosanskome jeziku*, Sarajevo, Bookline
- Palić, I. (2011a), „O glagolima koji vežu obvezatne adverbijalne dopune u bosanskome jeziku“, *Suvremena lingvistika*, 72, Zagreb, 201–217.
- Palić, I. (2011b), „Za novi pristup gramatičkoj strukturi rečenice u bosničici“, *Pismo*, IX/1, Sarajevo, Bosansko filološko društvo, 39–68.
- Palić, I. (2016), *Genitiv, prostor i prostorne slike (Leksikon prijedloga)*, Sarajevo, Bosansko filološko društvo

- Palić, I. (2019), *Gramatika, semantika i pragmatika rečenice*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
- Piper, P. (2001), *Jezik i prostor*, (drugo, dop. izdanje), Biblioteka XX vek, Beograd
- Piper, P., I. Antonić, V. Ružić, S. Tanasić, Lj. Popović, B. Tošović (2005), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica*, ur. M. Ivić, Beograd, Institut za srpski jezik, Beogradska knjiga, Matica srpska
- Pranjković, I. (1992), Prostorna značenja prijedloga u hrvatskome jeziku“, *Suvremena lingvistika*, 18/33, Zagreb, 21–26.
- Pranjković, I. (2001), *Druga hrvatska skladnja: Sintaktičke rasprave*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada
- Pranjković, I. (2009), „Prostorna značenja u hrvatskome jeziku“, u: *Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih*. Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 11–19.
- Radovanović, M. (1990), *Spisi iz sintakse i semantike*, Sremski Karlovci, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad, Dobra vest
- Silić, J., I. Pranjković (2007), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb, Školska knjiga
- Stevanović, M. (1969), *Savremeni srpskohrvatski jezik II (gramatički sistemi i književnojezička norma)*, Beograd, Naučna knjiga
- Šarić, Lj. (2007), „Konstrukcije za izražavanje prostornih odnosa u hrvatskom jeziku“, u: *Sintaktičke kategorije*. Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem *Hrvatski sintaktički dani*, ur. B. Kuna, Osijek, Filozofski fakultet – Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 253–270.
- Šarić, Lj. (2008), *Spatial Concepts in Slavic. A Cognitive Linguistic Study of Prepositions and Cases*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag
- Žic Fuchs, M. (1991), *Znanje o jeziku i znanje o svijetu: Semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku*, Zagreb, Filozofski fakultet/Biblioteka SOL

VERBS OF MOTION AND SEMANTIC TRANSPOSITIONS INTO THE TARGET DOMAIN OF THE PREPOSITIONAL ACCUSATIVE AND INSTRUMENTAL CONSTRUCTIONS

Abstract

The paper is about the semantic properties of the verbs of motion and their suitability for semantic transpositions in the target domain of the prepositional accusative and instrumental constructions. The verbs of motion prototypically indicate spatial relations and they are very suitable for direct metaphorical transpositions from the spatial domain into the final conceptual domain. The final domain is expressed in the following structural models with the verbs of motion: *u* + accusative, *na* + accusative, *po* + accusative, *pred* + accusative, *za* + accusative, *s(a)* + instrumental, *za* + instrumental. The metaphorical transpositions in these constructions are conditioned by a core meaning of accusative or instrumental, semantic properties of prepositions and by the meaning of the verbs of motions. These verbs denote physical movement of the elements in the space and dynamism is their crucial conceptual-semantic component. The core case meanings greatly contribute to the complete actualization of the final domain. In this case it is the accusative concept of a goal and the instrumental concept of parallelism. The semantic properties of prepositions specify the case meanings and in the verbal constructions in accordance with its semantic profile they indicate the final meaning (or intention). The movement process is defocused and the activity or object as a metonym for a certain action is profiled.

Key words: verbs of motion, target domain, spatial relations, accusative, instrumental, prepositions, semantic transpositions

Branimir BELAJ i Goran TANACKOVIĆ FALETAR

HRVATSKE NEFINITNE INFINITIVNE KLAUZE

KLJUČNE RIJEČI: *nefinitne infinitivne klauze, finitne klauze, relacijskoobjektne i relacijskosubjektne klauze, namjerne klauze*

Za razliku od mnogih drugih jezika (recimo engleskoga i njemačkoga) u kojima su nefinitne klauze općepoznata i općeprihvaćena gramatička činjenica, nijedna hrvatska gramatika, kao ni gramatike drugih štokavskih standardnih jezika, ne tumači infinitivne dopune kao zasebne klauze, već uvijek kao predikatne dopune, pod pretpostavkom da nefinitni oblici ne mogu samostalno tvoriti predikat, a posljedično ni rečenicu. U ovom ćemo radu metodologijom kognitivne gramatike (Langacker 1987, 1991, 2008, Taylor 2002, Belaj i Tanacković Faletar 2014, 2017) iznijeti argumente, kako sintaktičke (kontrola subjekta i objekta) tako i semantičke (opozicija tip / usidrena varijanta; skupno / sekvensijsko promatranje, efektivna / epistemička razina referencije), u prilog tezi da se infinitiv kao jedan od nefinitnih oblika može smatrati zasebnom klauzom, a ovisno o značenju glagola koji dopunjuje. U tom ćemo smislu govoriti o predikatnom kontinuumu, odnosno predikatnoj hijerarhiji u rasponu od onih koji u svojoj strukturi uključuju neki od suznačnih glagola (modalnih i faznih), pa do onih koje tvore samoznačni glagoli. Budući da se kod predikata sa suznačnim glagolima i infinitivom ne može govoriti o djvema zasebnim radnjama, u takvim ćemo konstrukcijama infinitiv tumačiti kao predikatnu dopunu. S druge strane, u konstrukcijama sa samoznačnim glagolima infinitiv ćemo tumačiti kao zasebnu klauzu. To se u prvom redu odnosi na neke relacijskoobjektne i namjerne (finalne) rečenice (npr. *Čuli smo ih da / kako pjevaju* / *Čuli smo ih pjevati; Obećao sam mu da ću doći na proslavu* / *Obećao sam mu doći na proslavu; Svatili smo da vas pozdravimo/ Svatili smo vas pozdraviti*), pri čemu ćemo razlike između finitnih i nefinitnih klauza tumačiti već spomenutim semantičkim opozicijama.

1. UVOD

Predmet rasprave u ovome radu bit će infinitivne konstrukcije¹ (dopunske izrične relacijskoobjektne² i relacijskosubjektne te adverbijalne namjerne) koje u hrvatskom jeziku imaju status nefinitnih klauza.³ Za razliku od suvremenih, što deskriptivnih, što teorijsko-eksplikativnih, gramatika mnogih drugih jezika (recimo engleskoga i njemačkoga) u kojima su nefinitne klauze općepoznata i općeprihváćena činjenica, hrvatske gramatike o njima ne govorе. Razlog takvu stavu jest u činjenici da se u našim gramatikama, a uglavnom pod utjecajem tradicijske gramatike ili u lingvistici već davno napuštenih teza standardne teorije generativne gramatike, rečenicom smatraju samo one konstrukcije u kojima je predikat kodiran finitnim glagolskim oblicima, odnosno oblicima koji sadrže informaciju o kategorijama broja i lica, kojima se uspostavlja odnos prema subjektu, te vremena i načina. Budući da infinitiv nema te morfološke kategorije, on ne može imati ni status rečenice, tj. ne može samostalno tvoriti predikat. U tom smislu predikatnom infinitivu⁴ pristupa se isključivo kao dijelu širega predikata, odnosno predikatnoj dopuni bez obzira na to stoji li on uz kopulativne, modalne, fazne ili samoznačne glagole. Sličan je pristup i u gramatikama ostalih novoštokavskih standardnih jezika,⁵ a u

-
- 1 U znanstvenim se raspravama naziv *konstrukcija* vrlo često upotrebljava u općenitom značenju gramatičke strukture, stoga ovdje ističemo da ga upotrebljavamo u značenju u kojem se upotrebljava u konstrukcijskim pristupima gramatici, kojima pripada i kognitivna gramatika. O njegovu opsegu i značenju u kontekstu konstrukcijskih modela vidi više u Belaj–Tanacković Faletar (2014:17–56).
 - 2 Naziv *objektne klauze* kognitivnoj gramatici nije prihvatljiv jer se objekt odnosi samo na nominalne kategorije. Stoga se u kognitivnoj gramatici u kontekstu objektnih klauza govori o *relacijskim dopunama* ili o *relacijskoobjektnim dopunama* (usp. Langacker 2008: 432), a ovdje ćemo upotrebljavati naziv *relacijskoobjektne dopune*. Isto ćemo postupiti i u slučaju subjektnih klauza iako za razliku od objekta pozicija subjekta nije rezervirana isključivo za nominalne kategorije.
 - 3 Naziv *nefinitne klauze* upotrebljavamo kao hiperonim trima konstrukcijskim tipovima u hrvatskom jeziku: (i) nekim infinitivnim dopunama i dodacima, kojima je ova rasprava i posvećena, (ii) nekim tipovima konstrukcija s glagolskim prilozima sadašnjim i prošlim te (iii) nekim tipovima participskih konstrukcija, odnosno konstrukcija s glagolskim pridjevima, kojima se ovdje nećemo baviti.
 - 4 Upotrebljavamo naziv predikatni infinitiv kako bismo ga i terminološki odvojili od infinitiva u funkciji subjekta.
 - 5 Jedina je novoštokavska gramatika koja spominje infinitivne klauze, barem koliko je nama poznato, gramatika Mrazović–Vukadinović (1990), u kojoj se one opisuju kao neuvedene klauze prema kriteriju formalnih obilježja, a prema drugom općem kriteriju sintaktičke funkcije infinitivne se klauze opisuju kao dopunske (izrične objektne) ili dodatne (namjerne). Iako je u toj gramatici, i to ne samo u pogledu infinitivnih klauza, nego i općenito metodološki, napravljen hvale vrijedan pomak u odnosu na dotadašnju gramatičku tradiciju,

onima koje načelno slijede tradiciju rane i standardne teorije generativne gramatike predikatni se infinitiv tumači preoblikom infinitivizacije (npr. Katičić 1991, Barić i dr. 1995, Jahić–Halilović–Palić 2000), pri čemu se infinitiv kao površinski ekspONENT dubinskoga finitnoga glagolskoga oblika smatra dijelom predikata: "Infinitivizacijom se već uvrštena zavisna rečenica, izrična ili namjerna, još čvršće sklapa s glavnom, gubeći u preoblikovanom ustrojstvu vlastite predikatne kategorije pa se glagolski predikat prvoTNE zavisne rečenice potpuno priključuje predikatu prvoTNE glavne." Katičić (1991: 465), Barić i dr. (1995: 575).

U radovima i monografijama u kojima se problematizira status predikatnoga infinitiva (npr. Ivić 1970, Radovanović 1978, Melvinger 1980),⁶ a također pod utjecajem tada aktualnih generativističkih kretanja u standardnoj i proširenoj standardnoj teoriji (npr. Rosenbaum 1967, Jackendof 1972), prevladava isti stav da je predikativnost vezana isključivo za finitne glagolske oblike, a infinitiv se kao rezultat transformacije dubinskoga finitnog predikata naziva *kondenzatorom* (Ivić 1970, Radovanović 1978) ili *depredikatom* (Adamec 1975, Melvinger 1980) lišenim obilježja predikativnosti: "Infinitivni glagolski oblik ne podrazumijeva odnos prema površinskom subjektu, te je lišen predikativnih značenja, njime se ne iskazuje ni kongruentnost s površinskim subjektom, ni odsustvo takvog odnosa. Infinitiv je neobilježen jer se njime ne daju nikakve informacije u vezi s površinskim subjektom rečenice." Melvinger (1980: 32)

U nastavku ćemo ovoga rada u sklopu teorijsko-metodološkoga okvira kognitivne gramatike iznijeti argumentaciju u prilog tezi da neke infinitivne dopune i dodatke u hrvatskom jeziku treba opisivati kao nefinitne infinitivne klauze.⁷ Najprije ćemo reći nešto o temeljnim konceptualnosemantičkim razlikama između finitnih i nefinitnih oblika (2.1.); potom ćemo analizirati pojedine tipove infinitivnih dopunskih i adverbijalnih klauza – dopunske izrične relacijskoobjektne (2.2.) i relacijskosubjektne (2.3.) te adverbijalne namjerne (2.4.). Ističemo također da ovdje ne namjeravamo ponuditi iscrpan i potpun opis hrvatskih infinitivnih klauza, pa će analiza biti isključivo deskriptivno-

opis infinitivnih klauza nije osobito iscrpan, što je i razumljivo s obzirom na činjenicu da su one u istočnoj novoštokavštini vrlo rijetke.

6 S druge strane u Ivić (1972: 119–120) dopušta se interpretacija infinitivnih dopuna kao klauza.

7 Analiza će, naravno, obuhvatiti samo one nefinitne infinitivne klauze čiji su finitni pandani činjenica hrvatskoga jezika, odnosno nećemo se baviti konstrukcijskim parnjacima tipa Bojem ti se to *reći* / Bojem se to *da ti kažem*, Zaboravio sam to *uraditi* / Zaboravio sam to *da uradim*.

eksplikativne naravi i uglavnom oprimjerena konvencionaliziranim konstrukcijama iz svakodnevnoga razgovornog jezika, odnosno neće se primjenjivati kvantitativne metode korpusne lingvistike, a usredotočit ćemo se na neka načelna i najzanimljivija pitanja njihove sintakse, semantike i pragmatike, i to:

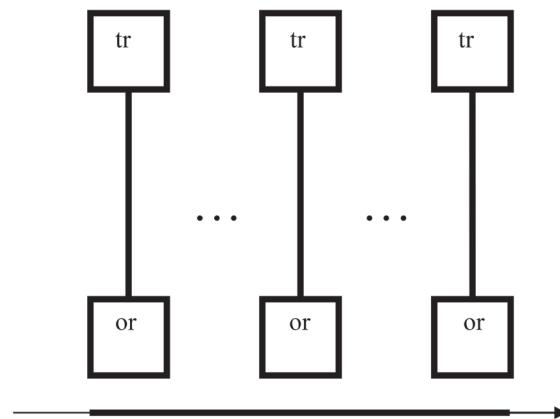
- 1) U čemu je temeljna semantička razlika između finitnih i nefinitnih klauza?
- 2) Koje se nefinitne dopune i dodaci i na temelju kojih kriterija mogu smatrati nefinitnom klauzom?
- 3) Koja su sintaktičko-semantička ograničenja upotrebe nefinitne klauze?

2. RASPRAVA

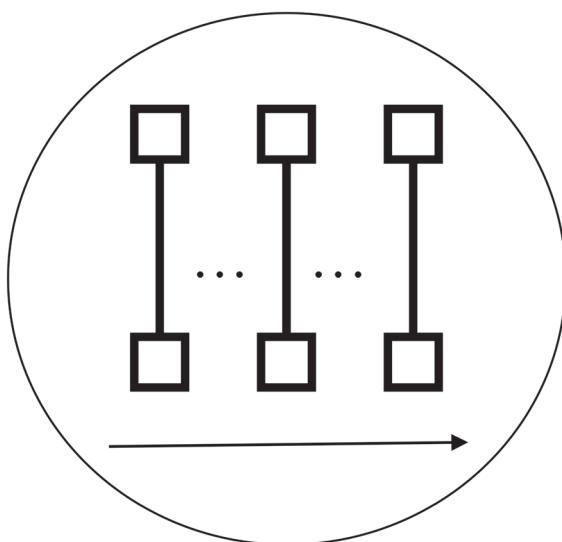
2.1. Finitini vs. nefinitni infinitivni oblici

Infinitiv je hibridna kategorija i pripada nevremenskim relacijskim predikacijama jer mu je kao i ostalim vrstama riječi koje se ubrajaju u tu kategoriju svojstvena neprofiliranost vremenske domene te stoga podliježe konceptualnoj operaciji skupnoga promatranja. Točnije, on kao glagolski oblik podliježe skupnoj konceptualizaciji relacija nasuprot komplementarnim mu odglagolnim imenicama kod kojih je riječ o skupnoj konceptualizaciji entiteta (usp. Langacker 1987: 250–252, Belaj i Tanacković Faletar 2014: 107–112). No za razliku od pridjeva, prijedloga i priloga kao nevremenskih relacijskih predikacija čiji se semantički pol definira samo kao [ODNOS] infinitiv je kao glagolski oblik povezan i sa značenjem [PROCESA], odnosno on kao nefinitni oblik predstavlja **tip procesa**, pa je po tome sa svojim finitnim oblicima kao **usidrenim varijantama** u istom odnosu kao i imenica s imenskom sintagmom (usp. Belaj i Tanacković Faletar 2014: 117–121). Razlika između finitnih glagolskih oblika kao usidrenih varijanti s profiliranom procesualnošću koji podliježu konceptualnoj operaciji sekvensijskoga promatranja i infinitiva kao tipa procesa s neprofiliranom vremenskom domenom kojima je inherentno skupno promatranje prikazana je na sl. 1a–b.

a) finitni glagolski oblik

b) infinitiv

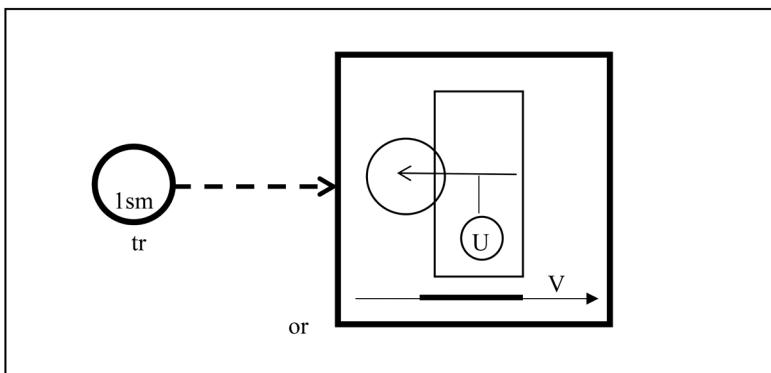

Slika 1a–b

Nedostatak kategorija vremena i načina, a posljedično i lica i broja, rezultira time da infinitiv ne može samostalno tvoriti rečenicu, tj. imati svojstva predikativnosti (usp. *Radim* / *Radih* / *Radio sam* / *Radit ću* / *Radio bih* / **Rad*-

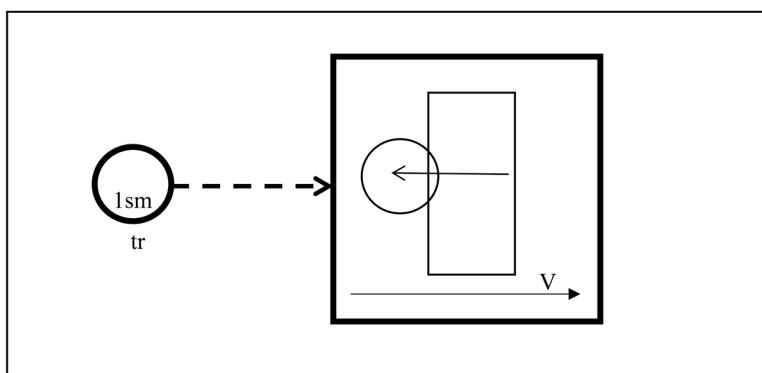
diti), no u složenim strukturama može jer mu se implicitno pridružuju kategorije lica i broja preko subjektnoga ili objektnoga argumenta glavne klauze kao kontrolora. Stoga je jedina razlika između finitne i nefinitne infinitivne klauze u tome što infinitivna klauza ne podliježe usidrenju (U), što je na primjeru složene rečenice s finitnom i infinitivnom dopunskom izričnom relacijskoobjektnom klauzom *Vidio sam da / kako odlazite / Vidio sam vas odlaziti* prikazano na sl. 2a–b, a nasuprot konstrukcijama s nominalnom objektnom dopunom na sl. 2c.

a) finitna relacijskoobjektna klauza – vidjeti $[(da/kako) P]$

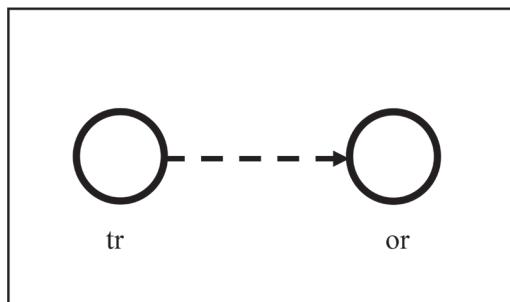
Vidio sam da / kako odlazite

b) nefinitna relacijskoobjektna klauza – vidjeti $[V_{inf}]$

Vidio sam vas odlaziti

c) nominalna objektna dopuna – vidjeti [NML]

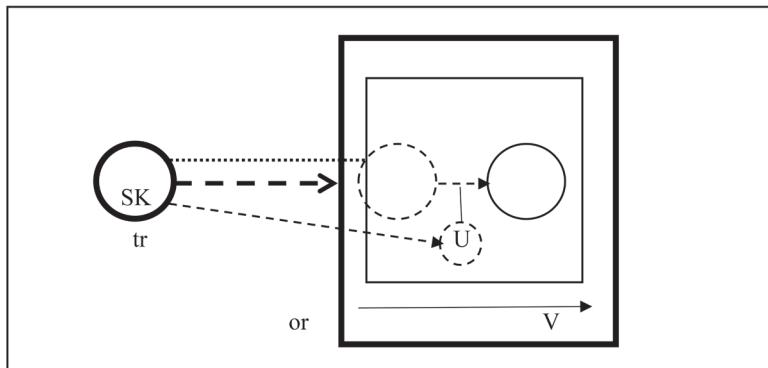

Vidio sam vaš **odlazak**

Slika 2a–c

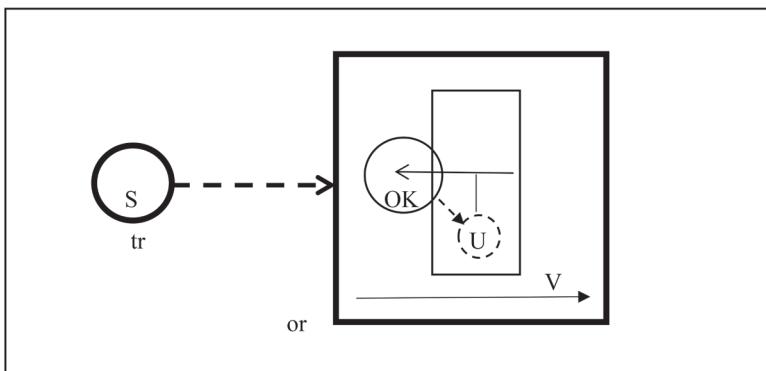
Štoviše, smatramo da se u kontekstu analize infinitivnih klauza, a upravo zbog kontrole subjekta (SK) ili objekta (OK) glavne klauze koji infinitivu implicitno pridružuju argumente može govoriti o svojevrsnom djelomičnom ili parcijalnom usidrenju zbog postojanja svijesti, odnosno znanja, o licu i broju, ali ne i o vremenu i načinu iako je, a ovisno o vremenu glagola glavne klauze, sužen izbor čak i tih kategorija (usp. *Svratio sam pozdraviti vas > Svratio sam da vas pozdravim / Svratio sam kako bih vas pozdravio / *Svratio sam da pozdravit ću vas / *Svratio sam da sam vas pozdravio ili Vidio sam vas odlaziti > Vidio sam vas kako odlazite / Vidio sam vas kako ste odlazili / *Vidio sam vas kako biste odlazili / *Vidio sam vas kako ćete odlaziti*) (sl. 3a–b).

a) subjekt glavne klauze kao kontrolor (implicitna kontrola subjekta)

Svratio sam pozdraviti vas

b) objekt glavne klauze kao kontrolor (implicitna kontrola objekta)

Vidio sam vas **odlaziti**

Slika 3a–b

No postavlja se pitanje kada se, odnosno uz koje glagole i prema kojim kriterijima infinitiv može smatrati zasebnom nefinitivnom klauzom, a uz koje pak predikatnom dopunom, tj. sastavnim dijelom složenoga predikata. S obzirom na velik broj glagola koji u hrvatskom jeziku imaju ili mogu imati infinitivnu dopunu jednim koliko-toliko prihvatljivim i održivim kriterijem smatramo **konceptualnu odvojivost (razlučivost) radnji** kodiranih finitnim i infinitivnim oblikom. U tom smislu infinitiv ćemo smatrati predikatnom dopunom uz suznačne (fazne i modalne), a zasebnom klauzom uz samoznačne glagole. Iako infinitivne konstrukcije sa suznačnim glagolima u cjelini označavaju jednu radnju u odnosu na konstrukcije sa samoznačnim glagolima, s obzirom na kriterij konceptualne razlučivosti dviju radnji suznačni glagoli ipak podliježu određenoj gradaciji. Najmanja je mogućnost konceptualne odvojivosti radnji u složenopredikatnim konstrukcijama s finitnim oblicima faznih glagola (npr. **početi razgovarati**, **prestati pjevati**, **nastaviti pričati**) i infinitivom jer oni ukazuju samo na određeni dio, određenu etapu ili fazu, jedne radnje označene infinitivom. Njih slijede složenopredikatne ili višestruko složenopredikatne konstrukcije s modalnim glagolima u užem smislu (npr. **Hoću raditi / Hoću početi raditi**, **Mogu pjevati / Mogu nastaviti pjevati**, **Moram učiti / Moram prestati učiti**, **Trebam jesti / Trebam prestati jesti**, **Smijem govoriti / Smijem nastaviti govoriti**), koji ne predstavljaju istu radnju kodiranu infinitivom, ali isto tako ni zasebnu, već samo neki tip shematičnoga opće-modalnog odnosa prema radnji iskazanoj samoznačnim infinitivnim oblikom.

Na kraju kontinuma suznačnih glagola s obzirom na manju ili veću mogućnost razlučivosti dviju radnji nalaze se iste konstrukcije s kudikamo brojnijim modalnim glagolima u širem smislu⁸ (npr. *Namjeravam vam doći u posjet / Namjeravam početi raditi, Želim čitati / Želim početi čitati, Kanio ih je prevariti / Kanio ih je početi varati, Odlučio je otici iz grada / Odlučio je prestati pjevati, Mislio je napustiti zemlju sljedeći tjedan / Mislio je nastaviti baviti se pjevanjem, Nastojat će doći večeras / Nastojat će prestati pričati, Pokušat će doći u nedjelju / Pokušat će početi raditi* itd.), tj. s glagolima koji ne označavaju samo puki odnos prema radnji iskazanoj samoznačnim infinitivom već oni subjektnom argumentu pridružuju profiliranju (izraženiju) semantičku ulogu doživljavača, odnosno takvi glagoli označavaju različite vidove percepcije, emocija, mišljenja, volje, namjere i sl. u vezi s radnjom označenom infinitivom. Nasuprot suznačnim glagolima kao cjelini stoje samoznačni glagoli koji subjektnom argumentu najčešće pridružuju ili još izraženiju semantičku ulogu doživljavača (usporedimo primjerice modalnu i samoznačnu upotrebu glagola bojati se: *Bojam se da to nije istina, Bojam se zmija.*) ili pak agensa, čime se, a posebno u scenarijima koji uključuju fizičku aktivnost subjekta, na konceptualnoj razini omogućuje jasno razlučivanje dviju radnji – one u glavnoj klauzi i one u subordiniranoj infinitivnoj. S obzirom na rečeno može se uspostaviti i hijerarhija sintaktičkoga statusa predikatnoga infinitiva koja glasi

Hijerarhija sintaktičkoga statusa predikatnoga infinitiva

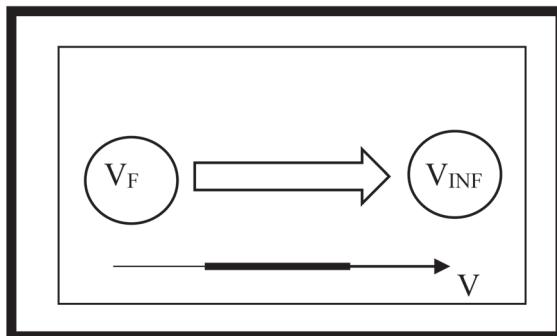
[PREDIKATNA DOPUNA (fazni glagoli > modalni glagoli u užem smislu > modalni glagoli u širem smislu)] > [INFINITIVNA KLAUZA (samoznačni glagoli)]]

a opisani odnosi u tim četirima tipovima infinitivnih konstrukcija shematski su prikazani na slici 4a–d. Deblje označeni pravokutnici označavaju cjelovitost, odnosno necjelovitost radnje, na temelju čega se suznačni glagoli u cjelinama (4a–c) suprotstavljaju samoznačnim, a tanje označenim pravokutnicima

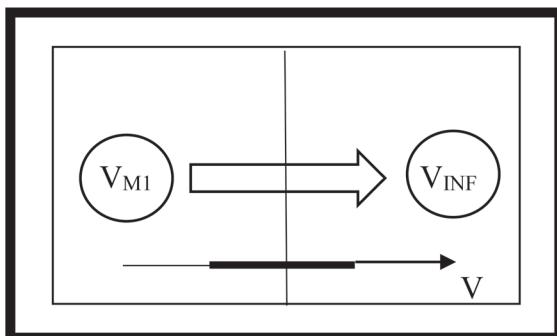
8 Glagole koje ovdje nazivamo modalnima u užem i modalnima u širem smislu Mrazović–Vukadinović (1990: 145–161) nazivaju modalnim i modalitetnim glagolima koji se, kako navode (ibidem: 154), razlikuju jedino po tome što kod modalitetnih glagola različiti adverbijalni modifikatori (dodaci) mogu dolaziti prije konstrukcije *da+prezent*, ali i unutar nje, što kod modalnih glagola ne dolazi u obzir (npr. Želi *danas* da dođe / Želi da *danas* dođe; Treba *danas* da dođe / *Treba da *danas* dođe). Riječ je o dobrom zapažanju, ali samo u odnosu na istočne varijante novoštokavskoga sustava jer na infinitivne konstrukcije imantne hrvatskom jeziku taj kriterij nije primjenjiv.

u 4a–c označen je kontinuum (ne)cjelovitosti radnje u kategoriji suznačnih glagola.

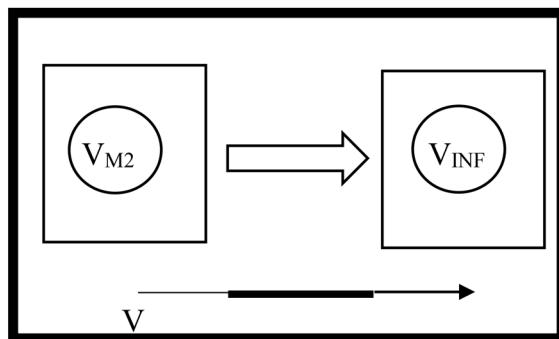
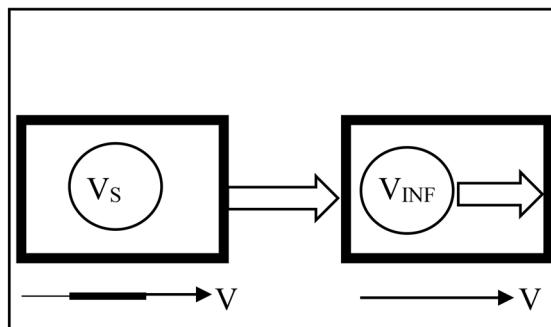
a) infinitivne konstrukcije s faznim glagolima $[[V_F][V_{INF}]]_V$

b) infinitivne konstrukcije s modalnim glagolima u užem smislu $[[V_{M1}][V_{INF}]]_V$

c) infinitivne konstrukcije s modalnim glagolima u širem smislu $[[V_{M2}][V_{INF}]]_V$

d) infinitivne konstrukcije sa samoznačnim glagolima $[[V_s][V_{INF}]]_V$

Slika 4a–d

Ima mišljenja (Melvinger 1980: 154–184, Vela 2018: 50) da infinitiv uz neke glagole, bilo fazne, modalne ili samoznačne tipa *početi*, *prestati*, *obecati*, *sramiti se*, *bojati se*, *željeti* itd., a prema kriteriju korelacije s odglagolom imenicom, ne treba smatrati predikatnom dopunom, nego objektom, usp. *početi / željeti razgovarati > početi / željeti razgovor*. Takav je stav donekle branjiv kada je riječ o samoznačnim glagolima,⁹ ali u funkciji dopuna faznim i modalnim glagolima teško je prihvatljiv jer je kod njih riječ o vrlo visokom stupnju ispražnjenosti leksičkoga značenja, što pak rezultira isto tako visokim

⁹ Naravno samo pod uvjetom da se govori o relacijskim objektima (usp. bilješku 2) jer infinitiv označava tip procesa i on je hibridna relacijska kategorija, odnosno glagolski oblik koji s obzirom na nedostatak usidrenja imanentnog finitnim oblicima pripada nevremenskim relacijskim predikacijama.

stupnjem sintaktičke nesamostalnosti. Posebno problematičnim smatramo govoriti o infinitivu kao objektu uz ingresivne (inkoativne) i egresivne fazne glagole, npr. *početi pjevati*, *prestati pjevati* i sl. jer su oni prema kriteriju dekomponiranja predikata slični perifraznim, pa kao što recimo *rat* ili *prodaja* u konstrukcijama tipa *voditi rat* > *ratovati*, *vršiti prodaju* > *prodavati* nisu objekti, već sastavni dijelovi predikata, odnosno predikatne dopune, tako ni *pjevati* u *početi / prestati pjevati* nije objekt, već predikatna dopuna jer je cijela dvočlana dekomponirana predikatna konstrukcija zamjenjiva jednočlanom (usp. *početi pjevati* > *zapjevati*, *prestati pjevati* > *otpjevati*).

2.2. Dopunske izrične relacijskoobjektne infinitivne klauze

Prvi tip subordinacije u kojemu se pojavljuju infinitivne klauze čine izrične relacijskoobjektne klauze, a kao i u konstrukcijama s nominalnim objektima u kojima objekt elaborira prazno shematično mjesto orijentira u semantičkoj strukturi glagola i ovdje relacijskoobjektna klauza elaborira shematični orijentir glagola u glavnoj klauzi (usp. sl. 2). U kategoriji izričnih relacijskoobjektnih klauza najprije ćemo razmotriti infinitivne klauzalne dopune u konstrukcijama s podignutim subjektom na mjesto objekta uz perceptivne glagole kao predikate glavne klauze,¹⁰ i to u kontekstu njihova odnosa sa svojim finitnim parnjacima (1–2):

- (1) Čuli / Vidjeli smo vas **da pjevate** na proslavi.
- (1a) Čuli / Vidjeli smo vas **kako pjevate** na toj proslavi.
- (1b) Čuli / Vidjeli smo vas, **pjevati**, na toj proslavi.
- (2) Slušali / Gledali smo vas **kako pjevate** na proslavi.
- (2a) *Slušali / *Gledali smo vas **da pjevate** na proslavi.
- (2b) *Slušali / *Gledali smo vas, **pjevati**, na proslavi.

U konstrukcijama s podignutim subjektom na mjesto objekta, ili tzv. proleptičkim objektom (Kovačević 1998: 169–180), uz perceptivne glagole¹¹ može se primijetiti sljedeće: uz svrštene glagole tipa *čuti* i *vidjeti* (1) ovjerene su sve tri varijante koje uključuju dvije finitne klauze s veznicima *da* i *kako* (1–1a) te konstrukciju s nefinitnom klauzom (1b), dok u paralelnim konstrukcijama s nesvršenim glagolima *slušati* i *gledati* dolazi u obzir samo finitna

10 Treba istaknuti da su te konstrukcije u hrvatskom jeziku činjenica gotovo isključivo beletriističkoga stila, a smatraju se prije svega utjecajem njemačkoga, ali i talijanskoga.

11 O sintaksi perceptivnih glagola, uključujući i konstrukcije s podignutim subjektom na mjesto objekta, iz pozicije generativne gramatike vidi više u Mihaljević (2009).

klauza uvedena veznikom *kako* (2). Tomu je tako jer nesvršeni glagoli podrazumijevaju veći stupanj evidencijalnosti,¹² a onda i epistemičnosti, koji proizlazi iz obvezne izravne percepcije koju impliciraju nesvršeni oblici, pa je zbog toga isključena konstrukcija sa subordiniranom klauzom uvedenom hipotetičkim veznikom *da*, a pogotovo konstrukcija sa subordiniranom nefinitnom klauzom jer nefinitni oblici potpuno isključuju epistemičku razinu usidrenja.¹³ S druge strane, svršeni glagoli ne podliježu ograničenju izravne percepcije, odnosno mogu podrazumijevati i izravnu i neizravnu percepciju, pa stoga njihova prisutnost u glavnoj klauza licencira sve tri mogućnosti u subordiniranoj. Drugim riječima, značenje izravne ili neizravne percepcije i višega ili nižega stupnja evidencijalnosti u takvim konstrukcijama posljedica je značenja ateličnosti odnosno teličnosti jer trajanje percepcije subjektnoga aktanta podrazumijeva njegovu izravniju uključenost u događaj, prisutnost u događaju, svijest o razvedenosti i dinamičnosti događajne strukture te realnost događaja u umu perceptora, pa posljedično i visoku razinu znanja o događaju. Stoga je potpuno razumljiva kompatibilnost nesvršenih oblika sa subordiniranom klauzom uvedenom veznikom *kako*, kojim se potencira i značenje načina. Budući da svaki događaj eksplicitno ili implicitno uključuje i način njegova ostvaraja, jasno je da će scenariji s nesvršenim oblicima glagola koji evociraju razvedeniju događajnu strukturu licencirati i gramatička sredstva koja uključuju načinsko značenje.¹⁴ Takva je konstelacija u konstrukcijama s podignutim subjektom na mjesto objekta posljedica opće tendencije imanentne ineutralnijim konstrukcijama s nepodignutim subjektom tipa *Gledali smo*

12 O kategoriji evidencijalnosti iz tipološke perspektive vidi više u Aikhenvald (2003, 2004), a s naglaskom na hrvatski jezik u Gnjatović–Matasović (2010).

13 Upravo zbog potpunoga izostanka bilo kakvoga vida epistemičnosti u konstrukcijama s faznim i modalnim glagolima u užem smislu u hrvatskom jeziku nikako ne dolaze u obzir finitne klauze (usp. npr. *Počeо sam raditi* / **Počeо sam da radim*, *Moram raditi* / **Moram da radim*). Nasuprot tomu u konstrukcijama s modalnim glagolima u širem smislu finitni parnjaci počesto dolaze u obzir ili su barem prihvatljiviji (usp. npr. *Namjeravam doći u nedjelju* / *Namjeravam da dodem u nedjelju*, *Želim stići na vrijeme* / *Želim da stignem na vrijeme*, *Nastojat ёu se vratiti do petka* / *Nastojat ёu da se vratim do petka*, *Odlučio je otići iz zemlje* / *Odlučio je da ode iz zemlje*), čime se također potvrđuje hijerarhija suznačnih glagola prema kriteriju manje ili veće konceptualne odvojivosti dviju radnji.

14 Osim veznicima *da* i *kako* finitne subordinirane klauze u takvim složenim rečenicama, doduše rijede i obilježenije, mogu biti uvedene i veznikom *gdje*, kojim se dodaje nijansa mjesnoga značenja, a s obzirom na to da lociranost, za razliku od načina, nije dinamične naravi, finitne klauze uvedene tim priložnim veznikom također nisu kompatibilne s nesvršenim oblicima glagola (usp. *Vidjeli smo vas gdje pjevate na svadbi* / **Gledali smo vas gdje pjevate na svadbi*, *Čuli smo vas gdje svirate na svadbi* / **Slušali smo vas gdje svirate na svadbi*).

*kako dolazi / *Gledali smo da dolazi, Vidjeli smo da dolazi / Vidjeli smo kako dolazi, Slušali smo kako dolazi / *Slušali smo da dolazi, Čuli smo kako dolazi / Čuli smo da dolazi.* No za razliku od konstrukcija s podignutim subjektom na mjesto objekta u njima opreka po vidu nije presudan faktor, već prihvatljivost konstrukcija uvedenih različitim subjunktorma ovisi i o leksičkom značenju glagola i o širem sintaktičkom kontekstu. Tako primjerice i rečenice sa subordiniranom klauzom uvedenom hipotetičkim subjunktorm *da* uz nesvršeni glagol *slušati* mogu u širem kontekstu biti potpuno neutralne, odnosno može biti ostvareno i značenje neizravne percepcije, što je rezultat činjenice da je sluh niže rangiran vid percepcije od prototipnijega vida, pa posljedično može označavati i neizravnu percepciju (usp. npr. *Već mjesec dana slušamo da dolazite > Već nam mjesec dana govore da dolazite / *Već mjesec dana gledamo da dolazite*). Neizravna percepcija može biti vezana i uz osjetilo vida, ali samo uz svršeni glagol *vidjeti*, no tada je obavezna interpretacija metaforom ZNANJE JE GLEDANJE (usp. *Vidimo da dolazite > Uviđamo / Znamo da dolazite*). Također treba istaknuti da ovjerenost svih triju mogućnosti s podignutim subjektom u konstrukcijama sa svršenim glagolima (*Čuli smo vas kako dolazite / da dolazite / dolaziti, Vidjeli smo vas kako dolazite / da dolazite / dolaziti*) proizlazi iz činjenice da takve složene konstrukcije nikako ne mogu označavati neizravnu percepciju, a upravo zbog sintaktički podignutoga subjekta subordinirane klauze na mjesto objekta glavne kao strategije profiliranja izravnoga zahvaćanja aktanta nekom radnjom.

Bez obzira je li riječ o implicitnoj kontroli subjekta ili objekta, konstrukcije koje podrazumijevaju propoziciju, odnosno konstrukcije čiji glagoli ili pridjevi kao predikati glavne klauze uključuju epistemičnost u vidu znanja, stava ili spoznaje o nečemu u pravilu ne dopuštaju upotrebu nefinitne klauze jer je ona u koliziji s epistemičnošću, odnosno nefinitni oblici kompatibilni su samo s efektivnom razinom usidrenja, s razinom prepoznavanja, čiste percepcije, bila ona izravna ili neizravna¹⁵ (3–15):

(3) **Sumnjamo** da / kako govori istinu.
(3a) ***Sumnjamo** u njega, govoriti, istinu.

(4) **Uvjerili smo** ih da odu u kino.
(4a) ***Uvjerili smo** ih, otići, u kino.

15 Usporedi o tome i u Langacker (2008: 441–442).

(5) **Znamo** da / kako će doći.

(5a) ***Znamo** ih_i doći_i.

(6) **Pretpostavljamo** da / kako ćete doći sljedeći tjedan.

(6a) ***Pretpostavljamo** vas_i doći_i sljedeći tjedan.

(7) **Obavijestili smo** ih da / kako dolazimo u nedjelju.

(7a) ***Obavijestili smo**_i ih doći_i u nedjelju.

(8) Cijeli smo dan **zamišljali** da / kako se odmaramo na plaži.

(8a) *Cijeli smo dan **zamišljali**_i odmarati se_i na plaži.

(9) **Vjerujemo** da / kako govori istinu.

(9a) ***Vjerujemo** mu_i govoriti_i istinu.

(10) **Uvjerojati sam** ih da odu na tu zabavu.

(10a) ***Uvjerojati sam** ih_i otic̄i_i na tu zabavu.

(11) **Rekli smo** im da odu.

(11a) ***Rekli smo** im_i otic̄i_i.

(12) **Napisali smo** im da / kako ćemo ih posjetiti sljedeće godine.

(12a) ***Napisali smo**_i im posjetiti_i ih sljedeće godine.

(13) **Očekujemo** da / kako ćete svi doći na zabavu.

(13a) ***Očekujemo** vas_i sve doći_i na zabavu.

(14) **Siguran sam** da / kako ću doći u nedjelju.

(14a) ***Siguran sam**_i doći_i u nedjelju.

(15) **Uvjeren sam** da ću doći u nedjelju.

(15a) ***Uvjeren sam**_i doći_i u nedjelju.

Ograničenje nekompatibilnosti nefinitnih oblika s glagolima epistemičkoga značenja jest pravilo, ali ima, naravno, i dosta iznimaka jer granica je između efektivne i epistemičke razine usidrenja ponekad tanka. To je primjerice u hrvatskom jeziku slučaj u konstrukcijama s glagolima kao što su *učiti*, *naučiti*, *obvezati (se)*, *sjetiti se*, *narediti*, *zabraniti*, *poručiti*, *zamoliti*, *dopustiti*, *prisiliti*, *zaprijetiti*, *pomoći*, *potaknuti* itd., koji uključuju malu ili

neznatnu razinu epistemičnosti, pa toleriraju i finitnu i nefinitnu dopunska klauzu (16–27).

(16) **Učili / Naučili smo** ih da pjevaju lijepo pjesme.

(16a) **Učili /Naučili smo** ih_i pjevati_i lijepo pjesme.

(17) **Obvezali smo se** da dođemo / kako ćemo doći na vrijeme.

(17a) **Obvezali smo se_i** doći_i na vrijeme.

(18) **Sjetili smo se** da dođemo ranije.

(18a) **Sjetili smo se_i** doći_i ranije.

(19) **Naredili smo** im da pucaju u neprijatelja.

(19a) **Naredili smo** im_i pucati_i u neprijatelja.

(20) **Zabranili su** nam da pričamo pod nastavom.

(20a) **Zabranili su** nam_i pričati_i pod nastavom.

(21) **Poručili su** nam da ostanemo kod kuće.

(21a) **Poručili su** nam_i ostati_i kod kuće.

(22) **Zamolili smo** ih da ne kasne.

(22a) **Zamolili smo** ih_i ne kasniti_i.

(23) **Dopustili su** im da ostanu još neko vrijeme.

(23a) **Dopustili su** im_i ostati_i još neko vrijeme.

(24) **Prisilili su** ih da sve priznaju.

(24a) **Prisilili su** ih_i sve priznati_i.

(25) **Zaprijetili smo** im da ćemo ih kazniti.

(25a) **Zaprijetili smo_i** im kazniti_i ih.

(26) **Pomogao mu je** da napiše zadaću.

(26a) **Pomogao mu_i je** napisati_i zadaću.

(27) **Poticali su** ih da se više trude.

(27a) **Poticali su** ih_i više se truditi_i.

S obzirom na stupanj atemporalizacije dopune u zavisnosloženim strukturama s dopunskom relacijskoobjektnom klauzom može se govoriti o hijerarhiji atemporalizacije koja se odnosi na deprofilaciju vremenske domene, od relacijskih do nerelacijskih dopuna, odnosno nominalnih objekata. U kategoriji relacijskih dopuna finitnim je klauzama kao vremenskim relacijskim predikacijama koje podliježu sekvenčnom promatranju imanentan najviši stupanj ovremenjenosti; nefinitnim kao nevremenskim relacijskim predikacijama koje podliježu skupnom promatranju i kodiranim glagolskim oblikom nešto niži stupanj, dok je najviši stupanj atemporalizacije svojstven nominalnim objektima, točnije odglagolnim imenicama kao nerelacijskim kategorijama¹⁶ (usp. npr. *Čuli smo vas kako pjevate na proslavi* > *Čuli smo vas pjevati na proslavi* > *Čuli smo vaše pjevanje na proslavi*).

Hijerarhija atemporalizacije objektnih dopuna

[RELACIJSKE DOPUNE (finitne klauze > nefinitne klauze)] >
[NERELACIJSKE DOPUNE (nominalni objekti)]]

2.2. Dopunske izrične relacijskosubjektne infinitivne klauze

Osim o nefinitnim dopunskim relacijskoobjektnim klauzama može se govoriti i o nefinitnim dopunskim relacijskosubjektним klauzama s implicitnom kontrolom objekta i pasiviziranim oblicima glagola u glavnoj klauzi, no one su nešto rjeđe, usp. npr. (28–31):

(28) Naređeno vam je **da pucate** u neprijatelja.
 (28a) Naređeno vam_i je **pucati**_i u neprijatelja.

(29) Rečeno vam je **da dođete** na sastanak.
 (29a) Rečeno vam_i je **doći**_i na sastanak.

(30) Napisano vam je **da podignite** paket u pošti
 (30a) Napisano vam_i je **podići**_i paket u pošti.

(31) Pokazano vam je kojim smjerom **da krenete**.
 (31a) Pokazano vam_i je kojim smjerom **grenuti**_i.

¹⁶ O konceptualnim razlikama između finitnih glagolskih oblika, infinitiva i odglagolnih imenica s obzirom na profilaciju vremenske domene vidi više u Belaj i Tanacković Faletar (2014: 95–112).

U kontekstu odnosa relacijskosubjektnih i relacijskoobjektnih nefinitnih kluza posebno je zanimljivo primijetiti da su neke složene konstrukcije s nefinitnom relacijskosubjektnom kluzom prihvatljive u odnosu na svoje parnjake u aktivnim konstrukcijama s relacijskoobjektnom nefinitnom kluzom. Dobar su primjer toga recimo konstrukcije s glagolima *reći* i *napisati* gdje je u (11a) i (12a), kao što se vidjelo, nefinitna relacijskoobjektna kluza u koliziji s epistemičkim obilježjima glagola glavne kluze, koji stoga zahtijeva finitni oblik glagola kao predikata subordinirane relacijskoobjektne kluze, dok su s druge strane konstrukcije s pasiviziranim oblicima glagola *reći* i *napisati* u (29a) i (30a) potpuno prihvatljive. Tomu je tako zbog toga što je pasiv možda i najpoznatija strategija detopikalizacije vršitelja,¹⁷ čime se onda detopikaliziraju i njemu svojstvena epistemička obilježja, pa posljedično više nema ni semantičko-pragmatičke kolizije između neepistemičkoga nefinitnog oblika glagola subordinirane relacijskosubjektne kluze i pasiviziranoga glagola u glavnoj. U vezi s komplementarnošću infinitiva kao neepistemičkoga oblika i strategija detopikalizacije vršitelja mogu se ovdje spomenuti i konstrukcije s infinitivnim subjektom tipa *Lijepo je slušati vas, Dobro je poštivati starije, Planinariti je zdravo* i sl., koje su najčešće generičkoga značenja, a njihova parafraza subordiniranom relacijskosubjektnom ili generičkom vremenskom kluzom dopušta isključivo bezlične oblike predikatnoga glagola jer je bezličnost isto kao i pasiv strategija detopikalizacije vršitelja (usp. *Lijepo je slušati vas > Lijepo je da / kad vas se sluša > *Lijepo je da / kad vas slušamo; Dobro je poštivati starije > Dobro je da / kad se poštuju stariji > *Dobro je da / kad poštujemo starije; Planinariti je zdravo > Zdravo je da / kad se planinari > *Zdravo je da / kad planinarimo*). Također treba istaknuti da i u slučaju složenih konstrukcija s relacijskosubjektnom kluzom visokoepistemički predikati glavne kluze, najčešće s nekim faktitivnim pridjevom ili imenicom kao leksičkim dijelom, obavezno zahtijevaju finitnu subordiniranu kluzu, tim više što u takvim slučajevima ne dolazi u obzir implicitna kontrola subjekta ili objekta (32–34):

(32) **Točno je** da dolazim sljedeći tjedan.
(32a) ***Točno je** dolaziti sljedeći tjedan.

(33) **Istina je** da sam o tome već govorio.
(33a) ***Istina je** o tome već govoriti.

17 Naziv *vršitelj* ovdje se upotrebljava u značenju semantičke makrouloge općega vršitelja (engl. *actor*, usp. VanValin–LaPolla 1997), dok su agens, doživljavač, sila, efektor itd. nje-gove semantičke mikrouloge.

- (34) **Činjenica je** da ste stigli na vrijeme.
 (34a) ***Činjenica je** stići na vrijeme.

2.4. Adverbijalnenamjerne (finalne) infinitivne klauze

Posljednji tip složenih konstrukcija u kojima se infinitivni oblici mogu smatrati zasebnim klauzama, a također na temelju kriterija jasne konceptualne razgraničenosti dviju radnji, one u glavnoj i one subordiniranoj klauza, jesu namjerne ili finalne klauze¹⁸ s implicitnom kontrolom subjekta ili, rijede i nešto obilježenije, s implicitnom kontrolom objekta, koje kao i eksplisitno subordinirane adverbijalne klauze pripadaju kategoriji relacijskih adverbijalnih modifikatora te na sintagmatskoj razini funkcioniраju kao zavisna sastavnica koja u svojoj semantičkoj strukturi sadrži prazno e-mjesto (mjesto elaboracije) trajektora u vidu shematičnoga procesa koje popunjava glavna klauza kao odrednik profila (35–40):

- (35) Svratili smo da vas **pozdravimo**.
 (35a) Svratili smo_i **pozdraviti**_i vas.

- (36) Plivali smo da vas **spasimo**.
 (36a) Plivali smo_i **spasiti**_i vas.

- (37) Trčali smo da im **pobjegnemo**.
 (37a) Trčali smo_i **pobjeći**_i im.

- (38) Legli smo da **se odmorimo**.
 (38a) Legli smo_i **odmoriti se**_i.

18 Značenje je namjere prototipno značenje infinitiva, što se potvrđuje i time da je infinitiv na *-ti* porijeklom dativ kojim se izražavo cilj. Nadalje, gramatikalizacija različitih oblika kojima se izriče namjera, prvotno namjena, u infinitiv jedna je od jezičnih univerzalija potvrđena u mnogim indoeuropskim, ali i neindoeuropskim jezicima, a upravo su se iz toga prvotnog značenja razvila i ostala modalna značenja infinitiva koja Haspelmath (1989) razvrstava u četiri skupine: (i) irealno-direktivna modalna značenja, uz kauzativne i deziderativne glagole, (ii) irealno-potencijalna, uz modalne glagole u užem smislu tipa *morati* ili *trebati*, (iii) realno-nefaktitivna, uz glagole mišljenja ili govorenja koji označavaju neizravnu percepciju ili nisku razinu epistemičnosti vezanu uz vršitelja, te (iv) realno-faktitivna, uz glagole koji izražavaju visoku razinu epistemičnosti u svijesti vršitelja. O gramatikalizaciji značenja namjene i namjere u infinitiv vidi i u Heine–Kuteva 2002: 247–248 i Vela 2018: 161–162).

(39) Ustali smo da **oslobodimo** mjesto starijima.

(39a) Ustali smo, **osloboditi**, mjesto starijima.

(40) Sjeli smo da **se odmorimo**.

(40a) Sjeli smo, **odmoriti se**.

(41) Poslala ih je u trgovinu da **kupe** kruh.

(41a) ?Poslala ih, je u trgovinu **kupiti**, kruh.

(42) Pozvali smo ih da **se zabave** kod nas.

(42a) ?Pozvali smo ih, **zabaviti se**, kod nas.

No konceptualna odvojivost radnji u takvim složenim strukturama nije i jedini kriterij koji licencira ovjerenos infinitiva kao zasebne klauze, usp. (43–45):

(43) Ležali smo da **se odmorimo**.

(43a) ??Ležali smo, **odmoriti se**.

(44) Sjedili smo da **se odmorimo**.

(44a) ??Sjedili smo, **odmoriti se**.

(45) Stajali smo da **oslobodimo** mjesto starijima.

(45a) ??Stajali smo, **osloboditi**, mjesto starijima.

U navedenim primjerima namjerne nefinitne klauze na granici su prihvatljivosti jer njima imanentno značenje cilja podrazumijeva dinamičan scenarij koji uključuje kretanje agensa prema cilju te njegovo eventualno ostvarenje. Glagoli stanja kao što su *ležati*, *stajati*, *sjediti* itd. kompatibilni su samo s finitnim oblicima glagola u namjernoj klauza jer značenje cilja ne može biti kodirano dvama statičnim oblicima, odnosno glagolom stanja u glavnoj klauzi i shematisiranim procesom kojim se defokusira sekvensijalnost i prisutnost aktanata radnje iskazanoga infinitivom kao nefinitnim oblikom u subordiniranoj namjernoj klauzi. Drugim riječima, barem jednoj radnji složene rečenice mora biti inherentna dinamičnost kako ne bi došlo do kolizije između forme i njome kodiranoga značenja cilja, značenja koje profilira dinamičan scenarij. Također treba istaknuti da na prihvatljivost složenih konstrukcija s namjernom klauzom utječe i leksičko značenje glagola u smislu profiliranja semantičkih

obilježja inherentnih kognitivnim domenama koje određeni glagol aktivira, a samim tim inherentnih i značenju nekog glagola. Tako je recimo domena odmora jedna od primarnih domena¹⁹ koje se aktiviraju glagolima *ležati* i *sjediti*, tj. sastavni je dio njihova značenja, čime se licencira ovjerenost finitnih namjernih klauza u (43) i (44). No zamijenimo li glagol *odmoriti* se recimo glagolom *porazgovarati*, teže prihvatljivom postaje i složena rečenica s finitnom namjernom klauzom, a nefinitna potpuno neprihvatljivom, usp. (46–46a):

- (46) ?Sjedili smo da malo **porazgovaramo**.
 (46a) *Sjedili smo, malo **porazgovarati**.

Tomu je tako jer razgovor može, ali i ne mora biti vezan uz sjedenje, dok je odmor neizbjegna posljedica sjedenja i upravo ta činjenica domenu odmora čini jednom od primarnih domena značenja glagola *sjediti*, a domenu razgovora sekundarnom. Kao i kod relacijskoobjektnih, i kod namjernih klauza može se govoriti o hijerarhiji atemporalizacije, no u ovom slučaju o atemporalizaciji radnje, pri čemu su finitne namjerne klauze kao vremenske relacijske predikacije obilježene najvišim stupnjem ovremenjenosti i sekvencijalnosti; slijede ih nefinitne (infinitivne) namjerne klauze, koje kao nevremenske relacijske predikacije defokusiraju vremensku domenu i podliježu skupnom promatranju, dok su namjerni adverbijalni modifikatori obilježeni neovremenjenenošću inherentnom odglagolnim imenicama kao nominalnim kategorijama, čime je u odnosu na infinitivne klauze kodirane glagolskim oblikom vremenska domena još defokusiranjem (usp. npr. *Legli smo da se odmorimo* > *Legli smo odmoriti se* > *Legli smo radi odmora*).

Hijerarhija atemporalizacije radnje u namjernim (finalnim) klauzama
 finitne namjerne klauze > nefinitne namjerne klauze > namjerni adverbijalni modifikatori

3. ZAKLJUČAK

U ovoj smo raspravi iznijeli argumente u prilog tezi da pojedine infinitivne konstrukcije u hrvatskom jeziku imaju status zasebne klauze, odnosno da infinitiv kao nefinitna nevremenska relacijska predikacija u nekim slučajevima i uz određena ograničenja može samostalno tvoriti predikat, a s

19 O primarnim i sekundarnim domenama vidi više u Langacker (1987: 165) te u Taylor (1995: 85–86).

ciljem korigiranja dosadašnjih pristupa u deskriptivnim gramatikama suvremenoga hrvatskoga jezika. U analitičkom dijelu rada nastojali smo odgovoriti na tri temeljna pitanja postavljena u uvodu, a koja su se ticala (i) temeljne semantičke razlike između finitnih i nefinitivnih klauza; (ii) kriterija na temelju kojih se neke infinitivne dopune i dodaci mogu smatrati nefinitnom klauzom te (iii) sintaktičko-semantičkih ograničenja upotrebe nefinitne infinitivne klauze. Najprije je bilo riječi o temeljnim konceptualnosemantičkim razlikama između finitnih i nefinitivnih oblika, sintaktičkom kriteriju implicitne kontrole subjekta i objekta u infinitivnim klauzama te kriteriju konceptualne odvojivosti dviju radnji u konstrukcijama s infinitivnim dopunama – radnje kodirane finitnim glagolskim oblikom i radnje kodirane infinitivnom dopunom – na osnovi čega smo razdvojili infinitive kao predikatne dopune suznačnim glagolima i infinitivne dopune i dodatke samoznačnim glagolima kao predikativa glavne klauze, odnosno konstrukcije u kojima infinitiv funkcioniра kao zasebna klauza (2.1.). Analizirali smo tri tipa zavisnosloženih struktura sa subordiniranom infinitivnom klauzom, i to dopunske izrične relacijskoobjektne klauze, dopunske izrične relacijskosubjektne te adverbijalne namjerne klauze, kao i sintaktička, semantička i pragmatička ograničenja njihove uporabe u tim tipovima subordinacije. Na kraju ističemo kako smatramo da je u provedenoj analizi izneseno dovoljno dokaza i argumenata u prilog tezi da se pojedini infinitivni oblici trebaju i moraju smatrati posebnim strukturno-semantičkim tipom implicitno subordiniranih konstrukcija, odnosno asindetskih klauza.

LITERATURA

- Adamec, Premysl (1975), *Očerk funkcionalanoo-transformacionnogo sintaksisa so-vremennogo russkogo jazyka, (II. Dvuhbazovye predloženija s nefinitnymi K-strukturami)*, Státní pedagogický Nakladatelství, Praha.
- Aikhenvald, Alexandra (2003), “Evidentiality in typological perspective”, u: Aikhenvald, Alexandra, Dixon, Robert, M. W., ur., *Studies in Evidentiality*, 3–31. John Benjamins, Amsterdam.
- Aikhenvald, Alexandra (2004), *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika (1995), *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Belaj, Branimir, Goran Tanacković Faletar (2014), *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika, Knjiga prva, Imenska sintagma i sintaksa padeža*, Disput, Zagreb.
- Belaj, Branimir, Goran Tanacković Faletar (2017), *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika, Knjiga druga, Sintaksa jednostavne rečenice*, Disput, Zagreb
- Gnjatović, Tena, Ranko Matasović (2010), “Evidencijalne strategije u hrvatskom jeziku”, u: Birtić, Matea, Brozović-Rončević, Dunja, ur., *Sintaksa padeža*, zbornik

- radova znanstvenoga skupa Drugi hrvatski sintaktički dani, 89–99, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje – Filozofski fakultet Osijek, Zagreb – Osijek.
- Haspelmath, Martin (1989), “From purposive to infinitive”, *Folia Linguistica Historica* 10, 1–2, 287–310.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva (2002), *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ivić, Milka (1970), “O upotrebi glagolskih vremena u zavisnoj rečenici, prezent u rečenici s veznikom ‘da’”, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XIII/1, 44–54.
- Ivić, Milka (1972), “Problematika srpskohrvatskog infinitiva”, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XV/2, 115–138.
- Jackendoff, Ray (1972), *Semantic Interpretation in Generative Grammar*, The MIT Press, Cambridge Massachusetts and London, England.
- Katičić, Radoslav (1991), *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, drugo, ponovljeno izdanje, Globus, Zagreb.
- Kovačević, Miloš (1998), *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*, Raška škola, Beograd.
- Langacker, Ronald, W. (1987), *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 1., Stanford University Press, Stanford, California.
- Langacker, Ronald, W. (1991), *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 2., Stanford University Press, Stanford, California.
- Langacker, Ronald, W., (2008), *Cognitive Grammar, A Basic Introduction*, Oxford University Press, New York.
- Melvinger, Jasna (1980), *Sintaksa i semantika infinitiva u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, doktorska disertacija, Pedagoški fakultet, Osijek.
- Mihaljević, Milan (2009), “The Structure of Complements of Verbs of Perception in Croatian”, u: Franks, Steven, Chidambaram, Vrinda, Brian, Joseph, ur., *A Linguist's Linguist: Studies in South Slavic Linguistics in Honor of E. Wayles Brown*, 317–353, Slavica Pub, Bloomington.
- Mrazović, Pavica, Vukadinović, Zora (1990), *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Dobra vest, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- Radovanović, Milorad (1978), *Imenica u funkciji kondenzatora*, Matica srpska, Novi Sad.
- Rosenbaum, Peter, S. (1967), *The Grammar of English Predicate Complement Constructions*, MIT Press, Cambridge.
- Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Taylor, John, R. (1995), *Linguistic Categorization, Prototypes in Linguistic Theory*, Second Edition, Oxford University Press, New York.
- Van Valin, Robert, D., Jr., Randy, J. LaPolla (1997), *Syntax, structure, meaning and function*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Vela, Jozo (2018), *Sintaksa infinitiva i supina u hrvatskome crkvenoslavenskome jeziku*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Rijeka.

CROATIAN NONFINITE (INFINITIVAL) CLAUSES

Abstract

Unlike the grammars of many other languages (e.g. English and German) where nonfinite clauses are an unequivocal and well-established fact of grammar, not a single reference grammar of Croatian, or of any other Shtokavian standard for that matter, treats infinitival complements as independent clauses. They are always treated as predicate complements on the assumption that nonfinite forms alone cannot build predicates, and by extension sentences either. Using the methodology of cognitive grammar (Langacker 1987, 1991, 2008, Taylor 2002, Belaj and Tanacković Faletar 2014, 2017) in this study we deliver arguments from the syntactic (subject and object control) and semantic court (opposition between type / grounded instance; summary / sequential scanning, effective /epistemic level of grounding), to support the claim that the infinitive, as one of nonfinite forms, may be regarded as an independent clause, depending on the meaning of the verb it complements. We will establish a predicate continuum, i.e. a predicate hierarchy, which runs on one end from predicates which include in their structure a synsemantic verb (modal and phasal), all through those built around autosemantic verbs, on the other end of the hierarchy. Being that with predicates featuring synsemantic verbs and the infinitive we cannot claim the existence of two separates events, we shall interpret such infinitives as predicate complements. On the other hand, in constructions with autosemantic verbs, the infinitive will be treated as a separate clause. This is mainly the case with some relational complements and purpose clauses (e.g. *Čuli smo ih da / kako pjevaju / Čuli smo ih pjevati* (We heard them lit. **that** / **how (they)** sing / We heard them **(to** sing); *Obećao sam mu da ču doći na proslavu / Obećao sam mu doći na proslavu* (I promised him **that I would come to the party** / I promised him lit. **to come to the party**); *Svratili smo da vas pozdravimo / Svratili smo vas pozdraviti* (We stopped by lit. **that we say hi to you** / We stopped by **to say hi to you**)), where the distinctions between finite and nonfinite clauses will be discussed in terms of the mentioned semantic oppositions.

Key words: *nonfinite infinitival clauses, finite clauses, relational object and subject clauses, purpose clauses*

Sanela MEŠIĆ

GLAGOLI *HABEN/SEIN + ZU + INFINITIV* U ZAKONU O KRIVIČNOM POSTUPKU SAVEZNE REPUBLIKE NJEMAČKE I NJIHOVI PRIJEVODNI EKVIVALENTI

KLJUČNE RIJEČI: *haben, sein, zu + infinitiv, modalnost, ekvivalenti, pravni jezik*

Tema je ovog rada upotreba konstrukcija *haben + zu + infinitiv* i *sein + zu + infinitiv* u pravnom registru i način njihova prevođenja na bosanski jezik. Ovdje je riječ o konstrukcijama koje su karakteristične za njemački pravni jezik. Glagoli *haben* i *sein* u ovakvim se konstrukcijama u germanističkoj lingvistici nazivaju modificirajućim glagolima. Formalnu razliku u odnosu na modalne glagole predstavlja infinitivna partikula *zu*. Predmet ovog istraživanja jeste utvrđivanje značenja glagola *haben* i *sein* (+ *zu + infinitiv*) u Zakonu o krivičnom postupku Savezne Republike Njemačke i njihovih prijevodnih ekvivalenta. Očekivalo se da će često prijevodni ekvivalenti biti modalni glagoli na bosanskom jeziku, ali cilj je bio ustaviti koji se ekvivalenti još koriste i koji su od njih najfrekventniji. Analiza korpusa pokazala je da je navedene konstrukcije moguće zamijeniti modalnim glagolom *müssen* i infinitivom. Konstrukcija *haben + zu + infinitiv* najčešće je prevedena prezentom i futurom prvim, dok je konstrukcija *sein + zu + infinitiv* najčešće prevedena konstrukcijama *morati + se + pasiv* i *se + prezent*. U Zakonu o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine koriste se i konstrukcije *imati + infinitiv* i *imati + da + prezent*. U bosanskom jeziku postoji i konstrukcija *biti* (+ *za*) + infinitiv u kojoj *biti* ima modalno značenje, ali ova konstrukcija nije karakteristična za pravni jezik.

1. MODIFICIRAJUĆI GLAGOLI¹ U NJEMAČKOM JEZIKU

U njemačkom se jeziku pod modificirajućim glagolima podrazumijevaju glagoli koji se povezuju s infinitivnom partikulom *zu* i infinitivom pu-

1 U bosnistici bi bilo prihvatljivije koristiti naziv modalni glagoli u širem smislu, o čemu će biti govora u poglavlju 4.

noznačnog glagola. U takve se glagole ubrajaju glagoli kao što su npr. *pflegen* (uobičavati), *scheinen* (činiti se), *vermögen* (moći), *drohen* (prijetiti). Modificirajući glagoli poput modalnih glagola, kao što to i sam naziv govori, modificiraju sadržaj nekog drugog glagola. Formalnu razliku u odnosu na modalne glagole predstavlja infinitivna partikula *zu*.

Ovi glagoli u njemačkoj gramatici imaju različite nazive. Dok se u starijim gramatikama nazivaju jednostavno posebnom grupom pomoćnih glagola (up. Helbig/Buscha 1998), u novijoj ih literaturi jedni nazivaju *modifizierende Verben* (modificirajući glagoli²) (Zilić 2009), a drugi *Modalitätsverben* (glagoli koji izražavaju modalitet) (Fabricius-Hansen 2009; Engel 2009; Elsen 2014; Habermann/Diewald/Thurmair 2015). Ove glagole određuju njihove semantičko-sintakške osobine, a ne morfološke osobenosti (Elsen 2014:181). Oni zahtijevaju i satelite punoznačnog glagola (Engel 2009:210). Engel (2009:210) navodi da ovakvih glagola ima oko 30, a najčešće su u upotrebi: *drohen* (prijetiti), *pflegen* (uobičavati), *scheinen* (činiti se), *sich trauen* (usuđivati se), *versprechen* (obećavati). Partikulu *zu* i infinitivnu konstrukciju Engel (2009:251) naziva verbativnom dopunom i tvrdi da svi modificirajući glagoli zahtijevaju takvu dopunu. Za ovo su istraživanje, s obzirom na to da se radi o analizi korpusa s primjerima iz pravnog teksta, tj. iz Zakona o krivičnom postupku Savezne Republike Njemačke, najinteresantniji glagoli *haben* i *sein*, koji se kao i gore navedeni ostali modificirajući glagoli koriste u kombinaciji s infinitivnom partikulom *zu* i infinitivom punoznačnog glagola. Ovi su modificirajući glagoli frekventniji u pravnom jeziku u poređenju s ostalim navedenim glagolima.

2. HABEN + ZU + INFINITIV I SEIN + ZU + INFINITIV – SLIČNOSTI I RAZLIKE

Modificirajući glagoli *haben* i *sein* mogu zavisno od konteksta izražavati nužnost ili mogućnost i nemaju epistemičku upotrebu (Fabricius-Hansen 2009:562). Različita im je dijateza, jer *sein* zahtijeva punoznačni glagol koji može tvoriti pasiv (*ibid.*). Potrebno je da se subjekt uz modificirajući glagol podudara sa subjektom u infinitivnoj konstrukciji. Glagol *sein* tu je poseban i identitet subjekata dat je samo ukoliko se polazi od subjekta u pasivu zavisne infinitivne konstrukcije (Engel 2009:252).

2 U ovom će se radu kao prijevod koristiti naziv *modificirajući glagoli* kako bi se pravila i terminološka razlika između ovih i modalnih glagola.

Za početak slijede dva primjera iz rječnika Hansen-Kokoruš et al. (2005:717) za *haben + zu + infinitiv*:

- (1) Wir haben noch eine Stunde zu fahren.³
- (2) Er hat hier nichts zu befehlen.⁴

Navedena dva primjera različita su kad je riječ o sintaksi. Primjer (1) predstavlja pravu ili centralnu (Zifonun et al. 1997:1282) konstrukciju *haben + zu + infinitiv*. Predikat je u rečenici *haben zu fahren*. Predikat u primjeru (2) samo je *hat*, dok *zu befehlen* predstavlja modalizirani predikativ koji se odnosi na komplement u akuzativu (Zifonun et al. 1997:1281). Ovakve konstrukcije s glagolom *haben* Zifonun et al. (1997:1280/1281) nazivaju perifernom grupom. Pored toga što u primjeru (1) *zu i infinitiv* čine zajedno s *haben* predikat, bitno je istaknuti da *haben* ima značenje “nužnost”, dok u primjeru (2) *haben* nema to značenjem nego značenje “mogućnost” (Zifonun et al 1997:1282).

Za konstrukciju *sein + zu + infinitiv* u rječniku Hansen-Kokoruš et al. (2005:1543) nalazimo sljedeće primjere:

- (3) Er ist durch niemanden zu ersetzen.⁵
- (4) Hunde sind an der Leine zu führen.⁶

U primjeru (3) *sein + zu* ima značenje *moći*, a u primjeru (4) *morati*.

Za modificirajući glagol *sein* Engel (2009:254) navodi značenje *geschehen sollen oder können* (trebatи ili moći se dogoditi) sa sljedećim primjerima:

- (5) Der Plan ist zu überarbeiten.⁷
- (6) Der Plan ist noch zu retten.⁸

U tabelarnom prikazu značenja modalnih, modificirajućih i drugih glagola Engel (2009:255) i *haben* i *sein* ubraja u kategoriju “zahtjev, prisila”, a samo *sein* u kategoriju “mogućnost”. Fabricius-Hansen (2009: 562), prisjetimo se, tvrdi da oba glagola zavisno od konteksta mogu izražavati nužnost ili mogućnost. I Helbig/Buscha (1998:128) navode da konstrukcija *haben + zu + infinitiv* češće znači nužnost, ali isto tako da ponekad ima i značenje mogućnosti te da nam kontekst govori o kojem se značenju radi, pri čemu je o moguć-

3 “Treba nam još sat [vremena] vožnje” (Hansen-Kokoruš et al. 2005:717).

4 “On tu nema pravo naredivati; razg. Nema on tu šta naredivati” (ibid.).

5 “Nitko ga ne može zamijeniti (nadomjestiti)” (Hansen-Kokoruš et al. 2005:1543).

6 “Psi se moraju voditi na uzici” (ibid.).

7 Plan se treba preraditi. (S njemačkog prevela autorica članka.)

8 Plan se još može spasiti. (S njemačkog prevela autorica članka.)

nosti riječ prije svega kad je upotrijebljena negacija. Konstrukcija *sein + zu + infinitiv* suprotno tome češće ima značenje mogućnosti, a ponekad nužnosti, i to npr. u propisima (Helbig/Buscha 1998:130), koji su posebno interesantni za ovaj rad.

Habermann/Diewald/Thurmair (2015:190) modificirajući glagol *sein* sa *zu* i infinitivom smatraju zamjenom modalnog pasiva zbivanja i navode sljedeći primjer i njegovu transformaciju:

- (7) Bei Rücktritt oder Versäumnis wegen Krankheit **ist** unverzüglich ein ärztliches Attest **vorzulegen**.

Bei Rücktritt oder Versäumnis wegen Krankheit **muss** unverzüglich ein ärztliches Attest **vorgelegt werden**.⁹

Izostavljena je fraza sa *von*, pomoću koje je inače moguće navesti vršioca radnje (Helbig/Buscha 1998: 130). Prema Habermann/Diewald/Thurmair (2015:190) infinitivna konstrukcija omogućava nam da ne navodimo nikakvu osobu i prema ovim autorima prva izjava “ima visok stepen ‘statike’, neporecivosti i neosporivosti”¹⁰. S modalnim glagolom prisutan je niži stepen deindividualiziranja (*ibid.*). Konstrukcije sa *haben + zu + infinitiv* posjeduju također obilježe “statika”, ali kod ovih je konstrukcija osoba od koje se nešto zahtijeva u centru pažnje (*ibid.*). Subjekt je, kako navode Helbig/Buscha (1998:128), najčešće osoba. Habermann/Diewald/Thurmair (2015:190) navode sljedeći primjer i njegovu transformaciju s modalnim glagolom i punoznačnim glagolom u infinitivu prezanta:

- (8) Der Prüfungsausschuss **hat** die Einheitlichkeit der Entscheidungen für den Studiengang **sicherzustellen**.

Der Prüfungsausschuss **muss** die Einheitlichkeit der Entscheidungen für den Studiengang **sicherstellen**.¹¹

Da je konstrukciju *haben + zu + infinitiv* moguće zamijeniti modalnim glagolom *müssen* i infinitivom punoznačnog glagola, navodi i Zilić (2002:23), dok je prema ovoj autorici *sein + zu + infinitiv* moguće zamijeniti glagolom *können* ili glagolom *müssen* i infinitivom punoznačnog glagola (Zilić 2002:24).

9 U slučaju povlačenja ili nepoštivanja roka zbog bolesti mora se odmah dostaviti potvrda ljekara. (S njemačkog prevela autorica članka.)

10 “Hat einen hohen Grad an ‘Statik’, Unabänderlichkeit und Unanfechtbarkeit” (Habermann/Diewald/Thurmair 2015:190).

11 Ispitna komisija mora osigurati ujednačenost prilikom donošenja odluka za studijsku grupu. (S njemačkog prevela autorica članka.)

Heringer (2013:45) nam pokazuje da se i *haben* sa *zu* može zamijeniti ili glagolom *müssen* ili glagolom *können*. Koji od ovih modalnih glagola odgovara kao zamjena, zavisi od konteksta.

Kao što smo vidjeli, lingvisti nisu jedinstvenog mišljenja kad je riječ o tome kojim se modalnim glagolima mogu zamijeniti navedeni modificirajući glagoli. Primjeri koji se međutim u literaturi navode potvrđuju da je moguće i jedan i drugi glagol zamijeniti i glagolom *müssen* i glagolom *können*. To svakako nije moguće u svakom kontekstu. Konsultirana literatura nam dakle ukazuje na to da, kad je riječ o ovim glagolima, moramo obratiti pažnju na sljedeće tri stvari:

- u konstrukciji s infinitivnom partikulom *zu* i punoznačnim glagolom glagoli *haben* i *sein* mogu zavisno od konteksta imati različita značenja;
- kad je riječ o konstrukciji sa *haben*, subjekat je najčešće osoba koja je u centru pažnje i aktivna je;
- kad je riječ o konstrukciji sa *sein*, nije bitan vršilac radnje i ova se konstrukcija koristi često umjesto pasiva s modalnim glagolom, dakle ima pasivno-modalni karakter.

3. MODIFICIRAJUĆI GLAGOLI I NJEMAČKI PRAVNI JEZIK

Upotrebom modificirajućih glagola *haben* i *sein* u pravilnicima/propisima bavili su se Fandrych/Thurmair (2011). Jezik u raznim pravilnicima prema ovim je autorima negdje između pravnog stručnog jezika i općeg jezika (Fandrych/Thurmair 2011:195). Taj jezik ponekad je bliži jednom, ponekad drugom polu. Navedeni se glagoli koriste u ovakvim tekstovima u proskriptivnim i restriktivnim reglementirajućim govornim činovima, odnosno u zahtjevima (Fandrych/Thurmair 2011:201). U takvim se govornim činovima koriste imperativne rečenice, *haben / sein + zu + infinitiv*, formulacije tipa *es ist gestattet / verboten*, modalni glagoli, oznake vrste govornog čina (performativni glagoli), izjavne rečenice kao zahtjevi za vršenje neke radnje, aktivira se presuponirano znanje primaoca poruke (Fandrych/Thurmair 2011:201–206). Konstrukcije *haben / sein + zu + infinitiv* prema Fandrych/Thurmair (2011:203) specijalizirane su čisto gramatički na “ilokutivnu funkciju ‘utjecaj na radnju’”.¹² Razlika između konstrukcije sa *sein* i sa *haben* u tome je što konstrukcija sa *sein* ima pasivno-modalni karakter i izražava bezlično-opće obavezivanje na vršenje radnje, dok konstrukcija sa *haben* ima aktivno-modalni karakter i također izražava obavezivanje na vršenje radnje (*ibid.*). Ovakve su konstrukcije

12 “Illokutive Funktion ‘Handlungsbeeinflussung’” (Fandrych/Thurmair 2011:203).

na njemačkom jeziku prema ovim autorima manje napadne upravo zato što su bezlične i općenite. Slijede po jedan primjer iz korpusa s transformacijom uz pomoć modalnog glagola *müssen* za oba glagola:

- (9) Das Gericht **hat** seine sachliche Zuständigkeit in jeder Lage des Verfahrens von Amts wegen **zu prüfen**. (StPO, član 6.)
Das Gericht **muss** seine sachliche Zuständigkeit in jeder Lage des Verfahrens von Amts wegen **prüfen**.

- (10) Alle Ablehnungsgründe **sind** gleichzeitig **vorzubringen**. (StPO, član 25., stav 1.)
Alle Ablehnungsgründe **müssen** gleichzeitig **vorgebracht werden**.

Dok je u primjeru (9) u transformaciji potrebno koristiti infinitiv aktiva punoznačnog glagola, u transformaciji primjera (10) bilo je moguće koristiti samo infinitiv pasiva punoznačnog glagola. Ove transformacije potvrđuju aktivno-modalni karakter i obavezivanje na vršenje radnje konstrukcija sa *haben* kao i pasivno-modalni karakter i bezlično-opće obavezivanje na vršenje radnje konstrukcija sa *sein*.

4. SLIČNE KONSTRUKCIJE U BOSANSKOM JEZIKU

Nije jednostavno naći primjere za slične konstrukcije sa glagolima *imati* i *biti*, koji predstavljaju doslovne prijevode glagola *haben* i *sein*. Jedan takav primjer bio bi međutim primjer s glagolom *imati*:

- (11) Ima da smjesta pospremite sobu.

Ovakvu izjavu možemo zamisliti samo u kontekstu u kojem npr. majka naređuje svojoj djeci da pospreme sobu. Upotrebom glagola *imati* ona izražava svoj autoritet. Ovdje se radi o naredbi. Glagol *imati* u ovom slučaju ima značenje prinude. Majka obavezuje dijete da smjesta pospremi sobu, ona mu to naređuje. Glagol *imati* kombinira se s konstrukcijom *da* + prezent. Međutim u ovom značenju glagol *haben* koristi se i s infinitivom punoznačnog glagola i može imati više značenja: a. željeti, namjeravati; b. trebati, morati (Halilović/Palić/Šehović 2010:384). U svakodnevnoj komunikaciji ovakva konstrukcija, kad ima značenje prinude, djeluje grubo. Halilović/Palić/Šehović (2010:384) pod b. navode sljedeći primjer:

- (12) To imate odmah platiti.

U Zakonu o krivičnom postupku BiH zabilježeno je ukupno 13 primjera s konstrukcijom *imati + se + infinitiv*. Jedan je takav primjer i (13).

- (13) Pismeno za koje je u ovom zakonu određeno da **se ima** osobno **dostaviti** predaje se neposredno osobi kojoj je upućeno. (ZKP BiH, član 169)

Punoznačni glagoli koji su se ponavljali u obliku infinitiva u ovakvoj konstrukciji jesu: *dovesti, oduzeti, dostaviti, izvršiti*. Svi ovi glagoli izražavaju neku radnju. S obzirom na to da se upotrebljava *se*-pasiv, ni u jednom od primjera ne navodi se vršilac radnje. Drugačija je situacija kad se *imati* veže s konstrukcijom *da + prezent* kao u primjeru (11). Tada se u Zakonu o krivičnom postupku BiH navodi i vršilac radnje. U cijelom Zakonu ova konstrukcija upotrijebljena je samo dva puta:

- (14) [...] mjesto gdje optuženi **ima da dođe**, [...] (ZKP BiH, član 124., stav 2.)
- (15) Optuženi se i prije toga može odreći prava na žalbu ako se Tužitelj odrekao prava na žalbu, osim ako **bi optuženi** po presudi **imao da izdržava** kaznu zatvora. (ZKP BiH, član 295., stav 1.)

Glagol *imati* u ovakvim konstrukcijama možemo zamijeniti glagolom *morati*. Pri tome nije potrebno mijenjati ništa u ostatku konstrukcije, što jest slučaj u njemačkom jeziku. U tom bi slučaju gore navedeni primjeri glasili ovako:

- (13a) Pismeno za koje je u ovom zakonu određeno da **se mora** osobno **dostaviti** predaje se neposredno osobi kojoj je upućeno.
- (14a) [...] mjesto gdje optuženi **mora da dođe**, [...]
- (15a) Optuženi se i prije toga može odreći prava na žalbu ako se Tužitelj odrekao prava na žalbu, osim ako **bi optuženi** po presudi **morao da izdržava** kaznu zatvora.

Glagol *imati (nemati)* upotrijebljen na isti način kao u primjerima (11)–(15) Silić/Pranjković (2007:186) ubrajaju u modalne glagole. Karabalić (2011: 177) primjer s glagolom *imati* i infinitivom navodi kao primjer za modalne glagole u širem smislu koji su primarno samoznačni, ali mogu se upotrijebiti i kao modalni glagoli. Karabalić (2011:176) ukazuje i na to da su ranije modalni glagoli uvrštavani u glagole htjenja, a glagol *imati* u skupinu glagola htjenja koji “izriču neko ograničenje njegovu slobodnom ostvarenju” (Barić

et al. 1997:520). Glagol *imati*, o kojem je u ovom poglavlju riječ, ima značenje indirektne obligatornosti, kakvu Piper (2001:176) pripisuje modalnom glagolu *morati*, a naziva je i proskriptivnom te navodi da je u slučaju takve obligatornosti "subjekt neposredno kauziran na određeni postupak". Ova obligatornost izražava se osim toga i izrazima *biti dužan* ili *biti obavezan* (Piper 2001:176). Vidjet ćemo u analizi prijevoda da prevodilac nije koristio glagol *imati* u prijevodu za izražavanje nužnosti ili obaveze, ali zato jest npr. izraz *biti dužan*.

Glagol *biti* u konstrukciji *biti + za + infinitiv* ima također modalno značenje:

(16) **Takvo je ponašanje za osuditi.**

On tada ima značenje nužnosti i moguće ga je zamijeniti ili modalnim glagolom *trebati* ili modalnim glagolom *morati*. S obzirom na to da nije naveden vrišilac radnje, u transformiranoj rečenici koristit će se *se-pasiv*. U tom se slučaju *za* izostavlja.

(16a) **Takvo ponašanje treba se osuditi.**

Smailagić (2006:112) također pokazuje da *biti* u konstrukciji *biti + za + infinitiv* kao i modalni glagoli modificira značenje glagola koji je upotrijebljen u infinitivu. U korpusu ovog autora glagol *biti* u ovakvim konstrukcijama ima značenje glagola *moći*.

Nijedan primjer s konstrukcijom *biti + za + infinitiv* nije pronađen u Zakonu u krivičnom postupku BiH, što znači da ova konstrukcija nije karakteristična za pravni registar bosanskoga jezika.

Halilović/Palić/Šehović (2010:69) navode u svom rječniku primjer u kojem glagol *biti* uz infinitiv (bez *za*) ima značenje *morati*, *trebati*:

(17) **Nama je slušati.**

U korpusu za konstrukciju *sein + zu + infinitiv* nije zabilježen nijedan primjer prijevoda konstrukcijama *biti + za + infinitiv* ili *biti + infinitiv*.

U narednom ćemo poglavlju između ostalog vidjeti koje je ekvivalentne prevodilac koristio.

5. REZULTATI ANALIZE UPOTREBE KONSTRUKCIJA *HABEN*/ *SEIN* + *ZU* + INFINITIV I NJIHOVIH PRIJEVODA NA BOSANSKI JEZIK

U svrhu ovog istraživanja sastavljen je korpus koji čini prvih 100 rečenica s modificirajućim glagolom *haben* i prvih 100 rečenica s modificirajućim glagolom *sein* iz Zakona o krivičnom postupku SR Njemačke. Na svakoj stranici Zakona evidentirana su u prosjeku četiri primjera interesantna za ovaj rad. Analiza je pokazala da je glagol *sein* mnogo češće korišten od glagola *haben*, tj. zastupljeniji je više od pet puta (tačan je omjer 100:17). U prvih 85 članova Zakona bilo je već dovoljno primjera s glagolom *sein*, dok je za glagol *haben* bilo potrebno pretražiti 463 člana Zakona. Korpus nadalje čine prijevodi rečenica s modificirajućim glagolima *haben* i *sein* preuzeti iz prijevoda Zakona o krivičnom postupku SR Njemačke.¹³

Analiza je pokazala da su u infinitivu korišteni različiti punoznačni glagoli. Pokušala sam otkriti postoje li u pravnom jeziku neki punoznačni glagoli koji se često koriste zajedno s modificirajućim glagolima *sein* i *haben*. Ispostavilo se da je s glagolom *haben* najviše puta upotrijebљen glagol *entscheiden* (odlučiti):

- (18) Das für die Erledigung eines Ablehnungsgesuchs zuständige Gericht **hat** auch dann **zu entscheiden**, wenn ein solches Gesuch nicht angebracht ist, [...] (StPO, član 14.)

Osim toga više od tri puta ponavljaju se glagoli *anordnen* (naređiti, naložiti), *angeben* (navesti) i *entsprechen* (udovoljiti, ispuniti). Subjekt je u najvećem broju primjera *Gericht* (sud). Ova je institucija vršilac radnje. Osim toga subjekti, odnosno vršioci radnje, u više su primjera *Richter* (sudija), *Vorsitzender* (predsjedavajući) ili *Staatsanwaltschaft* (tužilaštvo). Subjekt je dakle osoba (Helbig/Buscha 1998:128) ili institucija. Može se zaključiti da se konstrukcija *haben* + *zu* + infinitiv u Zakonu koristi za navođenje prije svega obaveza pravosudnih organa. U vrlo malom broj primjera (oko 9%) subjekt nije osoba niti institucija, nego npr. *Untersuchung* (istraga), *Anklageschrift* (optužnica), *Hauptverhandlung* (glavno ročište), *Entscheidung* (odluka), *Bestellung* (imenovanje).

13 Prijevod je sačinjen po nalogu Njemačke fondacije za međunarodnu pravnu saradnju (IRZ). Zadatak ove fondacije jeste pružanje podrške partnerskim zemljama prilikom transformacije pravnog sistema. Prijevod treba olakšati pravnicima u BiH upoznavanje s njemačkim Zakonom o krivičnom postupku.

Kad je riječ o glagolu *sein*, uočeno je više glagola koji su se ponavljali. Najfrekventniji je glagol *belehren* (poučiti):

- (19) Bei der Bekanntmachung einer Entscheidung, die durch ein befriestes Rechtsmittel angefochten werden kann, **ist** der Betroffene über die Möglichkeiten der Anfechtung und die dafür vorgeschriftenen Fristen und Formen **zu belehren**. (StPO, član 35.a)

Osim toga više od tri puta ponavljaju se sljedeći glagoli: *hinweisen* (ukazati), *vernehmen* (saslušati) i *anwenden* (primijeniti). Svi navedeni glagoli mogu tvoriti pasiv.

Za obje konstrukcije potvrđena je upotreba različitih ekvivalentenata.

5.1. Ekvivalenti konstrukcije *haben + zu + infinitiv*

Kako bi se prenijelo značenje modificirajućeg glagola *haben*, u prijevodu su se najčešće koristili futur prvi i prezent (zajedno 41%), što nam govori da u zakonskim tekstovima nije nužna upotreba bilo kakvih modalnih glagola:

- futur prvi

(20) [...] oder ist von der Verhandlung vor diesem Gericht eine Gefährdung der öffentlichen Sicherheit zu besorgen, so **hat** das zunächst obere Gericht die Untersuchung und Entscheidung dem gleichstehenden Gericht eines anderen Bezirks **zu übertragen**. (StPO, član 15.)

[...] ili ako zbog pretresa na tom sudu postoji bojazan da će biti ugrožena javna bezbjednost, neposredno viši sud **prenijet će** istražgu i donošenje odluke na drugi sud istog stepena, ali na drugom području. (ZKP SRNJ)

- prezent

(21) Das Gericht **hat** die geeigneten technischen Hilfsmittel **bereitzustellen**. (StPO, član 66. stav 1.)

Odgovarajuća tehnička sredstva **obezbjeduje** sud. (ZKP SRNJ)

Osim toga prevodilac je pokazao da je u prijevodu moguće koristiti i sljedeće konstrukcije: *trebati + se + infinitiv*, *se + prezent*, *biti dužan + infinitiv*, *trebati + da + prezent*, *biti + dužan + da + prezent*, *morati + infinitiv*, *se + futur prvi*. Većina navedenih ekvivalentenata ima značenje "nužnost" ili "obaveza". Takvi su ekvivalenti: *trebati + se + infinitiv*, *biti dužan + infinitiv*,

trebati + da + prezent, *biti* + *dužan* + da + prezent, *morati* + infinitiv i korišteni su kao prijevod u 41% slučajeva. U dva primjera upotrijebljen je prijevod pomoću konstrukcije *imati* + da + prezent:

- (22) [...], ob er dazu etwas zu erklären **habe**. (StPO, član 257. stav 1.)
 [...] da li **ima** nešto **da izjavi**. (ZKP SRNJ)
- (23) [...], ob er selbst noch etwas zu seiner Verteidigung **anzuführen habe**. (StPO, član 258. stav 3.)
 [...], da li sam **ima** nešto **da kaže** u svoju odbranu. (ZKP SRNJ)

U oba slučaja glagol u konstrukciji *zu* + infinitiv spada u grupu verba dicendi. U ova dva slučaja *imati* nema značenje glagola *morati*, kakvo *imati* ima u primjerima (14) i (15). Glagol *imati* moguće je zamijeniti glagolom *moći* ili pak *zeljeti*. Ako se detaljnije pogledaju primjeri (22) i (23) na njemačkom jeziku, može se konstatirati njihova sličnost s primjerom (2) u kojem se *zu* + infinitiv odnosi na komplement u akuzativu. U primjerima (22) i (23) taj je komplement *etwas*. Samo je u takvim primjerima prevodilac koristio *imati* kao ekvivalent za glagol *haben*. Primjeri prijevoda razlikuju se od primjera (11) do (15). U prijevodu primjera (22) i (23) na bosanski jezik *da* + prezent također je neka vrsta komplementa koji se odnosi na *nešto* kao što se *zu* + infinitiv u primjeru (2) odnosni na *nichts* ili u primjerima na njemačkom jeziku (22) i (23) na *etwas*.

U cijelom prijevodu Zakona o krivičnom postupku SR Njemačke nije upotrijebljena konstrukcija *imati* + infinitiv kao ekvivalent konstrukcije *haben* + *zu* + infinitiv.

Od ekvivalenata koji se pojavljuju samo po jednom u korpusu potrebno je navesti *moći* + infinitiv s obzirom na to da je već bilo govora i o tome da modificirajući glagol *haben* može imati i značenje "mogućnost". Glagol *moći* u primjeru (24) međutim nema značenje "mogućnost", nego "dozvola".

- (24) Ein abgelehnter Richter **hat** vor Erledigung des Ablehnungsgerichts nur solche Handlungen **vorzunehmen**, die keinen Aufschub gestatten. (StPO, član 29. stav 1.)
- Do donošenja odluke o zahtjevu za izuzeće, sudija čije se izuzeće traži **mož epreduzimati** samo one radnje za koje postoje opasnosti od odlaganja. (ZKP SRNJ)

Nakon pregleda svih ekvivalenata koje je prevodilac koristio moguće je konstatirati da je u prijevodu u oko 80% slučajeva korišten aktiv. S obzirom na

aktivno-modalni karakter glagola *haben* u analiziranoj konstrukciji to je bilo i za očekivanje.

5.2. Ekvivalenti konstrukcije *sein + zu + infinitiv*

Kako bi se prenijelo značenje modificirajućeg glagola *sein*, u prijevodu su najčešće korištene konstrukcije *morati + se + infinitiv* i *se + prezent* (za jedno 61%).

- *morati + se + infinitiv*

(25) Alle Ablehnungsgründe **sind** gleichzeitig **vorzubringen**. (StPO, član 25. stav 1.)

Svi razlozi za izuzeće **moraju se navesti** istovremeno. (ZKP SRNJ)

- *se + prezent*

(26) Das Ablehnungsgesuch **ist** bei dem Gericht, dem der Richter angehört, **anzubringen**; [...] (StPO, član 26. stav 1.)

Zahtjev za izuzeće **podnosi se** sudu u kojem postupa sudija čije se izuzeće traži; [...] (ZKP SRNJ)

Ostali manje frekventni ekvivalenti ostvareni u korpusu koji su se ponavljali jesu: prezent, *trebatи + se + infinitiv*, *se + futur prvi*. Većina ekvivalenta koje je prevodilac koristio ima značenje “nužnost” ili “obaveza”: *morati + se + infinitiv*, *trebatи + se + infinitiv*, *morati + pasiv*, *biti dužat + infinitiv*, *trebatи + infinitiv*. Ukupno 49% primjera prevedeno je pomoću ovih konstrukcija, pri čemu se neke kao npr. *biti dužat + infinitiv* pojavljuju samo jednom.

S obzirom na to da je ranije bilo govora o tome da *sein + zu + infinitiv* može izražavati i mogućnost, slijedi i primjer prijevoda pomoću konstrukcije *moći + se + infinitiv*:

(27) Dies wird in der Regel der Fall sein, wenn aufgrund bestimmter Tatsachen **anzunehmen ist**, dass [...] (StPO, član 68b. stav 1)

To će u pravilu biti slučaj kada **se**, na osnovu određenih činjenica, **može prepostaviti** da [...] (ZKP SRNJ)

U primjeru (27) glagol *moći* ima značenje “mogućnost”, što npr. nije bio slučaj u primjeru (24). U primjeru (28) prevodilac prema mom mišljenju nije upotrijebio adekvatan prijevod, jer se u datom kontekstu radi o obavezi, a ne o mogućnosti.

- (28) Entscheidungen, die in Anwesenheit der davon betroffenen Person ergehen, werden ihr durch Verkündung bekanntgemacht. Auf Verlangen **ist** ihr eine Abschrift **zu erteilen**. (StPO, član 35. stav 1.)

Odluke koje se donose u prisustvu osobe na koju se odnose, istoj se saopštavaju usmenim objavljuvanjem. Takvoj **se** osobi na njen zahtjev **može dostaviti** prijepis odluke. (ZKP SRNJ)

Zbog pasivno-modalnog karaktera konstrukcije *sein + zu + infinitiv* u prijevodu je u oko 80% primjera upotrijebljena *se* pasiv.

6. POREĐENJE PRIJEVODA S IZVORNIM PARALELnim TEKSTOM NA BOSANSKOM JEZIKU

Provjera prijevoda bila je moguća pomoći transformacija konstrukcija *haben/sein + zu + infinitiv* u konstrukcije s modalnim glagolima u užem smislu i infinitivom. To je zasigurno radio i sam prevodilac. Prilikom prevođenja stručnih tekstova od velike pomoći mogu biti i paralelni tekstovi na cilnjom jeziku. Korištenje takvih tekstova zapravo je nužno za kvalitetan prijevod. S obzirom na to da postoji paralelan tekst za analizirani zakon, on je korišten u svrhu analize kvaliteta prijevoda. Zakon o krivičnom postupku BiH nije identičan Zakonu o krivičnom postupku SRNj, ali mu je sličan i time pogodan za poređenje. To će poređenje u ovom radu biti pokazano na nekoliko primjera. Prvi je takav primjer sljedeći:

- (29) Das Gericht **hat** seine sachliche Zuständigkeit in jeder Lage des Verfahrens von Amts wegen **zu prüfen**. (StPO, član 6.)

PRIJEVOD: Po službenoj dužnosti, sud je **dužan ispitivati** svoju stvarnu nadležnost u svakoj fazi postupka. (ZKP SRNJ)

PARALELAN TEKST: Sud je **dužan paziti** na svoju nadležnost i čim primijeti da nije nadležan oglasiti se nenasležnim [...] (ZKP BiH, član 28. stav 1.)

U paralelnom tekstu kao i u prijevodu upotrijebljena je konstrukcija *biti dužan + infinitiv*, što potvrđuje da se u izvornom tekstu na bosanskom jeziku koristi ova konstrukcija i da je prevodilac dobro odabrao ekvivalent. Međutim s obzirom na to da se u prijevodu pojavljuje i sintagma *po službenoj dužnosti*, koja je prijevod njemačke fraze *von Amts wegen*, bilo bi bolje da je prevodilac birao neki drugi način za prijevod konstrukcije *haben + zu + infinitiv* kako bi izbjegao upotrebu imenice *dužnost* i pridjeva *dužan* u istoj rečenici. Mogao je koristiti jedan od drugih ekvivalenta koje je inače koristio u prijevodu.

Sljedeći primjer pokazuje nam kad ne možemo koristiti *biti dužan* + infinitiv kao prijevod:

(30) Die zur Verweigerung des Zeugnisses berechtigten Personen, [...], **sind** vor jeder Vernehmung über ihre Rechte **zu belehren**. (StPO, član 52. stav 3.)

PRIJEVOD: Osobe koje mogu odbiti svjedočenje, (...), prije svakog ispitivanja **moraju se upozoriti** da imaju pravo da ne svjedoče. (ZKP SRNJ)

PARALELAN TEKST: Organ koji vodi postupak **dužan je da** osobe iz stava 1. ovog člana, prije njihovog saslušanja ili čim sazna za njihov odnos prema osumnjičenom, odnosno optuženom **upozori** da mogu odbiti svjedočenje. (ZKP BiH, član 83. stav 2.)

Konstrukciju *biti dužan* + infinitiv možemo korsititi kad se eksplicitno navodi vršilac radnje. U izvornom bosanskom tekstu to je *organ koji vodi postupak*. U njemačkom tekstu nije naveden vršilac radnje. U takvom slučaju u prijevodu je potrebno koristiti *se-pasiv*. U ovom je slučaju to konstrukcija modalni glagol *morati* + *se* + infinitiv. Vidjeli smo ranije da *biti dužan* + infinitiv spada u manje frekventne ekvivalente konstrukcije *sein* + *zu* + infinitiv. To je zato što se konstrukcija *sein* + *zu* + infinitiv često koristi umjesto pasiva s modalnim glagolom i zato što vršilac radnje nije bitan odnosno zato što ga nije potrebno navoditi.

Dobar primjer prijevoda jeste *se-pasiv* (prezent) kad je upotrijeblijen punoznačni glagol *vernehmen* (saslušati):

(31) Die Zeugen **sind** einzeln und in Abwesenheit der später zu hörenden Zeugen **zu vernehmen**. (StPO, član 58. stav 1.)

PRIJEVOD: Svjedoci **se saslušavaju** pojedinačno i u odsustvu drugih svjedoka koji se kasnije saslušavaju. (ZKP SRNJ)

PARALELAN TEKST: Svjedoci **se saslušavaju** pojedinačno i u odsustvu drugih svjedoka. (ZKP BiH, član 85. stav 1.)

Prevodilac je koristio prijevod koji odgovara onome što je uobičajeno u ovakvim tekstovima na bosanskom jeziku.

Primjeri iz paralelnog teksta na bosanskom jeziku navođeni su i u poglavljju 4, gdje je dokazano da je u pravnom registru moguće koristiti konstrukcije *imati* + infinitiv i *imati* + *da* + prezent.

7. ZAKLJUČAK

Analiza primjera u Zakonu o krivičnom postupku SRNj pokazala je da konstrukcije *haben + zu + infinitiv* i *sein + zu + infinitiv* najčešće imaju značenje “nužnost” ili “obaveza”. Ovo značenje potvrdila je transformacija pomoću njemačkog modalnog glagola *müssen* i infinitiva. Utvrđeno je da postoje određeni glagoli koji se kao punoznačni često koriste u ovim konstrukcijama, i to u konstrukciji s *haben* glagoli *entscheiden*, *anordnen*, *angeben*, *entsprechen*, a u konstrukciji sa *sein* glagoli *belehren*, *hinweisen*, *vernehmen*, *anwenden*. Analiza prijevoda pokazala je da postoji više ekvivalenta za ove konstrukcije i da se ne moraju nužno prevesti pomoću modalnog glagola *morati*, te da se tako i ne prevode, pa je tako konstrukcija *haben + zu + infinitiv* najčešće prevedena futurom prvim i prezentom, dok je konstrukcija *sein + zu + infinitiv* najčešće prevedena konstrukcijama *morati + se + infinitiv* i *se + prezent*. Navedeni ekvivalenti koriste se i u izvornom tekstu Zakona o krivičnom postupku BiH. U izvornom bosanskom tekstu upotrebljavaju se i konstrukcije *imati + infinitiv* i *imati + da + prezent* sa značenjem “prinuda”, “obaveza”, “nužnost”. U bosanskom jeziku postoji i konstrukcija *biti (+ za) + infinitiv*, u kojoj *biti* ima modalno značenje, ali ova konstrukcija nije karakteristična za pravni registar.

IZVORI

- Schönfelder, Heinrich (osnivač) (2013): “Strafprozeßordnung”, u: Schönfelder, Heinrich (osnivač): *Deutsche Gesetze*, poglavje 90, Verlag C. H. Beck, München (= StPO)
- Pürner, Stefan, Dragana Marković (ur.) (2011): *Zakon o krivičnom postupku Savezne Republike Njemačke*, prevod s njemačkog jezika: mr. Emina Avdić, UNIVERSITY PRESS, Sarajevo (= ZKP SRNJ)
- Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/Zakon_o_krivicnom_postupku_BH_-_bos_72_13.pdf (pristup: 26.08.2019. godine) (=ZKP BiH)

LITERATURA

- Barić, Eugenija, Mijo Lončarević, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika (1997), *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb
- Elsen, Hilke (2014), *Grundzüge der Morphologie des Deutschen*, De Gruyter, Berlin, Boston

- Engel, Ulrich (2009), *Deutsche Grammatik. Neubearbeitung*, Iudicium Verlag, München
- Fabricius-Hansen, Cathrine (2009), “Das Verb”, u: Dudenredaktion (ur.): *Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch*, 389-566, Dudenverlag, Mannheim, Wien, Zürich
- Fandrych, Christian, Maria Thurmail (2011), *Textsorten im Deutschen. Linguistische Analysen aus sprachdidaktischer Sicht*, Stauffenburg Verlag, Tübingen
- Habermann, Mechthild, Gabriele Diewald, Maria Thurmail (2015), *Duden – Grundwissen Grammatik. Fit für den Bachelor*, Dudenverlag, Berlin
- Halilović, Senahid, Ismail Palić, Amela Šehović (2010), *Rječnik bosanskoga jezika*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo
- Hansen-Kokoruš, Renate, Josip Matešić, Zrinka Pečur-Medinger, Marija Znika (2005): *Deutsch-kroatisches Universalwörterbuch. Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik*, Nakladni zavod Globus, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, Zagreb
- Helbig, Gerhard, Joachim Buscha (1998), *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*, Langenscheidt – Verlag Enzyklopädie, Leipzig, Berlin, München, Wien, Zürich, New York
- Heringer, Hans Jürgen (2013), *Deutsche Grammatik. Ein Arbeitsbuch für Studierende und Lehrende*, Wilhelm Fink, Paderborn
- Karabalić, Vladimir (2011), “Sintaksa glagola nepotpunog značenja u hrvatskom i njemačkom jeziku na primjeru modalnih glagola”, *Suvremena lingvistika* 72, 171–185.
- Piper, Predrag (2001), *Jezik i prostor*, Biblioteka XX vek, Beograd
- Silić, Josip, Ivo Pranjković (2007), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb
- Smailagić, Vedad (2006), “Konstrukcija za + infinitiv u bosanskom jeziku”, *Pismo IV/1*, 107–114.
- Zifonun, Gisela, Ludger Hoffmann, Bruno Strecker, Joachim Ballweg, Ursula Brauße, Eva Breindl, Ulrich Engel, Helmut Frosch, Ursula Hoberg, Klaus Vorderwülbecke (1997): *Grammatik der detuschen Sprache. Band 2*, Walter de Gruyter, Berlin, New York
- Zilić, Erminka (2002), *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, Dom štampe, Zenica
- Zilić, Erminka (2009), *Morphologie der deutschen Gegenwartssprache*, Univerzitet u Sarajevu Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo

VERBS *HABEN/SEIN* + *ZU* + INFINITIVE IN THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY AND THEIR TRANSLATION EQUIVALENTS

Abstract

This article deals with the usage of the constructions *haben* + *zu* + infinitive and *sein* + *zu* + infinitive in legal German and the ways of translating them into the Bosnian language. These constructions are typical of legal German and the verbs *haben* and *sein* serve as modifying verbs. The formal difference between these verbs and modal verbs is the particle *zu*. This study seeks to determine the meaning of the verbs *haben* and *sein* (+ *zu* + *infinitive*) in the Criminal Procedure Code of the Federal Republic of Germany, and their translation equivalents in Bosnian. Modal verbs are expected to be the most commonly used translation equivalents in Bosnian; however, this research is aimed at identifying other translation equivalents, also determining their frequency. The corpus analysis shows that these constructions can be replaced with the modal verb *müssen* and the infinitive. The construction *haben* + *zu* + *infinitive* is most often translated as the present and future tense, while the construction *sein* + *zu* + infinitive is usually translated as the construction *morati* + *se* + passive and *se* + present tense. The constructions *imati* + *infinitive* and *imati* + *da* + *present tense* are also used in legal Bosnian, as suggested by the Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina. Additionally, the Bosnian language has the *biti* (+*za*) + *infinitive* construction, in which *biti* has a modal meaning. However, this construction is not characteristic of the legal language.

Key words: *haben*, *sein*, *zu* + *infinitive*, *modality*, *equivalents*, *legal language*

Lejla TEKEŠINOVIĆ

VRIJEDNOSTI LIČNIH ZAMJENICA *ME, TE, TOI, SE,*
NOUS I VOUS UZ PRONOMINALNE GLAGOLE
U FRANCUSKOM JEZIKU

KLJUČNE RIJEČI: *lične zamjenice, pronominalni glagoli, funkcija, značenje, aktant, stema, partikule*

U radu se raspravlja o vrijednostima elemenata *me, te, toi, se, nous i vous* u sastavu pronominalnih glagola, koji se na osnovu toga dijele u nekoliko podvrsta. U prvom dijelu rada razmatraju se pronominalni glagoli uz koje se ovi oblici pojavljuju u ulozi zamjenica sa jasno determiniranim sintaksičko-semantičkim vrijednostima. U drugom su dijelu predstavljeni pronominalni glagoli uz koje spomenuti oblici nemaju nikakvu funkciju niti značenje te, u tom kontekstu, autorica nastoji preciznije odrediti njihovu ulogu.

0. UVOD

Osnovna karakteristika pronominalnih glagola (*verbes pronominaux*) u francuskom jeziku jeste prisustvo jedne lične zamjenice koja je istog lica kao i subjekt rečenice. Radi se o oblicima: *me, te, toi, se, nous i vous*. Za primjer ćemo uzeti glagol *se regarder / (po)gledati se*:

1. sg. <i>je me regarde</i>	1. pl. <i>nous nous regardons</i>
2. sg. <i>tu te regardes</i>	2. pl. <i>vous vous regardez</i>
3. sg. <i>il / elle se regarde</i>	3. pl. <i>ils / elles se regardent</i>

Za prvo i drugo lice upotrebljavaju se, dakle, oblici ličnih zamjenica *me, te, nous i vous*, koji su podjednako u upotrebi i izvan pronominalnih konstrukcija (up. *Je me vois / tu me vois, tu te vois / je te vois, nous nous voyons / vous nous voyez, vous vous voyez / nous vous voyons*). To se odnosi i na naglašeni oblik lične zamjenice za drugo lice jednine *toi*, koji se upotrebljava iza glagola

u imperativu (*Regarde-toi dans le miroir! / (Po)gledaj se u ogledalu!*) Za treće lice, pak, postoji poseban oblik *se*, koji se koristi samo uz pronominalne glagole. Zato se u rječnicima ispred pronominalnog infinitiva pojavljuje upravo ovaj oblik (*se regarder, se voir*), koji se u literaturi najčešće označava terminom “povratna lična zamjenica” (*pronom personnel réfléchi*).¹ Sam termin “povratna” adekvatan je, međutim, samo ukoliko pronominalni glagol ima refleksivnu, tj. povratnu vrijednost. Naime, iako su po svom obliku svi isti,² pronominalni se glagoli, logično, međusobno razlikuju po svom značenju, što se direktno odražava na vrijednost same zamjenice. U pojedinim slučajevima ta je vrijednost sasvim jasna pa se ovi zamjenički oblici mogu posmatrati kao objekti spomenutih glagola. Ipak, brojni su primjeri u kojima vrijednost ovih oblika ne možemo odrediti, tj. u kojima su oni u potpunosti izgubili svoje značenje, što je opet u tjesnoj vezi sa semantikom samih glagola (up. *se défendre comme un lion* /braniti se kao lav/; *s'aimer sincèrement* /voljeti se iskreno/; *se souvenir du passé* /sjécati se prošlosti/; *s'évanouir d'épuisement* / onesvijestiti se od iscrpljenosti/; *s'emparer du pouvoir* /dočepati se, dokopati se vlasti, moći/ itd.).

U francuskoj literaturi koja nam je bila dostupna termin “zamjenica” (*pronom*) podjednako se upotrebljava kako u prvom tako i u drugom slučaju, a zapravo svrstavanje spomenutih oblika u kategoriju zamjenica ima smisla samo ukoliko ti oblici zaista imaju određenu sintaksičko-semantičku vrijednost. Prema tome, ovdje se postavlja problem sintaksičko-semantičke analize, to jest pitanje da li gore spomenuti oblici ličnih zamjenica, kako ih nazivaju francuski autori, mogu predstavljati zaseban aktant, odnosno može li im se pripisati vlastita sintaksička funkcija³ te, ukoliko to nije moguće, kakvu ulogu ti oblici zapravo imaju. Cilj nam je da pokušamo odgovoriti na ovo pitanje kroz sintaksičko-semantičku analizu sadržaja spomenutih oblika u sastavu pronominalnih glagola, koji se, upravo na osnovu toga, mogu podijeliti u nekoliko podvrsta.

1 Autori Velikog Larousseovog rječnika (GL 1976: F4679) ukazuju na tendenciju, prisutnu u dječjem govoru, da se koristi samo ovaj oblik, što je već slučaj u nekim dijalektima: *nous étions allés se baigner* (umjesto *nous étions allés nous baigner*). Usp. također prijevod ranije navedenog primjera na bosanski, hrvatski i srpski jezik, gdje se u svim licima pojavljuje jedan oblik *se*: ja se gledam, ti se gledaš, on / ona se gleda, mi se gledamo, vi se gledate, oni / one se gledaju.

2 Druga formalna karakteristika ovih glagola jeste da se u složenim glagolskim vremenima svi mijenjaju s uvijek istim pomoćnim glagolom *être*.

3 V. Le Goffic (1993: 177, par. 119), koji koristi termin “zamjenica klitika” (*pronom clitique*).

1. PRONOMINALNI GLAGOLI UZ KOJE LIČNE ZAMJENICE ME, TE, TOI, SE, NOUS I VOUS IMAJU ODREĐENU SINTAKSIČKO-SEMANTIČKU VRIJEDNOST

U pitanju su pronominalne konstrukcije u kojima lična zamjenica predstavlja zaseban aktant, tj. pojavljuje se kao sintaksički element. U literaturi se, u ovom kontekstu, najčešće spominju refleksivni (povratni) te recipročni (uzajamni) pronominalni glagoli, ali i takvi koji se, kao što ćemo vidjeti, logički razlikuju i od prvih i od drugih.

1.1. Refleksivni /povratni/ glagoli

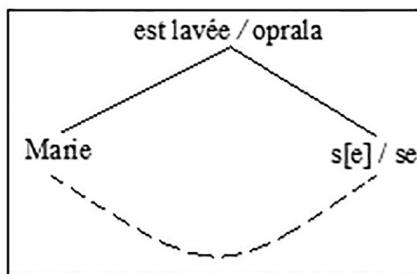
Riječ je o glagolima kojima se izražava izvođenje radnje na sebi ili usmjerenost radnje prema sebi. Povratnost, dakle, podrazumijeva vraćanje radnje na samog vršitelja. Refleksivni glagoli (*verbes réfléchis*) nastaju od aktivnih glagola koji imaju direktni objekt:

- a) *Marie a lavé sa soeur.* /Marie je oprala svoju sestru./
→ *Marie l'a lavée.* /Marie ju je oprala./
- b) **Marie a lavé Marie.* /*Marie je oprala Marie. (subjekt i objekt su ista osoba!)/
→ *Marie s'est lavée.* /Marie se oprala./

Kako vidimo, u odnosu na prvi primjer (a) u kojem subjekt samo vrši glagolsku radnju, u drugom primjeru (b), subjekt ujedno vrši i trpi tu radnju, što bi se preciznije moglo iskazati formulom $x R x$ gdje je relacija (R) iskazana glagolom refleksivnina.⁴ Pri tome, lična zamjenica, koja je autonomna,⁵ ima jasno određenu sintaksičku funkciju i značenje. Naime, ona se pojavljuje ili u službi direktnog objekta (što je slučaj sa zamjenicom *se* / *se* u gornjem primjeru) ili, pak, indirektnog objekta, pa se u analizi posmatra zasebno u odnosu na glagol, što se najbolje može vidjeti na grafičkim prikazima. Po ugledu na Tesnièreovu (1953: 9) stemu, odnosno grafički prikaz za primjer *Alfred se frappe*, vizuelno ćemo predstaviti naš gornji primjer *Marie s'est lavée.* /Marie se oprala./ Na slici vidimo da u ovom slučaju elidirana zamjenica *se* / *se* (sebe), u funkciji direktnog objekta, zauzima zasebnu poziciju (namijenjenu za objekt) u odnosu na glagol:

4 V. GL (1976: 4679).

5 V. TLF (1988: 1317).

U sljedećim primjerima zamjenica je također u službi direktnog objekta:

→ *Le couple s'était sacrifié pour payer les études de son fils.* (Riegel/Pellat/Riou 1999: 256)

/Par se žrtvovao da bi platio studij svom sinu./

→ *Ce jour-là, après le départ du gardien, je me suis regardé dans ma gamelle de fer.* (Camus: 44) /...pogledao sam se u svojoj gvozdenoj porciji./

→ *Paul s'est tué d'un coup de revolver.* (Le Goffic 1993: 310, par. 220)

/Paul se ubio hicem iz revolvera./⁶

Dakle, kad je riječ o funkciji direktnog objekta, zamjenice imaju sljedeća značenja:

me = moi-même, te / toi = toi-même, se = lui-même, elle-même, soi-même; nous = nous-mêmes, vous = vous-mêmes, se = eux-mêmes, elles-mêmes.

Uzmimo za primjer refleksivni glagol *se laver* / prati se:

je me lave / ja se perem, perem se = je lave moi-même / (ja) perem sebe, tu te laves / ti se pereš, pereš se = tu laves toi-même / (ti) pereš sebe itd.

Ukoliko se direktni objekt nalazi iza refleksivnog glagola kao *les mains* u primjeru *Avant de quitter le bureau pour aller déjeuner, je me suis lavé les mains.* (Camus: 13) – zamjenica (u ovom slučaju *me*) dobiva funkciju indirek-

6 Međutim, u primjeru *Paul s'est tué* – kontekst je manje precizan, tako da se možemo zapisati da li je riječ o samoubistvu: *Paul se ubio* → *Paul je agens, lična zamjenica je direktni objekt – ili, pak, o nesretnom slučaju: Paul je poginuo, nastradao* → *Paul nije agens, vrijednost lične zamjenice je neodređena* (Le Goffic 1993: 311, par. 221), što nam potvrđuje da se značenje pronominalnog glagola u datom kontekstu direktno odražava na vrijednost zamjenice.

tnog objekta.⁷ Značenja zamjeničkih oblika u ovoj funkciji su: *me* = à moi-même, *te / toi* = à toi-même, *se* = à lui-même, à elle-même, à soi-même; *nous* = à nous-mêmes, *vous* = à vous-mêmes, *se* = à eux-mêmes, à elles-mêmes. Odnosno: *je me lave les mains* /perem ruke/ = *je lave les mains* à moi-même / perem ruke sebi/, *tu te laves les mains* /pereš ruke/ = *tu laves les mains* à toi-même /pereš ruke sebi/ itd.

U prethodno navedenom, kao i u drugim sličnim primjerima gdje se u funkciji direktnog objekta pojavljuje imenica kojom se označava dio tijela, lična zamjenica indirektni objekt zamjenjuje posesiv. Prema tome, reći ćemo *Je me suis lavé les mains* umjesto **j'ai lavé mes mains*. I u sljedećim primjerima zamjenica je u službi indirektnog objekta:

→ *Je me suis expliqué aussi la bizarre impression que j'avais d'être de trop, un peu comme un intrus.* (Camus : 45) /Objasnio sam sebi također čudno osjećanje.../

→ *Je me suis procuré des stocks de morphine que je pourrai m'injecter tout seul.* (Nothomb:15) /Pribavio sam sebi zalihe morfija koji će sebi posve sam moći ubrizgavati./

→ *Il s'est attribué tout le mérite.* (Gardes-Tamine 1988: 87) /Pripisao je sebi svu zaslugu./

→ *Je me permets de vous demander quelque chose.* (Le Goffic 1993: 321, par. 228) /Dopuštam sebi da vas nešto pitam./

1.2. Recipročni /uzajamni/ glagoli

Subjekt recipročnih glagola (*verbes réciproques*) je obično u množini.⁸ Najčešće su u pitanju dva agensa od kojih svaki vrši istu glagolsku radnju koju onaj drugi trpi, što znači da je u pitanju recipročna ili simetrična relacija (*relation symétrique*), koja se preciznije može predstaviti sljedećom formulom $x_1 R x_2 \text{ i } x_2 R x_1$.⁹ Lična se zamjenica i ovdje pojavljuje u funkciji direktnog (primjeri *a*) ili indirektnog objekta (primjeri *b*):

7 O ovoj funkciji lične zamjenice uz refleksivne glagole Wartburg/Zumthor (1958: 191, par. 351) kažu: "Le verbe réfléchi se rencontre aussi dans le type de phrase suivant: il se lave les mains; - il se dit que nous avons raison; - il se donne un coup: le pronom réfléchi est ici, non compt. d'objet direct, mais une sorte de 'datif d'intérêt', ou de compt. attributif."

8 Odnosno u jednini ukoliko se u ovoj funkciji pojavljuje zamjenica on ili neka kolektivna imenica: On / la troupe se bat (Béchade 1989: 29).

9 V. GL (1976: 4680).

(a) *Paul et Jeanne se voient.* /Paul i Jeanne se viđaju./

Ils se sont rencontrés la semaine dernière. /Sreli su se, upoznali su se prošle sedmice./

(b) *Paul et Jeanne s'envoient des lettres.*¹⁰ /Paul i Jeanne šalju jedno drugome pisma./ *Pierre et Jean se sont serré la main.* /Pierre i Jean su se rukovali (doslovno: stisli su jedan drugom ruku)./

Ako je riječ o funkciji direktnog objekta, zamjenica, u skladu s kontekstom, može značiti: *l'un l'autre* / jedan drugog, jedno drugo, *l'une l'autre* / jedna drugu, *les uns les autres* / jedni druge, *les unes les autres* / jedne druge. Prema tome, zamjenica *nous* / se u sljedećem primjeru može značiti:

Nous nous regardons. / Gledamo se.

= *Nous regardons l'un l'autre.* /Gledamo jedan drugog, jedno drugo./

= *Nous regardons l'une l'autre.* /Gledamo jedna drugu./

= *Nous regardons les uns les autres.* /Gledamo jedni druge./

= *Nous regardons les unes les autres.* /Gledamo jedne druge./

Ako se radi o funkciji indirektnog objekta, tj. ako se glagol konstruira s nekim prijedlogom, taj se prijedlog pojavljuje između navedenih korelativnih elemenata:

l'un(e) + prijedlog + l'autre, les un(e)s + prijedlog + les autres.

Prema tome, zamjenica *se* u sljedećem primjeru može značiti:

Ils se parlent. (*parler à quelqu'un*) /Razgovaraju./

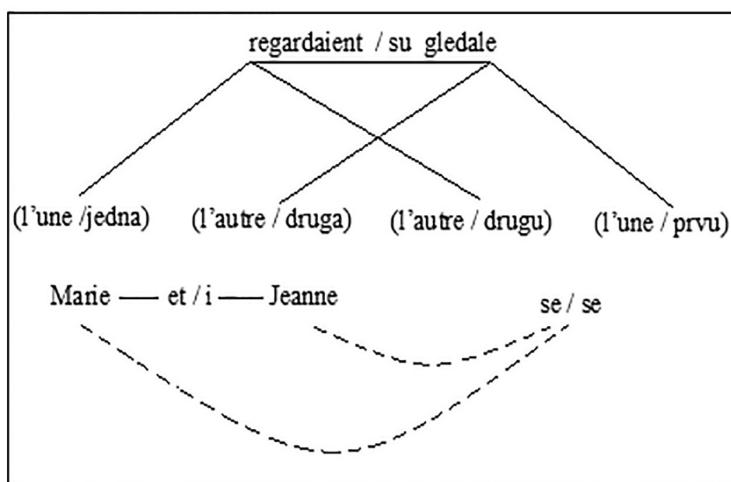
= *Ils parlent l'un à l'autre.* /Razgovaraju jedan s drugim, jedno s drugim./

= *Ils parlent les uns aux autres.* /Razgovaraju jedni s drugima./

Ponekad je, međutim, kontekst takav da ne možemo biti sasvim sigurni da li je radnja recipročna ili refleksivna kao u primjeru: *Marie et Jeanne se regardaient.* /Marie i Jeanne su se gledale./ Naime, iz ovog konteksta mogli bismo se zapitati da li su Marie i Jeanne gledale jedna drugu ili je svaka od njih gledala samu sebe. Ovu dvosmislenost francuski jezik izbjegava eventualnim naglašavanjem recipročne vrijednosti glagola kroz upotrebu spomenutih kore-

10 U kontekstu simetričnog značenja nisu isključene ni konstrukcije u jednini, kako primjećuju autori Velikog Larousseovog rječnika (GL 1976: 4680): “Le sens symétrique implique la pluralité des éléments concernés. Cependant, l’usage familier donne un singulier à ces formes vouées au pluriel: Paul s’envoie des cartes avec Jeanne. Je me suis engueulé avec Mme Mouisset.”

lativnih elemenata, zatim priloga *mutuellement, réciprocement* te upotrebot *entre eux*.¹¹ Tako bi, naprimjer, korelativni elementi *l'une l'autre* i u našem primjeru uklonili eventualnu dvosmislenost: *Marie et Jeanne se regardaient (l'une l'autre)*. /Marie i Jeanne su se gledale (jedna drugu)./. Ovaj bismo primjer, po uzoru na Tesnièreov (1953: 9) grafički prikaz (*Alfred et Bernard se frappent l'un l'autre*), vizuelno mogli predstaviti na sljedeći način:

Na stemi se vidi da zamjenica i ovdje zadržava svoju autonomiju u odnosu na glagol.

Iz sljedećeg konteksta vidimo da je riječ o refleksivnom glagolu, iako u datom primjeru imamo dva agensa, jer svaki vrši radnju na samom sebi, tj. nema reciprociteta:

→ *Quand nous nous sommes rhabillés sur la plage, Marie me regardait avec des yeux brillants.* (Camus : 19) /Kad smo se ponovo obukli na plaži (tj. ja sam opet obukao sebe, Marie je ponovo obukla sebe), Marie me pogleda svojim sjajnim očima./

11 Pojedini recipročni glagoli u svojoj strukturi sadrže prepoziciju, tj. u ovom slučaju prefiks *entre* /među, između/ koji otklanja svaku dvosmislenost: *s'entraider*, *s'entredéchirer*, *s'entr'aimer*, *s'entretuer* itd. (Wartburg/Zumthor 1958: 191, par. 351). S druge strane, prefiks *auto-* naglašava refleksivnu upotrebu pojedinih glagola: *s'autodétruire*, *s'autodéterminer*, *s'autoproclamer* itd. (Riegel/Pellat/Rioul 1999: 256, Rem.)

I ovdje bi reciprocitet došao do izražaja uz upotrebu korelativnih elemenata *l'un l'autre*, a i značenje bi se, naravno, promijenilo: *Quand nous nous sommes rhabillés l'un l'autre... /Kad smo se ponovo obukli, tj. kad smo ponovo obukli jedno drugo.../*.

U sljedećem je primjeru reciprocitet i formalno označen upotrebom spomenutih korelativa:

→ - Ah? Parce que vous vous espionnez les uns les autres, en plus?

(Nothomb: 54) /Ah? Zato što se uz to još i međusobno uhodite? ...

Zato što uz to još i uhodite jedni druge?/

Ovdje ćemo napomenuti da autori *Velikog Larousseovog rječnika* (GL 1976: 4679–4680) razmatraju recipročne glagole u okviru refleksivnog značenja (*sens réfléchi*) kao uostalom i sljedeće dvije kategorije.

1.3. Naime, ovi autori izdvajaju i kategoriju u kojoj se nalazi tek mali broj pronominalnih glagola, a čiji su predstavnici glagoli *se succéder* i *se suivre* /smjenjivati se, ići, dolaziti jedan za drugim/. Riječ je o pronominalnim glagolima sukcesivnog značenja (*pronominaux de sens successif*), što se najbolje vidi iz primjera:

*Les rois de France se sont succédé de Clovis à Louis XVI. → c'est-à-dire Ils sont venus l'un après l'autre: Louis XVI a succédé à Louis XV, Louis XV a succédé à Louis XIV etc. /Francuski kraljevi su se smjenjivali od Clovisa do Louisa XVI./ To jest, smjenjivali su jedan drugog, dolazili su na prijesto jedan nakon drugog odnosno, iskazano formulom: x1 R x2, x2 R x3, ..., xn R xn+1, na osnovu koje vidimo da se radi o logički drugačijoj kategoriji pronominalnih glagola. S obzirom na konstrukciju navedenog glagola, zamjenica *se* u ovom primjeru ima funkciju indirektnog objekta. Riegel/Pellat/Rioul (1999: 257) preciziraju da spomenuta sukcesivna relacija može biti prostorna (što bi bio slučaj sa gornjim primjerom) ili, pak, vremenska, kao u sljedećim primjerima: *Les jours se suivent, mais ne se ressemblent pas. /Dani se smjenjuju, ali jedan drugom ne nalikuju./ Les événements s'enchaînèrent rapidement. / Događaji su se brzo nizali (jedan za drugim)./ Primjećujemo da, za razliku od prvog primjera, u kojem se pojavljuju živi, tj. ljudski vršitelji koji izvode voljnu, namjernu radnju, u posljednja dva primjera glagoli sukcesivnog značenja imaju nežive subjekte pa je samim tim i sintaksičko-semantička vrijednost zamjenice *se* / *se* u posljednja dva primjera manje jasna nego u prvom primjeru.**

1.4. Drugu kategoriju čine pronominalne konstrukcije s glagolima kao što su: *écouter, entendre, envoyer, faire, laisser, mener, regarder, sentir, voir*, naprimjer, *Je m'entends appeler*¹² /Čujem kako (da) me neko zove (kako, da me zovu)/, gdje je lična zamjenica *me* direktni objekt glagola u infinitivu *appeler*: *J'entends quelqu'un m'appeler*. (Također: *J'entends qu'on m'appelle*.) Riječ je zapravo o infinitivnoj rečenici, budući da infinitiv u ovakvim konstrukcijama ima vlastiti subjekt koji je u datom primjeru implicitan¹³ (*on, quelqu'un*) kao i u sljedećem: *Paul se voit récompenser de ses efforts* – gdje je lična zamjenica *se* direktni objekt (*accusatif réflexif*) infinitiva *récompenser*: *il voit qqn le récompenser de ses efforts*. (Usp. *Il se voit récompensé de ses efforts* – gdje je zamjenica *se* direktni objekt glagola percepcije *voit*, a particip je atribut direktnog objekta.)¹⁴

Zamjenica može biti i indirektni objekt (*datif réflexif*) infinitiva:

→ *Je me suis fait offrir une cravate (par mes enfants)*. [Usp. *Une cravate m'a été offerte (par mes enfants)*. / *Mes enfants m'ont offert une cravate*.]

→ *Je me suis fait voler mon portefeuille*. [Usp. *Mon portefeuille m'a été volé*. / *On m'a volé mon portefeuille*.]

→ *Il s'est fait arracher une dent (par / chez le dentiste)*. [Usp. *Une dent lui a été arrachée par le dentiste*. / *Le dentiste lui a arraché une dent*.]¹⁵

2. PRONOMINALNI GLAGOLI UZ KOJE LIČNE ZAMJENICE *ME, TE, TOI, SE, NOUS I VOUS* IMAJU NEODREĐENU SINTAKSIČKO-SEMANTIČKU VRIJEDNOST

Tesnière (1953: 10) u ovom slučaju govori o recessivnim glagolima (*verbes récessifs*), koje treba pažljivo razlikovati od pravih povratnih glagola (*verbes réfléchis proprement dits*), budući da imaju istu formu.¹⁶ U literaturi je u ovom kontekstu prisutna podjela na glagole koji se upotrebljavaju isključivo u pronominalnom obliku (*verbes essentiellement pronominaux*) kao *se repenir* /*kajati se/* i takve koji, uz pronominalni, imaju i odgovarajući aktivni oblik (*verbes accidentellement pronominaux*¹⁷) kao *s'endormir* /*zaspati/* i *endormir*

12 V. GL (1976: 4680).

13 O ovome detaljnije vidjeti u: Tekešinović (2016: 51–73).

14 V. Le Goffic (1993: 318, par. 226).

15 V. Le Goffic (1993: 323, par. 230).

16 V. također Tesnière (1965: 273, 9).

17 V. Béchade (1989: 29).

/uspavati/. Pojedini autori skupa ih označavaju terminom leksikalizirani glagoli (*pronominaux lexicalisés*).¹⁸ Posebnu skupinu čine pronominalni glagoli s pasivnim značenjem (*verbes pronominaux au sens passif*), budući da se radi o konstrukcijama u trećem licu, što znači da je u njima prisutan samo oblik *se*. Ono što je zajedničko svim ovim pronominalnim glagolima je to da se vrijednost oblika *me, te, toi, se, nous i vous* ne može više jasno determinirati te stoga oni više ne predstavljaju zaseban aktant, odvojen od glagola, što se opet najbolje može vidjeti na stemi, odnosno vizuelnom prikazu.

2.1. Leksikalizirani glagoli

Ovu skupinu pronominalnih glagola Béchade (1989: 28) naziva ne-refleksivnim (*pronominaux non réfléchis*), navodeći za njih i ostale nazine poput: subjektivni (*subjectifs*), lažni refleksivni (*faux réfléchis*), jednostavno pronominalni (*simplement pronominaux*) te pronominalni glagoli leksikaliziranog značenja (*pronominaux de sens lexicalisé*).¹⁹ U upotrebi je također i termin neutralna konstrukcija (*construction neutre*).²⁰ Kako je rečeno, vrijednost lične zamjenice uz ove pronominalne glagole ne možemo sa preciznošću odrediti. Naime, zamjenica ovdje više nije autonomna,²¹ lišena je gramatičke funkcije i ne može se analizirati (npr. *Je me promène /šetam (se)/* ne znači **Je promène moi, moi-même /šetam sebe/* itd.). Ona u ovom slučaju čini s glagolom jednu cjelinu, poput kakvog prefiksa,²² pa se, kako navodi Béchade (1989: 28), naziva još i aglutinativnom zamjenicom (*pronom agglutiné*) te onom koja je nesamostalna (*pronom conjoint*), dok Guillaume (GL 1976: 4683) jedini, s pravom, konstatira da se tu zapravo više i ne radi o zamjenici: “*Se est un élément sémantique composant du verbe, il n'a pas de fonction grammaticale ... Il n'est plus un pronom, il a quitté sa catégorie pour entrer dans le verbe.*”

Imajući, dakle, u vidu da se oblici *me, te, toi, se, nous i vous* pojavljuju sada kao sastavni dio spomenutih glagola i u morfološkom i u leksičkosemantičkom pogledu, odnosno da to više nisu sintakšički elementi, oni bi se u ovom

18 V. GL (1976: 4681), Papić (1999: 176–177).

19 V. također GL (1976: 4682).

20 V. Chazarain, 2.

21 V. TLF (1988: 1317). Da je zamjenica izgubila svoju autonomiju pokazuje glagol *s'agir* iz skupine subjektivnih pronominalnih glagola (Grevisse 1993: 1136, par. 749, Rem.1) koji se, sudeći po sljedećim primjerima koje navodi Grevisse, tretira kao da je riječ o glagolu *s'agir*: *Il a s'agi de.../ umjesto: Il s'est agi de.../, dok se primjeri poput *Il y s'agit* i *Il en s'agit* pojavljuju čak i u pisanim jeziku!*

22 V. također Chevalier i dr. (1964: 324, par. 461, b), po kojima bi se ova tjesna veza zamjenice i glagola mogla označiti crticom : *se-repentir de, s'-abstenir de, se-souvenir de.*

slučaju preciznije mogli odrediti kao partikule (*particules*) pa čemo ih tako ovdje i posmatrati.²³ Ovo se dakako reflektira i na vizuelne prikaze na kojima se partikula predstavlja zajedno s glagolom, a ne više kao odvojen aktant, kako to čini Tesnière (1953: 10) na stemi za primjer *Alfred se trompe*. Naša stema za primjer *Je me rappelle cela / Sjećam se toga*, na kojoj vidimo da je partikula *me / se* nerazdvojiva od glagola, to i potvrđuje.

2.1.1. Isključivo pronominalni glagoli

Glagoli ove podgrupe vremenom su izgubili aktivni oblik pa stoga danas postoje samo u pronominalnom obliku. Partikula je sastavni dio njihove leksičke forme: *s'évanouir / onesvijestiti se/*: **évanouir*; *s'écrouler / srušiti se/*: **écrouler*; *se souvenir / sjećati se/*: **souvenir*; *s'emparer / dočepati se/*: **emparer*; *se repentir / kajati se/*: **repentir*; *se moquer / rugati se/*: **moquer* itd. Francuski jezik broji oko šezdeset isključivo pronominalnih glagola²⁴, koji mogu biti: neprijelazni (npr., *se démener / batrgati se*, *koprcati se/*, *s'écrouler / srušiti*

23 Iako su neke riječi prepoznate u toj ulozi (npr., riječca de kao znak plemstva “le de nobiliaire”), u francuskom se jeziku partikule, odnosno riječce ili čestice, ne izdvajaju kao zasebna vrsta riječi, kao što je to slučaj u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku (v. Jahić/Halilović/Palić 2000:182–183; Silić/Pranjković 2007: par. 149; Simić 2002:125–126). Ovdje u potpunosti podržavamo stav autora Gramatike hrvatskoga jezika (2007: par. 156–159), koji prepoznaju dvojaku ulogu elementa se, prijevodnog ekvivalenta spomenutih oblika u francuskom jeziku, ističući da se uz glagole može naći se u ulozi čestice i u ulozi zamjenice te da se uloga čestice prepoznae nemogućnošću zamjene sa sebe. Belaj (2001: 3, fn. 4) također ističe: “Iz dijakronijske je perspektive sigurno da se radi o povratnoj zamjenici, odnosno današnja funkcija čestice svakako je podrijetlom od povratne zamjenice, no za analizu je povratnih glagola bitna današnja sinkronijska perspektiva, tj. funkcija elementa se u okviru sustava hrvatskoga standardnog jezika, a ona je dvojaka – i čestična i zamjenička.” A na ovo se nadovezuje i Béchadeova (1989: 28) konstatacija: “On ne peut analyser ainsi ‘je me promène=je promène moi’, même si, en remontant à l'étymologie ou à un état ancien de la langue, on trouve un sens réfléchi (de même avec s'effrayer, se tromper, etc.). Aujourd'hui, ces verbes ne sont plus du tout sentis comme réfléchis.”

24 V. Riegel/ Pellat/ Rioul (1999: 260).

se/, s'évanouir /onesvijestiti se/); direktno prijelazni (*s'arroger un droit* /pri-svajati, uzurpirati pravo/) te indirektno prijelazni (*se souvenir de quelqu'un* /sjećati se nekoga/, *se méfier de quelque chose* /nemati povjerenja, čuvati se nečega/, *se méprendre sur quelque chose* /zamijeniti nešto, prevariti se u nečemu/, *s'enquérir de la santé de quelqu'un* /raspitivati se za nečije zdravlje/ itd.).

2.1.2. Opozicija: pronominal / aktiv

Kako primjećuje Papić (1999: 176), pronominalni glagoli ove podgrupe odvojili su se od odgovarajućeg aktivnog oblika promijenivši značenje do tog stepena da se mogu smatrati posebnim leksičkim jedinicama (npr., *se rappeler* /sjećati se/ vs. *rappeler* /pozvati/, *s'endormir* /zaspati/ vs. *endormir* /uspavati/, *s'attendre* /očekivati/ vs. *attendre* /sačekati/ itd.). Riegel/Pellat/Rioul (1999: 261) govore, u ovom slučaju, o autonomnim pronominalnim glagolima (*verbes pronominaux autonomes*), svrstavajući u ovu kategoriju pronominalne glagole koji se također pojavljuju u nepronominalnim konstrukcijama, ali s drugačijim leksičkim značenjem i eventualno drugačijom konstrukcijom (*tromper quelqu'un* /prevariti nekoga/ i *se tromper d'étage* /pogriješiti sprat/, *s'approprier le bien d'autrui* /prisvojiti tuđe dobro/ i *approprier le remède à la maladie* /prilagoditi lijek bolesti/, *se plier à une volonté* /pokoriti se nečijoj volji/ i *plier un drap* /saviti, složiti plahtu/, *se défier de* /nemati povjerenja/ i *défier* /izazivati, prkositi/ itd.).

Spomenimo ovdje i glagol *mourir* /umrijeti/, koji, u svom pronominalnom obliku *se mourir* /biti na umoru, umirati, gasiti se/, dobiva jednu posebnu nijansu,²⁵ pri čemu do izražaja dolazi razlika u aspektu.

Zanimljivo je da pojedini glagoli iz prethodne dvije skupine (isključivo pronominalni i oni koji, uz pronominalni, imaju i aktivni oblik) mogu u infinitivu izgubiti partikulu iza glagola: *faire*, *laisser*, *envoyer*, *(em)mener*. Ova sintaksička osobitost, koja je fakultativna,²⁶ na izvestan način još jednom potvrđuje to da su elementi koji se ovako mogu izostaviti lišeni sintaksičke funkcije, odnosno da se ovdje ne radi o zamjenicama, nego o partikulama:

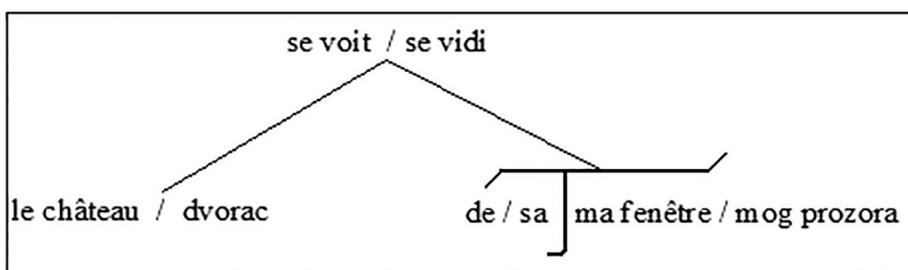
- *Deux fois par jour, ..., le vieux mène son chien promener.* (Camus, 14)
- *Tu as laissé (s') éteindre le feu.* (GL 1976: 4681)
- *Les bangs supersoniques risquent de faire (s') écrouler la tour.* (Ibid.)
- *Il est temps d'envoyer (se) coucher les enfants.* (Ibid.)

25 V. Wartburg/Zumthor (1958: 191, par. 352b).

26 V. GL (1976: 4681) i Riegel/Pellat/Rioul (1999: 255, Rem. 3).

2.2. Glagoli s pasivnim značenjem

Pronominalni glagoli najčešće dobijaju pasivnu vrijednost kada njihov subjekt označava nešto “neživo” (*non-animé*) pa stoga, logično, ne može vršiti glagolsku radnju. Zato se ove konstrukcije, koje inače postoje samo u trećem licu, često povezuju s pasivnom formom pa otuda i naziv “pronominalni pasiv” (*passif pronominal*).²⁷ Tako u primjeru *Le château se voit de ma fenêtre* /Dvorac se vidi s mog prozora/ – vrijednost elementa *se* / *se*, s obzirom na značenje subjekta, ne možemo odrediti (za razliku od primjera u kojima subjekt označava lice, što nam govori o važnosti konteksta u prepoznavanju vrijednosti pronominalnog glagola, u ovom slučaju istog *se voir*: *Je me vois dans la glace.* /Vidim se u ogledalu./ → refleksivna vrijednost; *Mes cousins se voient tous les dimanches.* /Moji rođaci se vidaju svake nedjelje./ → recipročna vrijednost), pa je stoga riječ o partikuli koja na stvari ne predstavlja zaseban aktant:

U ovakvim konstrukcijama agens najčešće nije izražen, ali se spontano interpretira kao nešto “živo” (*animé*)²⁸ pa se u aktivnoj formi pojavljuje u vidu neodređene zamjenice *on* u funkciji subjekta, tj. *On voit le château de ma fenêtre*.²⁹

27 V. Maingueneau (1999: 121). Wartburg/Zumthor (1958: 192 par. 354) objašjavaju zašto se ovdje ne radi o pravom pasivu: “En réalité, ce ne sont pas là, dans l’usage moderne, de véritables passifs: le sujet (un bruit étrange s’est répandu) n’est pas présenté comme subissant une action, et la pensée ne suggère aucunement l’existence d’un agent, comme ce serait le cas dans ..., un bruit a été répandu (par ...)”. V. također Creissels (1995: 275, 3.5).

28 V. Gardes-Tamine (1988: 88).

29 Kod ove podgrupe pronominalnih glagola postavlja se dakle pitanje agensa, koji se u ovom slučaju ne može uvoditi prijedlozima par ili de, nego, recimo, prijedlogom avec ili à. Béchade (1989: 29, nb I), međutim, u vezi s ovim precizira da se do 17. stoljeća upotrebljavala konstrukcija s agensom uvedenim prijedlogom par, kao u sljedećoj La Bruyèreovoj rečenici: Les meilleures actions s’altèrent et s’affaiblissent **par** la manière dont on les fait. Riegel/Pellat/Rioul (1999: 258) navode da je mogućnost iskazivanja agensa u ovakvim konstruk-

Autori *Velikog Larousseovog rječnika* (GL 1976: 4681) ističu, međutim, da subjekt također može biti živo biće (*animé*): *Le voyageur se voyait de loin* /Putnik se vidio iz daleka/, odnosno: *On voyait le voyageur de loin* – ali da to može dovesti do konfuzije bilo s refleksivnom (primjer *a*) ili sa recipročnom konstrukcijom (primjer *b*):

- a) *Un chien se lave au shampooing.* (*lui-même?*) / Pas se pere šamponom. (sam sebe?)
- b) *Les voyageurs se reconnaissaient de loin.* (*les uns les autres?*) / Putnici su se prepoznavali iz daleka. (jedni druge?)

Za razliku od prvog primjera (a), u kome imenica u poziciji subjekta ne označava lice, osobu, nego životinju, što otklanja spomenutu dvosmislenost (tj. *On lave un chien au shampooing*), u drugom primjeru (b) kontekst je doista takav da bismo se mogli zapitati jesu li putnici prepoznavali jedni druge iz daleka, gdje bi element *se* / *se* bio zamjenica, odnosno zaseban aktant zbog recipročne vrijednosti glagola, ili ih je neko prepoznavao iz daleka, pri čemu bi glagol imao pasivnu vrijednost, a element *se* / *se* ne bi bio autonoman, tj. ne bi se radilo o zamjenici, nego o partikuli. Riegel/Pellat/Rioul (1999: 259) u vezi s ovim navode da se dvosmislenost u ovakvim slučajevima može izbjjeći bilo zahvaljujući samom kontekstu (*Le président se désigne à la majorité absolue* / Predsjednik se imenuje, određuje apsolutnom većinom/), bilo zahvaljujući našem poznavanju izvanjezičkih činjenica (*Un nourrisson se change plusieurs fois par jour* / Dojenče se presvači više puta u toku dana). Francuski jezik u ovakvoj situaciji koristi pokaznu zamjenicu *ça* (*cela*), koja, kao “pronom inanimé”, upućuje na to da se radi o pronominalnom glagolu pasivnog značenja: *Les voyageurs, ça se reconnaissait de loin. Un chien, ça se lave au shampooing.*³⁰ Ipak, sljedeći primjer pokazuje da čak i ovaj prosede može ostaviti prostora za drugačije interpretacije, jer se, sukladno kontekstu, može raditi i o refleksivnom značenju navedenog glagola, ali s uvijek prisutnom generičkom

cijama postojala još u 17. stoljeću navodeći ovaj La Fontaineov primjer: Cependant *par* Baucis le festin se prépare. Prema tome, danas ne možemo reći: **Une auto se déplace par les roues, niti:* **Ce château s'admire des passants, nego:* *Une auto se déplace à l'aide des roues. Ce château est admiré des passants* (Papić 1999: 174). U sljedećim primjerima jasno je da agens uvode prijedlozi avec i à: *Ce vin s'améliore avec l'âge.* → L'âge améliore ce vin; *Les fruits se gâtent à l'humidité.* → L'humidité gâte les fruits, dok je u sljedećem primjeru agens iskazan kroz posesivni pridjev (adjectif possessif): *Ses erreurs s'accumulent.* → Il accumule les erreurs (Ibid.).

30 V. GL (1976: 4681).

vrijednošću:³¹ *Un véritable orateur, ça ne s'interrompt pas au milieu de son discours* (Riegel/Pellat/Riou 1999: 259).

2.2.1. Pronominalni glagoli zadržavaju pasivno značenje i u tzv. unipersonalnim ili bezličnim konstrukcijama, tj. konstrukcijama s prividnim subjektom (*sujet apparent*) u 3. licu jednine *il*, pa otuda i naziv bezlični pronominalni glagoli (*verbes pronominaux impersonnels*)³², uz koje se također pojavljuje partikula *se / se:*

Il s'est produit un accident. (Le Goffic 1993: 316, par. 224) /Desila se nesreća./ (Usp.: *Un accident s'est produit.*)

Il se prépare de grands changements. (Ibid.) /Spremaju se velike promjene./ (Usp.: *De grands changements se préparent.*)

Il s'est vendu beaucoup d'exemplaires de ce livre. (Ibid.) /Prodalo se mnogo primjeraka te knjige./ (Usp.: *Beaucoup d'exemplaires de ce livre se sont vendus.*)

Konačno, treba naglasiti da postoje i takvi pronominalni glagoli, poput, recimo, *s'apercevoir*,³³ koji se mogu pojaviti u sve četiri prethodno razmatrane pronominalne grupe. U svakom slučaju, kontekst je taj koji nam pomaže da utvrđimo da li oblici *me, te, toi, se, nous i vous* imaju jasnu sintaksičko-semantičku vrijednost ili ne, tj. da li predstavljaju zasebne aktante ili ne, drugim riječima, da li se pojavljuju u ulozi zamjenice ili partikule:

Aktiv: *Vous apercevez d'ici la Tour Eiffel.*

Refleksivno: *Elle s'aperçut dans le miroir.* (Se je zamjenica u funkciji direktnog objekta.)

Recipročno: *Pierre et Jean s'aperçurent dans la rue.* (Se je zamjenica u funkciji direktnog objekta.)

Leksikalizirano: *Il s'est aperçu de son erreur.* (= *Il s'en est rendu compte.* → Se je partikula.)

Pasivno: *La Tour Eiffel s'aperçoit de Montmartre.* (Se je partikula.)

31 Zato se ne može reći: *Mon fils, ça s'élève à la trique. /Usp. Les enfants, ça s'élève à la trique. (Gardes-Tamine 1988: 88).

32 V. Grevisse (1993: 1139–1140, par. 750).

33 V. NPR (1995: 97).

3. ZAKLJUČAK

U radu smo aktualizirali problematiku sintaksičko-semantičke analize oblika *me, te, toi, se, nous i vous* u sastavu pronominalnih glagola, odnosno razmotrili smo pitanje da li ovi oblici ličnih zamjenica (kako ih nazivaju francuski autori, bez obzira na to o kojem se pronominalnom glagolu radi) mogu predstavljati zaseban aktant, odnosno može li im se pripisati vlastita sintaksička funkcija te, ukoliko to nije moguće, kakvu ulogu ti oblici zapravo imaju. Na osnovu sintaksičko-semantičke analize sadržaja spomenutih oblika, zaključili smo da odgovor na ovo pitanje varira u skladu s primjerima i kontekstom. Najprije smo razmotrili pronominalne konstrukcije u kojima su *me, te, toi, se, nous i vous* doista lične zamjenice, odnosno sintaksički elementi koji predstavljaju zasebne aktante. Riječ je o refleksivnim i recipročnim glagolima. Lična zamjenica, koja je kod ovih glagola autonomna, ima jasno određenu sintaksičku funkciju i značenje, pojavljuje se u službi direktnog ili indirektnog objekta pa se stoga u analizi posmatra zasebno u odnosu na glagol, što smo i pokazali na grafičkim prikazima. Tu su još dvije kategorije pronominalnih glagola koji se logički razlikuju od refleksivnih i recipročnih, a uz koje lična zamjenica također predstavlja zaseban aktant. Riječ je o glagolima sukcesivnog značenja, čiji su predstavnici glagoli *se succéder* i *se suivre*, dok drugu kategoriju čine pronominalne konstrukcije s glagolima kao što su: *écouter, entendre, envoyer, faire, laisser, mener, regarder, sentir i voir*, u kojima se lična zamjenica pojavljuje u funkciji direktnog kao i indirektnog objekta glagola u infinitivu. Drugi smo dio rada posvetili pronominalnim glagolima uz koje oblici *me, te, toi, se, nous i vous* nemaju jasno determiniranu vrijednost pa stoga ne predstavljaju zaseban aktant, odvojen od glagola, što znači da se na stemi prikazuju zajedno s glagolom. U tom smo kontekstu najprije analizirali tzv. leksikalizirane glagole u okviru kojih se razlikuju glagoli koji postoje samo u pronominalnom obliku te oni koji se također pojavljuju u nepronominalnim konstrukcijama ali s drugačijim leksičkim značenjem i eventualno drugačijom konstrukcijom. Nakon toga smo razmotrili i pronominalne glagole s pasivnim značenjem koji čine posebnu skupinu, budući da se radi o konstrukcijama u trećem licu, što znači da je u njima prisutan samo oblik *se*. Uzimajući u obzir to da su oblici *me, te, toi, se, nous i vous* u ovom slučaju sastavni dio spomenutih glagola i u morfološkom i u leksičkosemantičkom pogledu, odnosno da to više nisu sintaksički elementi koji bi se mogli analizirati, mišljenja smo da se ovdje više ne radi o zamjenicama, nego prije o partikulama, odnosno riječcama ili česticama te da bi se oni kao takvi trebali i posmatrati u francuskom jeziku.

LITERATURA

- Béchade, H.-D. (1989), *Syntaxe du français moderne et contemporain*, P.U.F. fondamental, Paris.
- Belaj, B. (2001), "Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku", *Suvremena lingvistika* 51–52, str. 1–11, Zagreb.
- Chevalier i dr. – Chevalier, J.-C., Blanche-Benveniste, C., Arrivé, M., Peytard, J. (1964), *Grammaire Larousse du français contemporain*, Librairie Larousse, Paris.
- Creissels, D. (1995), *Eléments de syntaxe générale*, P.U.F., Paris.
- Gardes-Tamine, J. (1988), *La grammaire, Syntaxe*, Armand Colin, Paris.
- Grevisse, M. (1993), *Le Bon Usage*, 13ème édition par André Goosse, DeBoeck Du-culot.
- Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I. (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
- Le Goffic, P. (1993), *Grammaire de la Phrase française*, Hachette, Paris.
- Maingueneau, D. (1999), *Syntaxe du français*, 2e édition, Hachette, Paris.
- Papić, M. (1999), *Gramatika francuskog jezika, Strukturalna morfosintaksa*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Riegel, M., Pellat, J.-C., Rioul, R. (1999), *Grammaire méthodique du français*, P.U.F., Paris.
- Silić, J., Pranjković, I. (2007), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Simić, R. (2002), *Srpska gramatika 1: uvod, fonologija, morfologija*, Jasen, Beograd, Nikšić.
- Tekešinović, L. (2016), "Infinitivna rečenica u francuskom jeziku ili infinitiv u konstrukciji sa vlastitim subjektom vs infinitiv bez vlastitog subjekta", *Sarajevski filološki susreti 3*, Zbornik radova (knjiga I), 51–73, Sarajevo.
- Tesnière, L. (1953), *Esquisse d'une syntaxe structurale*, C. Klincksieck, Paris.
- Tesnière, L. (1965), *Éléments de syntaxe structurale*. Deuxième édition revue et corrigée, Paris: C. Klincksieck.
- Wartburg, von W., Zumthor, P. (1958), *Précis de syntaxe du français contemporain*, Éd. A. Francke S. A., Berne.

RJEĆNICI

- Grand Larousse de la langue française en sept volumes*, Tome cinquième 1976, Librairie Larousse, Paris.
- Le Nouveau Petit Robert, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, 1995, Paris.

Trésor de la langue française, Dictionnaire de la langue du XIX ème et du XX ème siècle (1789–1960), Tome treizième 1988, Éditions du centre national de la recherche scientifique, Gallimard, Paris.

INTERNETSKI IZVORI

Chazarain, B., *Les tours pronominaux en français moderne : diversité ou unité de l'analyse?* http://elliadd.univ-fcomte.fr/archives_laseldi/document/colloque/constructions_verbales_2006/preactes/CV_Chazarain.pdf

IZVORI I SKRAĆENICE

Camus, A. (1942), *l'Étranger* (roman u elektronskoj verziji).

Nothomb, A. (1992), *Hygiène de l'assassin* (roman u elektronskoj verziji).

GL – *Grand Larousse de la langue française en sept volumes*, Tome cinquième 1976, Librairie Larousse, Paris.

NPR – *Le Nouveau Petit Robert, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, 1995, Paris.

TLF – *Trésor de la langue française, Dictionnaire de la langue du XIX ème et du XX ème siècle (1789–1960)*, Tome treizième 1988, Éditions du centre national de la recherche scientifique, Gallimard, Paris.

THE VALUES OF THE PERSONAL PRONOUNS *ME, TE, TOI, SE, NOUS, VOUS* WITH THE PRONOMINAL VERBS IN FRENCH

Abstract

This paper discusses the features of the elements *me, te, toi, se, nous, vous* in combination with pronominal verbs, which are further subcategorized based on their correlation. The first part of the paper examines pronominal verbs with which these forms have the role of the pronouns with precisely determined syntactic and semantic values. The second part delineates pronominal verbs with which these forms bear neither function nor meaning. Consequently, the analysis aims at determining their role more precisely.

Key words: *personal pronouns, pronominal verbs, function, signification, actant, stemma, particles*

Alma SOKOLIJA

JEZIČKE INOVACIJE NA PRIMJERIMA SARAJEVSKOG I PARISKOG ŽARGONA

KLJUČNE RIJEČI: *sociolinguistika, žargon, sleng, funkcije žargona, žargonski prosedei*

Žargoni funkcionišu kao male laboratorije inovacija u jeziku, a u prilog tome govore rječnici žargona koji obično broje desetine hiljada riječi u sinhroniji. Žargonske kreacije nastaju kao izraz funkcija ovog jezičkog fenomena, a složenost žargona odgovara složenosti društva u kojem nastaju. Pošto su žargoni vezani uglavnom za urbane sredine i vertikalnu stratifikaciju jezika, prirodno je da su oni složeniji što su aglomeracije veće. Sve što nastaje u jeziku ima svoj razlog nastanka i postojanja, a žargoni su izraz stvarne potrebe u jeziku da se pojmovi nazovu novim imenima u jednom drugaćijem registru. Ukoliko se analiziraju žargonski prosedei tvorbe, može se doći do zaključka da žargoni uglavnom, osim u slučaju posebnih kodova, inoviraju na osnovu postojećih mehanizama u jeziku, s tim da ih oni koriste mnogo češće nego i govorni i književni jezik i da su te kreacije markirane u odnosu na ova dva prethodna registra. Naš je cilj pokazati razloge tih inovacija i ilustrirati primjerima glavne prosedee kojim se sarajevski i pariski žargon služe crpeći građu iz leksikografskog korpusa.

UVOD

Etimološki riječ *inovacija* potječe od latinskog glagola *inovare*, što znači “obnoviti”. Inovacija je obično nešto novo, još nepoznato, u nečem već postojećem. Brojne su inovacije na polju jezika nastale putem posuđivanja od drugih jezika tj. stvaranjem posuđenica. Riječ *lajkati* ili *lajkovati* je tako ušla u naš jezik iz engleskog jezika od glagola *to like*, što znači “voljeti nešto” i pripada žargonu komunikacije na Fejsbuku, koji također dolazi od engleske riječi *Facebook*. Ona posjeduje i svoj imenički parnjak *lajk/ovi*. Često inovacija označava nešto rijetko, neočekivano i začuđujuće, drugim rijećima ona je

lingvistički markirana u odnosu na druge riječi ili strukture u jeziku. Kada u žargonu kažemo da je neko *rasturio*, to znači da je “veoma dobro uspio na nekom planu”, “zapanjio svojom izvedbom” itd. U ovom slučaju radi se o inovativnoj upotrebi glagola zbog promjene njegove tranzitivnosti. U književnom jeziku glagol *rasturiti* je tranzitivan (*rasturiti nešto*), dok je ovdje upotrijebljen intranzitivno. Nerijetko inovacija i/ili kreacija u jeziku podrazumijeva i kršeњe postojećih pravila. To je također slučaj s neobičnim metaforama koja krše pravila očekivanih semantičkih kombinacija. U Sarajevu, recimo, možemo čuti da je *upržio mraz* ukoliko se želi reći da je “jako hladno”.

Ipak svaka promjena u jeziku nije i inovacija. Strukturalne promjene koje se dešavaju u dijahroniji, i mnogo su rjeđe u jeziku, stvar su djelovanja drugih jezičkih zakona. Tako se u našem jeziku gubi imperfekt, a njegovo mjesto preuzima perfekt. U francuskom jeziku bliski futur (*futur proche*), analitičke prirode, sve više zamjenjuje obični futur (*futur simple*) koji je sintetičke prirode. Stoga se sve češće čuje *je vais travailler* (“radit će”) umjesto *je travaillera* (“radit će”).

Mlađe populacije naročito su sklone inoviranju u jeziku možda stoga što manje “robuju” normi i otvoreni su za kreacije, posuđenice, igre riječima. Jedna žargonska leksema nastaje kao neologizam, svojevrsna kreacija jedne osobe, a potom se širi na grupu i na čitavo društvo u slučaju općeg žargona ili slenga. Žargoni su uglavnom više vezani za gradske sredine gdje su podjele populacije veće, što za sobom povlači veće mogućnosti za stvaranje novih žargona. To su prevashodno leksički fenomeni iako oni koincidiraju i s nekim inovacijama na planu izgovora i morfosintakse. Živeći u osmozi s govornim jezikom, žargoni gradova tako prerastaju u jezičke registre u povoju. Neki od njih možda nose, poput vulgarnih latinskih narječja u odnosu na klasični latinski, klicu leksičke diversifikacije koja može doprinijeti stvaranju novih jezika, što naravno zavisi od niza faktora, od kojih su brojni vanjezički faktori.

Zbog svega navedenog, kao i zbog prirode ovog jezičkog fenomena i prosedea kreacije koje on koristi, mi polazimo od pretpostavke da je to segment jezika koji možda najviše inovira, a kako bismo to potkrijepili, koristit ćemo se leksikografskim korpusima.

RAZLOZI INOVACIJA U ŽARGONU

Neki od razloga za inoviranje u žargonu svojstveni su prirodi ovog jezičkog fenomena. Kriptička (grč. $\kappa\rho\nu\pi\tau\iota\kappa\circ\varsigma$ “onaj koji prikriva”) funkcija ili funkcija prikrivanja i maskiranja smisla riječi, odnosno poruke, od neupućenih ima cilj ograničiti transparentnost poruke i orijentisati ju ka onima koji

pripadaju samo toj grupi. Stoga nastaju mnoge riječi koje su nepoznate neu-pućenima. Prvi istraženi francuski žargoni bili su žargoni kradljivaca čije se bande formiraju nakon dugih vjerskih ratova u Francuskoj zato što veliki broj plaćenika ostaje bez zarade. Formiranjem buržoaskog društva u Francuskoj, ovi slojevi se stapaju sa sirotinjom i tako se žargoni “demokratizuju” i šire i poprimaju i druge funkcije. Žargoni lopova ostaju prevashodno kriptički, a slengovi ili opći žargoni, odlika savremenih društava, poprimaju najčešće do-datnu ludičku funkciju (od latinskog *ludēre* “igrati se”), funkciju poigravanja u jeziku. Ova funkcija možda je i najinteresantnija u okviru ovog rada, jer ona danas često dominira u žargonu i razlog je brojnih inovacija, ali i specifičnog humoru kojim žargoni obiluju. Prisutna je u igrama riječima. Riječ *mitologija* u našem se jeziku obično odnosi na “skup mitova” ili na “nauku koja se njima bavi”, ali u žargonu ova leksema zbog homofonije s riječju *mito*, “korupcija” (uz sufiks *-logija*, koji označava nauke) označava “korupciju”. U francuskom žargonu mladih skraćenica *TGV*, koja inače označava brze nacionalne francuske vozove (*train à grande vitesse*), dobiva značenje eksplozivnog alkoholnog koktela “tekila-džin-votka” (*tequila-gin-vodka*).

Osim ove dvije primarne funkcije francuski sociolingvisti uviđaju i neke druge funkcije žargona. Identitetska funkcija žargona javlja se posljednjih de-cenija u francuskim i pariskim predgrađima i prisutna je kod mlađih popula-cija različitog porijekla, ali sličnog ekonomskog statusa mlađih nezaposlenih Francuza, zatočenih u predgrađa koja liče na getoe i koji svoju egzistenciju najčešće osiguravaju nelegalnim poslovima. Francuski lingvista Jean-Pierre Goudaillier (2003) ovdje nazire pojavu novog varijeteta francuskog jezika koji on naziva *savremeni francuski iz predgrađa* (*français contemporain des cités – FCC*). Ovaj žargon ima naglašenu i funkciju saveznišva (*fonction conni-ventielle*), jer stigmatizirani mlađi osjećaju se najčešće odbačenim od društva i imaju potrebu da jezikom iskažu svoj identitet i sačuvaju svoje spone isto-vremeno se tako demarkirajući od ostalih dobrostojećih slojeva društva. Ovaj varijetet francuskog jezika može se dovesti u vezu s vernakularom crnih Amerikanaca (*Black English Vernacular*), varijantom američkog jezika koji govore uglavnom mlađi Afroamerikanci koji žive u sličnim uvjetima u predgrađima američkih gradova i koju je proučavao William Labov (1993). Naime i francuski i američka varijanta ovakvog jezika postaje jedina kompetencija njegovih govornika i tako ih uvlači u spiralu edukativnog i profesionalnog neuspjeha i konačno kriminala.

Jezički šovinizam koji nekad poprima oblike jezičkog čistunstva obično je karakteristika viših klasa spram govora nižih klasa. Međutim ovdje se javlja

i obrnut fenomen. Naime, primarni kreatori i govornici *savremenog francuskog iz predgrađa* vjeruju da je “šatrovački u fazonu”, takav kakav ga koriste bogatije klase Francuza, samo imitacija njihovog govora i da se tu i dalje radi o “govoru francuskih buržuja”. Ovo posuđivanje žargona francuski sociolog Bernard Lahire (1999) naziva *simboličkom kradom (détournement symbolique)*. Međutim čim je neka riječ koju su oni kreirali upotrijebljena u medijima, ovi primarni govornici ju napuštaju i odmah izmišljaju neku drugu, novu, što je uostalom i opća karakteristika žargona. Pošto je taj govor rezervisan za članove grupe, on je neka vrsta njihove “svojine”. Što taj žargon više izlazi iz uskog kruga i “vulgarizuje se” u drugim društvenim slojevima, grupa reaguje stvarajući nove lekseme.

Jedna od funkcije žargona jeste i familijarna funkcija (*fonction de familiarité*), jer žargon često koristimo u okviru porodice ili kako bismo izrazili bliskost sa svojim sagovornicima. Žargon tako postaje sredstvo izražavanja emocija ili ekspresivne jezičke funkcije ako slijedimo Jakobsonovu podjelu (Jakobson 1963). Sve ove funkcije žargona obično koïncidiraju u manjoj ili većoj mjeri i rijetko ih pronalazimo usamljene. Pri tome treba naglasiti da sve generacije posjeduju svoje žargone koji se brzo obnavljaju jer brzo zastarjevaju. Jezik igra ključnu ulogu u konstrukciji ličnosti adolescenata. Razgovori mlađih rukovođeni su brzinom. Govoriti što brže osnovno je pravilo interaktivnosti. U tom su pogledu jezik internetskih foruma i društvenih mreža naročito slikoviti. Stvarajući jezičke razlike i izmišljajući svoj specifičan način govora, mlađi se demarkiraju u odnosu na roditelje i konstruišu vlastite reference društvene pripadnosti. Radi se dakle o načinu identitetske konstrukcije, načinu da se izrazi njihova različitost u odnosu na svijet odraslih i da se afirmiše njihova pripadnost jednoj društvenoj grupi, te da se naglasi kohezija te grupe.

ŽARGON KAO LABORATORIJA INOVACIJA

Žargoni su prevashodno leksičke prirode. Oni se “kaleme” na fonologiju, morfologiju i sintaksu postojećeg govornog jezika. U većini slučajeva koriste načine tvorbe koji već postoje u datom jeziku, s tim što je kreacija u žargonu izuzetno bogata. Žargoni se uglavnom služe istim kreativnim prosećeima koji već postoje u strukturi datih jezika, s tim da njihova specifičnost leži u činjenici da ih oni koriste u veoma velikom broju kako bi obnovili svoju leksiku i opslužili gore navedene funkcije žargona. Obnavljanje leksičkog fonda suština je funkcionisanja svakog žargona. Stoga, ne bez razloga, francuska sociolingvistička škola “porodila je” i novu poddisciplinu koja se naziva *žargonologija (argotologie)*.

Načine žargonske tvorbe riječi bismo mogli podijeliti na semantičke i formalne, dodajući im još i posuđenice, kao jedan od bitnih segmentata bogaćenja. Naravno stvari ni ovdje nisu sasvim jednostavne jer žargon vrlo često kombinuje više proseda istovremeno. Jedan od takvih primjera jeste francuska žargonska riječ *un auch* (“kavgadžija”), koja je šatrovački oblik glagola *chaud* “vruć” i istovremeno je metafora i nominalizacija. Naša žargonska riječ *luftati* (“izostajati sa časova”) potječe od njemačke riječi *Luft*, što znači “zrak”, i istovremeno je metafora i izvedenica.

SEMANTIČKI PROSEDEI

U semantičkim prosedeima najviše se ogleda poetika nekog žargona, njegova maštovitost i duhovitost. Kada za nekog kažemo da je *konj*, *krava*, *slon*, *miš* ili *žohar*, često mu pripisujemo i osobine koje su svojstvene kolektivnoj mašti i mitologiji.

Dvije bitne odlike žargona su jako izražena polisemija i sinonimija. Pošto žargoni imaju svoje omiljene teme vezane za semantička polja koja se često tiču (već prema vrsti žargona, tj. karakteristikama grupe koja ga govori) krađe, seksa, droge, nasilja, psovki kao i niza drugih aktivnosti vezanih za svakodnevni život, sinonimija će se naročito odnositi na neke pojmove, koji mogu biti i kulturno uvjetovani. Francuski žargon će tako imati brojne sinonime za vino (*pinard*, *vinasse*, *picrate*, *picton*, *vinasse*, *brouille-ménage*, *narpi*, *jaja* itd.), dok će sarajevski žargon već prema konotacijama imati više relativnih sinonima za kafu (*krmeljuša*, *dočekuša*, *razgovoruša*, *sikteruša*, *proljevuša*). Međutim neke od tema žargona su univerzalne, a to su, naprimjer, novac i krađa. Brojni su sinonimi za glagol “krasti” i u našem i u francuskom žargonu. U sarajevskom žargonu to su: *okrenuti*, *prepasti*, *zavrnuti*, *zapaliti*, *maznuti*, *dići*, *hapiti*, *zavrnuti*, *zdipiti*, *izbunariti*, a u francuskom: *chopper*, *piquer*, *taxer*, *arnaquer*, *lévo*, *chouraver*, *taxer*, *tirer* itd.. Francuski žargon broji nekoliko desetina riječi za novac od kojih su možda najčešće: *fric*, *genar*, *artiche*, *thune(s)*, *oseille*, *lové*, *grisbi*, *flouse*, *pognon*, *radis*, *pèze*, *blé*, *beurre*, *carbure*, *fraîche* itd. Veliki broj tih riječi označavaju hranu, jer novac se prevashodno koristi kako bi se kupila hrana, a u nekim kulturama se hrana još uvijek mijenja za neku drugu hranu trampom. Taj prosede francuski lingvista Louis-Jean Calvet (1994: 35-44) naziva *semantičke matrice* (*matrices sémantiques*). Narcis Saračević, autor *Rječnika sarajevskog žargona* (2004), također navodi više sinonima za novac: *lova*, *čip*, *deršo*, *genge*, *kinta*, *municija*, *penezi*, *repa*, *šoder* itd., ali činjenica je da se u našem slengu najviše odomaćila riječ romskog porijekla *lova*. Uzgred, ista riječ u pluralau postoji i

u francuskom žargonu (*lové*), ali je mnogo rijeda. Naime, opći žargon ili sleng obično se ograniči na par riječi koje su učestale, dok ostali sinonimi pripadaju ili različitim žargonima ili različitim slojevima žargona. Najbolji ekvivalent za naš žargonizam *lova* u francuskom je možda riječ *fric* po učestalosti upotrebe, ali ova posljednja polako se počinje odomaćivati i u govornom francuskom jeziku, pa bi joj ekvivalent, ovisno o registru ili nivou jezika, te o kontekstu, nekad bio *pare* (naša govorna riječ turskog porijekla), a nekad *lova*:

- 1) *J(n')ai pas de fric* (“Nemam para.”)
- 2) *Ch'ai pas de fric.* (“Ne'am love.”)

Polisemija u žargonu također podrazumijeva više značnost leksema, s tim da se te lekseme obično vezuju za različita semantička polja žargona. Glagol *choper* u francuskom žargonu može značiti “ukrasti”; “obljubiti”; “dobiti (bolest)”; “uhvatiti”. Njen najbliži ekvivalent u našem je žargonu riječ *maznuti*, koja također može značiti “ukrasti”; “obljubiti”; “zavesti”; “uhvatiti”; “popiti”; “udariti”. Radi se obično o leksemama koje zbog svoje učestalosti dobijaju neku vrstu generičke vrijednosti radnje u brojnim kolokacijama.

Jedan od najplodnijih semantičkih prosedera u žargonu sigurno je metafora koju često poistovjećuju s kondenzovanim poređenjem. “Glava” postaje *tikva* i u našem i u francuskom jeziku (*citrouille*). Novac postaje hrana. Žene i muškarci postaju životinje ili predmeti čije osobine, ovisno o konotacijama u toj kulturi, preuzimaju. *Un canon* (“top”) predstavlja “veoma zgodna žena” u francuskom žargonu. U našem žargonu za zgodnu ženu može se reći da je *avion*. U sarajevskom žargonu može se reći i *mlažnjak* za veoma zgodnu ženu, a njen francuski ekvivalent jeste *bombe atomique* (“atomska bomba”). *Cigla* u našem žargon i njen ekvivalent *brique* (“cigla”) u francuskom žargonu jeste “milion u novcu” zbog sličnosti oblika cigle i složenih novčanica. Međutim neki metafore se i razlikuju. Nas žargon koristi riječ *mačka* (nemarkirani ženski rod) kako bi opisao “zgodnu ženu”, dok ista francuska riječ *chatte* (markirani ženski rod) označava “ženski polni organ”. Naš žargon koristi i riječ *miš* za “kukavice” i “nekarakterne pojedince”, dok će francuski žargon češće posegnuti za riječju *con* (koja etimološki označava “ženski polni organ”), a ta metafora česta je i u našem žargonu. Naša riječ *zmija* (“opasna žena”) ima za ekvivalent sličnu riječ *vipère* (“guja”) u francuskom žargonu. *Krava* je uvreda za ženu kod nas, dok je to u francuskom žargonu uzvik iznenađenja (*la vache!*) ili riječ kojom se može neko uvrijediti, kao i riječ kojom se u množini označavaju policajci (*les vaches*). Policajci se u francuskom žargonu označavaju i

riječima iz peradarske porodice: *les poulets* (“pilići”), *la volaille* (“perad”), *le perdreau* (“jarebica”).

Tu su i složeniji izrazi metaforičkog tipa *fali mu daska u glavi* i njen ekvivalent u francukom žargonu *avoir une araignée au plafon* (“imati pauka na plafonu”).

Naravno žargon objedinjuje i čitav niz vulgarnih izraza i psovki iako to nije suština žargona. Psovke obično crpe svoju ekspresivnu funkciju u tabuima kulture iz koje dolazi. Stoga proizlazi da je shodno najjačim vulgarnim uzviciima (čestim u svakodnevnici) u francuskom i našem jeziku glavni religijski, zatim skatološki tabu u francuskoj kulturi, a u našoj kulturi tabu seksualnosti pomiješan je s porodičnim odnosima:

- 3) *Putain!* (“prostitutka”) – naš ekvivalent: *U p... materinu!*
- 4) *Merde!* (“govno”) – naš ekvivalent: *j...ga!*

Francuska psovka *Putain!* crpi svoju evokativnu snagu najvjerovaljnije u aluziji na djevicu Mariju, ili eventualno na majku sagovornika (*Putain de ta mère!*), jer na taj način pogađa neuralgičnu tačku osnovnih kulturnih tabua.

Doduše kulture se i mijenjaju i miješaju tako da danas jednu od jačih psovki u francuskoj predstavlja izraz *nique ta mere!*, koji je bliži našim tabuima jer doslovno znači “opći sa vlastitom majkom”, a ušao je u francuski jezik kao kalk iz arapskog jezika, koji, čini se, ima tabue koji su bliži onima u našoj kulturi. Ipak zbog snage evokacije ovih tabua, žargon je istovremeno sklon i eufemizaciji, odnosno maskiranju ovih izraza i njihovom prilagođavanju malo formalnijim situacijama, tako da *putain* (*prostitutka, ku..va*) – postaje *purée!* (“pire-krompir”), *zob!* (etimološki iz arapskog “muški spolni organ”) – postaje *zut!* (onomatopeja), *merde* (“govno”) – postaje *mince* (homofono s riječju “mršav”, ali ima komunikativnu snagu našeg “do vraga”). U našem jeziku to je slučaj s izrazima *boli me kufer/briga* itd. koji također evociraju vulgarnije izraze.

POSUĐENICE

Veliki broj žargonskih riječi jesu posuđenice, vjerovatno zato što žargon ne posjeduje preskriptivnu normu niti se odlikuje jezičkim čistunstvom, što je svojstveno normi književnih jezika u nekim jezičkim zajednicama. Posuđenice mogu biti i dijalektizmi i lokalizmi, ali najvidljivije su strane riječi, bilo da se radi o slojevima riječi novijeg datuma ili starijeg datuma. Tako je veliki broj germanizama i orijentalizama, koje su posljedica sukcesivnih kolonizaci-

ja, preživio u našem jeziku upravo zahvaljujući žargonu, jer su ove riječi bile potisnute iz književnog jezika. Mnoge su vremenom i promijenile provobitno značenje. Neke od posuđenica u sarajevskom žargonu su: *luftati* (“izostajati sa časova” < od njemačkog *Luft*, “vazduh”), *frayer* (“mladić”; “muškarac” < od njemačkog *Freier*), *cener* (“novčanica od 10 maraka” < od njemačkog *zehn*, što znači “deset”), *cugati* (“opijati se” < od njemačkog *Zug*), *tal* (“udio” < od njemačkog *Teil* u značenju “dio”), *frka* (“gužva” < od arapskog *firqa*, “divizijski”), *dernek* (“slavlje” < od turskog *dernek*), *buraz* (“brat” < od persijskog *birader*), *jaran* (“priatelj” < od persijskog *yaran*) itd. U francuskom žargonu veoma su prisutne posuđenice iz arapskog jezika zbog jednog dijela populacije koja je arabofonog porijekla, što je posljedica i imigracije kao i davne francuske kolonizacije ovih zemalja. Tako susrećemo riječi kao što su: *kif-kif* (“pola-pola”), *fissa* (“na brzaka”), *ahchouma* (“sramota”), *hala* (“policajac”), *heps* (“zatvor”), *maboul* (“lud”) itd.

U suštini žargoni posuđuju riječi od svih jezika s kojima su bili u kontaktu, a danas naročito puno posuđuju od engleskog, koji je postao neka vrsta jezika medija. Možda upravo zbog otpora koji se javlja u nekim slojevima francuskog društva da se posuđuju engleske riječi, broj ovih posuđenica čini se većim u francuskom žargonu. Neki od primjera su sljedeće riječi: *boss* (“šef”), *black* (“crnac”), *dead* (“mrtav”), *gun* (“pištolj”, “puca”), *job* (“posao”), *man* (“čovjek”), *speeder* (“furati”), *flipper* (“bojati se”) itd.

FORMALNI PROSEDEI

Jedan od specifičnih žargonskih prosedea su kodovi, a najčešći žargonski kod u našem jeziku je šatrovački, dok je njegov pandan u francuskom jeziku *verlan*. I sama riječ *verlan* dolazi od francuskog izraza (*à*) *l'envers*, što znači “unazad”, “naopačke”. Suština šatrovačkog leži u metatezi ili premetanju slogova: *cigara* postaje *garaci*, a *métro* (“metro”) postaje *tromé*. Ipak nije sve tako jednostavno jer i ovaj kod posjeduje svoja pravila koja, naročito u slučaju francuskog jezika, gdje je ovaj prosede izuzetno mnogo prisutan kod mladih, donekle mijenjaju fonotaktička pravila. Pošto se radi o premetanju slogova riječi, monosilabičke riječi prethodno se moraju transformisati u disilabičke. Tako *glup* postaje *paglu*, a *femme* (“žena”) daje riječ *meuf* prethodno prolazeći kroz oblik *meuseu*. U francuskom žargonu zbog česte upotrebe ovog prosedea dolazi i do “rešatrovizacije”, odnosno novog premetanja slogova kako bi riječ postala ponovo neprepoznatljiva za neupućene. Tako je riječ *Arabe* (“Arap”) prvobitno dala riječ *beur* (“mladi čovjek čiji su roditelji arapskog porijekla, a

koji je rođen u Francuskoj”, “Francuz druge generacije arapskog porijekla”), a zatim i *reubeu*.

Česte su i apokope i afereze, odnosno ukidanje početnih ili završnih slogova riječi. Afereza daje sljedeće riječi: *tole* (< *pantole*), *šulja* (< *košulja*), *zika* (< *muzika*) i prisutna je u i u francuskom žargonu – *blème* (< *problème*, “problem”). Afereza je prosede koji ima više kriptičkog karaktera nego apokopa, jer prvi slogovi nose više informacija nego zadnji. U francuskom žargonu afereza se može kombinovati i sa reduplikacijom slogova. Tako je riječ *leurleur*, što znači “reva”, nastala aferezom riječi *contrôleur* (“revizor”), a zatim je došlo do redupliciranja ostatka riječi. Apokopa se često kombinuje sa sufiksacijom: *faks* (< fakultet), *profα* (< profesor), *diša* (< direktor), *reva* (< revizor). Isto to se dešava i u francuskom žargonu: *apéritif* (“aperitiv”) postaje *apéro*, *rendez-vous* (“sastanak”) postaje *rencard*, *directeur* (direktor) postaje *dirlo*. Neki od ovih sufiksa imaju funkciju isključivo žargonske indeksacije, kao u našim riječima *profα* i *diša* ili u francuskim riječima *mecton* (“frajer”) i *foldingu* (“šašav”), dok neki sufiksi imaju i dodatna značenja i konotacije: *filmčuga* (“veoma dobar film”) *ribulja* (“veoma zgodna žena”; “krupna žena”).

Sarajevski žargon posjeduje još jednu mogućnost koju francuski žargon nema, a ona je vezana za glagoske prefikse koji daju nova značenja osnovnom glagolu. Tako žargonski glagol *furati* koji znači “ići”; “ići brzo”; “zabavljati se” može dati niz drugih glagola: *isfurati* “izaći”, *profurati* “početi se zabavljati s nekim”, *ufurati* “ući”, *ufurati se*, “biti umišljen”, *dofurati* “doći” itd. Kreacije mogu nastati i kao posljedica promjene kategorije riječi. Tako i u francuskom i u našem žargonu imenice mogu dobiti pridjevsku funkciju (*mrak frajer*, *soirée delire* = “dernek ludilo”), ili čak i prilošku funkciju: *Bilo nam je mrak* (“bilo nam je veoma lijepo”).

Neke od tih transformacija, kao što je upotreba pridjevskog oblika umjesto priloškog oblika, u francuskom žargonu posljedica su skraćivanja riječi i primjene zakona ekonomije u jeziku jer francuski prilozi su duži od pridjeva:

5) *Je l'ai fait facile* - umjesto: *Je l'ai fait facilement*

Doslovno: “Uradio sam to lak” umjesto “Uradio sam to lako”.

6) *Je le kiffe grave*. umjesto: *Je le kiffe gravement*.

Doslovno: “Sviđa mi se pravi” umjesto “Sviđa mi se pravo”.

Derivacije jedne vrste riječi na osnovu neke druge vrste riječi česte su, s tim da riječ od koje se polazi može i ne mora biti žargonska (prvi primjeri – 7) 9) 11) 13) 14) 15) su iz sarajevskog, a naredni iz pariskog žargona – 8) 10) 12) 16) 17)):

- N > V: 7) *ćumur* > *ćumurati*;
8) *galère* (“robija”) > *galérer* (“robijati”; “biti bez posla”)
Adj. > V: 9) *Cool* > *kul* > *kulirati*;
10) *speed* > *speeder* (“furati”)
Adj > N: 11) *Go(l)* > *goljo*
12) *chaud* (“vruć”) > *un auch* (“kavgadžija”)
V > N : 13) *grebatī se* > *greba*
14) *pucati* > *puca*
15) *zezati* > *zeza*
16) *prendre la tête* (“smarati”) > *prise de tête* (“smor”)
17) *flipper* (“bojati se”) > *un flippé* (“kukavica”)

Žargoni oba jezika stvaraju nova glagolska značenja promjenom tranzitivnosti glagola. Tranzitivan glagol može dati povratni žargonski oblik; *grebatī se* > *grebatī se*; *nasaditi* > *nasaditi se*; *planter* (“saditi”) > *se planter* (“nasaditi se”). Tranzitivan glagol može dati i netranzitivan glagol: *rasturati* (*nešto*) > *rasturati* (*u nečemu*); *assurer* (“osigurati nešto”) > *assurer* (“rasturati u nečemu”), *craindre* (“plašiti se nečega”) > *craindre* (“izazivati strah kod nekoga”). Tranzitivan glagol može promijeniti i vrstu objekta tako da kod glagola: *skinuti* (*nešto*) > *skinuti* (“ubiti”) *nekoga* i njegovog direktnog ekvivalenta u francuskom jeziku: *descendre qqch* (“skinuti nešto”) > *descendre qqn* (“ubiti”, “skinuti nekoga”) objekat postaje živo biće umjesto predmeta. Ovdje se radi o svojevrsnom semantičkom pomaku.

ZAKLJUČAK

Nakon ovog veoma sažetog pregleda žargonske tvorbe možemo uvidjeti da, iako žargoni većinu svojih prosedea kreiranja i inoviranja u jeziku crpe u već postojećim mehanizmima datog jezika (osim kodova), primjetno je da oni mnogo više i češće kreiraju nego što to rade književni jezici. Suština žargona i jeste u kreiranju i pri tom se često susreću različite inovacije istovremeno (*un auch*: šatrovački, metafora, nominalizacija).

Premda ponekada žargon može izgledati kao svojstvena destrukturalizacija i transformacija jezika (pri tome naročito mislimo na noviji francuski šatrovački žargon – FCC) i “žongliranje” jezikom, on to u suštini nije i vladanje žargonom ustvari iziskuje dobro poznavanje maternjeg jezika i njegove strukture kako bi se mogle ostvariti ove inovacije i ponovo usvojiti jezik na drugi način.

Pri tome ne treba zaboratiti da, iako ovo nije umjetnički izraz, ova vrsta kreiranja posjeduje neku vrstu umjetnosti ili u najmanju ruku umijeća. U ovisnosti od toga o kojoj vrsti žargona se radi funkcija inovacija je drugačija. Žargon lopova će zasigurno imati prvenstveno kriptičku funkciju, kao i žargon droge ili prostitucije. Žargon mlađih generacija imat će pored kriptičke i ludičke funkcije i identitetsku funkciju. Opći žargon ili sleng najčešće će imati kripto-ludičku i familijarnu funkciju. U slučaju psovki i/ili vulgarnih uzvika prisutna je i neka vrsta ekspresivno-katarktičke funkcije. Naravno sve zavisi i od toga ko upotrebljava žargon, kada i s kim te “protiv” koga, jer žargon je pomalo kao poigravanje jezikom u različitim “ekipama”. Uostalom ukoliko se žargon ne bi svodio samo na leksiku već bi obuhvatio i fonološki i morfo-sintakšički nivo, tada bismo već govorili da se radi o novim jezicima u povoju.

Naše iskustvo rada sa studentima na žargonu i različitim registrima jezika nam je omogućilo da shvatimo da je to segment koji često nedostaje u nastavi stranih jezika jer dosadašnje metode učenja stranih jezika često zapostavljaju žargone i na taj način lišavaju studente jednog znanja koji ostaje obavijeno velom tajne za njih. Bez tog znanja oni mogu lako biti dezorientirani u stranoj sredini gdje ih govornici stranih jezika mogu voljno isključiti iz komunikacije koristeći žargonizme. Naše je mišljenje da stoga ovaj fenomen treba nastaviti proučavati ne samo zbog njegove zanimljivosti i kreativnosti nego i zbog njegovog značaja za komunikaciju uopće.

LITERATURA

- Calvet, Louis-Jean (1994), *L'argot*. PUF, Paris
- Calvet, Louis-Jean (1999) *Les voix de la ville, introduction à la sociolinguistique urbaine*. Payot, Paris
- Colin, Jean-Paul, Mével, Jean-Pierre, Leclère, Christian (2010), *Dictionnaire de l'argot et du français populaire*, Larousse, Paris
- François-Geiger, Denise (1968), “Les argots”, *Le langage. Encyclopédie de la Pléiade*, Gallimard, Paris, 620–646.
- François-Geiger, Denise (1989), *L'argoterie*, Sorbonnargot, Paris
- Gadet, Françoise (1993), *Le français populaire*. PUF, Paris
- Gadet, Françoise (2007), *La variation sociale en français*. Broché, Paris
- Goudaillier, Jean-Pierre (2001), *Comment tu tchatches! Dictionnaire du français contemporain des cités*, Maisonneuve et Larose, Paris
- Guiraud, Pierre (1965), *Le français populaire*, PUF, Paris
- Guiraud, Pierre (1973), *L'argot*, PUF, Paris

- Hagège, Claude (1987), *Le français et les siècles*. Odile Jacob, Paris
- Hagège, Claude (1996), *Le français, histoire d'un combat*. Odile Jacob, Paris
- Hagège, Claude (1990), *La structure des langues*, PUF, Paris
- Jakobson, Roman (1963), *Essais de linguistique générale*, Les Éditions de Minuit, Paris
- Labov, W. (1993), *Le parler ordinaire. Le langage des ghettos noirs des Etats Unis*. Les Éditions de Minuit, Paris
- Klaić, B. (1974), *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*. Zora, Zagreb
- Lahire, Bernard (1999), *L'invention de l'illettrisme. Rhétoriques publiques éthiques et stigmates*. La Découverte, Paris
- Mandelbaum-Reiner, F. (1990), “Suffixation gratuite et signalétique textuelle d'argot”, *Langue française, parlures argotiques*, Paris: Mai 1990, 106–108.
- Saračević, N. (2012), *Rječnik sarajevskog žargona*. : Grad Sarajevo, Sarajevo
- Sokolija-Brouillard, Alma (2001), *Comparaison des argots de la région de Sarajevo et de la région parisienne; Approche historique, analyse linguistique et sociolinguistique des comportements et des attitudes, enquêtes et entretiens*, ANRT, Lille
- Sokolija, Alma (2011), “Les problèmes de traduction des argots”, *Sprache-Kultur-Gesellschaft 9. Registres de langue et argot(s)*, Martin Meidenbauer, München, 299–312.
- Sokolija, Alma (2013), “Prevođenje žargona i granice prevodivosti”, *Jezici i kulture u vremenu i prostoru II/2*, Filozofski fakultet, Novi Sad, 351–358:
<http://digitalnabiblioteka.tk/digitalna-biblioteka?task=view&id=111&catid=930>
- Sokolija, Alma (2014), *L'argot parisien et l'argot Sarajevo avec les dictionnaires. Description et comparaion historiques, linguistiques et sociolinguistiques*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo:
http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/l%E2%80%99Argot_parisien_et_l%E2%80%99argot_sarajevo_avec_les_dictionnaires.pdf
- Sokolija, Alma (2014), “Taboo expressions and stigmatization and their manifestations in language and slang”, *Radovi XVII*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 319–328.
- Sokolija, Alma (2018), “Jezik i kulturni kontekst na primjerima iz žargona”, *Zbornik radova Sarajevski filološki susreti 4*, knjiga 1, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 166–181.
- Sokolija, Alma (2018), “Procédés de formation en argots contemporains de Paris et de Sarajevo”, *Radovi XXI*, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 13–30.
- Škaljić, A. (1966), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo

LANGUAGE INNOVATIONS IN THE SLANGS OF SARAJEVO AND PARIS

Abstract

Slang functions as a laboratory for language innovation, and slang dictionaries, typically numbering tens of thousands of words in synchrony, prove this fact. Slang creations emerge as an expression of the functions of this linguistic phenomenon, and the complexity of slang corresponds to the complexity of the society in which it is created. Since slangs are mainly related to urban areas and vertical language stratification, it is natural that they are more complex as agglomerations are larger. Everything that is created in a language has its origin and essence, and slang is an expression of the real need in a language for terms to be called by new names in a different register. If we analyze slang formations, it can be concluded that, except in the case of special codes, slang innovates on the basis of existing mechanisms in the language. These language creations are used much more often than in spoken and standard languages and are much more marked linguistically speaking. Our aim is to show the reasons for these innovations and to illustrate them by the examples of the main structures used by these two slangs based on the lexicographic corpus.

Key words: *sociolinguistics, slang, slang functions, forms of slang structuring, slang creative procedures*

Edina ŠPAGO-ĆUMURIJA

OD PREVOĐENJA NA INTERNETU DO JEZIČKIH PROMJENA U KONTAKTU ENGLESKOG I BOSANSKOG JEZIKA

KLJUČNE RIJEČI: *jezički kontakt, engleski, bosanski, crowdsourcing, inovacije*

Razvoj informacijskih tehnologija dovodi do lakšeg širenja engleskog jezika globalno. Takav trend u Bosni i Hercegovini dovodi u kontakt engleski i bosanski jezik – pri čemu je bosanski više izložen promjeni. Jedan od načina na koji se promjene uvode u neki jezik jeste jezičkim kontaktom putem prevođenja. Danas je prevođenje na internetu nerijetko plod dobrovoljnog angažmana korisnika, tj. prijevodi nastaju pristupom koji podrazumijeva *crowdsourcing* – najčešće besplatno, dobrovoljno prevođenje korisnika određene platforme. U ovakvom, vrlo otvorenom, kontekstu komunikacije na internetu, najčešće mnoštvo ljudi učestvuje u prijevodnim rješenjima za nove leksičke jedinice iz engleskog jezika, pa je zanimljivo ispitati inovativnost i kvalitet takvih prijevoda.

U ovom radu bit će analizirani prijevodi s engleskog na bosanski na platformi TED kao dobrom primjeru *korisničkog¹* prevođenja. S obzirom na niži nivo formalnosti komunikacije te određene posebnosti upotrebe jezika na internetu, kao i spomenutu masovnost u prevođenju u kontekstu interneta, mogu se očekivati inovativna prijevodna rješenja koja ponekad mogu biti u neskladu s prirodom bosanskog jezika. Analiza će obuhvatiti leksičke, ali i strukturne promjene do kojih dolazi u kontaktu engleskog i bosanskog jezika.

1 Vlastito prevodilačko rješenje engleskog termina *crowdsourcing* jeste pridjev korisničko kao njegov bosanski ekvivalent, stoga će u daljem tekstu biti korišten ovaj prijevod. Uzimajući u obzir karakteristike ovog prevodilačkog fenomena (masovnost, dobrovoljna osnova te pripadanje određenoj društvenoj grupi/zajednici koja uvek koristi neku zajedničku tehnološku podršku/platformu za komunikaciju), ovo se čini najpodesnjim rješenjem. Sigurno je da se pitanje kreiranja i uskladivanja naziva fenomena u vezi s ovom vrstom prevođenja tek otvara za buduća terminološka rješenja.

1. TED I CROWDOSOURCING

Termin *crowd sourcing* “skovao je” Jeff Howe (2006, prema Anastasiou–Gupta 2011), koji ga je definisao kao novi oblik obavljanja neke poslovne aktivnosti, na način da ga ne obavljaju zaposlenici nego *nedefinisana, obično velika grupa ljudi*.² U kasnijoj definiciji – to je *mudrost zajednice* (VP od *community's wisdom*) koja se koristi za postizanje ciljeva neke organizacije (Anastasiou–Gupta 2011). Kao sinonimi pojavljuju se *saradničko* prevođenje (VP od *collaborative*), prevođenje *u zajednici*, prevođenje koje generišu *korisnici* ili *volonteri* da bi se istaknula činjenica da nije riječ o profesionalnim prevodiocima (Dombek 2014).

Jedna od najpoznatijih platformi koje koriste volontersko prevođenje jeste platforma TED, s otvorenim pozivom priključivanja zajednici.³ Ime svakog prevodioca volontera navedeno je na stranici uz prijevod na kojem je radio. Druga osoba prijevod provjerava radi osiguranja kvaliteta.

TED je skraćenica za *tehnologija, zabava i dizajn* (VP od *technology, entertainment, design*), postoji od 1986. godine, i nudi govore na više od 100 jezika, sa ca. 36 000 prevodilaca.⁴

2. JEZIČKE PROMJENE I PREVOĐENJE

Prevođenje je i sredstvo semiotičke razmjene između kultura koja uključuje proces recepcije novih sadržaja i koncepata. Samo prevođenje u tom je procesu nerijetko *relativna interpretacija* (VP od *relative interpretation*) novih informacija i novih značenja koja se prenose u kontaktu kultura, ali upravo takvi “netačni” ili “približni” prijevodi potiču kreativnost (Lotman 1990: 37 prema Podkalicka 2007:71).

Prevođenje se mijenja od individualne i ozbiljne aktivnosti prema saradničkoj, u kojoj jedna od primarnih motivacija postaje komuniciranje s drugim ljudima istih uvjerenja i interesa (Dombek 2014:216). Novi oblik prevođenja je *korisnički*, gdje korisnici tehnologije različitog stepena poznavanja stranog jezika funkcionišu kao amaterski prevodioci volonteri koji prevode onlajn-sadržaje, rade na velikim projektima i čak ocjenjuju kvalitet tuđih prijevoda (Doherty 2016). Ovakvo otvoreno prevođenje dešava se i na platformi TED.

2 Vlastiti prijevod od “undefined, generally large group of people” (Svi prijevodi s engleskog predstavljaju vlastiti prijevod autorice; u daljem tekstu VP.)

3 <https://www.ted.com/participate/translate/our-languages>

4 <https://www.ted.com/about/our-organization>

Promjene u jeziku koje se danas dešavaju dovode se u vezu s društvenim promjenama i ličnim preferencijama govornika, tj. pozitivnim asocijacijama koje se vežu za inovativne jezičke forme (Ó Murchadha 2013). Promjene koje nastaju uslijed jezičkog kontakta su najšarolikije, a kod analiziranog korpusa riječ je o indirektnom kontaktu jezika putem prevodenja, u sklopu komunikacije na internetu (Hickey 2010:52).

3. PLATFORMA TED KAO PRIMJER PROMJENA U NOVOM PREVODILAČKOM KONTEKSTU

U novom prevodilačkom kontekstu potpomognutom tehnologijom došlo je do značajnih promjena u načinu na koji se odvija prevodilački proces. Utjecaj drugih prevodilaca, čija se prijevodna rješenja mogu pronaći u bazama podataka, postaje snažniji te se nerijetko koristi pristup tzv. prevodenja *kroz špijunku* (VP od *peep-hole translation*), u kojem se prevodilac oslanja na pretvodne pronađene prijevode radi ujednačavanja korištene leksike, što je prepoznato kao *slijepo vjerovanje* (VP od *blind fate* Bowker 2005 prema Doherty 2016). Ovakve tendencije mogu se prepoznati kao pad kvaliteta prijevoda, ali svakako su osobina prevodilačkog procesa danas. Doherty (2016) diskutujući o različitim stavovima kad je u pitanju kvalitet prijevoda, predlaže dihotomiju koja uključuje razlikovanje tačnosti (VP od *accuracy*) i tečnosti (VP od *fluency*) prijevoda, pri čemu se tačnost odnosi na *tačnost* značenja koje se prenosi iz izvornog teksta, a *tečnost* na prirodnost izraza. U ovom presjeku tačnosti i tečnosti otvara se prostor za uvođenje novih elemenata u jezik prijevoda.

Također imajući u vidu inovativnost kao odliku sadržaja govora na platformi TED mora se uzeti u obzir difuzija nelingvističkih inovacija koje imaju istu tendenciju razvoja kao i lingvističke promjene (Maybaum 2013). Prihvatanje inovacije kao nelingvističke pojave prolazi nekoliko faza: saznanje, odlučivanje, primjena i konačno potvrda (Rogers 1995 prema Maybaum 2013), a paralelan proces može se prepoznati i kod inovativne leksike (Maybaum 2013). Uostalom to je već poznati proces *tranzicije* između bilo koje stare i nove forme u jeziku (Milroy–Milroy 1983). Jezik interneta i jezik govornika inovatora na platformi TED izvjesno je prvenstveno društveni fenomen koji odražava društvene promjene, a rezultira promjenama i na jezičkom nivou.

4. ANALIZA KORPUSA

Rad bilježi nove i neobične primjere značenja i strukture u prijevodu s engleskog na bosanski jezik. Primjeri su pronađeni u korpusu od 91 govora na

bosanskom jeziku na platformi TED.⁵ Gramatičnost i ono što je prihvatljivo u jeziku danas se drugačije definiše. Sve više govornika engleskog koriste internet kao sredstvo validacije novih formi i značenja (Li 2010), a u ovom radu se vidi da to važi i za bh. korisnike platforme TED. Tradicionalno razlikovanje rječnika i drugih izvora podataka postaje sve slabije, jer korisnici vrlo brzo mogu doći do mnoštva leksikografskih, terminoloških, enciklopedijskih ili informacija iz raznovrsnih korpusa, a da nisu svjesni razlike između tih izvora (L'Homme–Cormier 2014:335).

Također, bilingvalni rječnici nude transkodirane a ne kontekstualne ekvivalente (Delisle 1988 prema Roberts 2019), drugim riječima ne nude prijevodna rješenja za jedinstvene kontekste, nego ekvivalente na nivou jezika. U rječnicima su informacije uvijek poredane od općih prema specifičnim, pa je tako prevodiocu lako pogriješiti u odabiru ekvivalenta – neiskusan prevodilac ćeće bira prvi ekvivalent.

Imajući u vidu trend korištenja interneta kao leksikografskog izvora podataka pojedini primjeri iz korpusa provjereni su pretragom na pretraživaču *Google* radi ilustriranja opsega njihove upotrebe.

4.1. Leksičke promjene

U analiziranom korpusu pronađeni su brojni primjeri koji se odnose na značenjski nivo promjena, a bit će analizirano prevođenje imenskih sintagmi, nivo kolokacija, tj. novih spojeva riječi, te idiomatski izrazi.

4.1.1. Imenske sintagme

Analizirani primjeri prevođenja imenske sintagme pokazuju nekoliko zanimljivih tendencija. Jedna od njih je ono što Filipović zove nultom transmorfemizacijom (1979:178), tj. morfološka nepromijenjenost prvog člana sintagme koji je u engleskom jeziku imenica s pridjevskom funkcijom kao u primjerima *the Flash Crash of 2:45/fleš krah u 2:45; charter schools/čarter škole; Busch gardens/Buš Vrtovi* itd. Provjerom na pretraživaču može se vidjeti da su ovakvi oblici vrlo prihvatljivi u komunikaciji na internetu – npr. unosom sintagme *čarter škole* dobije se ca. 60 000 rezultata, a bez fonetske prilagodbe prve lekseme skoro četiri miliona rezultata. Slična se rješenja mogu pronaći i kad je u pitanju čitava rečenica u funkciji pridjeva: “*I want to kill myself*” kind of chemical/“*hoću da se ubijem*” hemikalija.

⁵ TED platformi pristupljeno u maju 2018. god., <https://www.ted.com/talks?language=bs&sort=newest>

Ekonomizacija izraza na bosanskom jeziku proizlazi iz strukturnog kalkiranja, tj. zadržavanja poretka sintagmatskih članova iz originala, kao u primjerima: *educational jackpot in a voluntary desegregation program/educacioni džekpot u volonterskom desegregacijskom programu; a self-swimming autonomous robot, artificially intelligent/samostalno plivajući nezavisan robot, vještački inteligentan; the Earth's climate budget/Zemljin klimatski budžet; certain amount of continuity/određena količina neprekidnosti; journey of reeducation/putovanje reeduksije; appropriate novelty/prikladna novotarija; acute environmental disasters/nagle okolišne katastrofe; that agonized, lonely place/to slamajuće usamljeničko mjesto; the luxury of time/luksuz vremena* itd.

Kalkiranje dovodi do značenjskog kodiranja koje može dovesti do nera-zumijevanja ili čak novog aspekta značenja. Filipović navodi da promjena, tj. proširenje značenja riječi iz stranog jezika, često ostaje neobjašnjena s obzirom na to da zavisi od specifičnih uvjeta u jezičnoj zajednici u kojoj se ta pojava javlja (1986:174), a slična otvorenost ovog problema može se naslutiti i kad su u pitanju ovako prevedene imenske sintagme, iako nije nužno riječ o uvođenju anglicizama, nego o prenošenju strukturno-semantičke veze iz engleskog jezika. Nije izvjesno kako će primalac poruke razumjeti leksemu *stvaralac* u spoju *opportunity maker/stvaralac prilika* ili precizno značenje u sintagmama *public art/javna umjetnost; unlawful feeling/osjećaj nezakonitosti; a toxic, tormenting sense of hopelessness/mučni i zagadujući osjećaj beznađa; a mutuality mindset/zajednička mentalna postavka; the tension of stagnant economies/tenzije stagnirajuće ekonomije; sweet spots of shared interest/slatke tačke zajedničkog interesa; unmanned facility/obezljuđena ustanova* itd.

S obzirom na to da je na nivou sintagme već riječ o rečeničnom kontekstu te imajući u vidu internetsko okruženje i kontekst korisničkog prevodenja, ovakvo zadržavanje sintagmatskog oblika koje rezultira direktnijim, semantički zgušnutijim, spojevima u jeziku cilju može se objasniti uklapanjem prevodilaca u kolektivne napore u cilju ostvarivanja komunikacije kao društvenog uspjeha (Keller 1994: 106 prema Luraghi 2010). Može se krenuti i od stava da su u pitanju tek neprecizne sintagme, a nekad i značenjske greške u upotrebi bosanskog jezika, ali nivo prisutnosti ovakve upotrebe jezika traži drugaćiji pristup ovoj pojavi. U pojačanom kontaktu engleskog i bosanskog, uz prevodioce koji nisu jezični stručnjaci, te u kombinaciji s internetskim alatima za prevodenje, može se očekivati često upadanje u zamku *lažnih parova* koje će donositi prijevodna rješenja poput *in those individuals/ u tim individualcima; we're very confident/jer smo vrlo pouzdaneili posezanje za prvim rječničkim značenjem za neku leksemu*, kao u sintagmama *one of my more cheerful stu-*

dents/jedan od mojih veselijih studenata ili obstacles related to their background and/prepreke povezane sa njihovom pozadinom, pri čemu će svakako dolaziti i do promjene/proširenja značenja nekih od leksema.

Neki od imenskih spojeva potpuno su novi i čini se da ovakva rješenja ograničava samo maštovitost prevodilaca na internetu: *emotional sonoroussness/emocionalna zvučnost; pieces of the economy/komadići ekonomije; five tips/pet malih savjeta; violent or sexual trauma/nasilna ili seksualna trauma; educational impossibility/obrazovna nemogucnost ili the shower effect/efekt tuširanja* (koncept kao takav ne postoji u našem jeziku, dok se u engleskom odnosi na iznenadnu ideju koja se javlja ujutro pod tušem⁶).

Kad su u pitanju imenice, osim značenjske komponente vidljiva je i promjena u brojnosti bosanskih imenica, kao u primjerima *public death records/ javne evidencije smrti; huge collections of galaxies/ogromni zbirovi galaksija; these kinds of hierarchies/ovakve hijerarhije; competing motivations/ dvostrukе motivacije; comfort zones/zone komfora; treatments/lječenja; large numbers of hunters/mnoštva lovaca*, i čak *the first free and fair elections/prvi slobodan i pravedan izbor*.

Jezik prati promjene u realnosti koja nas okružuje, a imajući u vidu da je platforma TED mjesto gdje su govornici upravo inovatori, ne čudi da se u bosanskom prijevodu javljaju kreativna leksička rješenja za imenovanje novih ili nepostojećih pojava, koncepata i realija, u skladu s već spomenutim *nelingvističkim inovacijama* koje se reflektiraju u jeziku. Vidljiv je veliki broj anglicizama, npr. *petrodollars/petro-dolari, offshore bank accounts/offshore banke, bigoted household/bigotno okruženje, set point/set point, racquetball/reketbol, externalities/eksternalije, cockpit/kokpit, WiTricity /WiTricity* itd.

Mnogo su zanimljivija rješenja kad se zaista i prevodi koncept ili realija, gdje su korišteni različiti pristupi. Ekonomski termin *bottom up agreement/odozgo prema dole* zvuči neodređeno na bosanskom, ali na pretraživaču ima više od 200 000 rezultata (i za *odozgo prema dole* i *odozdo prema gore*) i u ekonomskom je registru očito prihvaćeno. Zanimljiv ali neuspio primjer prijevoda je i *Seed chatedral*, izložbeni paviljon za različite vrste sjemena na Sajmu u Japanu iz 2010. godine,⁷ koji je preveden kao *sjeme katedrala*, što jasno pokazuje značaj prevodilačkog angažmana i razumijevanja registra u kojem se prevodi.

Jedan od pogrešnih prijevoda jeste i primjer *undocumented students/ne-dokumentovani studenti*. Ipak ukoliko prevodilac potraži značenje na interne-

6 <https://designcareer.wordpress.com/2012/10/11/the-shower-effect/>

7 <https://www.youtube.com/watch?v=N7JpJVmsBgU>

tu, može doći do npr. poznatog onlajn-rječnika *Glosbe* koji za *undocumented* nudi prijevod *nedokumentiran*,⁸ dok se ova riječ u bosanskom na pretraživaču može naći tek u vezi s imenicom *troškovi*.

Neki novi koncepti jasni su i u prevodu – poput *energy poverty/energetsko siromaštvo* (135 000 rezultata na pretraživaču), *workafrolics/zabavoholičari* koje je izvedeno analogijom od *radoholičar*, ali ima tek 9 rezultata na pretraživaču.

Mnogo je primjera gdje se očito radi o prvim (i doslovnim) prijevodima nekog novog koncepta, i oni imaju malo rezultata (do nekoliko hiljada) na pretraživaču, poput *scientific atheist or unscientific atheist/naučni ateist ili nenaučni ateist, self-reliance/samooslanjanje, counterfactual/kontračinjenički* ili *sleep-o-meter/snometar*. Neki drugi primjeri su, iako prevedeni na isti način, bolje prihvaćeni, poput *neuroscience/neuronauka* (s više od 200 000 rezultata), ili *neuroscientists/neuronaučnici* (ca. 8 500 rezultata, a *neuronaučnici* 26 000 rezultata).

Leksema *desertification/dezertifikacija* ima svoj unos u Vikipediji na bosanskom, a *eco certification/ekocerifikacija* rezultira brojem od preko 55 000 rezultata na pretraživaču. *A health psychologist* u prijevodu *zdravstveni psiholog* može se naći na hrvatskim portalima (skoro 100 000 rezultata), a na bh. stranicama ne. Imenica *TEDsteri* od *TEDsters* nudi oko 250 rezultata, dok imenica *jedač* u sintagmama *intuitive eaters and controlled eaters/intuitivni i kontrolisani jedači*, ima 70 000 rezultata na pretraživaču.

Multipotentialite prevodi se kao *multipotencijalista* i može se naći 500 rezultata na internetu, pri čemu je vidljiv i oblik za ženski rod *multipotencijalistkinja*.

4.1.2. Novi leksički spojevi u ostalim vrstama sintagmi

Osim imenskih sintagmi vidljivi su i novi primjeri vezivanja između drugih vrsta riječi, pri čemu su rješenja uglavnom rezultat doslovnog prevodenja kao u primjerima *spend work/troše trud; in the back of your mind/u pozadini vašeg uma; I give lots of evidence/Dajem puno dokaza; wondering can tourism change things/čuditi se da li turizam može promijeniti situaciju; massively stressed/širom pod stresom; phobically shy/fobično stidljive; debate has raged/debata je bjesnila; give a TED talk/dati TED govor; young kids, young children/mlada djeca; fervent belief/žestoko vjerovanje; at a huge scale/na*

⁸ <https://glosbe.com/en/hr/undocumented>

ogromnom nivou; desparately familiar/očajnički poznat; heavily committed/teško odan itd.

Neka od ovih prijevodnih rješenja vrlo su prihvaćena, poput kolokacije *dati govor* koja *izbacuje* ca. 4 000 000 rezultata na pretraživaču, ili *earn an MBA degree/zaraditi MBA stepen* sa ca. 600 000 rezultata. Teško je pratiti procese korištenja leksema u bosanskom jeziku u nekom novom značenju ili kolokaciji, ali je izvjesno da je ovaj proces u toku.

4.1.3. *Ustaljeni izrazi*

Ustaljeni idiomatični izrazi smatraju se najtežim za prevodenje, jer idiomatičnost podrazumijeva poznato određenje *izraza čije ukupno značenje nije zbir značenja njegovih pojedinačnih komponenti* (Fraser 1976). Idiomatični izrazi su nefleksibilni i vezani su za društvenu/govornu zajednicu. Zamjena njegovih sastavnica nije moguća, a sam semantički sadržaj razumijeva se idiосinkratično (Barkema 1996). Idiomatski izrazi zanimljivi su i strukturno i semantički, pa su u ovom radu svrstani na kraju leksičkog dijela analize. Iz obrađenog korpusa izdvojeni su primjeri koji pokazuju da se ovi spojevi prevode na internetu, tj. na platformi TED bez puno razlike u odnosu na druge sadržaje, drugim riječima ne poklanja im se posebna pažnja. Takav pristup prevodenju idiomatskih izraza uvodi nove metafore i asocijativna značenja u naš jezik. Tako u bosanskom ostaje *kretati se kao leptir* od engleskog *move like a butterfly*, iako su u bosanskom primarno *leptirići u trbuhi*, a ako je u pitanju kretanje tj. osjećaj lakoće, onda je prirodnije *k'o leptirica. Put yourself in readers shoes* postaje *uskakati u cipele čitaoca. Never, ever give up* je *Nikada, ikada ne odustajte, a to live up to my full potential* prevedeno je kao *oživjeti svoj potencijal*, iako je u bosanskom *razviti (puni) potencijal*. Izrazi koji su slobodniji, ali ipak imaju određena kulturološki uvjetovana asocijativna značenja, također se direktno prevode. Tako *like an elephant getting up off its knees* postaje *kao kada slon ustaje sa svojih koljena*.

Vidljivo je da se ovakvim prevodenjem idiomatičnost u jeziku cilju zanemaruje, tj. kalkira se spoj leksema iz originalnog izraza. Zanimljiv je primjer u kojem prevodilac mijenja izraz u prijevodu, ali engleskim izrazom, npr. *icing on the cake* postaje *višnja na torti*, što je originalno engleski frazem (*the cherry on the cake*), dok bi u bosanskom to bio *šlag na torti*. U izrazu *NASA does the math* prevodilac nije prepoznao metaforu (u značenju *zaključivati, sabrati dva i dva*), pa je doslovno prevedeno kao *NASA obrađuje matematske podatke*. Koncept *otvorenih vrata* iz bosanskog jezika nije iskorišten u prije-

vodu rečenice *I like to leave my office open to my students/Ja volim da ostavim svoju kancelariju otvorenu*, što navodi na drugačije značenje.

4.2. Strukturne promjene

U dijelu o promjenama na nivou strukture, obrađeni su red riječi i rečenica, prevodenje glagola te padežnih oblika i prijedloga.

4.2.1. Red riječi i rečenica

Analizirani korpus potvrđuje neprirodnu rečeničnu strukturu koja se javlja kao rezultat prevodenja na internet, koju Bédard zove *sentence salad*, a koju prevoditelji svejedno dalje *recikliraju* (Bédard 2000 prema Doherty 2016). U bosanskom bi se ovaj postupak, a i rezultat prijevoda na rečeničnom nivou, mogao prevesti kao *rečenični sataraš*, koji donosi *isjeckanu* i nekoherentnu sintaksu s međusobno neuvezanim rečeničnim dijelovima.

Ovakve su rečenice često teško razumljive u prijevodu. Kako navodi Luraghi (2010), odluke koje donose prevodioци u ovakovom prevodilačkom kontekstu su svjesne ili polusvjesne. Želja za učenjem, zabava i potreba za pripadanjem određenim mrežama ljudi utječu na motivaciju za prevodenje na platformi TED, ali treba imati na umu da je korisnicima prevodiocima prevodenje tek hobi (Olohan 2013) te su jasnije odluke kojima su prevodioци pribjejavali u ovom korpusu.

U bosanskom je vidljivo *vraćanje na postavke* engleskog jezika u redu riječi po formuli SV, npr. *where nations have said what they think they can do/gdje nacije su rekle šta misle da mogu uraditi; What we've forgotten is something that Vinod Khosla used to talk about/ Šta smo zaboravili je nešto što Vinod Khosla je znao govoriti; if they can't make it safe, if they can't make it cheap/ ako ne mogu napraviti ih sigurne, ako ne mogu napraviti ih jeftine; And you may remember from biology class that stem cells are immature cells/A možda se sjećate iz biologije da matične ćelije su nezrele ćelije; I find that achieving justice is difficult/Saznala sam da postizanje pravde je teško; soon nations are silenced/ Uskoro čitave nacije se ušutkaju* itd. Ovdje se može spomenuti i redovna tautološka upotreba različitih vrsta zamjenica iz originala, tj. primijenjen postupak formalne korespondencije, kao u primjerima *it's much more complicated than that/da je to mnogo komplikovanije od toga; But I also saw people with something else inside of them/Također sam video ljudi sa nečim u njima; you have those mini-plazas and those urban walkways/znači da imate te mini plaže i te male urbane staze; I was listening to my radio/Prije*

dvije sedmice sam slušao svoj radio; The way that we work has really changed/promjenili su način na koji mi radimo.

Kako navodi Baker (1996 prema Fantinuoli 2016), izvorni tekst postaje važniji od ciljnog teksta kad je u pitanju kompjuterski potpomoguto prevodenje – fenomen poznat kao *probijanje izvornog teksta iz prijevoda* (VP od *shining-through* iz Lapshinova-Koltunski 2013 prema Fantinuoli 2016), drugim riječima neprozirnost prevoda. Primjera s pomjeranjem u odnosu na sintaksu bosanskog jezika u obrađenom korpusu je mnogo: *My name is/Moje ime je; I have swum nine hours and 45 minutes exactly/Plivala sam 9 sati i 45 minuta tačno; They endure it rather than enjoy it/Ustraju u tome, više nego da uživaju; Going to the US was my first time to see a plane/Odlazak u SAD je bio moj prvi put da vidim avion; but science is a rough draft/ali nauka je grubi nacrt; They asked themselves the following question/Zapitali su se sljedeće pitanje, itd.*

Uz ovakav pristup koji se oslanja na originalnu rečeničnu strukturu, ne čudi tautologija poput *grow little mini-organs in the lab/da uzgoje male mini organe u laboratoriju* ili ponavljanja kao u primjerima *they get richer and richer and also start to get healthier and healthier/oni postaju bogatiji i bogati i takođe postaju zdraviji i zdraviji*. ili *made to seem precious, rather than looking like nuts/tako da izgledaju prelijepo, a ne da izgledaju ludo.*

4.2.2. Prevodenje glagola

Primjeri iz obrađenog korpusa koji se odnose na glagole uključuju pitanja prijelaznosti i prevodenja -ing forme.

Uočljiva je promjena u prijelaznosti glagola kod prevodenja na platformi TED. Bosanski glagol postaje neočekivano neprijelazan, kao u primjerima *Texting overindexes for minority and urban youth/Slanje poruka zapravo pre-koraćuje kod manjine i urbane omladine; a 41 button TV remote that utterly defeats me/daljinski upravljač sa 41-om tipkom koji u potpunosti porazi*, ili *the tone about sleep changes/ton o snu mijenja*.

U drugim primjerima bosanski glagol dobija neočekivani objekt: *what it is that causes some people to be more resilient than other people/šta je to što uzrokuje neke ljude da budu više otporni nego drugi ljudi; where we can concentrate our resources to do the most good/sistemi i mreže gdje možemo fokusirati naše resurse; So let's try them/Pokušajmo ih onda; pastoralists bunching and moving their animals/stočari koji su kretali svoje životinje; wealthier individuals who are more likely to moralize greed being good/bogatije individue mnogo češće moralizuju pohlepu kao nešto dobro.*

Vidljiv je, podjednako kao na semantičkom nivou, negativan utjecaj jezika originala, u ovom slučaju prijelaznost engleskih glagola koji uvođenjem objekta dovode do kreiranja neobičnih rečeničnih konstituenata koji nisu u skladu s prirodom bosanskog jezika.

Obrađeni korpus pokazuje da strukturno kalkiranje dovodi do grešaka u određivanju funkcije i oblika u bosanskom jeziku i kad je u pitanju i inače kompleksna *-ing* forma koja može imati nominalnu i glagolsku funkciju u rečenici, zavisno od distribucije. To je vidljivo u slijedećim primjerima gdje glagolski prilog preuzima nerijetko funkciju subjekta: *Here I am in Oslo in Norway, getting a nice, fat check/Ovo sam ja u Oslu u Norveškoj, primajući lijep, debeo ček; Adding just one healthy habit pulls overweight people back into the normal range/Dodavajući samo jednu zdravu naviku vraća ljude sa viškom kilograma u normalni raspon; By having a song that explained what was happening to me, while it was happening, that gave the audience permission to think about it/Pjevajući pjesmu koja objašnjava šta mi se dešava u tom trenutku, dalo je publici priliku da razmisli o tome*

S druge strane prevodenje ove forme nominalnim oblikom donosi zanimljive primjere kreiranja novih (glagolskih) imenica, kao u primjerima *without romanticizing/bez puno romantiziranja; better at strategizing/bolji u strategisanju; Protecting journalists and our right to receive information protects us/Štićenje novinara i našeg prava da primamo informacije štiti nas; this approach to eating probably won't make you lose weigh/vjerovatno nećete smršati zbog ovakvog pristupa jedenju; As my New Year's resolution, I gave up dieting/ Kao dio svoje novogodišnje odluke, ostavila sam dijete.*

4.2.3. Prijedlozi i padeži

Kad je u pitanju prevodenje prijedloga i padežnih oblika, vidljivo je preuzimanje prijedloga iz engleskog, ali i upitna kompetencija prevoditelja kad je u pitanju maternji jezik. Postavlja se pitanje u kojoj mjeri govornici bosanskog jezika vladaju npr. padežnim sistemom u svom jeziku, pogotovo kad je riječ o mlađim ljudima, a što možemo pretpostaviti s obzirom na to da se radi o aktivnim korisnicima interneta i internetskih alata.

Mnoštvo je ovakvih primjera s pogrešno odabranim prijedlogom u prijevodu, gdje je vidljivi uzrok originalni prijedlog u engleskom, poput *to go ride the Apollo rocket to the moon/da bi bili dio Appolo misije prema mjesecu; when you get caught up in a movie/kada se zanesemo u film; a texture you feel like you could stick your hand into/tekstura u koju bi mogli dodirnuti da imate osjećaj; Let's call them intuitive eaters and controlled eaters./Nazovimo ih in-*

tuitivne i kontrolisane jedače; to contrast the stereotypes I'd been taught as a child with real life experience and interaction/suprotnostaviti stereotipe kojima su me učili kao dijete sa stvarnim životnim iskustvom i interakcijom; graduated with degrees in accounting/diplomirao u računovodstvu; We should be proud of where our power is coming from/Trebali bismo se ponositi na mjesto odakle dobijamo energiju; feel like I am a part of the world/da se osjecam kao dijelom svijeta; one in five women and one in 13 men/Jedna između 5 žena i jedan između 13 muškaraca.

Postoji i mnoštvo primjera gdje prevodilac očito nije krenuo od engleskog prijedloga, ali je svejedno napravljen otklon u padežnom obliku: *32 years will have been spent entirely asleep/32 godine vašeg života će biti provedeno na spavanje; I'm less convinced by the energy conservation idea/Manje sam uvjeren idejom konzervacije energije; something that's either like a really light-weight, transparent paper/nešto nalik jako tankog providnog papira; and it's not because parents do not care about their kids/nije zato što roditelji ne mare za svojom djecom; the separation between science and human values/odvajanje između nauke i ljudskih vrijednosti; in the middle of a room of successful people/usred sobe prepune uspješnim ljudima; It is basically an operation to deprive women of sexual pleasure/operacija kojom se žene uskraćuju seksualnog zadovoljstva; predispose individuals to mental health problems/predodređuju osobu zdravstvenim mentalnim problemima*, itd.

Postoji još odstupanja i novih rješenja kad je u pitanju prevođenje na platformi TED, poput dobro poznatog pitanja pasiva koji se sve više (nepotrebno) koristi u bosanskom jeziku, kvantifikacije gdje se odustaje od uobičajenog oblika na bosanskom, npr. *što više pristupačnije* umjesto *što pristupačnije* od engleskog *more accessible, more self-confident/više samouvjeren* umjesto *sa-mouvjereniji, doing more harm than good/ čini više slabog nego dobrog*, ili prevođenje infinitivnih glagolskih oblika poput *You have a budget to spend/ Imate budžet da potrošite* itd, ali zbog manjeg broja ovakvih primjera (a kad je u pitanju pasiv i činjenica da je davno prepoznat njegov utjecaj na naš jezik), nije im posvećena posebna pažnja u radu.

5. ZAKLJUČAK

Kako se navodi u dokumentu Evropske unije iz 2012. *Crowdsourcing translation*, ova vrsta prevođenja (korisničkog) u modu donosi amaterizam⁹

⁹ Dokument Crowdsourcing translation, sa linka <https://termcoord.eu/wp-content/uploads/2013/08/Crowdsourcing-translation.pdf>

kao reakciju na dramatičan porast broja univerzitetski obrazovanih pripadnika srednje klase. Ovom ilustrativnom analizom prijevoda s engleskog na bosanski jezik na platformi TED, koja je tipičan i uspješan primjer korisničkog prevodenja, vidljivo je da se promjene dešavaju u bosanskom jeziku kao rezultat prevodenja, i to ne samo semantičke nego i strukturne.

Crystal je već davno prepoznao *koruptivnu* prirodu onlajn jezika (2001), a ostaje da se vidi da li će baš prevodenje na internetu biti jedan od značajnih faktora u mijenjanju jezika u kontaktu. Pitanje razlike između greške i inovacije mijenja se u kontekstu interneta, i možda je korisnije istraživati i u našim okvirima kako kreirati *pismene* baze podataka, ukoliko želimo sačuvati bosanski jezik kakav sada poznajemo. Rad na elektronskim rječnicima i drugim interaktivnim onlajn alatima možda može otvoriti vrata svjetlijoj budućnosti statusa bosanskog jezika globalno.

Li (2010) navodi mnoštvo primjera odstupanja u upotrebi engleskog jezika čak kad su u pitanju i izvorni govornici, a obrađeni korpus potvrđuje isti trend i za govornike bosanskog jezika.

Umjesto prepoznavanja grešaka, korisnije bi možda bilo raditi na području elektronske leksikografije kojoj su ciljna grupa korisnici na internetu. Interaktivnost treba biti iskorištena kao prednost, u cilju kreiranja rječnika koji bi svojom prirodom odgovarali upravo komuniciranju, pa i prevodenju na internetu, a bili bi osobito korisni amaterskim prevodiocima, te konačno svakom jeziku uključenom u proces prevodenja. Na kraju, jezik nije sam sebi svrha, nego postoji radi komuniciranja, interkulturnalne medijacije, prenošenja i uvođenja novih koncepta, i kao takvog ga treba studirati i baviti se njime. Nove društvene zajednice očito postoje i aktivno djeluju na internetu i otvaraju niz novih istraživačkih pitanja u domenu kontaktne lingvistike, ali i komuniciranja uopće.

LITERATURA

- Anastasiou, Dimitra, (2011), “Comparison of crowdsourcing translation with Machine Translation”, *Journal of Information Science* 37(6), 637–659.
https://www.researchgate.net/profile/Dimitra_Anastasiou2/publication/220195819_Comparison_of_crowdsourcing_translation_with_Machine_Translation/links/57bab50d08ae14f440bd95c9/Comparison-of-crowdsourcing-translation-with-Machine-Translation.pdf
- Baker, M.(1996), “Corpus-Based Translation Studies: The Challenges that Lie Ahead”, *LSP and Translation: Studies in Language Engineering* in Honour of Juan C.Sager, ur.H. Somers, 175–186. Amsterdam: John Benjamins

- Barkema, Hank (1996), "Idiomacity and terminology: A multi-dimensional descriptive model", *Studia Linguistica*, Wiley Online Library
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9582.1996.tb00347.x>
- Crystal David (2001), *Language and the internet*, Cambridge, Cambridge University Press
- Doherty, Stephen (2016), "The Impact of Translation Technologies on the Process and Product of Translation", *International Journal of Communication* 10(2016), 947–969
- Dombek, Magdalena (2014), *A Study into the Motivations of Internet Users Contributing to Translation Crowdsourcing: The Case of Polish Facebook User*, Dublin City University, doktorska disertacija http://doras.dcu.ie/19774/1/PhD_Thesis_M_Dombek_Final_Corrected_Version.pdf
- Fantinioli, Claudio (2016), "The influence of translation technologies on language production", ur. Alonso Almeida, *Input a Word, Analyze the World: Selected Approaches to Corpus Linguistics*; Cambridge Scholars
- Filipović, Rudolf (1986), *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb: Školska knjiga
- Filipović, Rudolf (1979), "Transmorphemizacija – najčešći oblik supstitucije na morfološkom nivou", *Filologija* 9 (1979), str. 117–183.
- Fraser, Bruce (1976), *The verb-particle combination in English*. New York: New York Academic Press
- Hickey, Raymond (2010), *Language change*, dostupno na: <https://doi.org/10.1075/hop.14.lan3>
- Li, David S.C. (2010), "When does an unconventional form become an innovation?", ur. Andy Kirkpatrick, *The Routledge Handbook of World Englishes*, 617–634, Taylor&Francis Books
- Luraghi, Silvia (2010), "Causes of language change", ur. Luraghi&Bubenik, *Continuum Companion to Historical Linguistics*. London/New York, Continuum, 2010, 354–366
- L'Homme, Marie-Claude, Monique C. Cormier (2014), "Dictionaries and the digital revolution. A focus on users and lexical databases", *International Journal of Lexicography*, Vol. 27 No. 4, pp. 331–340
- Maybaum, Rebecca (2013), "Language Change as a Social Process: Diffusion Patterns of Lexical Innovations in Twitter", *Berkeley Linguistics Society*. 2013. 152–166., Linguistic Society of America dostupno na <https://journals.linguisticsociety.org/proceedings/index.php/BLS/article/view/3877>
- Milroy, James, Lesly Milroy (1985), "Linguistic change, social network and speaker innovation", *Linguistics* 21, 339–384, Great Britain, dostupno na [http://www.sfs.uni-tuebingen.de/~Roland/Literature/Milroy\(85\)_linguistic_change_social_network_and_Speaker_innovation.pdf](http://www.sfs.uni-tuebingen.de/~Roland/Literature/Milroy(85)_linguistic_change_social_network_and Speaker_innovation.pdf)

- Olohan, Maeve (2014), “Why Do You Translate? Motivation to Volunteer and TED Translation”, *Translation Studies*, Volume 7, Issue 1, 2014, Routledge, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14781700.2013.781952>
- Ó Murchadha, Noel (2013), Authority and innovation in language variation: Teenagers’ perceptions of variation in spoken Irish, Tore Kristiansen, ur. Stefan Grondelaers, *Language (de) standardisation in Late Modern Europe: Experimental studies*. Oslo, 71–96.
- Podkalicka, Aneta (2007), *Lost in Translation? Language policy, media and community*, Queensland University of Technology, doktorska disertacija, dostupno na: https://eprints.qut.edu.au/16696/1/Aneta_Podkalicka_Thesis.pdf
- Roberts, R. P. (1992). Translation Pedagogy: Strategies for Improving Dictionary Use. *TTR*, 5 (1), 49–76. <https://doi.org/10.7202/037106ar>
- Sočanac, L. i dr. , (2005), *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima: prilagodba posuđenica*. Zagreb: Nakladni zavod Globus
- European Union (2012), Crowdsourcing Translation, Luxembourg: Publications Office of the European Union, dostupno na <https://termcoord.eu/wp-content/uploads/2013/08/Crowdsourcing-translation.pdf>

FROM TRANSLATION ON THE INTERNET TOWARD LANGUAGE CHANGES IN THE CONTACT BETWEEN ENGLISH AND BOSNIAN

Abstract

Information technologies facilitate the global spread of English, also in Bosnia and Herzegovina, which brings English and Bosnian into contact, with Bosnian more exposed to language change. Language contact through translation is one way of introducing changes into a language. Today's translation on the Internet is often performed by some form of crowdsourcing, usually free of charge. In such an open communication context on the Internet, crowds of people take part in finding translation solutions for new lexemes and expressions from English, so it is interesting to test the innovativeness and quality of such translation. This paper will analyze translations from English into Bosnian on the TED platform as a good example of crowdsourcing translation. Keeping in mind a lower level of formality and certain specific qualities of Internet language, as well as the crowdsourcing aspect of the translation on the Internet, some innovative solutions can be expected that might not be in line with the standard Bosnian. The analysis will focus on both lexical and structural changes as a result of the contact between English and Bosnian.

Key words: *language contact, English, Bosnian, crowdsourcing, innovation*

Sedina BRKIĆ-MEĐEDOVIĆ

**IZRAŽAVANJE KOMPARATIVNE KVALITATIVNOSTI
PADEŽNIM OBLICIMA I PRIJEDLOŽNO-PADEŽNIM
IZRAZIMA U BOSANSKOM, HRVATSKOM
I SRPSKOM JEZIKU**

KLJUČNE RIJEČI: *graduelni (komparativni) kvalitativ, padežni izraz, prijedložno-padežni izraz, bosanski jezik, ekvativ*

U radu se razmatraju pitanja koja se odnose na kvalitativ graduelne (komparativne) naravi, njegov status u gramatikama bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika te sličnosti i razlike među njima u pogledu gramatičkog određivanja padežnih i prijedložno-padežnih izraza graduelno-kvalitativnog značenja. Opisuju se semantički i oblički tipovi graduelnog (komparativnog) kvalitativa te iznose argumenti protiv svrstavanja ovakvih jezičkih jedinica u padežne i prijedložno-padežne izraze komparativnog značenja. Usapoređuje se odnos između padežnih i prijedložno-padežnih izraza graduelno-kvalitativnog značenja i njima sličnih padežnih oblika te se na takav način utvrđuje njihova semantika i njihova uklapljenost u koncept kvaliteta. Promatra se konkurentnost s drugim jezičkim jedinicama i nude se terminološka rješenja koja dovode do uspostavljanja razlika među padežnim i prijedložno-padežnim izrazima komparativnog, komparativno-kvalitativnog i kvalitativnog značenja. Konstatira se da padežni i prijedložno-padežni izrazi komparativno-kvalitativnog značenja zauzimaju posebno mjesto u sistemu padeža kvalitativnog značenja te da je takvo značenje potrebno naglasiti u novim gramatikama bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika.

**UVOD – O SEMANTIČKOJ KATEGORIJI
KOMPARATIVNE KVALITATIVNOSTI**

Kvalitativnost ili kvalifikativnost je semantička kategorija koja se odlikuje raznovrsnošću veza s drugim kategorijama pa se tako u literaturi govori

o socijativnoj kvalitativnosti, ekskluzivnoj kvalitativnosti, gradivnoj (materijalnoj) kvalitativnosti (Pranjković 2001: 27), eksplikativnoj kvalitativnosti (Brkić-Međedović 2017: 189) i komparativnoj (graduelnoj) kvalitativnosti (Omerović 2016: 243, prema Piper i dr. 2005: 847–848). Padežni i prijedložnopadežni izrazi kojima se obilježava komparativna kvalitativnost u gramatičkoj literaturi različito se definiraju i klasificiraju u zavisnosti od toga šta se podrazumijeva pod značenjem kvaliteta i komparacije, kao i od samoga pristupa kategorizaciji¹. Klasični pristup “podrazumijeva dovoljnu količinu zajedničkih svojstava članova svake kategorije između kojih postoje jasne, diskrette i čvrste granice” (Kuna 2010: 67), a savremenici, “kognitivno usmjereni pristupi tumače da među kategorijama postoje sličnosti koje se u određenom dijelu međusobno prožimaju” (Isto, 67). Primjenjujući takav pristup, savremeni, kognitivni, P. Piper (1997: 95) određuje semantičku kategoriju graduelne² kvalitativnosti kao apstraktno lokaliziranje izvjesnog svojstva nekog entiteta na skali poređenja³. Za ekvativnu graduelnost (Piper 2003: 163) karakteristična je intralokalizacija (graduelna lokalizacija unutar lokalizatora), a za diferentivnu⁴ ekstralokalizacija (graduelna lokalizacija izvan lokalizatora), lokalizacija po apstraktnoj vertikali izraženosti osobine.

Govoreći o nedimenzionalnim prijedlozima u knjizi *Druga hrvatska skladnja* I. Pranjković (2001: 18–36) daje značajan opis neprostornih značenja koja su se nastojala sagledati iz ugla njihova razvoja od prostornih ka neprostornim. On ističe da su kvalitativ i komparativ svojevrsni prijedložni potpadeži kao i to da se kvalitativno značenje izražava određenim podznačenjima te na takav način utire stazu upravo ovakvom radu čiji je osnovni zadatak

-
- 1 Pristupi u kategorizaciji, kako ističe B. Kuna (2010: 67), ključna su tačka u jezikoslovju “oko koje se pojedine teorije i metodologije razilaze”.
 - 2 Govoreći o semantičkoj kategoriji graduelnosti, P. Piper (1997: 93) ističe da njeno gramatičko jezgro “čini kategorija pridevskih stepena poređenja” (ekvativ, komparativ i superlativ).
 - 3 U osnovi ideje stepenovanja (na koju se svodi semantika graduelnosti) jeste “metafora skale na kojoj se lokalizuje intenzitet nekog kvaliteta ili veličina nekog skupa tako da je verbalizovano stepenovanje izražavanje intenziteta ili veličine putem utvrđivanja odnosa nekog objekta (uzetog singularno, zbirno ili pluralno) prema nekom drugom objektu u jednodimenzionalnom skalarno zamišljenom prostoru, pri čemu se objekat graduelne lokalizacije (ono što se poredi) određuje pomoću graduelnog lokalizatora (onoga prema čemu se objekat graduelne lokalizacije poredi), slično kao što se objekat prostorne, vremenske, uzročne ili neke druge lokalizacije određuje pomoću prostornog, vremenskog, uzročnog ili nekog drugog lokalizatora” (Piper 2003: 164).
 - 4 P. Piper (2005: 851) diferentiv određuje kao “oblik koji pokazuje nejednak stepen ispoljavanja izvesnog svojstva” i koji obuhvata “komparativ, kao posebni diferentiv, u okviru kojeg se članovi poređenja shvataju kao posebni entiteti”, i superlativ “kao opšti diferentiv, u okviru kojeg se deo nekog skupa poredi sa celim ostatkom istog skupa”.

pokazati kako se kvalitativno značenje “izvodi” preko komparativnog⁵. M. Omerović (2016: 243) ističe da je komparacija u takvim prijedložno-padežnim konstrukcijama sredstvo u funkciji prijenosa značenja pa je prema tome moguće razlikovati tri osnovna tipa komparativnoga kvalitativa: ekvativ, komparativ i superlativ.

Ekvativ se izražava dativom s “poprijedloženim” pridjevom *nalik*, aksativom s prijedlogom *na* i izrazom *nalik na* (Redli 2015: 360). Kvalitativna komparativna značenja izražavaju se genitivom s prijedlogom *od* uz komparativ pridjeva (Piper 1997: 95; Belaj; Tanacković Faletar 2014: 315) i lokativom s prijedlogom *po* (Redli 2015: 376; Piper 1997: 95), a superlativna slobodnim genitivom uz imenicu sa značenjem superlativnosti (Piper i dr. 2005: 161), besprijedložnim genitivom blokiranim obaveznim determinatorom (Redli 2015: 360), genitivom s prijedlogom *iznad* (Redli 2015: 360) i instrumentalom s prijedlogom *nad* (Redli 2015: 360; Piper i dr. 2005: 257; Omerović 2016: 243).

U ovom prilogu pokazat ćemo kako se u bosanskom jeziku ekvativni tip komparativne kvalitativnosti izražava padežnim oblicima i prijedložno-padežnim izrazima i koji su to sve sintaksičko-semantički modeli specijalizirani za označavanje takvog vida kvalitativnog značenja. Analiza koju provodimo bit će zasnovana, s jedne strane, na primjerima uzetim iz pojedinih gramatika bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika (radi utvrđivanja statusa komparativno-kvalitativnih padeža u njima) i, s druge strane, iz djela bh. pripovjedačke proze i bh. drame (kao potvrda primjera relevantnih za bosanski jezik i njegov književnoumjetnički stil).

Jezičke jedinice kojima se izražava ekvativni vid komparacije jesu malobrojne (usp. Redli 2015: 360), ali to nikako ne znači da se u vezi s njima ne mogu postaviti izazovna pitanja. Neka od takvih pitanja jesu pitanje naravi ovakvih jezičkih jedinica u savremenoj gramatičkoj literaturi i pitanje njihove gramatičke određenosti.

KVALITATIV EKVATIVNOGA TIPOA

U ekvativnom se stepenovanju objektu graduelne jezičke lokalizacije (OL)⁶ pripisuje svojstvo “nultog ili ekvativnog stepena” (Piper i dr. 2005: 847) u odnosu na izraženost istog svojstva kod lokalizatora (L), i to pomoću orijentira koji je ključan za konceptualizaciju odnosa poređenja OL i L. Tim svoj-

5 I.I. Palić (2007: 33) naglašava da odnos kvaliteta i poređenja predstavlja poseban odnos te da konstrukcije tipa lijep kao slika zaslužuju posebnu pažnju u lingvističkoj literaturi.

6 U daljem tekstu koristit će se oznake: OL – objekt lokalizacije i L – lokalizator.

stvom, *pripisanim*, obilježava se kvalitet datog entiteta⁷. Kako kvalifikacija podrazumijeva određivanje entiteta prema nekom svojstvu, veličini, boji i sl. (usp. Kuna 2010: 68), tako i kvalitativni ili kvalifikativni padeži podrazumijevaju one padežne i prijedložno-padežne izraze kojima se obilježava svojstvo tog entiteta (živog ili neživog). Takav je i nominativ poredbenoga karaktera (ekvativnog), kojim se u bosanskom jeziku “opisno izražava kakva osobina koja se pripisuje subjektu” (Jahić; Halilović; Palić 2004: 366): *bijeli kao gorski snijeg* (IKĆ 1995: 362), *čupav kao jarac* (ČSB 1995: 262), *hladno kao kamen* (AMR 1995: 112), *izandana kao pogaćen opanak* (AIT 1995: 299), *mrk kao oblačno nebo* (AMR 1995: 110), *ogromna kao brod*, *teška kao dorski stup* (SFI 1995: 327), *sitan kao makovo zrno* (AMP 1995: 128), *tanahna kao nit* (SPH 2000: 690), *treperav kao kleto jasikovo drvo* (DŽKT 1995: 451), *visoka kao neko dijete* (BAK 2014: 5), *zapeta kao luk* (AIT 1995: 301), *zeleno kao jed* (MKS 1995: 336) i sl.⁸ Pojam u nominativu metafora⁹ je osobine koja se pripisuje subjektu te je ovakav nominativ moguće odrediti i kao nominativ metafo-

-
- 7 Takvo se značenje, prema mišljenju J. Redli (2015: 361), iskazuje “dativom s popredloženim pridevom nalik, akuzativom s predlogom na i onim izrazom nalik na, kojima su formalizovane imenice različite semantike, u nekim segmentima sa istim ili sličnim odlikama upravnog pojma”.
- 8 Ovakvim konstrukcijama, s riječom kao, koautor *Gramatike bosanskoga jezika* I. Palić pripisuje različita značenja: značenje osobine koja se pripisuje subjektu, kvalitativno (neka bude *kao i ja*, 2004: 366) i poredbeno-načinsko (bogat poput kralja / *kao kralj*, snažan poput diva / *kao div*, tamna poput nje / *kao ona*, 2004: 352). Svjestan da je ovaj njegov drugi stav (Jahić; Halilović; Palić 2004: 352) “upitan”, on, nešto kasnije (Palić 2007: 33), naglašava potrebu izuzimanja konstrukcija tipa lijep kao slika iz konstrukcija s poredbeno-načinskim značenjem. U gramatikama hrvatskog (2007: 199) i srpskog jezika (2017: 328) nominativu s riječom kao pripisuje se poredbeno značenje. Iako termin kvalitativni nominativ nema uporište u gramatičkoj literaturi, smatram da je sasvim opravданo svrstavati ga u kvalitativne ili kvalifikativne padeže s obzirom na njegovu funkciju kvalificiranja upravnoga pojma u navedenim primjerima. Lingvisti uglavnom ne priznaju upotrebu ovoga termina uz nominativ, padež koji se najčešće smatra nezavisnim i opisuje kao imenski oblik koji ne zavisi ni od jedne druge riječi. I. J. Redli (2012: 13) upotrebljava naziv kvalifikativni za nominativ u funkciji kvalifikativa, tj. kad se javlja “kao sintaksičko sredstvo koje kvalificiše upravni pojam”. I. Antonić (2008: 177) predlaže upotrebu termina kvalifikativni umjesto kvalitativni jer se “radi o osobini kao svojstvu nekog imeničkog ili glagolskog pojma, a ne o kvalitetu u vrednosnom smislu”. Ta dva termina u ovom radu upotrebljavat će se kao sinonimi.
- 9 Poredenje, po Aristotelovom (2000: 233) shvatanju, predstavlja na neki način metaforu. Nastaje kada se nešto s nečim uspoređuje na temelju nekih zajedničkih osobina koje redovno nisu neposredno uočljive (Solar 2005: 84). Solar dalje smatra da poredenje, kao i metafora (skraćena poredba) “upozorava na osobita svojstva stvari, pojava i osoba, otkrivajući sličnosti i razlike koje često izmiču neposrednom iskustvu, iznenadjuju i uzbudjuju čitatelja, ili mu pak ukazuju na određeni poseban aspekt promatranja”.

re¹⁰. Ona ne mora biti uvijek nužno uključena u poređenje: *jednako lijepi kao njihovi roditelji* (ZTM 1995: 465). Javlja se uz opisne pridjeve kao spoj imenice s riječom *kao*¹¹ ili imenice s odredbom i riječom *kao*¹². Poziciju zavisnog člana adjektivne sintagme koja pripada ovom značajskom tipu može zauzeti i imenička zamjenica, naprimjer: *tamna kao ona* (Jahić; Halilović; Palić 2004: 352). Kvalitativnost¹³ nominativnog izraza ekvativnoga karaktera u ovakvim primjerima potvrđuje i mogućnost njegovog javljanja bez opisnoga pridjeva u ulozi leksičkog jezgra kopulativnoga predikata: *Neka bude kao i ja, pa me se ne treba bojati* (Jahić; Halilović; Palić 2004: 366), “**Kao mrav**”, *reče glasno* (SFI 1995: 325), “**Kao crv**” (SFI 1995: 325), *Kad Ernest Hemingvej kaže da je njegova knjiga kao ledeni brijeđ, on govori istinu – reče Adem Kahriman* (NIK 1995: 395), *Kao vile* (NAH 2000: 569) i sl. Ovakav nominativ zamjenjiv je genitivnom ekvativnom konstrukcijom s prijedlogom *poput*: *neka bude poput mene*¹⁴.

Hiperbola¹⁵ je, također, metafora pa je i konstrukcije s riječom *kao* kod kojih je pojam u nominativu hiperbola osobine pripisane subjektu mogu-

10 Pored ekvativnog, metafora može imati i eksplikativni karakter: v. Redli 2014: 207; Brkić-Međedović 2017: 196).

11 Zahvaljujem prof. Ivi Pranjkoviću na sugestiji o upotrebi ove riječi kao riječce, a ne veznici, kako je prvobitno bilo u ovome radu.

12 U nekim slučajevima kvalitativno značenje nominativa precizira se i upotrebom prijedložno-padežnog izraza uz nominativnu konstrukciju s riječom kao: široka **kao sanduk za cipele** (BAK 5).

13 Pojedini jezikoslovci, upozorava B. Kuna (2010: 68), mišljenja su da se kvaliteta proteže i na predmete (označene imenicama) i na radnje (označene glagolima) te je u tom smislu potrebno razlikovati kvalitet pojma označenog imenicom ili nekom imeničkom riječi od kvaliteta radnje koji se izražava adverbijalnim (priložnim) oznakama. U bosanskom se jeziku kvalitativni nominativ poredbenoga karaktera javlja i kao sastavnica poredbenih frazema. Kad se nominativni poredbeni konstituent javi uz pridjeve, tada on, ističe I. Tanović (2000: 63), ima funkciju atributa (dobar kao hleb, ljut kao ris, star kao Metuzalem, vjeran kao pas, lukav kao lisica i sl.). I I. V. Bolt (2011: 87) ističe da se ovakvi tipovi konstrukcija, frazeologizirani, odnose na čovjeka te da su tematsko-značajnska područja koja takvi frazemi ostvaruju odraz kognitivno-jezičkih svojstava čovjeka i njegova uma.

14 Usp.: Piper; Klajn 2017: 339. Iako Piper i Klajn ovakav tip genitiva određuju kao poredbeni, oni ističu da takav genitiv služi za “kvalifikaciju putem izjednačavanja onoga što se poredi sa onim što znači imenica u genitivu” te tako ukazuju na interferenciju poredbenog i kvalitativnog značenja. I. Pranjković (2001: 29) dodjeljuje mu značenje similitativnosti ili sličnosti. Tim se prijedložnim izrazom označava kakva istaknuta osobina podložna vizuelnoj percepciji. Pranjković dodaje i da se konstrukcija *poput + G* u hrvatskom jeziku sve češće zamjenjuje konstrukcijom *kao + N* te da je postala “ponešto zastarjelom ili je obilježena kao osobitost biranoga stila (beletrističkoga ili publicističkoga)”.

15 Usp. Aristotel 2000: 234. Katnić-Bakaršić (2001: 327) ovu semantičku figuru određuje kao količinski trop. Promatraljući veze kategorije načina s drugim semantičkim kategorijama te odnos kvaliteta i kvantiteta, I. Palić (2007: 27) potvrđuje Piperovu konstataciju da se

će odrediti kao takav tip nominativa: *cijena golema kao najviše brdo* (MKS 1995: 335). I izrazi tipa *velika kao prst* (NIDŽ 1995: 398), *velik kao kupina* (SOŽ 1995: 438) imaju komparativno-kvalitativno značenje. Poziciju opisnoga pridjeva u nominativu zauzima pridjev kojim se izražava svojstvo veličine. I takav pridjev je sekundaran zbog metaforičnosti pojma u nominativu kojim se vrši kvalificiranje subjekta. Potvrđuje to i primjer koji nalazimo kod A. Isakovića: *dječija stopala kao bubamare* (AIT 1995: 300) – *dječija stopala su mala kao bubamare*.

Nominativ metafore katkad se javlja i u naslovu knjige: *grad kao tekst* (Radović 2013). Subjektu se pripisuje kvalitet na temelju usporedbe s referentima koji su poznati primaocu poruke. Radović (2013: 11) upućuje na komparativno-kvalitativno značenje nominativnog referenta ističući da “grad poseduje kvalitete tekstualnosti i da ga je moguće posmatrati kao konstelaciju znakova i simbola” te se može shvatati kao tekst. Ovaj strukturni tip nominativa metafore zamjenjiv je genitivom metafore ekvativnoga tipa¹⁶, što, između ostalog, navodi i sam autor knjige: *tekst grada* (2013: 12).

Srodnost kategorije kvalitativnosti s kategorijom poredbenosti (komparativnosti) uočio je i B. Kuna (2010: 71), kao i to da je strukturni model kvalitativnoga genitiva ekvativnoga tipa zamjenjiv nominativnim izrazom s riječicom *kao*. Iako svjestan da je riječ o genitivu specifičnih semantičkih i sintaksičkih obilježja (usp. 2010: 71), ne izdvaja ga kao zasebnu atributnu vrstu, već ga određuje kao kvalitativni genitiv koji ne mora uvijek dolaziti s obaveznom pridjevskom dopunom, kako to tvrdi D. Stolac (1992: 171)¹⁷. I pored toga što uočava da se kvalitativni genitiv strukturno ponaša jednako kao, naprimjer, eksplikativni genitiv ili neki drugi tip genitiva i da prisustvo / odsustvo “determinatora” ne može biti kriterij za njegovu kategorizaciju, semantički ga ne određuje kao podtip kvalitativnoga genitiva. J. Redli (2014: 207), pak, uzima u obzir semantički kriterij pri kategorizaciji ovoga padeža te strukturni model

¹⁶ “kvantitet nikada ne odnosi neposredno na objekat nego uvek na neku njegovu osobinu”, odnosno da se kvantitetom izriče količina osobine, tj. kvaliteta nekog objekta, a ne količina objekta.

¹⁷ Govoreći o genitivu metafore ekvativnoga tipa kao jednom od tipova kvalitativnoga genitiva, J. Redli (2014: 206) ističe mogućnost njegovoga zamjenjivanja nominativom s riječicom *kao*. Kvalifikacija genitivnog referenta ostvaruje se “putem pojmovnih metafora tako što govornik u svojoj svesti od genitiva tvori apstraktnu sliku u obliku pojma iskazanog nominativom” (2014: 206). Isto misli i Stanojević (2013: 92) kad kaže: “vatra mržnje metaforički je izraz kojim se mržnja shvaća kao vatra”.

¹⁷ I M. Omerović (2014: 130) ističe obaveznost determinatora uz “kvalitativni genitiv ili genitiv karakteristične pojedinosti”. Ona dodaje da bi takvu odredbu trebalo definirati kao dopunu.

genitiva N + Ø NGen određuje kao genitiv metafore ekvativnoga karaktera koji je podtip kvalitativnoga genitiva. Sudeći po primjerima koje za ekvativni genitiv¹⁸ navode Piper i Klajn (2017: 338), i ovaj bi se besprijeđložni padežni izraz komparativno-kvalitativnog značenja mogao klasificirati na isti način kao i komparativno-kvalitativni nominativ po kriteriju uključenosti metafore u poređenje kojim se izražava kvalitet pojma označenog nominativom: ekvativni genitiv metafore i ekvativni genitiv:

- a) *tekst grada* (Radović 2013: 12), *duša djeteta*¹⁹, *breme savjesti*, *grom slivenih ljudskih glasova*, *krki pupoljak dobrote* (Redli 2014: 207), *glava žene*, *šake diva* (Belaj; Tanacković Faletar 2014: 280), *vatra mržnje*, *vatra ljubavi*, *plamen ljubavi*, *toplina ljubavi* i sl. (Stanojević 2013: 92) i
- b) *izgled bivšeg tjelohranitelja*, *korak gimnastičarke* (Piper; Klajn 2017: 338).

Dokaznost neobaveznosti javljanja adjektivne dopune uz kvalitativni genitiv i njegove podtipove ne znači i potrebu zanemarivanja sintaksičkih razlika među strukturnim tipovima padežnih i prijeđložno-padežnih izraza kvalitativnog značenja. Naprotiv, te razlike itekako upućuju na semantičko poнаšanje kvalitativnog nominativa i kvalitativnoga genitiva ekvativnoga karaktera. Njihovo međusobno zamjenjivanje zavisno je od lekseme koja popunjava poziciju nominativnog referenta. Kada se u toj poziciji nađe imenica, tada je ekvativnom nominativu konkurentan besprijeđložni ekvativni genitiv *grad kao tekst – tekst grada*, a kad poziciju nominativnog referenta zauzima opisni pridjev, tada mu je konkurentan ekvativni genitiv s prijeđlogom “poput” *hladna kao kamen – hladna poput kamena*.

Semantičko-sintaksičke specifičnosti navedenoga tipa besprijeđložnoga genitiva jasno ukazuju i na potrebu terminološkog razgraničenja između kvalitativnoga genitiva²⁰ i komparativno-kvalitativnoga genitiva. B. Kuna upozorava na potrebu proširivanja naziva *kvalitativni* u hrvatskom jeziku sa besprijeđložnih genitivnih konstrukcija s adjektivnom dopunom i na druge genitivne konstrukcije sa značenjem svojstva (kvaliteta). Autori *Normativne*

18 Ovaj tip genitiva registriraju i drugi lingvisti. Više o tome vidi u: Redli 2015: 201.

19 Belaj i Tanacković Faletar (2014: 281) također ističu da se u ovakvim primjerima značenje genitiva približava “odnosnomu” i da ih ne treba poistovjećivati s genitivom posvojnog značenja. O razlici između ta dva genitiva vidi u: Kuna 2010: 76.

20 U hrvatskim se gramatikama kvalitativni genitiv naziva još i genitivom svojstva ili kakvoće. Više o tome vidi u: Rišner 2006: 261.

gramatike srpskog jezika Piper i Klajn (2017: 335) naziv *kvalitativni* (kvalifikativni) *genitiv* također razumijevaju u širem značenju, kao padež koji karakteriziraju oblička raznovrsnost i različita uža značenja²¹ objedinjena općim značenjem osobine. I M. Omerović (2014: 130) ističe da je kvalitativni genitiv u bosanskom jeziku oblički raznovrstan padež te da “svaki pojedini konstrukcijski model ima specifičnu semantičku strukturu s obzirom na temeljna padežna značenja u podlozi, s obzirom na značenjska obilježja upravnih i zavisnih članova sintagme te na obilježja prijedloga u prijedložno-padežnim konstrukcijama i prisutnost dopuna ili dodataka u okvirima razmatranih sintagmi”. Tome treba dodati i da se komparativno-kvalitativnim genitivom u bosanskom jeziku izriče *pripisano svojstvo* entiteta izjednačavanjem onoga što se poredi sa onim što znači imenica u takvom genitivu. Zato je ovakav tip genitiva opravdanije opisivati kao podvrstu kvalitativnoga.

U književnoumjetničkom stilu bosanskog jezika nalazimo i kvalitativni ekvativni genitiv s prijedlogom *u* i riječicom *kao*: *noge dugačke kao u rode* (ZTM 1995: 465). I ovakav tip genitiva moguće je zamijeniti kvalitativnim ekvativnim nominativom *noge dugačke kao rodine noge*. Međutim, takav tip nominativa uza se zahtjeva pojavu posesivnoga pridjeva kojim se obilježava “posjednik kome pripada ono što je označeno upravnom supstantivnom riječju” (Jahić; Halilović; Palić 2004: 398). Genitivni referent u ovakvim slučajevima nositelj je poznatoga, karakterističnoga svojstva²² te kao takav služi kao referencijska tačka u odnosu na koju usporedbom na vrijednosnoj skali možemo odrediti i kvalitet datog entiteta. J. Silić i I. Pranjković (2007: 214) određuju ga kao posvojni genitiv. I autori *Kognitivne gramatike hrvatskoga jezika* B. Belaj i G. Tanacković Faletar (2014: 352) ovakvim genitivima dodjeljuju posezivno značenje. Njima se opisno izražava kvalitet koji se pripisuje subjektu, a uz utvrđivanje kvaliteta, kako je već rečeno, vezana je vertikalna vrijednosna skala s tačkom prema kojoj se određuje stepen kvaliteta izražen nominativnim referentom. Poziciju poredbenog člana može popunjavati i neka druga padežna konstrukcija kojom se obilježava posesivnost:

- besprijedložni genitiv: *mršave kao figure Alberta Đakometija* (NIK 1995: 394), nemirni i gipki *kao stegna junica* (AIE 1995: 309), *kratke kao prsti starca* (ČSM 1995: 288)

21 Kao poseban semantički tip kvalitativnoga genitiva izdvajaju genitiv materije te dodaju da je i adverbijalni načinski genitiv jedna od njegovih podvrsta (Piper; Klajn 2017: 336).

22 Usp. Belaj; Tanacković Faletar 2014: 315.

- lokativ s prijedlogom *na*: *vene kao krtičnjaci na livadama* (AIT 1995: 300).

Kvalitativno se značenje ovakvih konstrukcija ostvaruje upotrebom po-redbene riječce *kao*, koja je ključna za konceptualizaciju odnosa poređenja OL i L. I. Pranjković (2005: 58) ističe da je služba ove riječi na nivou sintagme zasnovana na osnovi usporedbe, tj. poređenja i zaključuje da je ustrojstvo tako povezanih riječi znatno složeno. Ta složenost proizlazi iz mogućnosti raznolikih uobičavanja komparativnih konstrukcija, jer riječ *kao*, kako tvrdi Pranjko-vić (Isto: 59), “može imati bar tri u mnogo čemu različite funkcije”.

Ekvativni akuzativ i akuzativ metafore semantički su tipovi komparativno-kvalitativnog akuzativa. Kvalificiranje upravnoga pojma ekvativnim akuzativom s prijedlogom *na* vrši se, kako smatra J. Redli (2015: 361), us-postavljanjem poredbenog odnosa koji se zasniva na mirisu ili na istaknutoj osobini podložnoj vizuelnoj percepciji. Akuzativni referent u drugom slučaju javlja se i kao metafora istaknute osobine. I Aristotel (2000: 233) je uvidio da kod ovakvih konstrukcija u prvi plan izbjiga izricanje kvaliteta na temelju us-poredbe putem metafore. On ističe da je *kratkovid čovjek nalik na lampu koja treperi* jer oboje žmirkaju, a *aulet nalik na majmuna*. Zbog svoje ekspresivnosti ovakav je akuzativ karakterističan za književnoumjetnički funkcionalni stil: *dječa im naliče²³ na svilene rukave i na slovo – delta* (AMA 1991: 92), ...a obli im *bokovi naliče na velike grobove* (AMC 1991: 155), *ponekad je ličila i na same Daidže* (ĆSJ 2000: 318) i sl. Konkurentno jezičko sredstvo mu je kvalitativni ekvativni dativ (Redli 2015: 362). Uporedo s ovim konstrukcijama mogu se promatrati i prijedloške instrumentalne konstrukcije uz pridjeve *sličan*, *jednak*, *identičan* i sl.: *jednake s muškarcima* (Piper; Klajn 2017: 382), *jednak s njom* (Ivić 1954: 168), *jednak s bratom*, *slična sa svim okolnim zgradama* (Piper i dr. 2005: 267) *identičan sa onim Malkoč-begom* (EK 1997: 146)²⁴. Činjenica je da i instrumental u ovakvim sintagmama ima značenje

23 Glagolski oblik naliče uz akuzativ metafore javlja se analogijski prema nepromjenljivom pridjevu *nalik*. Redli (2015: 362) uspostavlja razliku imedu pojavljivanja ove lekseme u akuzativu i u dativu ističući njeno značenje pravoga pridjeva u dativskim konstrukcijama uz “uspostavljanje analogije sa pridevom *sličan*”. I u *Gramatici bosanskoga jezika* (Jahić; Halilović; Palić 2004: 381) istaknuta je upotreba pridjeva *sličan* uz besprijeđložni dativ na nivou rečenice. U strukturi adjektivne dopunske sintagme dativ uz pridjev *sličan*, nagašava Palić (Jahić; Halilović; Palić 2004: 352), ima funkciju “dopune pridjevu u poziciji upravnog člana”.

24 Ivić (1954: 168) navodi da instrumental s prijedlogom *s* u ovim konstrukcijama ima značenje osobine koja otkriva odnos između dva pojma i određuje ga kao socijativni. Isto nalazimo i u: Piper i dr. 2005: 267. Autori *Normativne gramatike srpskog jezika* Piper i Klajn (2017:

osobine, jer je i ovdje riječ o kvalificiranju upravnoga pojma koje se vrši uspostavljanjem poredbenog odnosa zasnovanog “na istaknutoj osobini podložnoj vizuelnoj percepciji”. Primjeri iz našega korpusa pokazuju da je ovakav instrumental u književnoumjetničkom stilu bosanskog jezika “usamljen”, te da se umjesto njega upotrebljavaju:

- a) akuzativ s izrazom *nalik na*: *nalik na svatove* (ČSJ 2000: 319), *nalik na šaren cvijet* (ČSJ 2000: 281), *nalik na srce* (ČSJ 2000: 252), *nalik na pticu* (EV 2006: 25) i
- b) dativ s “poprijedloženim” pridjevom *nalik*²⁵: *jednaki šeherlijama* (OHS; IMS 1995: 47), *jednake ili nalik zabilježenim i poznatim pjesmama* (EK 1997: 170), *nalik cvijetu* (EV 2006: 11), *nalik zlatnom vremenu* (ZDN 1983: 100), *srođan ruskim siromasima* (EK 1997: 253), *sličan Rustemu* (EK 1997: 281), *slično stidu* (DS 1985: 130), *slično ludilu* (AMM 1991: 143).

TABELARNI PREGLED SEMANTIČKIH TIPOVA
I PODTIPOVA KVALITATIVNOG EKVATIVA

Kvalitativni ekvativ	Strukturni tip	Semantički podtipovi	Primjer	Konkurentna jezička sredstva
Nominativ	XNOM <i>kao</i> YNOM XNOM <i>kao</i> det YNOM	ekvativni nominativ	<i>tamna kao ona</i> (Jahić; Halilović; Palić 2004: 352); <i>izandana kao pogražen opanak</i> (AIT 1995: 299)	ekvativni genitiv s prijedlogom <i>poput</i>
		ekvativni nominativ metafore	<i>ogromna kao brod</i> (SFI 327); <i>grad kao tekst</i> (Radović 2013)	besprijedložni ekvativni genitiv

382) određuju ga kao poredbeni instrumental kojim se izražava jednakost, nejednakost, sličnost, različitost ili suprotnost”.

25 V. fusnotu 23.

Kvalitativni ekvativ	Strukturni tip	Semantički podtipovi	Primjer	Konkurentna jezička sredstva
Genitiv	XNOM YGEN ili XNOM det YGEN	ekvativni genitiv	<i>korak gimnastičarke izgled bivšeg telohranitelja</i> (Piper; Klajn 2017: 338)	nominativ s riječom <i>kao</i> ; genitiv s prijedlogom <i>u i</i> riječom <i>kao</i>
		ekvativni genitiv metafore	<i>tekst grada</i> (Radović 2013: 12)	
Dativ	XNOM <i>sličan</i> YDAT	ekvativni dativ	<i>Hrnjica Mujo, sličan Rustemu</i> (Kujundžić 1997: 281)	akuzativ s izrazom <i>nalik na</i>
		ekvativni dativ metafore	<i>nešto nalik zlatnom vremenu</i> (ZDN 1983: 100)	
Akuzativ	XNOM <i>na</i> YACC XNOM <i>nalik na</i> YACC	ekvativni akuzativ	<i>Umihana nalik na Daidže</i> (ČSJ 2000: 318)	dativ s "poprijedloženim" pridjevom <i>nalik</i>
		ekvativni akuzativ metafore	<i>kratkovid čovjek nalik na lampu</i> (Aristotel 2000: 233)	

ZAKLJUČAK

Adnominalna ekvativna kvalitativnost izražava se padežnim i prijedložno-padežnim konstrukcijama koje upravnoj riječi supstantivne sintagme pripisuju neko svojstvo (trajno ili privremeno). Komparativno-kvalitativno značenje tih jedinica uobičjava se preko raznolikih zajedničkih odlika njenih članova koji se stavljuju u poredbeni odnos po kriteriju jednakosti.

Učlanjenost metafore u poređenje preko kojega se vrši kvalificiranje upravnog pojma supstantivne sintagme kriterij je za tipologizaciju semantičkih tipova kvalitativnog ekvativa. Tako u bosanskom jeziku razlikujemo: ekvativni nominativ kvalitativnoga tipa i nominativ metafore kvalitativnoga tipa, ekvativni genitiv kvalitativnoga tipa i genitiv metafore kvalitativnoga

tipa, ekvativni dativ kvalitativnoga tipa i dativ metafore kvalitativnoga tipa te ekvativni akuzativ kvalitativnoga tipa i akuzativ metafore kvalitativnoga tipa.

Navedeni semantički podtipovi kvalitativnog ekvativa nisu određeni samo semantički nego i sintaksički. Takvim pristupom padežnim i prijedložno-padežnim izrazima ekvativno-kvalitativnog značenja utvrstile su se mogućnosti zamjene jednoga izraza drugim. Kvalitativni je nominativ u sinonimičnom odnosu s kvalitativnim genitivom, a kvalitativni dativ s kvalitativnim akuzativom. Mogućnost njihove međusobne zamjene zavisna je u prvom redu od semantike riječce ili neke druge riječi kao orientira ključnog za konceptualizaciju odnosa poređenja OL i L, ali i od sintaksičkih razlika među strukturnim tipovima padežnih i prijedložno-padežnih izraza komparativno-kvalitativnog značenja koje bitno određuju njihovo semantičko ponašanje.

U radu se upozorava i na neujednačenost u upotrebi termina *kvalitativni* uz pojedine padeže i prijedložno-padežne izraze sa značenjem ekvativne kvalitativnosti. Predlaže se upotreba istoimenoga termina sa značenjem padežnoga ili prijedložno-padežnog izraza oblički raznovrsnoga, što znači da se kvalitativni padeži ekvativnoga karaktera razumijevaju kao skup različitih užih značenja objedinjenih općim značenjem osobine. Upotrebljavaju se u atributskoj i predikatskoj službi.

IZVORI

AIE	Alija Isaković, "Epidemija", <i>Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka</i> , priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
AIT	Alija Isaković, "Taj čovjek", <i>Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka</i> , priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
AMA	Ahmed Muradbegović, "Autoportret", <i>Haremska lirika, Haremske novele</i> , Izabrane pjesme i novele, Izdavačko preduzeće "Svetlost", Sarajevo, 1991.
AMC	Ahmed Muradbegović, "Carska noć", <i>Haremska lirika, Haremske novele</i> , Izabrane pjesme i novele, Izdavačko preduzeće "Svetlost", Sarajevo, 1991.
AMM	Ahmed Muradbegović, "Mizantrop", <i>Haremska lirika, Haremske novele</i> , Izabrane pjesme i novele, Izdavačko preduzeće "Svetlost", Sarajevo, 1991.
AMP	Ahmed Muradbegović, "Post", <i>Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka</i> , priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
AMR	Ahmed Muradbegović, "Robijaš", <i>Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka</i> , priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.

- BAK Biser Alikadić, "Kraljica iz dvorišta", *Kraljica iz dvorišta*, Bosanska riječ Tuzla, Tuzla, 2014.
- ĆSB Ćamil Sijarić, "Bunar", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- ĆSM Ćamil Sijarić, "Miris lišća orahova", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- ĆSJ Ćamil Sijarić, *Pripovijetke*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2000.
- DS Derviš Sušić, *Uhode*, NIŠRO "Oslobođenje", Sarajevo, 1985.
- DŽKT Dževad Karahasan, "Tri sna ljetne noći", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- EV Emina Vukovljak, *Druga strana srca*, Arka Press, Sarajevo, 2006.
- EK Enes Kujundžić, *Usmena epika Bošnjaka*, Svjetlost, Sarajevo, 1997.
- IKĆ Iso Kalač, "Ćefini", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- MKS Muhamed Kondžić, "Sužnji", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- NAH Nijaz Alispahić, "Hasanaginica", *Antologija bosanskohercegovačke drame XX vijeka*, priredili Gordana Muzaferija, Fahrudin Rizvanbegović, Vojislav Vujanović, Alef, Sarajevo, 2000.
- NIDŽ Nedžad Ibrašimović, "Džamija", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- NIK Nedžad Ibrašimović, "Knjiga Adema Kahrimana napisana Nedžadom Ibrašimovićem Bosancem", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- OHS; IMS Osman Hadžić; Ivan Milićević, "Svijet za sebe", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- SFI Sead Fetahagić, "Iznad svega", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- SOŽ Safeta Obrodaš, "Žena i tajna", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.
- SPH Safet Plakalo, "Hazreti Fatima", *Antologija bosanskohercegovačke drame XX vijeka*, priredili Gordana Muzaferija, Fahrudin Rizvanbegović, Vojislav Vujanović, Alef, Sarajevo, 2000.
- ZDN Zija Dizdarević, "Naza Vezilja", *Blago u duvaru*, NIRO "Zadrugar", Sarajevo, 1983.
- ZK Zilhad Ključanin, *Ti si moja p.*, Zalihica, Sarajevo, 2007.
- ZTM Zlatko Topčić, "Metamorfoze", *Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka*, priredio Enes Duraković, Alef, Sarajevo, 1995.

LITERATURA

- Antonić, Ivana (2008), "Sintaksa padeža", u: *Lingvistika Milke Ivić* (priredili Predrag Piper i Milorad Radovanović), Biblioteka XX vek, Beograd.
- Belaj, Branimir – Tanacković Faletar, Goran (2014), *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*, Knjiga prva, BibliotekaThesaurus, Disput, Zagreb.
- Brkić-Međedović, Sedina (2017), "Eksplikativni lokativ u adnominalnoj poziciji u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku", *Književni jezik* 28, Sarajevo, 189–200.
- Čedić, Ibrahim i dr. (2007), *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo.
- Ivić, Milka (1954), *Značenja srpskohrvatskog instrumentalala i njihov razvoj*, Posebna izdanja Srpske akademije nauka, Beograd.
- Jahić, Dževad – Halilović, Senahid – Palić, Ismail (2004), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
- Katnić-Bakarić, Marina (2001), *Stilistika*, Ljiljan, Sarajevo.
- Kuna, Branko (2010), "Kvalitativni genitiv u hrvatskome jeziku", *Lingua montenegrina* III/5, Cetinje, 67–79.
- Omerović, Mirela (2016), "Supstantivne sintagme s nekongruentnim atributom u instrumentalu s prijedlogom nad(a)", *Jezikoslovje* 17, 235–246.
- Omerović, Mirela (2014), "Strukturni modeli nekongruentnih sintagmi s kvalitativnim značenjem u bosanskome jeziku", *Sarajevski filološki susreti II*, Zbornik radova, knj. 1, Sarajevo, 135–137.
- Palić, Ismail (2007), *Sintaksa i semantika načina*, Naučna biblioteka Slovo, Bookline, Sarajevo.
- Piper, Predrag (1997), *Jezik i prostor*, Biblioteka XX vek i Čigoja štampa, Beograd.
- Piper, Predrag i dr. (2005), *Sintaksa savremenoga srpskog jezika*, Institut za srpski jezik SANU, Beograd.
- Piper, Predrag – Klajn, Ivan (2017), *Normativna gramatika srpskog jezika*, Drugo izmijenjeno i
- Pranjković, Ivo (2001), *Druga hrvatska skladnja, Sintaksičke rasprave*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (2005), "Što je kao", *Pismo* III/I, Sarajevo, 55–61.
- Radović, Srđan (2013), *Grad kao tekst*, Biblioteka XX vek, Čigoja štampa, Beograd.
- Redli, Jelena (2012), "Sistem padeža sa kvalifikativnim značenjem u kopulativnom predikatu u romanu Ostrvo Meše Selimovića", *Sarajevski filološki susreti I*, Zbornik radova, knj. 1, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 11–25.
- Redli, Jelena (2014), "Kognitivnolingvistička analiza adnominalnog genitiva u srpskom jeziku", *Konteksti*, Zbornik radova, Prvi međunarodni interdisciplinarni skup mlađih naučnika društvenih i humanističkih nauka, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 199–212.

- Redli, Jelena (2015), *Padeži kvalifikativnog značenja u standardnom srpskom jeziku* (doktorska disertacija), dostupno na: nardus.mpn.gov.rs.
- Rišner, Vlasta (2006), “Atributi i njihova značenja”, *Filologija* 46–47, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 253–269.
- Silić, Josip – Pranjković, Ivo (2007), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Drugo izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Solar, Milivoj (2005), *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- Stanojević, Mateusz-Milan (2013), *Konceptualna metafora*, Biblioteka Srednje Europe, Zagreb.
- Stolac, Diana (1992), “Sintaktičke funkcije genitiva u jeziku Tituša Brezovačkog”, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, sv. 18., Zagreb, 165–176.
- Tanović, Ilijas (2000), *Frazeologija bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
- Vidović Bolt, Ivana(2011), *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Višić, Marko (2000), *Aristotel Retorika*, Plato, Beograd.

EXPRESSION OF COMPARATIVE QUALITY WITH CASE FORMS AND PREPOSITIONAL (CASE EXPRESSIONS IN BOSNIAN, CROATIAN AND SERBIAN)

Abstract

This paper deals with issues related to the qualitative of comparative nature, its status in the grammar of Bosnian, Croatian and Serbian, similarities and differences among them in terms of the grammatical determination of case and prepositional-case expressions of comparative-qualitative meaning. It describes semantic and oblique types of comparative qualitative and provides arguments against the classification of such linguistic units in the case and prepositional-case expressions of comparative meaning. The relationship between the case and prepositional-case expressions of the gradual-comparative meaning and to them similar case forms is compared. In this way, their semantics and inclusion in the concept of quality is established. Competitiveness with other language units is studied and terminological solutions are offered that lead to establishing differences between the case and prepositional-case expressions of comparative, comparative-qualitative and qualitative meaning. It is concluded that the case and prepositional-case expressions of the gradual-qualitative meaning occupy a special place in the system of the cases of qualitative meaning, and that such meaning should be emphasized in new grammars of Bosnian, Croatian and Serbian.

Key words: *gradual (comparative) qualitative, case expression, prepositional-case expressions, Bosnian, Croatian, Serbian*

UDK: 811.163.42'373.7

811.163.42'282.2

Izvorni naučni rad

Anđela FRANČIĆ i Mira MENAC-MIHALIĆ

UPITNI FRAZEMI DONJEGA MEĐIMURJA (GOVOR SVETE MARIJE)

KLJUČNE RIJEČI: *kajkavski govor Svetе Marije (Međimurje), upitni frazemi*

Karakteristike hrvatskih dijalektnih upitnih frazema uglavnom se poklapaju s karakteristikama takvih frazema u hrvatskome standardnom jeziku. U usporedbi s frazeološkom ukupnošću, upitnih frazema nema mnogo, ali su potvrđeni u frazeologiji svih dosad istraženih hrvatskih mjesnih govora svih triju narječja. U radu se prikazuju značajke upitnih frazema hrvatskoga kajkavskoga mjesnoga govora donjomeđimurskoga naselja Svetе Marije te se upozorava na njihove sličnosti i razlike u usporedbi s ostalom hrvatskom (dijalektnom) frazeologijom.

1. UVOD

Govor Svetе Marije pripada međimurskom dijalektu, jednome od dijalekata hrvatskoga kajkavskog narječja, stoga frazeologija toga govora, preteživo, odražava njegove dijalektne značajke. Ne težeći detaljnemu opisu tih značajki, istaknimo tek da fonemski inventar svetomarskoga govora čini deset samoglasnika u naglašenome (*i, i᷑, ē, ē᷑, ū, ū᷑, ɔ, ɔ᷑, ɑ, ɑ᷑*) i četiri u nenaglašenoj slogu (*i, e, o, a*), da silabem *r* može biti i naglašen i nenaglašen, da se suglasnički inventar sastoji od 23 fonema, među kojima je samo jedan par afrikata (*č – đ*) te da je fonološki relevantno samo mjesto naglaska (u radu označeno okomitom criticom ponad naglašenoga samoglasnika). Bude li potrebno (radi razumijevanja kojega frazemskog primjera) objasniti neku dijalektnu značajku, to ćemo učiniti u bilješci ispod teksta. Pri bilježenju frazema služimo se znakovnikom ZRCOLA (<http://zrcola.zrc-sazu.si/>) koji je u znanstvenoistraživačkome centru SAZU-a u Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvio Peter Weiss.

Frazemi koje u radu obrađujemo prikupljeni su tijekom višegodišnjega terenskog istraživanja uglavnom snimanjem spontanoga govora njegovih govornika. Po općim frazemskim značjkama frazemi govora Svetе Marije uglavnom se ne razlikuju od hrvatske frazemske ukupnosti: reproduktivni su, čine cjelinu te imaju stalne sastavnice od kojih je bar jedna desemantizirana (Menac, Fink-Arsovski i Venturin 2003: 6). U radu ćemo se osvrnuti na njihovu strukturu i upitnost kao stalnu odnosno nestalnu značajku, njihovo značenje, zastupljenost u analiziranome govoru te upozoriti na sličnosti i razlike promatranoga frazemskog korpusa s dosadašnjim spoznajama o tome dijelu hrvatske dijalektne frazeologije. Uočene značajke svetomarskih upitnih frazema u tekstu ćemo ilustrirati s po nekoliko primjera, a kompletan popis građe donosimo u prilogu na kraju rada.

2. STRUKTURNЕ ZNAČАJKE UPITNIH FRAZEMA

S obzirom na strukturu upitni frazemi govora Svetе Marije pojavljuju se kao:

- a) sveze riječi¹, npr.

*K^uōga bēsa cēli dēn vūni dēlate?*²

Kām vrāpcō xōdaš sāki vēčer?

Dē jārcō sī bil cēli dēn?

- b) jedna rečenica, npr.

Upitne frazemske rečenice po svojemu sastavu mogu biti jednostavne i složene.

Neki od primjera jednostavnih rečenica jesu:

{Kāj}³ sī Māžar? {Kāj} tē kūga kūšnola? {Kāj} sī sē fčōnō rū'ōdil? Kāj sō tī vrānē pāmēt spilē? Vē tjē sōnčēcē p̄rēsvētīlo? Štō tjē zūtrašnēga dnēva obēčal? Kām sī pāmēt dēla? {Kāj} vi dū'ōmaj nēmatę vrōta?

1 Pod svezama riječi razumijevamo svezu od najmanje dviju međusobno povezanih puno-značnih riječi.

2 Frazemска sveza riječi pisana je podebljanim slovima, a ostali dio rečenice koje je ta sveza sastavnim dijelom (koji može varirati, tj. na njegovu se mjestu može naći bilo koji drugi tekst smisleno povezan frazom) pisan je običnim slovima.

3 Upitna čestica kaj ('zar') navedena je u vitičastim zagradama jer se može izostaviti iz frazemske strukture. Za razliku od hrvatskoga standardnog jezika, u kojemu rečenica nikad ne počinje nenaglasnicom, u mjesnom govoru Svetе Marije ne postoji to distribucijsko ograničenje.

Složenu rečeničnu strukturu imaju npr. ovi frazemi:

*Dę sị bil dök ję Bök pámęt d̄ęłil? Štō znō dę ję n̄emō krāj? Štō znō kōt
ón r̄ępo sęja?*

*{Kaj} sị vō vōdī stōl dök tje šnájdę m̄erę z̄emal?, Kaj mę gleness akō z
ménom n̄e spiš?*

Polazeći od kriterija sastava i strukture frazema, uobičava se govoriti o tri osnovna tipa frazema: fonetskoj riječi, svezi riječi i rečenici (Menac-Mihalić 2005: 105–108). U dosadašnjoj se frazeološkoj literaturi ne spominju frazemi koji nadilaze granicu rečenice. U građi prikupljenoj u govoru Svetе Marije jesu i primjeri frazema koje čine:

c) dvije rečenice, npr.⁴

<i>S¹ Za kaj da tị kùpim nōvę čižmę?</i>	<i>S¹ Za buóxę?</i>
<i>S¹ Pàvęł, sị kaj ozdrávęł?</i>	<i>S² Tułko mję b^uołę kaj mę bręx n̄e k^uołę.</i>

d) više rečenica, npr.

<i>S¹ Kaj ję d̄ęnęs?</i>	<i>S² Sób^uota.</i>	<i>S¹ Tębę v rit posm^uota!</i>
<i>S¹ Znōš kaj?</i>	<i>S² Kaj?</i>	<i>S¹ Störj jápa Kanžáz!</i>

Navedene dvorečenične i višerečenične primjere smatrat ćeemo frazemima u širemu smislu. U upitne smo ih frazeme uvrstili jer je barem jedna (uglavnom samo prva) od rečenica upitna.

U korpusu svetomarskih upitnih frazema nisu potvrđeni frazemi fonetske riječi. Brojnošću se izdvajaju frazemi rečenice, dok su frazemi sveze riječi (u hrvatskoj frazeološkoj ukupnosti najbrojnija skupina (Menac 2007: 18)), kao i frazemi sastavljeni od dviju ili više rečenica rijetki u prikupljenoj građi. U izricanju svih frazema sveza riječi i svih jednorečeničnih te nekih dvorečeničnih frazema sudjeluje jedna osoba, pa ćeemo te frazeme nazvati monološkim upitnim frazemima. U izricanju nekih dvorečeničnih i svih višerečeničnih frazema sudjeluju dvije osobe, te je riječ o dijaloškim upitnim frazemima. U potonjem slučaju jedna osoba postavlja pitanje, a druga odgovara na nj. Dijalog se katkad nastavlja uskličnim rečenicama.⁵ Takve frazeme ilustriraju ovi primjeri:⁶

4 Oznaka S¹ predmetnuta rečenici označuje prvoga, a S² drugoga sugovornika.

5 Uskličnost tih rečenica proizilazi iz osjećaja zadovoljstva govornika da je sugovornik nad-mudren.

6 Neprva (neupitna) rečenica nema potpuno gramatičko ustrojstvo. Polazeći od razlikovanja rečenice kao jezične jedinice i iskaza kao gorovne jedinice (rečenica ima potpuno gramatičko ustrojstvo, a iskaz takvo ustrojstvo ne mora imati jer „dijelovi njegova gramatičkog

S ¹ <i>Kák sị?</i>	S ² <i>Kak potr̄tị tāksị. / Kak tāksị na prāksi.</i>
S ¹ <i>Kaj jे d̄en̄es?</i>	S ² <i>Sob^uota. S¹ Tēbę v rit posm^uota!</i>
S ¹ : <i>Kaj jе d̄en̄es?</i>	S ² : <i>Sr̄eda. S¹ Ôn nōrc kōj povēda! S² A još vēkš̄i ôn kōj pita!</i>

U nastavku ćemo prvo raščlambom obuhvatiti samo frazeme sveze riječi i jednorečenične upitne frazeme, a potom ćemo se osvrnuti i na ostale frazeme složenije strukture.

3. UPITNOST UPITNIH FRAZEMA

Kao što sam naziv kazuje, upitnim je frazemima imanentna upitnost. Međutim, među njima postoji razlika s obzirom na to je li upitnost njihova stalna značajka, odnosno jedini oblik pojavnosti. Naime, svi upitni frazemi sveze riječi te neki od upitnih frazema rečenica pojavljuju se isključivo u upitnome obliku, dok neki frazemi rečenice uz upitnu mogu imati i izjavnu potvrđnu i uskličnu⁷ niječnu inačicu. Frazemi kojima je upitnost stalna značajka jesu pravi upitni frazemi, a oni kojima je ona samo jedna od značajki jesu nepravi upitni frazemi.

3.1. Pravi upitni frazemi

Među pravim upitnim frazemima može se izdvojiti nekoliko podskupina, ovisno o značenju frazema.

- a) Pravi upitni frazemi koji pojačavaju postavljeno pitanje kazujući istovremeno govornikovo neodobravanje sugovornikova postupka, npr.:

Kam tē vr̄ök nēs̄?
Ki tē b̄es̄ sim don̄es̄el?
K^uoja tj̄e nēvoļa?
Ki tj̄e p̄iék̄el?
Dē B^uōgo rōstę tākoſ kromp̄ér?

Takvi se frazemi sastoje od upitne zamjenice (npr. *kī*, *k^uoja*) ili upitnoga priloga (npr. *kam*, *dē*). Imenička im je sastavnica češće negativno konotirana

ustrojstva naime mogu biti sadržani ili u kontekstu ili u govornoj situaciji“) (Barić i sur. 1995: 398; Silić i Pranjković 2005: 278), u svim primjerima frazema koji nemaju potpuno gramatičko ustrojstvo, opravdanje bi bilo govoriti o iskazu (a ne o rečenici).

⁷ Ovisno o kontekstu, potonja (usklično niječna) inačica može katkad biti ostvarena i silaznom intonacijom, tj. kao izjavna.

(npr. *vrök*, *bës*, *nëvöla*, *pïékël*, *järac*), a samo se rijetko u njihovoј strukturi pojavljuju imenice pozitivne konotacije (npr. *Bök*, *dùx*). Upitni se prilog kao priložna oznaka može vezati uz predikat (npr. *Käm të vrök nü'ösi?*).

Neki pravi upitni frazemi dolaze umjesto upitnih riječi i izraza *zašto?*, *kako?*, *čime?*, *odakle?*, npr. *za čijë bâbë zdrövjet?* (zašto?), *f k"öjo fëlo?* (kako?), *s këm järcöm?* (čime?), *dë së zišel s pëneži?* (odakle mu?).

- b) Pravi upitni frazemi kojima se izriče konstatacija, a ne pitanje, npr.:
- konstatacija da se do novca ne dolazi lako:
Kaj misliš da jö pïénèzë na vrbì gûlim?
 - konstatacija da tko nema sluha:
{Kaj} tje slön vo vúxø p'rdnol?
- c) Pravi upitni frazemi kojima govornik ne odobrava postupke sugovornika. Njima govornik izriče prijekor sugovorniku, i to:
- zbog kakva neprimjerenoga, nerazumnoga, nehumanoga postupka:
Dë sì bil dök jë Bök pàmët d'ëjl?
 - zbog nesuprotstavljanja tuđim postupcima:
Kaj dòš s sëbë bëdòka d'ëlati?
 - zbog nedjelovanja; zbog odgađanja djelovanja:
Štò tje zútrašnëga dnëva obëcal?
 - zbog šutnje, neodgovaranja na upit, nesudjelovanja u komunikaciji:
{Kaj} tje mòćek jëzik p"öjel?
 - zbog odavanja tajne:
Pòk tje jëzik zas'rbel?
 - zbog nepozornoga slušanja i nepažnje:
{Kaj} sì na vúxi s'ëdël?
 - zbog govora koji se ne uklapa u temu razgovora:
Kakvë tò vèzë ima s kônskijm t'kama?
 - kuharici zbog zagorjelih kolača:
{Kaj} tì së Ciganica f kòxlö nałuknöla?
 - zbog nezatvaranja vrata za sobom:
{Kaj} sì së f çöny r"ödil?
 - zbog pretjerano dugoga sjedenja i neaktivnosti:
{Kaj} tje rit köréńę postila?
 - zbog neraspoloženja:
{Kaj} sì së na lëvö nü'ögo stäl?
 - zbog neobrazovanosti:
{Kaj} sì pod móst f škölö xöł?

- zbog prekratkih hlača (nogavica):
{Kāj} s̄i vō vōdī stōl dōk t̄je šnājdēr m̄ēro z̄ēmal?
- d) Pravi upitni frazemi kojima se izriču pojedinačna značenja, poput ovih:
- ‘neočekivano je brzo obavio posao *tko*’: *Dā v̄ēro s̄i vič tō s̄e nam̄ūtala?*
 - ‘nije moguće svima ugoditi’: *Štō b̄i s̄ēma fpētil?*
 - ‘ima masnicu *tko*’: *{Kāj} t̄e kūga kūšnola?*

3.2. Nepravi upitni frazemi

Za razliku od dosad navedenih pravih upitnih frazema svetomarskoga govora (koji se pojavljuju isključivo u upitnim iskazima), nepravim upitnim frazemima upitnost nije stalna značajka. Oni uz upitnu (koja je gotovo isključivo potvrđna) imaju i izjavnu potvrđnu inačicu te uskličnu niječnu inačicu (koja može biti istoga ili antonimnoga značenja) ili pak uz upitnu inačicu dolazi samo jedna od tih inačica.

Kada upitna inačica počinje upitnom česticom *kāj* (‘zar’), često se u ovome tipu u izjavnoj potvrđnoj inačici frazem proširuje veznikom *kāk/kāj* (‘kao’), odnosno *kāk/kāj da* (‘kao da’) te tako nastaje usporedna (komparativna) zavisno složena rečenica. Usklična niječna inačica negativan je odgovor na upitnu inačicu. Pritom je zanimljiv red riječi u niječnoj inačici – negacijska čestica, koja je obvezno naglašena (*nē*), dolazi iza nenaglašenoga oblika prezenta glagola *biti* (*s̄em nē*, *s̄i nē*, *jē nē*, *smō nē*, *stē nē*, *sō nē*). Taj red riječi u navedenim izričajima značajkom je svetomarskoga mjesnoga govora. Inačice su u sinonimnome odnosu.

upitna inačica	izjavna potvrđna inačica	usklična niječna inačica
{Kāj} s̄em jō nārōdna bānka?	<i>Stōlnō xōda p̄iēnēzē pr̄ūs̄it – kāk da s̄em jō nārōdna bānka.</i>	<i>S̄em jō nē nārōdna bānka kaj bi s̄em p̄iēnēzē dōvala!</i>
{Kāj} t̄je jāpa staklōr?	<i>Stāl s̄i s̄e pr̄ēd mē – kāk da t̄je jāpa staklōr.</i>	<i>M̄ēknj s̄e, t̄je nē jāpa staklōr!</i>
<i>Kāj</i> s̄e pr̄āviš Ənglēs?	<i>Cēlo vr̄ēmē s̄e pr̄āvi Ənglēs, a jōkō d̄ūb̄ro rāzmē kaj mō gov̄ōrīm.</i>	<i>Nāj s̄e d̄ēlati Ənglēs!</i>

Neki od nepravih upitnih frazema inačice su izjavnih potvrđnih frazema, dakle imaju isto značenje, a niječni frazem znači suprotno, tj. njihov je antonim.

upitna inačica	izjavna potvrđna inačica	usklični niječni antonim
{Kaj} so tị vrānę pāmęt spilę?	Goyk'orjš kag da so tị vrānę pāmęt spilę.	So tị nę vrānę pāmęt spilę kaj bi tāk pāmętno dēte néj dōl dālę f škōlo!
Stę sę nōrj glif najęli?	Dēlatę kag da stę sę nōrj glif najęli	Sem sę nę nōrj glif najęli kaj j f nęd'ęlo d'ęlal!
{Kaj} si t'kńenj v glōvō?	Ponjša sę kag da je t'kńenj v glōvō.	Sj nę t'kńenj v glōvō kaj bi vě škōlo stājel dok si věč prę krój!
{Kaj} tę pāmęt ostojla?	Povęda kag da ga je pāmęt ostojla – māło ziemę tu, māło tam.	Jo je nę pāmęt ostojla kaj bi vù tị lęti išla zāmōš!

Kada upitna inačica frazema počinje upitnom riječju *kaj* ('zašto'), u njezinoj uskličnoj niječnoj inačici dolazi imperativ *naj* ('nemoj'). Za razliku od prethodne skupine upitnih frazema, početno *kaj* u ovoj se skupini ne može izostaviti iz rečenične strukture. Inačice su u sinonimnome odnosu.

upitna inačica	izjavna potvrđna inačica	usklična niječna inačica
Kaj izv'odjš bęsnę glistę?	Pók izv'odjš bęsnę glistę.	Naj izv'odjij bęsnę glistę!
Kaj māsnj gōskj rit mastiš?	Dójęs ęónomō kój ima – māsnj gōskj rit mastiš.	Naj māsnj gōskj rit mastiť!
Kaj sę pràviš glùxi?	Vidim da sę pràviš glùxi.	Naj sę pràviť glùxi!
Kaj sę dělaš věkšj nōrc nék sị jé?	Pók sę dělaš věkšj nōrc nék sị jé.	Naj sę d'ęlati věkšj nōrc nék sị jé!
Kaj {stōlno} xōdaš za mènom kak cùjzek?	Kám jō, tō i ti – {stōlno} xōdaš za mènom kak cùjzek.	Naj {stōlno} xōdati za mènom kak cùjzek!
Kaj mị pētę kròdęs?	Célo vrémę mị pētę kròdęs.	Naj mị pētę krastı!

Malobrojnija od prethodno navedenih dviju skupina nepravih upitnih frazema jest skupina kojoj pripadaju frazemi s potvrđenom samo upitnom i

uskličnom niječnom inačicom (ne i izjavnom potvrđnom) te samo upitnom i izjavnom potvrđnom inačicom (ne i uskličnom niječnom). Inačice su u sinonimnome odnosu.

upitna inačica	usklična niječna inačica
{Kāj} imam ju'ōči na x̄ipto?	Nēmam ju'ōči na x̄ipto!
{Kāj} bi tē bilo m̄eňe da sī tō naprōjla?	Tē nēj bilo m̄eňe da sī tō naprōjla!

upitna inačica	izjavna potvrđna inačica
Kaj imaš c̄rvę v ritj?	Stólno x̄oda kōlì kag da ima c̄rvę v ritj.
Kāj ti nē rāzmęš xrváckj?	Rékel sēm tī kaj nāš l̄upal z vrótj. I pōk l̄upleš. Kag da nē rāzmęš xrváckj.

3.3. Dvorečenični i višerečenični frazemski niz s upitnom rečenicom kao sastavnicom

3.3.1. Zasebnu skupinu frazema čini nevelika skupina frazema koji imaju ove značajke:

- dvorečeničnu strukturu
- jedna je rečenica upitna, a druga nije
- upitna je rečenica anteponirana neupitnoj
- obvezno im se završne riječi rimuju
- šaljivo su intonirani (tomu uglavnom pridonose neočekivani leksički sklopovi)
- sudjelovanje dvaju sugovornika

S¹ Štō je xmřl?

S² Ôn kōj nā věč nlgdōr pōnkę dřl!

S¹ Kák sī?

S² Kak potřtj tàksj! /Kak tàksj na pràksj!

S¹ Kùlkj je vür?

S² Kùlkj prę gospodinō pür!

S¹ Kāj sē děsílo?

S² Pròsę sę ɔbièsílo!

Navedeni frazemi nemaju posebno značenje. Rabe se u određenome kontekstu – uglavnom je riječ o šaljivim odgovorima na uobičajena pitanja poput *Koliko je sati?* (*Kùlkj je vür?*), *Što se dogodilo?* (*Kāj sē děsílo?*), *Kako si?* (*Kák sī?*) i sl.

3.3.2. Po šaljivome tonu ovoj se skupini mogu pribrojiti i sljedeći frazemi (koji nemaju sve od navedenih značajki)

- dvije rečenice izgovara ista osoba; upitna je rečenica postponirana neupitnoj (rečenice su u „značenjskome neskladu“; u obama potvrđenim primjerima riječ je o duhovitome „tjeranju“ gosta/gostiju):
*Nějdí dímø! Káj bôš tú?*⁸
*Idëmo spòt! Mòrt bi u'ónì išlì dímø?*⁹
 - složena rečenica
Káj mè glédiš akò z ménòm nè spiš?
Káj sè sméješ kaj mì mléko zléješ?
 - jednorečenični frazemi rugalice koji počinju osobnim imenom ili imenicom u vokativu
Kúma, bù'ótę piłi rúma?
Frónci, so tì dù'obrj žgònci?
 - dvorečenični frazem koji izgovaraju dva sugovornika, a rima je sa-držana u završnim riječima surečenica koje izgovara sugovornik koji odgovara na pitanje:
S¹ Pávèl, sì ozdrável? *S² Tułkò mje bù'ółe kaj mè brèx nè kù'ółe.*

Dijalog se katkad nastavlja usklicnim rečenicama.¹⁰ Takve frazeme ilustriraju ovi primjeri:

Većina šaljivo intoniranih upitnih frazema rabi se u neformalnoj, opuštenoj komunikaciji odraslih s djecom ili pak u međusobnoj dječjoj komunikaciji, a sasvim rijetko u komunikaciji dviju odraslih osoba. U svim slučajevima riječ je o komunikaciji kojoj je cilj zabava.¹¹

8 Nakon rečenice *Nějdí dímo!* očekuje se eventualno istoznačno *Ostáň tū!* Odnosno, upitna rečenica – *Kák bōš tū?* – u istome frazemu bila bi logičan slijed nakon imperativne rečenice *Idi dímo!*

9 Šaljivost toga frazema postignuta je zamjenom supina *spót* (u prvoj rečenici) i priložne oznake mjesta *dím̥y* (u drugoj rečenici). Očekivalo bi se da gosti kažu: *Ídəm̥o dím̥o! Mórt bì үóni išli spót!* ili pak da domaćini goste tjeraju riječima: *Íte dím̥o! Mí bì išli spót!*

10 Uskličnost tih rečenica proizilazi iz osjećaja da je sugovornik nadmudren.

11 „Brojni su razlozi komunikacije – od jednostavnog komuniciranja radi zabave, želje da ostavimo dojam na druge, steknemo prijatelje i pridobijemo simpatije drugih, do komunikacije čiji je cilj razmjena informacija, dodjeljivanje zadataka, poučavanje, uvjeravanje, dokazivanje, izmjena stavova i slično“ (Kraljević, Gujić i Kraljević 2012: 20).

4. ZAKLJUČAK

Proučavanje i raščlamba upitnih frazema izdvojenih iz potvrđama bogatoga frazeološkoga korpusa govora donjomeđimurskoga naselja Svetе Marije pokazala je:

- da su značajke upitnih frazema većim dijelom podudarne s onima u ostaloj dosad istraženoj hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji i frazeologiji hrvatskoga standardnog jezika – potvrđeni su pravi upitni frazemi s upitnošću kao jedinom i stalnom značajkom te nepravi upitni frazemi u kojima upitnost katkad dolazi u kombinaciji s potvrđnom izjavnošću te niječnom uskličnošću (pritom se može svim trima frazemskim inaćicama kazivati isto značenje ili se niječnom inaćicom kazuje suprotno značenje) ili samo s jednom od njih
- da se pravim upitnim frazemima mogu iskazivati različita značenja, među kojima prevladava govornikovo izricanje prijekora sugovorniku
- da među upitnim frazemima govora Svetе Marije ima i dvorečeničnih te višerečeničnih (o takvima se dosad nije pisalo u hrvatskoj frazeologiji); u dvorečeničnim frazemima upitne su obje rečenice ili (češće) samo jedna od njih; kad je samo jedna rečenica upitna, njome u pravilu frazem počinje; kazivači dvorječnih i višerječnih frazema mogu biti dvije osobe ili pak samo jedna; većina tih frazema sadržava rimu te neočekivane leksičke sklopove koji frazemima daju humoristički prizvuk
- da među upitnim frazemima govora Svetе Marije ima i rugalica temeljenih na osobnim imenima – ta skupina u većini drugih dosad istraženih hrvatskih govora također nije ovjerena.

Ovim su radom potvrđene sličnosti i razlike u korpusu upitnih frazema hrvatskoga kajkavskoga govora Svetе Marije i dijela dosad istražene upitne hrvatske dijalektne i standardnojezične frazeologije. Istraživanjem je pokazano da se u mjesnomegovoru mogu pronaći specifičnosti koje obogaćuju ukupnu hrvatsku (dijalektnu) frazeologiju, što je poziv na daljnje prikupljanje i proučavanje dosad neistraženoga frazeološkog blaga.

Popis upitnih frazema u govoru Svetе Marije

A. Pravi upitni frazemi

da Buqogo/jarco/nevolj/pučklo/vuero/vrapco/vruqo? = kada? /pita se kad tko neobično brzo što učini/ ■ *Dà Buqogo sì puqojél culoga xuleba kruxa?*

də Bugo/jarco/nevoli/pieklo/viero/vrapco/vrogo? = gdje? ■ De jarco si bil celi den?

de je bila pamet komo? = nepromišljeno je postupio tko ■ De te bila pamet? Kak si to mogla naprajti?

de je mladost komo? = ne ponaša se tko kako priliči mladoj i zdravoj osobi ■ Da bi vas zmrznen! De vam je mladost?

de se zgoša što? = previše govori tko; neprekidno govori tko ■ Od ronoga jutra te poslušam. De se zgošaš?

de se zišel z peneži što? = odakle novac komu? ■ De so se zišli s peneži kaj so kupili novoga traktora?

de si bil dok je Bog pamet dieljil? /prijekor zbog neprimjerenoga, nerazumnoga postupka/ ■ De si bil dok je Bok pamet dielil?

de si bil dok je grmelo? = trebalo je što učiniti u pravo vrijeme /prijekor zbog neizvršavanja obveza u pravo vrijeme/ ■ Ve si duošla! De si bila dok je grmelo?

de ste pitalji za nas? /kaže se kad netko nakon dugog vremena posjeti koga/ ■ De ste pitalji za nas?

f kojo felo je kaj? = na što nalikuje što ■ Bok te pitaj f kojo felo je to bilo?

Fronci, so ti duobri žgonci? /zadirkivanje osobe imenom Fronci ‘Franjo’/ ■ Fronci, so ti duobri žgonci?

Idemo spot! Mort bi uonji išli dimo? /šaljiv način tjeranja gostiju/ ■ Idemo spot! Mort bi uonji išli dimo?

je sončece presvetilo komo? = zadovoljan je tko ■ Ve tje sončece presvetilo?

k čemo je što/kaj? = prihvatljiv je, donekle je dobar tko ■ Ti si videl negvo novo deklo. Je je k čemo?

kaj bo z tebę dok te vok poje? /šaljivo pitanje; obično se upućuje djeci/ ■ Kaj bo s tebę dok te vok poje?

{kaj} bomo z koljenji kurili? = treba pripremiti ogrjev ■ Moramo preprajti drva za zimo – kaj bomo s koljenji kurili?

kaj doš z sebę będoka dielati? /prijekor komu zbog nesuprotstavljanja tuđim postupcima/ ■ Kaj doš sebę będoka dielati?

{kaj} imaš repa? /kaže se onomu tko ne zatvori za sobom vrata/ ■ Kaj si ne zápral vrota? Imaš repa?

Kaj je dīenęs? Sōbū̄ota. Tēbę v rit pōsmū̄ota! /pitanje koji je dan u tjednu i šaljiv komentar na odgovor sōbū̄ota/ ■ *Kaj je dīenęs? Sōbū̄ota. Tēbę v rit pōsmū̄ota!*

Kaj je dīenęs? Srđa. On nōrc kōj pōvēda! A još vēkši ḥn kōj pita! /pitanje koji je dan u tjednu i šaljiv nastavak „razgovora“/ ■ *Kaj je dīenęs? Srđa. ḥn nōrc kōj pōvēda! A još vēkši ḥn kōj pita!*

kaj je dōspīelo kū̄omō? /čuđenje zbog čijega nerazumnog postupka/ ■ *Kaj mo jē dōspīelo kaj tāk vičē? Kaj tē dōspīelo kaj sī zēto grūnta prēpisal?*

kaj je kū̄oga {sim} dōneslō? /prije kor komu zbog dolaska; čuđenje zbog čijega dolaska ■ *Kaj jē tēbę sim dōneslō? Kaj tē dōneslō pō tēm vrī̄emēno?*

kaj je na stvōri? = što se događa? ■ *Vidim da tē nī̄ekaj mōči. Kaj jē na stvōri?*

kaj kū̄ošta kū̄oga? = ništa ne riskira tko, ništa se neće dogoditi komu ■ *Kaj vas kū̄ošta akō prōbatę gvērca?*

kaj mē gljēdiš akō z menōm nē spiš? /kaže se u šali onomu koji napadno gleda koga/ ■ *Kaj mē gljēdiš akō z mēnōm nē spiš?*

{kaj} mišljīš da jo pī̄enęzē na vrbī̄ guljīm? = ne dolazi se lako do novca ■ *Kaj mišljīš da jo pī̄enęzē na vrbī̄ guljīm?*

{kaj} nēmaš jēzika? /prije kor zbog šutnje, neodgovaranja na pitanje/ ■ *Kaj nē odgovōrjaš dok tē pitam? Kaj nēmaš jēzika?*

{kaj} nēmaš pohōlca? /kaže se onomu koji se žali da mu je jelo vruće/ ■ *Kaj nēmaš poxōlca? Pūši, pok tī̄ nā juxa vrōča!*

{kaj} pesō zvoniš? /kaže se onomu koji maše nogama dok sjedi/ ■ *Kaj pesō zvoniš?*

Kaj sē desīlo? Prōsē sē ubiēsīlo! /šaljiv odgovor na pitanje *Kaj sē desīlo?/* ■ *Kaj sē desīlo? Prōsē sē obiēsīlo!*

kaj sē naljeca štō dē ga jē nē trē? /prije kor onomu koji je ondje gdje mu nije mjesto ■ *Kaj sē nalēcaš dē tē ga nē trē? Da sī bil dū̄omaj ništ nēj bil krif.*

kaj sē smēješ kaj mī̄ mljēkō zljeješ? /kaže se u šali onomu koji se smije/ ■ *Kaj sē smēješ kaj mī̄ mljēkō zljeješ?*

{kaj} sē vē pem vī̄eſit? /kaže se nakon što je tko doživio neuspjeh ili počinio štetu/ ■ *Dū̄obil sēm glū̄obō. Kaj sē vē pem vī̄eſit?*

{kaj} sī dū̄ošel kvōsa prū̄osīt? /pita se onoga koji stoji kod vrata kad dođe u čiju kuću/ ■ *Kaj sī dū̄ošel kvōsa prū̄osīt?*

{kaj} **sị juoči pose što?** /pita se onoga tko uživa gledajući ono što mu je teško dostižno ili nedostižno/ ■ *Kaje dlečki, si malo juoči posešete na mercédęšo?*

{kaj} **sị na vuhi sledel?** /kaže se onomu koji nije pozorno slušao, koji je bio rastresen (prije kor zbog nepozornoga slušanja)/ ■ *Kaj si na vuxi sledel dok sem povèdal da zutra idem v lof?*

{kaj} **sị pod most v školo hol?** /kaže se onomu koji nema osnovno znanje o čemu, koji nije obrazovan/ ■ *Kaj si pod most f školo xol?*

{kaj} **sị se na ljevo nuogo stal?** /kaže se onomu koji je mrzovoljan, neraspoložen/ ■ *Kaj si se na ljevo nuogo stal?*

{kaj} **sị se v čono ruođil?** /kaže se onomu koji ne zatvara vrata za sobom/ ■ *Pok si ne vrota zapral! Kaj si se f čono ruođil?*

{kaj} **sị vo vodi stol dok tje šnajder mlero zlemal?** /kaže se onomu koji ima prekratke nogavice/ ■ *Kaj si vo vodi stol dok tje šnajder mlero zlemal?*

kaj te dolo i stvorilo? /prije kor zbog prijedloga koji ne dolazi u obzir/ ■ *Jo kaj išla za snjexo? Kaj te dolo i stvorilo?*

{kaj} **te kuga kušnola?** /pita se onoga koji ima modricu/ ■ *Kaj te kuga kušnola?*

{kaj} **ti se Ciganica v kohljo naljuknola?** /kaže se onomu komu je što zagorjelo/ ■ *Koloči so malo črnkastij. Kaj ti se Ciganica f koxlo nałuknola?*

{kaj} **ti se ljenek se za hrbet prijal?** /kaže se onomu koji je lijen, koji nije dovoljno brz u poslu koji obavlja/ ■ *Prigni se! Pok ti se ljenek za xrbet prijal?*

{kaj} **tje moček jezika puojetl?** /kaže se onomu koji šuti; koji ne odgovara na pitanje/ ■ *Kaj tje moček jezika puojetl kaj samo močiš?*

{kaj} **tje pes fečkel?** /kaže se onomu koji maše nogama dok sjedi / ■ *Kaj lamanterijs z nogomij? Tje pes fečkel?*

{kaj} **tje rit korenje postila?** = dugo je *tko* sjedio, kao da se više ne može maknuti, pokrenuti ■ *Staniš se! Kaj tje rit korenje postila?*

{kaj} **tje slon vo vuho prdnol?** /kaže se onomu koji nema sluha/ ■ *Kaj tje slon vo vuho prdnol?*

{kaj} **vi duomaj nematę vrota?** /kaže se onomu tko ne zatvori za sobom vrata / ■ *Kaj vi duomaj nematę vrota?*

{kaj} zlötö iščëš? /pita se osobu (obično dijete) koja kopa nos/ ■ *Kaj zlötö iščëš?*

kak imaš sřca? = kako možeš? zar ti nije žao? ■ *Kak imaš sřca tåk mämö sřditi?*

Kak si? **Kak potrti taksi.** / **Kak taksi na praksi.** /šaljivi odgovori na pitanje
Kak si?/ ■ Kak si? Kak potrti taksi. / Kak taksi na praksi.

kak stoji što z këm? = ima li kod koga čega? ■ *Kak stojimö s krúxom? Bo tré iti f štécün?*

kak stvörj stojidö? = kakvo je stanje?, kako je? ■ *Kak pri vas stvörj stojidö?
Döjdì sim da vidimö kak stvörj stojidö s tvøjom školom?*

kakva je tò biköva möda? /kaže se kada se kome ne dopada ono što je *tko* obukao/ ■ *Na xlàčę sję obłékla sùkño. Kàkva je tò biköva möda?*

kakvë tò vezë ima z kónjskim třkama? = to o čemu tko govori nema veze s temom razgovora ■ *Kakvë tò ima vèzë s kónskim třkama?*

kam bi {ču'ovék} zapisal? /iznenađenje zbog čijega dolaska ili koje aktivnosti; kako to, zar je moguće?/ ■ *Kam bi ču'ovék zapisal da stę vi k nám d'øšli? Kam bi zapisal kaj sì më názval?*

kam bi d'øşel što? = trebalo bi puno više vremena komu za što ■ *Kam bi d'øşli da smo mòrali na rókë m'orta mëšati?*

kam je glovö del što? = kako je mogao tako nepomišljeno postupiti *tko* ■ *Ču'ovék Bóžji, kùpil sì jalovø krávo! Kam sì glovö del?*

kam je pamet del što? = kako je mogao tako nepomišljeno postupiti *tko*? ■ *Tùlkę p'ènèzë sì dòla za sùkño k'øjo sì boš jëmpot obłékla? Kam sì pàmet dela?*

kam vräpcö/vrögö? = kamo? ■ *Kam vräpcö xòdaš sàkì vèčer?*

kam vrög nesë k"øga? = zašto *tko* ide kamo? ■ *Kam tè vròk nèsë pò tem déždo?*

ki je bës/Bög/duh/jarac/p'ekel/vrabec/vrög // k"øja je nevolja k"ømo? = što je komu? ■ *Ki tje bës d'ènës kàj sì tåk srdita?*

ki je bës/Bög/duh/jarac/vrabec/vrög sim dñenesel k"øga? = zašto je *tko* došao? ■ *Ki tje vròk sim dñenesel?*

k"øga bësa/B"øga/jarca/p'ekla/vrapca/vrøga? = zašto?; što? ■ *K"øga bësa c'eli d'en vùni dèlate? K"øga vrøga stòlnø lùplëš z vròti?*

Kuljkö je vur? **Kuljkö prë gospodinö pur!** /šaljiv odgovor na pitanje *Kuljkö je vur?/ ■ Kuljkö je vur? Kuljkö prë gospodinö pur!*

kuma, b^uotę pilji ruma? /šaljiva izreka/ ■ *Kuma, b^uotę pilji ruma?*

Nejdi dimo! Kaj boš tu? /šaljiv način tjeranja gosta/ ■ *Nejdi dimo! Kaj boš tu?*

Pavel, sī kaj ozdravēl? *Tuljkō mјe b^uolje kaj mē breh ne k^uolje.* /zadirki-vanje osobe imenom *Pavel* ‘Pavao’ i njezin odgovor/ ■ *Pavla smo pitali:, Pavel, sī kaj ozdravēl., a on je nō to rēkel: „Tuljkō mјe b^uolje kaj mē brex ne k^uolje.“*

pok tē jězik zasrbel? = rekao je *tko* što ne bi smio (prije kor zbog odavanja tajne) ■ *Pok tē jězik zasrbel? Kaj sī išel gov^uorit kulkō imaš pēnēs?*

štō bī ga znal? = ne zna se, teško je znati ■ *Štō bī ga znal kāj mo xōda po glōvi?*

štō bī siema fpetił? = nije moguće svima ugoditi ■ *Navék bō nⁱěšto pręgovorjal.*
Štō bī siema fpetił?

Štō jē hmrl? On kōj na vēc nigdōr pōnjkē dřl! /šaljiv odgovor na pitanje *Štō jē xmrl?/* ■ *Štō jē xmrl? On kōj na vēc nigdōr pōnkē dřl!*

štō tje zutrašnjega dneva oběčal? = što možeš napraviti danas, ne ostavljam za sutra! / prije kor zbog nedjelovanja; zbog odgađanja djelovanja/ ■ *Zribaj p^uoda! Nāj čakati zutra! Štō tje zutrašnjega dneva oběčal?*

štō znō dē je k^uomō kraj? = tko zna gdje je *tko*; skita se, izbiva iz kuće *tko* ■ *Zaklēnenō je. Štō znō dē je nēmō kraj?*

štō znō kōt r^uepo seja štō? = tko zna gdje je *tko*; skita se, izbiva iz kuće *tko* ■ *Pok ga nēga d^uomaj. Štō znō kōt on r^uepo seja?*

vē jē srce na mⁱestī k^uomō? = zadovoljan je *tko* ■ *D^uobil sī nōvoga anjcoga.*
Vē tje s'rce na mⁱestī?

v k^uojem se k^uocō nahronil štō? /kaže se za onoga *tko* se pravi važan/ ■ *F k^uojem sī sē tī k^uocō naxronil?*

v k^uoji jē fazj štō? = kako je *tko*; što radi *tko*? ■ *F k^uoji sī fazj?*

za čijē babę zdrovję? = zašto?, zbog čega? (nema za to pravoga razloga) ■ *Za čijē babę zdrovję sē tulko móčiš?*

za kaj da tī kupim kaj? Za b^uohē? = nemati novca za *što* ■ *Za kaj da tī kupim nōvē čižme? Za b^uoxē?*

za k^uoga vrōga = zašto?, zar je potrebno *što*? ■ *Za k^uoga vrōga tulko x̄mbaš?*

z kēm jarcōm? = čime? ■ *S kēm jarcōm sī sē rēzričézal?*

Znōš kaj? Kaj? Storj japa Kanjžaj! /šaljiva igra riječima/ ■ *Znōš kaj? Kaj?*
Storj japa Kanjžaj!

B. Nepravi upitni frazemi

{kaj} **bij bilo mienje koga? // nej bilo mienje koga** /prijekor zbog nedjelovanja/ ■ *Kaj bij te bilo mienje da si to naprjila? Tę nej bilo mienje da si to naprjila!*

kaj delaš bđokoa z sębe? // delaš bđokoa z sębe // naj dielati bđokoa z sębe!
= ponašati se kao glup, zaostao ■ *Kaj dōš dielati bđokoa s sębe? Dōk sę tāk ponjšaš, delaš bđokoa s sębe. Nēdji ž ním pit! Naj dielati bđokoa s sębe!*

{kaj} **ima crvē v ritj što? // kak da ima crvē v ritj što** = nemiran je tko ■ *Pre mirom bđoš. Kaj imaš crvē v ritj? Stolno xoda koli kag da ima crvē v ritj.*

{kaj} **imam juči na hrpto? // nemam juči na hrpto!** = ne vidim što se događa iza ■ *Kak səm te moggla vidjeti? Kaj misliš da jo imam juči na xrpto? Nemam juči na xrpto! Nemrem vidjeti kaj sę za ménom dogođa.*

kaj izvodiš bęsnę gljistę? // izvodiš bęsnę gljistę // naj izvoditi bęsnę gljistę! = raditi gluposti ■ *Kaj izvodiš bęsnę gljistę? Dōk trę dielati ti izvodiš bęsnę gljistę. Primj sę p'osla! Naj izvoditi bęsnę gljistę!*

{kaj} **je nori što? // kak da je nori što** = lud je tko ■ *Vunj je snék, a ti si si sandałę bula. Kaj si nori? Vikalja je kag da je nori # mort je (je ne) nori što!* = nije lud tko ■ *Mort səm nori kaj pěm k'osit po ti vrčinj!*

{kaj} **je (u)opal z Marsa što? // kak da je (u)opal z Marsa što** = ne snalazi se tko, nije u tijeku zbivanja ■ *Kaj tje? Kaj si (u)opal z Marsa? Ponjšaš sę kag da si uopal z Marsa. # je ne (u)opal z Marsa što!* = snalazi se tko, u tijeku je zbivanja ■ *Si ne uopal z Marsa kaj bij dielal m'esto dvjeo za isto pljoco!*

{kaj} **je pamet ostojla koga? // kak da je pamet ostojla koga** = poludio je tko; lud je tko ■ *Kaj te pamet ostojla? Poveda kaj da ga je pamet ostojla – malo z'émę tu, malo tam. # je ne pamet ostojla koga!* = pametan je tko; nije lud tko ■ *Jo je ne pamet ostojla kaj bij vü ti leti išla zamoš!*

{kaj} **je što k'omo por? // kak da je što k'omo por!** = biti jednak komu, odgovarati komu (po funkciji, naobrazbi, imetku i sl.) ■ *Kaj sę z ménom mériš? Kaj səm jo tēbi por? Spomina sę z ménom kag da mjë por. # je ne što k'omo por* = ne biti jednak komu, ne odgovarati komu (po funkciji, naobrazbi, imetku i sl.) ■ *Je ne on n'emo por!*

{kaj} je {to} za silo *k^uomq*? // **kak da je {to} za silo *k^uomq*** = zar {to} treba komu? ■ *Kaj tje za silo c^{el}e dn^{ev} d^{el}ati?* D^{ela}š v zd^{en}i z^adrogi kag da tje to za silo. # **{to} je n^e za silo *k^uomq*!** = ne treba {to} komu ■ *Imaš l^epō p^{en}zijo – tje n^e za silo z^{em}lē d^{el}ati!*

{kaj} je trknjenj v gl^{ov} št^o? // **kak da je trknjenj (vudrenj) v gl^{ov} št^o** = lud je tko ■ *Kaj sⁱ t^rkhnenj v gl^{ov}o?* P^{on}oša s^e kag da je vudrenj v gl^{ovo}. # **je n^e trknjenj (vudrenj) v gl^{ov} št^o!** = nije lud tko ■ *Sⁱ n^e t^rkhnenj v gl^{ovo} kaj bi v^e šk^{ol}o stajel dok sⁱ v^eč pr^e kr^{oj}!*

kaj k^uošta k^uoga? // **n^e k^uošta {nikaj} k^uoga!** = nema što izgubiti tko ■ *Kaj t^e k^uošta kaj boš pr^{ob}al k^{ak}v^o je vino?* Nikaj t^e n^e k^uošta kaj boš pr^{ob}al k^{ak}v^o je vino! Ak j^e d^uobrō k^{up}iš, ak j^e n^e – naš.

kaj masnij g^{os}ki rit m^ožeš (mastiš)? // **masnij g^{os}ki rit m^ožeš (mastiš)** // **naj masnij g^{os}ki rit mazači (mastiti)!** = davati bogatom, davati onomu koji ima ■ *Kaj m^{as}nij g^{os}ki rit m^ožeš?* D^oješ u^onom^o k^oj im^a – m^{as}nij g^{os}ki rit mastiš. N^aj m^{as}nij g^{os}ki rit mastiti!

kaj m^e tiraš kak vr^og gr^ešno dušo? // **tiraš m^e kak vr^og gr^ešno dušo?** // **naj m^e tiratⁱ kak vr^og gr^ešno dušo!** = tjerati koga da puno radi ■ *Kaj m^e tiraš kak vr^og gr^ešno dušo?* C^{el}i život m^e tiraš kak vr^og gr^ešno dušo. N^aj m^e tiratⁱ kak vr^og gr^ešno dušo!

kaj m^e vlij^{je}češ za nos?// vlij^{je}češ m^e za nos // naj m^e vlij^{je}ći za nos! = lagati komu, varati koga, zavaravati koga ■ *Kaj m^e vlij^{je}češ za nos?* V^eč tri l^{jet}e m^e vlij^{je}češ za nos. Reči mij i^l m^e boš ženil i^l naš – naj m^e vlij^{je}ći za nos!

kaj mi hičeš p^eska v j^uoči? // **hičeš mi p^eska v j^uoči** // **naj mi hitati p^eska v j^uoči!** = namjerno varati, zavaravati koga ■ *Kaj mi xičeš p^eska v j^uoči?* Zn^om da mi xiče p^eska v j^uoči, a^l močim. Naj mi xitati p^eska v j^uoči!

kaj mi pet^e kr^oděš? // **pet^e mi kr^oděš** // **naj mi pet^e krastⁱ!** ■ ići za kime dodirujući svojim nožnim prstima ili obućom njegove pete ■ *Mal^o s^e m^leknj u^od m^enen.* K^oj mi pet^e kr^oděš? C^{el}o vr^eme mi pet^e kr^oděš. N^aj mi pet^e krastⁱ!

{kaj} n^e razmē hrvatski št^o? // **kak da n^e razmē hrvatski št^o** ■ ne razumije tko što mu se govori ■ *Kaj tⁱ n^e razmēš xrvacki?* R^{ek}el s^{em} tⁱ kaj naš l^{upal} z vr^oti. I p^ok l^{up}leš. Kag da n^e razmēš xrvacki.

kaj se čohlaš kak srabljivi? // čohlaš se kak srabljivi // naj se čohljati kak srabljivi! = stalno se češkati ■ *Kaj se čoxlaš kak srabljiv? Gledim te celi včer – stolno se čoxlaš kak srabljiv. Nāj se čoxlati kak srabljiv!*

kaj se {dē} kinči z tuđem perjem? // kinči se z tuđem perjem // naj se kinčiti se z tuđem perjem! = hvaliti se tuđim trudom, prisvajati tuđe zasluge ■ *Kaj se dē kinči s tuđem pérjem? On je tákof – rát se kinči s tuđem pérjem. Nāj se kinčiti s tuđem pérjem!*

kaj se dělaš vekši nōrc nēk sī jē? // dělaš se vekši nōrc nēk sī jē // naj se dīčlati vekši nōrc nēk sī jē! = glumiti budalu, praviti se nerazumnim ■ *Kaj se dělaš vekši nōrc nēk sī jē? Kák tē nē sróm – dělaš se vekši nōrc nēk sī jē. Nāj se dīčlati vekši nōrc nēk sī jē!*

kaj se držiš kak žalosno prōsē? // držiš se kak žalosno prōsē // naj se držati kak žalosno prōsē! = biti tužan, bezvoljan ■ *Kaj se držiš kaj žalosno prōsē? Si so včešli, a ti se držiš kaj žalosno prōsē. Popěvaj z nám – nāj se držati kaj žalosno prōsē!*

{kaj} sēm jō narōdna bānka? // kak da sēm jō narōdna bānka // sēm jō nē narōdna bānka! = nema dovoljno novca za čije prohtjeve tko ■ *Kaj sēm jō náródná báánka? Stolno xóda píenéze prúosít – kag da sēm jō náródná báánka. Sēm jō nē náródná báánka kaj bi sēm píenéze dóvala!*

{kaj} se najel nōri gljiv štō? // kak da se najel nōri gljiv štō = lud je tko; poludio je tko ■ *Kaj je vam? Zádrožnoga dōma bi rúšili? Sté se nōri glif najéli? Délataž kag da sté se nōri glif najéli. # se nē najel nōri gljiv štō!* = nije lud tko; nije poludio tko ■ *Sēm se nē nōri glif nájel kaj i f nēd'elo d'élal!*

kaj se pravīš (dělaš) Engljez? // pravīš (dělaš) se Engljez // naj se pravīti (dīčlati) Engljez! = glumiti nerazumijevanje, praviti se da se što ne razumije, da se to koga ne tiče ■ *Kaj se pravīš Engles? Célo vrémę se praví Englès, a jokó d'obro rázmez kaj mo govúorim. Nāj se dīčlati Englès!*

kaj se pravīš gljuhi? // pravīš se gljuhi // naj se pravīti gljuhi! = praviti se da ne čuje tko što, ne reagirati ■ *Tébi govúorim da tré iti třsa ríezat. Kaj se pravīš glúxi? Véč sēm mo tripot rékél kaj se smiri, a ón se praví glúxi. Nāj se pravīti glúxi! Znóm da si mé čul.*

kaj se pravīš Túošo? // pravīš se Túošo // naj se pravīti Túošo! = glumiti nerazumijevanje ■ *Kaj se pravīš Túošo? Célo vrémę se pravīš Túošo. Nāj se pravīti Túošo!*

- {kaj} **sé ręzišel z pamętjom štq? // kak da sé ręzišel z pamętjom štq** = lud je tko ■ *Kaj si sé s pamętjom ręzišel? Kaj tó dělaš? Ponožaš sé kag da si sé s pamętjom ręzišla. # sé nę ręzišel z pamętjom štq!* = nije lud tko ■ *Sí sé nę s pamętjom ręzišla kaj bi tóga n'òrca zéla za móža!*
- kaj sé rivaš przed rud? // rivaš sé przed rud // naj sé rivati przed rud!** = biti brzoplet, postupati nepromišljeno ■ *Kaj sé rivaš przed rùt? Pók se rivaš przed rùt. Náj se rivati przed rùt! Máló sí premissli él té grùnt vrèdi túlkę píenęze.*
- kaj sé vlijęčęš kak pož? // vlijęčęš sé kak pož // naj sé vlijęči kak pož!** = vrlo se sporo kretati ■ *Prętegní máló n'óge! Kaj sé vlijęčęš kak poš? Poglej ga – vlijęčę sé kak poš. Náj sé vlijęči kak poš!*
- {kaj} **sé zmelo k'omø? // kak da sé zmelo k'omø** = lud je, glup je tko ■ *Pšeñicó sí na sénokóši poséjal? Kaj tí sé zmélo? Jókó je čúden – kag da mó sé zmélo. # nęsé zmelo k'omø!* = nije lud, nije glup tko ■ *Mí sé nę zmélo kaj mó išel za žiranta!*
- kaj sé z r'ogatém b'odęš? // z r'ogatém sé b'odęš // naj sé z r'ogatém b'ostí!** = izazivati jačega, boriti se s jačim od sebe ■ *Kaj sé idęš z r'ogatém b'ost? Znóš da sé némréš z r'ogatém b'ostí. Naj se z r'ogatém b'ostí!*
- kaj sikam rivaš (ftičęš) n'øsa? // sikam rivaš (ftičęš) n'øsa // naj sikam rivati (ftikati) n'øsa!** = u sve se mijesati, biti previše znatiželjan ■ *Kaj sikam rivaš n'øsa? Pázi sé! Tó tí sikam n'øsa riva. Pr'osím té, náj sikam n'øsa ftikati!*
- {kaj} **sí Mađar? // kak da sí Mađar // sí nę Mađar!** = ne shvaća, ne razumije tko što ■ *Kaj nę rázmęš kaj tí povédam? Sí Mađar? Zabádaj tí gov'órjim – kag da sí Mažar. Sí nę Mažar kaj néj rázmel kaj ti gov'órjim!*
- {kaj} **só vranę pamęt spilję k'omø? // kak da só vranę pamęt spilję k'omø** = nerazumno postupa tko ■ *Kák sé tó m'ögél naprájtí? Kaj só tí vranę pámęt spilję? Gov'órjíš kag da só tí vranę pámęt spilję. # só nę vranę pamęt spilję k'omø!* = razumno postupa tko ■ *Só tí nę vranę pámęt spilję kaj bi tak pámętno dëtę néj dól dálę f'skólo!*
- kaj {stolno} hodaš za menom kak cujzék? // {stolno} hodaš za menom kak cujzék // naj {stolno} hodať za menom kak cujzék!** = slijediti koga u stopu ■ *Kaj stolno xódaš za ménom kak cujzék? Céli dén xódaš za ménom kak cujzék. Náj xódatí za ménom kak cujzék!*

- {kaj} **tjé japa staklør? // kak da tjé japa staklør // tjé nē japa staklør!** = nije proziran *tko*, treba se maknuti jer smeta govorniku koji zbog njega nešto ne vidi ■ *Tjé japa staklør? Stál sì sę préd mę – kag da tjé japa staklør. Mieknij sę, tjé nē japa staklør!*
- {kaj} **v riti frfra k^uomø? // kak da v riti frfra k^uomø** = nemiran je *tko* ■ *Sedi prę miro! Kaj tị v riti frfra? Vṛti sę kak da mō n'iekaj v riti frfra.*

LITERATURA

- Barić, Eugenija i sur. (1995). *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Fink, Željka (1996). Ruski i hrvatski frazemi s komponentama *боз, черт (дьявол)* i *bog, vrag (đavo)*, *Filologija*, 27, HAZU, Razred za filološke znanosti, Zagreb, 17–24.
- Fink, Željka (1999). Uzvični frazemi-replike kojima se izražava čuđenje, *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike: zbornik Hrvatskoga društva za primjenjenu lingvistiku* (urednici Lada Badurina, Boris Pritchard, Nada Ivanetić i Diana Stolac), Zagreb – Rijeka, 221–224.
- Fink, Željka (2001). Hvatomamo li za bradu Boga ili boga? O jednom pravopisnom problemu u frazeologiji, *Filologija*, 36–37, HAZU, Razred za filološke znanosti, Zagreb, 139–148.
- Fink, Željka (2002). Sport u frazeologiji, *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj: izazovi na početku XXI. stoljeća: zbornik Hrvatskoga društva za primjenjenu lingvistiku* (urednici Diana Stolac, Nada Ivanetić i Boris Prichard), Zagreb – Rijeka, 123–128.
- Fink Arsovski, Željka, Barbara Kovačević i Anita Hrnjak (2010). *Bibliografija hrvatske frazeologije i CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*, Zagreb: Knjigra.
- Kraljević, Radojka, Martina Gujić i Irena Kraljević (2012). Nove dimenzije komunikacije: pednosti i prepreke uporabe interneta kod korisnika, *Logopedija*, 3/1. Zagreb, 19–25.
- Maresić, Jela i Mira Menac-Mihalić (2008). *Frazeologija križevačkopodravskih kajkavskih govora s rječnicima*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje.
- Matešić, Mihaela (2006). Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga, *Fluminensia*, 18/2, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 37–81.
- Menac, Antica (1976). Frazeologizmi oko riječi *kraj/konac* u različitim jezicima, *Strani jezici*, god. 5, br. 1–2, Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva, Školska knjiga, Zagreb, 35–38.
- Menac, Antica (1978). Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, *Filologija*, 8, JAZU, Razred za filološke znanosti, Zagreb, 219–226.
- Menac, Antica (1983). Tipovi genitivnih sveza u frazeologizmima suvremenog ruskog i hrvatskog književnog jezika, *Petojezični kontrastivni projekt 8* (ured-

- nik serije Rudolf Filipović), *Хорватско-сербско-русские контрастивные исследования 2 / Hrvatsko-srpsko-ruske kontrastivne studije 2: Iz kontrastivne problematike* (urednik Antica Menac), Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1–28.
- Menac, Antica (2007). *Hrvatska frazeologija*, Zagreb: Knjigra.
- Menac, Antica, Željka Fink-Arsovski i Radomir Venturin (2003). *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb: Naklada Ljevak.
- Menac-Mihalić, Mira (2003–2004). Hrvatski dijalektni frazemi s antroponomatom kao sastavnicom, *Folia onomastica Croatica*, 12–13, HAZU, Zagreb, 361–385.
- Menac-Mihalić, Mira (2005). *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje – Školska knjiga.
- Menac-Mihalić, Mira (2007). O nekim hrvatskim dijalektnim frazemima sa zoonimskom sastavnicom, *Kulturni bestijarij* (urednice Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš), Institut za etnologiju i folkloristiku i Hrvatska sveučilišna naklada, 389–400.
- Menac-Mihalić, Mira (2007a). Hrvatski dijalektni frazemi sa sastavnicom *mačak, mačka, mače* i sl., *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, L, Novi Sad, 505–516.
- Menac-Mihalić, Mira (2007b). O frazeologiji križevačko-podravskih kajkavskih govora, *Hrvatski*, V/2, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 23–38.
- Menac-Mihalić, Mira (2008). *Frazeologija A. B. Šimića, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa o hrvatskom književniku Antunu Branku Šimiću* (urednik Vlado Pandžić), Ogranak Matice hrvatske Grude, Drinovci, 255–268.
- Menac-Mihalić, Mira i Antica Menac (2011). *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje.
- Menac-Mihalić, Mira (2012). Hrvatski dijalektni upitni frazemi, *Stručak riječima ispunjen, Zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90. rođendanu*, Filozofski fakultet, FF press, Zagreb, 77–84.
- Pintarić, Neda (1997). Fitoemotivi u tekstu i diskurzu, *Tekst i diskurs: zbornik Hrvatskoga društva za primjenjenu lingvistiku* (urednici Marin Andrijašević i Lovorka Zergollern Miletić), Zagreb, 313–324.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković (2005). *Gramatika hrvatskog jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Turk, Marija (1994). Izreke u govorima otoka Krka, *Krčki kalendar 1994*. (urednik Josip Žgaljić), Krk, 110–117.
- Turk, Marija (1997). Prilog proučavanju čakavske frazeologije (na građi iz krčkih govora), *Suvremena lingvistika*, 43–44, Hrvatsko filološko društvo, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 313–324.

INTERROGATIVE IDIOMS OF LOWER MEĐIMURJE DIALECT (THE LOCAL DIALECT OF ST. MARY)

Abstract

This study explores interrogative idioms, extracted from the rich phrasological corpus of the local dialect of the St. Mary's settlement located in the Lower Međimurje region. This analysis shows that the features of interrogative idioms are largely similar to those in other Croatian dialectal phraseology and phraseology of the Croatian standard language. The proper interrogative idioms, with questionability as the only and permanent feature, are confirmed. Also, this paper demonstrates that different meanings can be expressed with the proper interrogative idioms, among which the speaker's utterance of reproach to the interlocutor prevails. Finally, this analysis confirms that there are idioms among the interrogative idioms of St. Mary's speech containing two and more sentences (no such idiom has been noted so far in Croatian phraseology). In idioms containing two sentences, both sentences are interrogative or (more often) just one of them is. When only one sentence is interrogative, it is usually at the beginning. There can be one speaker or two of them telling idioms with two and more sentences. Most of these idioms contain rhymes and unexpected lexical connections that give the idioms a humorous tone. While there are some mockery idioms based on personal names among the interrogative idioms of St. Mary's speech, no such idiom has been noted in Croatian phraseology so far. This research has shown that specificities can be found in local speech that enrich the overall Croatian (dialectal) phraseology. Therefore, this analysis is an invitation to further research and study of phraseological treasure that has been unexplored up to this point.

Keywords: *interrogative idioms, Lower Međimurje dialect, Kajkavian St. Mary's speech*

Josip MILETIĆ

COMPARISON OF IVAN MAŽURANIĆ'S POLITICAL WRITINGS WITH *THE DECLARATION ON THE NAME AND STATUS OF THE CROATIAN LITERARY LANGUAGE*

KEY WORDS: *Austro-Hungarian Monarchy, democracy, declaration, Ivan Mažuranić, Yugoslavia*

The paper analyzes and compares Mažuranić's political writings published in 1848 under the titles *Croatians to Hungarians* and *Manifesto of the Croatian-Slavonian People* with the 1967 *Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language* as well as the reactions of the contemporaries to these texts. Based on considerations of the social reaction and fate of the authors of the aforementioned texts, we have analyzed the democratic character of society in the Austro-Hungarian Monarchy and socialist Yugoslavia. The results of the research have shown the Austro-Hungarian Monarchy saw a more democratic atmosphere and far more freedom of expression of personal opinion than socialist Yugoslavia.

1. INTRODUCTION

Freedom of expression for individuals and ethnic groups is a litmus paper of the democratic structure of a society. While in advanced, mature democracies the democratic standard is an end in itself, in the past and not so long ago it could not even be discussed freely and publicly without serious consequences. It is necessary to ensure linguistic equality in the official communication of multinational and multilingual communities. National and linguistic inequality inevitably leads to dissatisfaction and rebellion of vulnerable groups in society and to the expression of aspirations for equality, which are often formulated by prominent individuals belonging to those groups.

In this paper we will analyze precisely such requests for necessary changes to the constitutional provisions expressed in the text entitled *The Dec-*

lARATION ON THE NAME AND STATUS OF THE CROATIAN LITERARY LANGUAGE (hereinafter referred to as *The Declaration*) published in 1967 as well as in Mažuranić's political writings published in 1848 under the titles *Croatians to Hungarians* and *Manifesto of the Croatian-Slavonian People*. The comparison of the mentioned texts written by the Croatian author in the mid-19th century and by the leaders of Croatian scientific and cultural institutions 119 years later, as well as an analysis of the reactions of their contemporaries, especially the then ruling structures, will show us the democratic achievements of societies in the Austro-Hungarian Monarchy and socialist Yugoslavia.

2. THE DECLARATION ON THE NAME AND STATUS OF THE CROATIAN LITERARY LANGUAGE

The Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language "was primarily intended as a request to insert a provision on the Croatian literary language into the Constitution of the SFRY" (Babić, 1990: 6), therefore Belaj (2009: 133) will point out that it was primarily a political act with linguistic strivings as the secondary, which is certainly not easy to discern. *The Declaration* will be evaluated by historians as the first indication of the liberalization of social relations caused by the loosening of the grip of the police apparatus after the fall of Aleksandar Ranković in 1966 (Batović, 2010: 579). It was a kind of reaction to the consequences of *The Novi Sad Agreement*, signed at the end of 1954, which had the intention to declare a common linguistic basis of the Serbian and Croatian languages, but also constituted the basis for drafting constitutional and legal provisions that guided the official language policy in socialist Yugoslavia (Čutura, 2019: 29–30). The first of the ten conclusions of *The Novi Sad Agreement* explicitly refers to the unique standard language of the Serbian and the Croatian peoples: "The national language of the Serbian, Croatian and Montenegrin people is one language. Therefore, the literary language that developed on its basis around two centers, Belgrade and Zagreb, is unique, with two pronunciations, iječavian and ekavian" (Conclusions of The Novi Sad Agreement, 2002: 447).

The text of *The Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language* was created on March 9, 1967 at the premises of the *Matrix croatica*, and was published in the *Telegram* (year VIII, number 359) on March 17 of the same year. The signatories of *The Declaration* represented the following eighteen Croatian scientific and cultural institutions: *Matrix croatica*, Croatian Writers' Association, PEN Club, Croatian Center, Croatian Philological Society, Department of Philology of the Yugoslav Academy of

Sciences and Arts, Department of Contemporary Literature of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, Institute for the Language of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, Institute of Literature and Theater Studies of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, Department of Contemporary Croatian-Serbian Language at the Faculty of Philosophy in Zadar, Department of Contemporary Croatian-Serbian Language at the Faculty of Philosophy in Zagreb, Department of the History of the Croatian Language and Dialectology at the Faculty of Philosophy in Zagreb, Department of Yugoslav Literatures at the Faculty of Philosophy in Zadar, Department of Old Croatian Literature at the Faculty of Philosophy in Zagreb, Department of Modern Croatian Literature at the Faculty of Philosophy in Zagreb, Institute of Linguistics at the Faculty of Philosophy in Zagreb, Institute of Literary Studies at the Faculty of Philosophy in Zagreb, The Old Church Slavonic Institute in Zagreb, and Croatian Literary Translators Association. Most of the participants in the meeting agreed that the text of *The Declaration* was drafted by Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Slavko Pavešić, Slavko Mihalić, and Tomislav Ladan. The identity of the seventh author is still not certain. According to some accounts, it was Vladimir Blašković (*The Declaration*, 1997: 107), but more likely it was Vlatko Pavletić (Jandrić, 1999: 330).

As already pointed out, *The Declaration* was primarily conceived of as a constitutional amendment, “as its content shows” (Babić, 1990: 6), therefore the analysis of the content, that is, the text of *The Declaration* will help us determine the specific requirements of its signatories.

The document begins with the ideological legitimization of the signatories themselves, that is, their reference to the achievements of the national liberation movement and of the socialist revolution, which was carried out during the Second World War and in the years to follow. “The years-long struggles of people in Yugoslavia for national freedom and social justice culminated in a revolutionary transformation in the period from 1941 to 1945. The achievements of The National Liberation Movement and of the socialist revolution enabled all peoples and nationalities in Yugoslavia to enter a new phase of their historical existence” (*The Declaration*, 1997: 25). The glorification of the socialist revolution was to amortize the expected attack by unitarian Greater Serbian circles within the Communist Party of Yugoslavia on the signatories of *The Declaration*. Therefore, they continue in the same vein, emphasizing the values of the proclaimed brotherhood and unity, thereby avoiding the anticipated condemnation of inciting and spreading nationalism: “Drawing on the fundamental principles of socialism on the right of every person to live

free from all subjugation and on the right of every nation to full sovereignty and unlimited equality with all other national communities, the Slovenian, Croatian, Serbian, Montenegrin and Macedonian peoples formed a federal alliance consisting of 6 socialist republics, as a guarantee of that mutual equality, fraternity and socialist co-operation” (*ibid.*: 25).

The signatories will then emphasize the need to respect the principles of equality and national sovereignty: “The principle of national sovereignty and full equality includes the right of each of our peoples to preserve all the attributes of their national existence and to develop not only their economy to the maximum but also their cultural activity” (*ibid.*: 25). In this context, they especially insist on the national name of their language and emphasize the right of the people to freely call it by its name: “Among these attributes, the national name of the language used by the Croatian people is crucial, because it is the inalienable right of every people to call their own language by their own name ...” (*ibid.*: 25). Of course, they do not want to deny this right to other peoples of the then state union.

They believe that defining the common ground of the two languages does not negate their historical and cultural differences: “The Novi Sad Agreement rightly declared the common linguistic basis of the Serbian and Croatian literary languages without denying the historical, cultural-historical, national and political truth about the right of each nation to its own linguistic medium of national and cultural life” (*ibid.*: 25–26), which was also previously regulated by the constitutions (*The Declaration*, 1997). In socialist Yugoslavia, this was obviously merely declarative. They point to frequent neglect and violations of constitutional provisions in all segments of society, which are particularly favored by certain terminological and linguistic ambiguities: “But despite the clarity of the basic principles, certain inaccuracies in the formulations allowed these principles to be circumvented in practice, distorted and violated within wider phenomena in the reality of our social and economic life” (*ibid.*: 26).

In particular, they emphasize the emergence of unitarian and hegemonic tendencies, which go so far as to advocate the creation of a unified, so-called *state language* “whereby this role in practice was intended for the Serbian literary language because of the dominant influence of the administrative center” (*ibid.*: 26) of the then state. They express their dissatisfaction because this “state language”, i.e. Serbian, is imposed “through the administrative apparatus and the means of public and mass communication (federal newspapers, Tanjug News Agency, JRTV in joint broadcasts, PTT, railways, so-called economic and political literature materials, film magazines, various

administrative forms), followed by linguistic practice in the Yugoslav People's Army, federal administration, legislation, diplomacy and political organizations" (*ibid.*: 26), while at the same time "the Croatian literary language is suppressed, disadvantaged and brought to the level of a local dialect" (*ibid.*: 26).

They strive for the linguistic equality of the peoples of socialist Yugoslavia. They therefore propose the following amendment to Article 131 of The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia: "Federal laws and other general acts of federal bodies shall be published in authentic text in the four literary languages of the peoples of Yugoslavia: Serbian, Croatian, Slovenian, Macedonian. In official addressing, the bodies of the Federation are obliged to respect the principles of equality of all the languages of the peoples of Yugoslavia" (*ibid.*: 27). They also require the use of the Croatian standard language in official communication in the Socialist Republic of Croatia: "... it is necessary to ensure a consistent application of the Croatian literary language in education, journalism, public and political life, on radio and television whenever it comes to the Croatian population, and to ensure that officials, teachers and public workers, regardless of their origin, officially use the literary language of the area in which they work" (*ibid.*: 28).

2.1. Orchestrated persecution at all levels

The occurrence of *The Declaration* did not go unnoticed in Yugoslav society. Moreover, "it aroused the political spirits in Yugoslavia, its authors and signatories were mocked at numerous organized gatherings, prosecuted and punished" (Damjanović, 2017: 9). Although they were members of the ruling Yugoslav elite, that is, the Communist Party of Yugoslavia, they did not miss the Party revenge.

The Central Committee of the League of Communists of Croatia, The Central Committee of the League of Communists of Serbia, The Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia, Federation of Veterans' Associations of the People's Liberation War of Yugoslavia, Croatian Socialist Working People Union and other federal and republican bodies competed in condemning *The Declaration*. Many companies, i.e. the then working organizations and schools, joined at the lower levels. The Communist Party weekly *Komunist*, the Belgrade daily *Borba*, the Zagreb daily *Vjesnik*, but also numerous other newspapers, have frequently published condemnations of *The Declaration* by eligible educators, veterans, "ideologically aware working class" and even students and pupils (see *The Declaration*, 1997: 46, 61–63; *The Declaration*, 2017). Stjepan Damjanović in the Foreword of the book entitled

The Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language 1967–2017. News, Comments, Condemnations, Conclusions. On the occasion of the 50th Anniversary of the publication comments on the collected texts explaining the social hysteria of the time: "... by choosing the texts he (Marko Samardžija – note by J. M.) not only offered intriguing reactions to *The Declaration*, but also reminded us of the perverted social reality where so many shout: "Crucify him", and only a few understand why they are shouting. Those who understand why they are shouting have no good intentions" (Damjanović, 2017: 10).

The daily *Vjesnik* on March 26, 1967 published the text, which reads, among other things: "Working people in Croatia, the general public and especially the League of Communists have evaluated the true meaning of the "Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language". (...) According to them (signatories – note by J. M.), it turns out that the taken demonstrative action is the most normal path to constitutional changes, that democratic methods were used to reach signatories (...) It is the right and the duty of basic party organizations to establish the responsibility of the individual communists engaged in creating and publication of *The Declaration*" (*The Declaration*, 1997: 50–51). On April 2, 1967, the same newspaper publishes the Conclusions of the Educational and Cultural Council of the Parliament of the SR Croatia from the session held on March 31 of the same year. The text "most energetically condemns" *The Declaration* and its signatories for spreading national intolerance and states certain conclusions from that parliamentary body: "to invite both the executive authorities of the Republic and the working people and governing bodies of the institutions and organizations connected with the Declaration signatories to determine the degree of social and political responsibility of the initiators and signatories of *The Declaration* and to inform the Educational and Cultural Council accordingly" (*ibid.*: 54–56). Thus not only the repressive state apparatus, but also all staff of scientific and cultural institutions in which the authors and signatories of *The Declaration* are employed, are invited to persecution. There was a public call for disabling the signatories' public action and professional advancement in the education, science and culture sectors: "to recommend to citizens, socio-political organizations, municipal assemblies and working organizations in the field of education, culture and science that they do not allow election to representative bodies to the individuals responsible for creating the declaration and supporting it" (*ibid.*: 56). Public labeling of the signatories as an ineligible group as well as political and social discrediting at various gatherings are encouraged: "to give full sup-

port to Parliamentary councils and political forums to fully execute the request of the cultural public so that the responsible participants of this diversion bear full political and social consequences, and (...) that in the interest of the reputation of Croatian culture and its institutions, few initiators and signatories of the declaration are identified and held to account" (*ibid.*: 56).

The daily *Borba* on April 2, 1967 published Conclusions from the Session of the City Committee Secretariat of the League of Communists of Zagreb, expressing satisfaction with the received "general and unanimous support from communists, working people and citizens" (*ibid.*: 57). The Secretariat is not pleased with the penalties expressed to certain signatories of *The Declaration* and "recommends to the municipal committees and University Committee of the League of Communists to use their statutory rights to consider the decisions made, taking into account known and established facts to date and to amend individual penalties on this basis" (*ibid.*: 58), i.e. they suggest more drastic penalties to "offenders".

Dalibor Brozović, one of the authors and signatories of the Declaration, "interpreted the fierceness of reaction to the Declaration as the understanding of the Yugounitarians and Greater Serbia elements that the Croatian language rebellion should be vigorously crushed, people intimidated, their morals broken so that things similar to Declaration or similar resistance would never occur again" (Lisac, 2019: 42). The fear that this repression has inflicted on the people of Croatia is illustrated by his testimony of the gold medal that the Croatian Emigration forged in honor of *The Declaration*.¹ When, one year after *The Declaration*, he was handed the medal by an unknown man, saying that it was sent from his friends from abroad as a sign of gratitude, he hid it in the apartment of his colleague and friend Franjo Švelc with caution because he was not sure if it was really the Croatian diaspora sending the medal or it was the act of the provocateurs belonging to Yugoslav secret services (Brozović, 1997: 179; Lisac, 2019: 42). He later commented on the incident as follows: "It was all very strange back then, the memories of the chase were still fresh, and naturally I was afraid that it was a provocation" (Brozović, 1997: 179).

The consequences of supporting the ideas of *The Declaration* have been felt by many individuals in different parts of Croatia. In his paper, Lukšić (2009) describes the situation and echoes of *The Declaration* in the Zadar

1 The gold and silver medals in honor of the Declaration were coined by the Munich merchant and numismatist Zlatko Tuđin. On the obverse there was a bust of Marko Marulić with the inscription *Father of Croatian Literature*, and on the reverse there was a shield with the inscription *TheDeclaration on the Croatian Language, 15. III 1967* (Brozović, 1997: 179).

area, while Mataiјa and Vrcić-Mataiјa (2019) describe the situation in the Gospic area.

3. IVAN MAŽURANIĆ'S POLITICAL WRITINGS

Mažuranić participated in the well-known National Assembly held on March 25, 1848 at the National Home in Zagreb, where the 30-point People's Demands were accepted. This was a Croatian political, economic, social and cultural program aimed at protecting against the onslaught of aggressive Hungarian nationalism and the feudal organization of the Monarchy. It called for, *inter alia*, the abolition of feudal system, the unification of all Croatian countries, the separation of the Croatian from the Hungarian government, the appointment of Josip Jelačić as ban (Pavličević 1999: 20–21). He was also a member of a delegation that carried the people's desires to the King personally. Since most of the requests were not accepted, he returned disappointed to Karlovac and created his own, as it would turn out to be, landmark, political writing entitled *Croatians to Hungarians*. It was a response to the Hungarian proclamations of March and April of the revolutionary year of 1848, in which they, in their hegemonic claims to Croatians and other non-Hungarian peoples, relied exclusively on historical law. The text was printed on April 10, 1848 at the printing house of Ivan Nepomuk Prettner in Karlovac, while shortly afterwards a translation into Hungarian was published in Zagreb at the printing house of Franjo Župan (Pavličević 1999: 21; Barišić 2015: 406). On April 19 of the same year in a letter to his brother Antun he asks him to arrange for the distribution of 336 copies sent to him and try to persuade the county prefect to print translation for German audience and "Zagreb and German newspapers", because "it would not be bad for the Germans, Hungarian and non-Hungarian alike, to find out have we understand equality, freedom and fraternity not only to persons but also to peoples" (I. Mažuranić Pisma Govori 1979b: 75).² Unlike the Hungarians, who in their claims referred to historical law, Mažuranić, in accordance with the ideas of the French Bourgeois Revolution and the current views of the Croatian revivalists, also called for the natural rights of the people.

The same year saw publication of another his well known writing *Manifesto of the Croatian-Slavonian People*. Here, just like in *Croatians to Hungar-*

2 ...nebi zlo bilo da saznadu i Niemci, ugarski i neugarski, kako mi pojmuјemo jednakost, slobodu i bratinstvo ne samo osobah nego i narodah.

ians, he calls for equality of Croatians, but also for the rights of other peoples and languages within the Monarchy.

The first part of *Croatians to Hungarians* begins with a paraphrase of the motto of French burgeoise revolution: “Equality, Freedom and Fraternity for all under the Hungarian Crown Living Peoples and Languages” (Ivan Mažuranić Proza, 1979a: 183). It will continue in the same vein: “It should be therefore, established by law that there should be no ruling people nor language in in Hungary and around. For every rule excludes equality, excludes freedom, excludes fraternity. There is no equality between servant and lord, slave and master, no fraternity. There is no blessing but a curse” (*ibid.*: 183).³ He believes “there has been a century of advantage not only for persons, but also for peoples and languages. The hallmark of this century is: the resurrection of nationalities, fraternity and freedom of nations, and equality of languages” (*ibid.*: 183).⁴

In the *Manifesto of the Croatian-Slavonian People*, from the same year, he describes in detail the historical position of Croatian people and Croatia in the kingdom which the Hungarians are trying to change by a unilateral decision, and points out: “He who knows how Hungarian people treat non-Hungarians, especially Slavic people, should approve our strive for freedom, even if this was not founded on the thus called lawful historical basis. For every nation’s first and foremost duty is to defend and maintain its freedom, its nationality, that is, its life” (*ibid.*: 215).⁵ Thus in addition to the historical, he also relies on the natural rights of people.

Advocating for the right of all peoples of the Kingdom to use their standard language freely in official correspondence, in the court and in the official state offices, he would point out that the Hungarians “in the draft law *On Hungarian Language and Nationality*, even before the reform made the Hungarian language the sole language of lawmaking and public administration, and the official language of both the ecclesiastical and the civic realms, so that ‘no official letter or certificate written in another language would have any

3 *Zakonom dakle ustanovit valja da u Ugarskoj i stranah ne ima gospodujućega ni naroda ni jezika nikakova. Svako bo gospodstvo isključuje jednakost, isključuje slobodu, isključuje bratinstvo. Između sluge i gospodara, roba i gospodina ne ima jednakosti, ne ima bratinstva. Ne ima blagoslova nego prokletstvo.*

4 *...prođe već evo vijek preimaćstva ne samo osoba, nego i naroda i jezika. Biljega bo ovoga vijeka jest: uskrisivanje narodnosti, bratinstvo i sloboda naroda i jednakost jezika.*

5 *Ko postupanje mađarskoga naroda sproću drugih nemađarskih, osobito sproću slavenskih naroda poznaće, morao bi naše težnje za slobodom odobriti, da i nije na tako nazvanom zakonitom historičkom temelju osnovano. Jer je svakog naroda prva najveća dužnost svoju slobodu, svoju narodnost tj. svoj život braniti i uzdržati.*

value after the promulgation of this law”” (*ibid.*: 216).⁶ Therefore, in the writing entitled *Croatians to Hungarians* he asks logical questions: “Is a Hungarian better than a German? Is a German better than a Slav? Is a Slav better than a Vlach?””⁷⁸ (*ibid.*: 184). And he gives rhetorical replies: “By nature he really is not, and why should he be by law?”” (*ibid.*: 184).⁹ He will continue: “...why should one be called the host, and another a stranger in their own homeland? (...) Why should language of one people enjoy all the rights, and the other if he wants to write or speak in his own language, why must he hide in front of the state, his homeland, so that he does not sin against the law, and is not found guilty before the court?”” (*ibid.*: 184).¹⁰

His final proposal is in line with the considerations of the drafters of *The Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language*, or the constitutional provisions of 1974. He proposes the solution: “In their own language, therefore, both special and public business should be led, without exception, by Hungarian, by Slovak, by Croat, by Slavonian and by Serb, by Vlach, by German. The speeches and letters and notes of all these peoples should have equal validity in the state before every government and court” (*ibid.*: 184).¹¹

He asks the Magyars to stop the aggressive Magyarization of the non-Magyar peoples, because “stealing from us and from the holy crown of Hungary you frighten peoples, united by the old law with us and with the crown of Hungary” (*ibid.*: 191)¹², which is why “our Dalmatia turns away from us

6 ...u prijedlogu zakona »O mađarskom jeziku i narodnosti«, još uoči reforme učinjenom mađarski jezik za jedini jezik zakonotvorstva i javnog upravljanja, i za službeni jezik kako kod crkvenih tako i kod građanskih oblasti proglašili, tako »da ni jedno poslje proglašenja tog zakona u drugom kom jeziku sastavljenu službeno ili svjedodžbeno pismo nikakve vrijednosti imalo ne bi.

7 Here he refers to a Romanian.

8 *Da li je Mađar bolji od Nijemca? da li Nijemac bolji od Slavenina? da li Slavenin bolji od Vlaha?*

9 *Po naravi doista nije, a zašto da bude po zakonu?*

10 ...zašto da se jedan zove domaćinom a drugi u vlastitoj svojoj domovini tuđaninom? (...)

Zašto da jezik jednoga uživa sva prava, a drugi ako hoće da svojim ili piše ili govori, da se mora pred državom, domovinom svojom, sakrivati da toga radi ne sagriješi nasuprot zakona i ne bude krv sudu?

11 *U svom dakle jeziku poslove svoje i posebne i javne bez iznimke, nek vodi Mađar, nek vodi Slovak, nek vodi Hrvat, Slavonac i Srbljin, nek vodi Vlah, nek vodi Nijemac. Govori i pisma i dopisi svijeh ovijeh naroda nek imadu u državi jednaku valjanost pred svakijem poglavarstvom i sudom. Za svaki od spomenutijeh naroda nek se izdaju zakoni pisani u jeziku njegovu, imajući za nj krije post izvornika.*

12 ...otimanjem tijem i od nas i od ugarske krune svete plaštite narode, starinskijem pravom i s nami i s krunom ugarskom sjedinjene.

and from the crown of Hungary because it fears your sinister Magyarization” (*ibid.*).¹³

He sees the unfortunate discord in the fact that the Hungarians do not differentiate between the words “Hungarian” and “Magyar” (*ibid.*). In contrast, he points out, Slavonia, the Croatian Littoral, Croatia and Dalmatia “we allow (...) for the sake of the crown of Hungary, Hungarian (name – note by J. M.), but Magyar never” (*ibid.*).¹⁴ He will ask the Magyars: “For what part of the Hungarian state should be Magyar? What part of the Hungarian crown should be Magyar? When both the state and the crown of Hungary comprise and protect so many peoples and languages of so many” (*ibid.*: 191).¹⁵ He summarizes: neither Slavic, German nor Romanian part of the crown of St. Stephen is Magyar, so their parts of Hungary cannot be Magyar either (*ibid.*: 192). Magyars, by nature, are “no better neither with head, neither with muscle, with honesty, nor with heart” (*ibid.*)¹⁶ and they want advantage over others so he tells them clearly: “And unnatural advantage written by you (...) will be erased by the same right that you, at the time, erased Austria’s advantage over our Hungary” (*ibid.*).¹⁷

In response to Kossuth’s Greater Magyar politics, in which he did not see Croatia, Mažuranić writes: “For you should know that in the statistics of our country, there is a Hungarian state in the world, but not Magyar” (*ibid.*: 191).¹⁸ If that is not enough, he is ready, in a prophetic way, predicting Jelačić’s intervention, to invoke the force of arms in defense of national sovereignty: “For he who refers on the right to conquer refers to the club law; and he who refers to the club law, refers on the sword; he who refers to the sword, trust me, will be responded by sword when needed. And woe to the weaker in that hour. And woe to him who could make a brother but did not want and thus made enemy” (*ibid.*: 192).¹⁹

13 *Dalmacija naša i od nas i od ugarske krune odvraća samo zato što se boji zlokobnoga mađarenja vašeg.*

14 ...pripuštamo (...) krune ugarske radi, ugarsko (ime – opaska J.M.), ali mađarsko nikada.

15 *Koji bo dio ugarske države da bude mađarski? Koji bo dio krune ugarske da bude mađarski? Kad i država i kruna ugarska obuzimaju i štite tolike narode i jezike tolike.*

16 ...bolji od inijeh narodah ugarskijeh glavom, ni mišicom, ni poštenjem, ni srcem.

17 *A preimućstva nенаравна a od vas upisana (...) izbrisat će istijem onim pravom kojijem vi onomadne izbrisaste preimućstva Austrie nad Ugarskom našom.*

18 *Jer, znajte da u državopisuju (statistici) našem imade na svijetu država ugarska a mađarska neima.*

19 *Jer koji se poziva na pravo osvojenja, na pravo se jačega poziva; a koji se poziva na pravo jačega, na mač se poziva; a onome koji se poziva na mač, mačem će se, vjerujte, kad ustreba*

3.1. Mažuranić's career after the published 1848 political writings

Just two weeks after the publication of *Croatians to Hungarians*, Ban Josip Jelačić calls Mažuranić to join him in his political activities in Zagreb, leaving Karlovac where he worked as a lawyer. He soon became one of Jelačić's closest associates (Szabo, 2014: 4). In the same year of 1848, the noble municipalities of Cvetkovići and Draganići, without his knowledge, elected him as their representative in the first elected civil Croatian Parliament (Pavličević, 1999: 21–22). On February 14, 1849, Jelačić hired him into the Department of Judicial Affairs as part of the newly established Banal Council, a kind of informal Croatian government (Živančević, 1988: 94; Pavličević 1999: 22).

Minister Bach, infamous in the field of South Slavic philology in particular, issued an official letter on July 10, 1849, inviting Mažuranić to join the committee for creating a four-lingual dictionary of legal and political names, *Juridisch-politische Terminologie*²⁰ (SKZ, R 5850/23, according to: I. Mažuranić Proza 1979a: 431). The Dictionary Committee began its work in 1848, while the Ministry of Justice in Vienna (Vince, 1990: 275) gave incentive for its development. As a legal expert and a polyglot, Mažuranić also made a significant contribution by translating *The State Constitution*, the so-called Castelli's Constitution, in Croatian. He also translated Austrian criminal law (Pavličević, 1999: 26). By the end of May 1850, he was appointed Deputy to the Prosecutor General, respectively Deputy to the Chief Prosecutor for Croatia and Slavonia (Živančević, 1988: 97). From 1858 to 1872 he was president of the *Matrixcroatica*, or the then *Matrix illyrica* (Szabo, 2014: 17–18). He was appointed President of the Royal Palace Dicastery for the Kingdoms of Dalmatia, Croatia and Slavonia in Vienna on January 25, 1861, and when the following year the dicastery was converted into a court office, on February 3, 1862 he became the Court Chancellor of the Royal Dalmatian-Croatian-Slavonian Court Office (Pavličević, 1999: 28–31). He was elected as Prime Minister of the Croatian Parliament twice: on January 19 and on June 15, 1872. He performed the duty of the Croatian-Slavonian-Dalmatian Ban from September 20, 1873 to February 21, 1880 (*ibid.*: 18).

odgovarati. I jaoh slabijemu u uri onoj. I jaoh onome koji mogaše u iskrnjem svojem steći brata, a ne htjede pa steće neprijatelja.

20 Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs (Deutsch-kroatische, serbische Separat-Ausgabe), Wien, 1853.

4. CONCLUSION

The Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language and Mažuranić's political writings entitled *Croatians to Hungarians* and *Manifesto of the Croatian-Slavonian People* point to the linguistic inequality of peoples in the then state unions. While the authors of *The Declaration* point to unitarian and hegemonic tendencies and the imposition of the Serbian literary language through the state apparatus and media in socialist Yugoslavia, Ivan Mažuranić draws attention to the aggressive Magyarization of the non-Magyar peoples in Hungary, which is mostly reflected in the imposition of the Hungarian language in the judiciary and administration.

The Declaration was primarily intended as a constitutional amendment through which its authors and signatories require enforcement of the principle of equality of the languages of the peoples of Yugoslavia by publishing laws and other federal acts in the original version in the four literary languages of the peoples of Yugoslavia. Almost 120 years earlier, Mažuranić asked the Hungarians to stop with Magyarization and suggested that the original legal texts should be equally published in the languages of all peoples of the Austro-Hungarian Monarchy.

The analysis of Mažuranić's writings entitled *Croatians to Hungarians* and *Manifesto of the Croatian-Slavonian People* showed that his political appearances addressing the Hungarians were far more radical than the text of the 1967 *Declaration*, whose authors sought to be extremely moderate in every sentence, trying not to resent the ruling communist oligarchy. They presented their constitutional amendment cautiously, balancing between the glorification of the acquisitions of the national liberation movement, the socialist revolution, the values of the proclaimed brotherhood and unity, shielding themselves in advance from the condemnation of inciting and spreading nationalism by unitarist and Greater Serbian circles, and cautiously indicating social anomalies of the common neglect and violations of constitutional provisions in all segments of society.

Due to his radical appearances, Mažuranić did not experience any particular inconvenience. There are no recorded sanctions or pressures against the then Croatian writer and jurist Ivan Mažuranić. Moreover, since then, his rise in the social hierarchy of the Austro-Hungarian Monarchy had been constant. Unlike him, the authors and signatories of *The Declaration* together with numerous supporters of those reform ideas were exposed to a cruel persecution at all levels. Although they were members of the ruling Yugoslav elite, that is, the

Communist Party of Yugoslavia, they were all punished in party forums. More stringent sanctions were regularly sought for those individuals for whom certain organizations believed they were not severely punished at a lower level. They were mocked at numerous organized gatherings, prosecuted and punished. There were public invitations to prevent their election to representative bodies and advancement in cultural, educational and scientific institutions. Many political organizations at the federal and republican level competed in media condemnation of *The Declaration*, followed by transmissions of the appearances from organized gatherings in factories, or the then working organizations, even in schools.

Based on the research, we can conclude that the Austro-Hungarian Monarchy saw a more democratic atmosphere and far more freedom of expression of personal opinion than socialist Yugoslavia.

LITERATURE

- Babić, Stjepan, *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*, dr. Ante Pelivan i Danica Pelivan, Zagreb, 1990.
- Batović, Ante, "Zapadne reakcije na objavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 42, nr. 3, 2010, pp. 579-594.
- Belaj, Branimir, "Nekoliko napomena o zadacima jezikoslovne kroatistike danas", Kolo: časopis matrice Hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu, nr. 1-2, y. 19, Zagreb, 2009, pp. 133-145.
- Barišić, Pavo, "Tko je autor *Političkih iskrica* – Ivan Mažuranić, Ante Starčević ili ...?", in: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 41/2, 82, Zagreb, 2015, 401-432.
- Brozović, Dalibor, "Duh rodoljubnoga otpora", in: *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967 – 1997*, Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanie, ed. by Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Jelena Hekman, Matica Hrvatska, Zagreb, 1997, pp. 176-179.
- Čutura, Vladan, "Politika, a ne lingvistika" – hrvatski jezik na novosadskom Sveučilištu", in: *Zadarski filološki dani 7, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zadarski filološki dani 7 održanoga u Zadru i Biogradu na Moru 22. i 23. rujna 2017.*, Sveučilište u Zadru Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku, Zadar, 2019, pp. 29-38.
- Damjanović, Stjepan, "Predgovor", in: *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. –2017. Vijesti, komentari, osude, zaključci U povodu 50. obljetnice donošenja*, prepared by and with afterword by Marko Samardžija, Matica hrvatska, Zagreb, 2017, pp. 9-10.

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967 – 1997, Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, ed. by Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Jelena Hekman, Matica Hrvatska, Zagreb, 1997.

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. –2017. Vjesti, komentari, osude, zaključci U povodu 50. obljetnice donošenja, prepared by and with afterword by Marko Samardžija, Matica hrvatska, Zagreb, 2017.

Jandrić, Berislav, "Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika", *Povijesni prilozi*, y. 18. nr. 18., 1999, pp. 325-371.

Lisac, Josip, "Zadarski kroatisti i Deklaracija", in: *Zadarski filološki dani 7, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zadarski filološki dani 7 održanoga u Zadru i Biogradu na Moru 22. i 23. rujna 2017.*, Sveučilište u Zadru Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku, Zadar, 2019, pp. 39-48.

Lukšić, Mislav Elvis, "Hrvatska jezična deklaracija iz 1967. i njezini odjeci na zadarskom području", in: *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata*, Zadar, 2009, pp. 122-163.

Matajia, Ivica, Vrcić-Matajia, Sanja, "Odjeci Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika na području Gospića", in: *Zadarski filološki dani 7, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Zadarski filološki dani 7 održanoga u Zadru i Biogradu na Moru 22. i 23. rujna 2017.*, Sveučilište u Zadru Odjel za kroatistiku i Odjel za rusistiku, Zadar, 2019, pp. 49-64.

Ivan Mažuranić Sabrana djela, Svezak III, Proza, prepared by Milorad Živančević, Sveučilišna naklada Liber – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1979a.

Ivan Mažuranić Sabrana djela, Svezak IV, Pisma Govori, prepared by Milorad Živančević, Sveučilišna naklada Liber – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1979b.

Ivan Mažuranić Izabrani politički spisi, Golden marketing - Narodne novine, Zagreb, 1999.

Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs (Deutsch-kroatische, serbische Separat-Ausgabe), Wien, 1853.

Pavličević, Dragutin, "Ivan Mažuranić – život, politički pogledi, državnička djelatnost", in: *Ivan Mažuranić Izabrani politički spisi*, Golden marketing - Narodne novine, Zagreb, 1999, pp.7- 56.

Zaključci Novosadskog dogovora, *Srb i njihov jezik*, ed. by P. Milosavljević, Trebnik, Beograd, 2002.

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1974, available at: [https://hr.wikisource.org/wiki/Ustav_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_\(1974.\)](https://hr.wikisource.org/wiki/Ustav_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_(1974.)) (accessed on 18. 10. 2019)

Ustav Socijalističke Republike Hrvatske, 1974, available at: https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Ustav_Socijalisticke_RH_1974.pdf (2018-05-17) (accessed on 28. 9. 2019)

Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1990.

USPOREDBA POLITIČKIH SPISA IVANA MAŽURANIĆA
s *DEKLARACIJOM O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOGA
KNJIŽEVNOG JEZIKA*

Sažetak

U radu se analiziraju i uspoređuju Mažuranićevi politički spisi *Hrvati Mađarom* i *Manifest naroda hrvatsko-slavonskog* iz 1848. godine s *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* iz 1967. godine te reakcija njihovih suvremenika na te tekstove. Na temelju razmatranja društvene reakcije te sudbine autora tekstova analizira se demokratski karakter društva u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije i socijalističke Jugoslavije. Rezultati istraživanja su pokazali da je u Austro-Ugarskoj Monarhiji vladalo demokratske ozrače nego u socijalističkoj Jugoslaviji te da se vlastito mišljenje moglo znatno slobodnije iznositi.

Ključne riječi: *Austro-Ugarska Monarhija, demokracija, deklaracija, Ivan Mažuranić, Jugoslavija*

PODACI O AUTORIMA

Lada Badurina

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Rijeka (Hrvatska)
lbadurin@ffri.hr

Branimir Belaj

Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
Osijek (Hrvatska)
branimir.belaj@os.t-com.hr

Sedina Brkić-Međedović

Srednja medicinska škola
Tuzla (Bosna i Hercegovina)
medjedovic.sedina@gmail.com

Andžela Francić

Filozofski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu
Zagreb (Hrvatska)
afrancic@ffzg.hr

Marina Katnić-Bakaršić

Filozofski fakultet Univerziteta
u Sarajevu
Sarajevo (Bosna i Hercegovina)
marinakatnic@bih.net.ba

Mira Menac-Mihalić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb (Hrvatska)
mmenac@ffzg.hr

Sanela Mešić

Filozofski fakultet Univerziteta
u Sarajevu
Sarajevo (Bosna i Hercegovina)
sanela.mesic@ff.unsa.ba

Josip Miletić

Sveučilište u Zadru
Zadar (Hrvatska)
jmiletic@unizd.hr

Mirela Omerović

Pedagoški fakultet Univerziteta
u Sarajevu
Sarajevo (Bosna i Hercegovina)
mirelamufitic@yahoo.com

Nikolina Palašić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Rijeka (Hrvatska)
npalasic@ffri.hr

Ismail Palić

Filozofski fakultet Univerziteta u
Sarajevu
Sarajevo (Bosna i Hercegovina)
ismail.palic@ff.unsa.ba

Podaci o autorima

Ivo Pranjković
Filozofski fakultet Sveučilišta
u Zagrebu
Zagreb (Hrvatska)
ivo.pranjkovic@zg.t-com.hr

Alma Sokolija
Filozofski fakultet Univerziteta
u Sarajevu
Sarajevo (Bosna i Hercegovina)
alma.sokolija@gmail.com

Edina Špago-Ćumurija
Fakultet humanističkih nauka
Univerziteta “Džemal Bijedić”
u Mostaru
Mostar (Bosna i Hercegovina)
edina@unmo.ba

Goran Tanacković Faletar
Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
Osijek (Hrvatska)
gtanackovic@ffos.hr

Lejla Tekešinović
Filozofski fakultet Univerziteta
u Sarajevu
Sarajevo (Bosna i Hercegovina)
ileila_23@yahoo.fr

Anastazija Vlastelić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Rijeka (Hrvatska)
avlastelic@ffri.uniri.hr

Jezička redakcija: autori

Lektura teksta na engleskome: Ksenija Kondali

UDK: Senada Dizdar

Dizajn korica: Tarik Jesenković

Tehničko uređenje i računarska obrada: Narcis Pozderac, TDP, Sarajevo

Štampa: Dobra knjiga, Sarajevo

Tiraž: 200 primjeraka